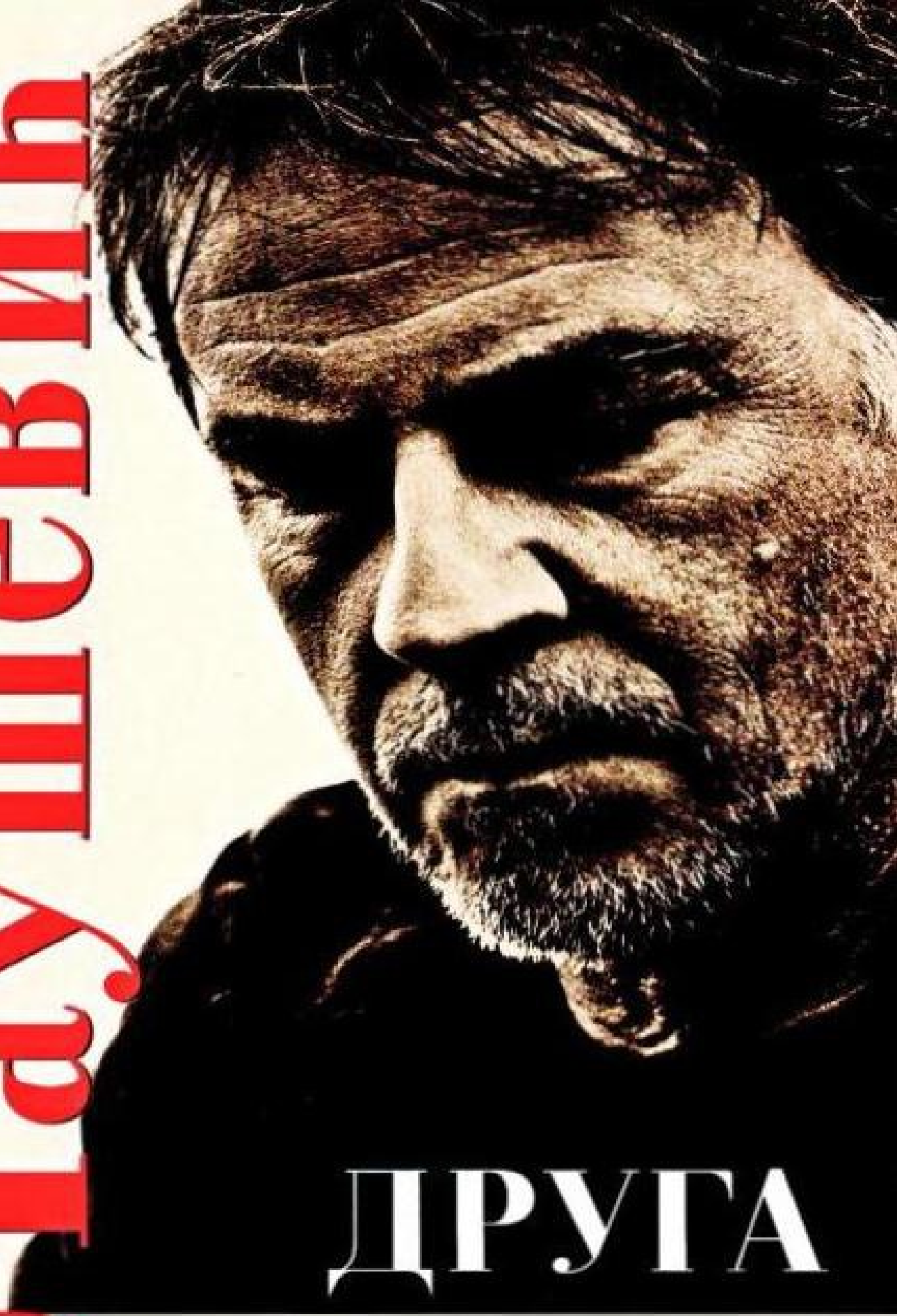

І ЖАРКО
І алушевський

**ДРУГА
КНЬИГА**

ŽARKO LAUŠEVIĆ

DRUGA KNJIGA

dnevnik jedne robije

Veliku zahvalnost za pojavljivanje ove knjige autor duguje svojim dragim, Teofilu Zurovcu, Beniti i Nenadu Marinović, Vladanu Bojiću, Aleksandru Jovanoviću, Vladi Radojičiću, Ranku i Mićku Gak, GRS-u, Mići Zrniću, Miljenku Jergoviću... Vidi Ognjenović, Milošu Radoviću, Viti Mavrič... Branki, Maši i Dori Lakić... Zoranu Amaru... čitaocima prve knjige... i bliskim koji ga trpe... Aniti, pre svih.

Žarkova samica

Pred vama je *Druga knjiga* Žarka Lauševića, još bolja, tananija, dublja od prve, na trenutke dobroćudno, ali i surovo smešna, gotovo stalno tužna. Setna. Dirljiva, posebno kada se dragi i važni ljudi opraštaju.

Knjiga je bolja jer je još preciznija, dublja jer je još otvorenija, tužnija jer je pisac svesniji gde se nalazi, a vreme u kome traje njegova kazna postaje mehanički izvesno, bez nade da se promeni. Prostor je mnogo uži, omeđen u sedam koraka, zazidan, konačan, leden i vreo, grub u svojoj istosti.

U surovoj faktografiji Žarkovog života ova knjiga predstavlja godinu dana provedenih u samici u Spužu i bilo je potrebno veliko majstorstvo predstaviti to kažnjeničko vreme na zanimljiv i dinamičan način. Drugi će, siguran sam ovoga puta, stručnije i bolje govoriti o ogromnim kvalitetima Žarka Lauševića kao pisca. Ja ću samo ovoliko: njegova veličina je u njegovoj ranjivosti; i zločin i kazna dobijaju još dublje, još iskrenije ljudsko lice. Iznad svega, a uzbudljivo na veoma suptilan način, Žarko nijednog trenutka, ni u najkraćoj rečenici ili znaku pitanja, ne traži samilost od čitaoca, ili iluziju zaborava.

Zazidan u zidove samice, on nikada nije sam iako je uvek usamljen. Zato je cela knjiga napisana, bar se meni čini, umornim šapatom, u strahu da se njegove misli ne čuju i ne prospu po zatvorskim hodnicima. I zato, zbog načina kako šapuće i šta govori kroz njega, Žarkove reči zvuče brižno i sapatnički, ali se snažno urezuju u čitaoca koji će knjigu dugo pamtit.

Zoran Amar, jula 2013, Njujork – Beograd

mojoj deci

„A, izgore se danas!”
Šomi Roganović, 17. avgusta, 1976.

prva glava

PETNAEST GODINA

**Prvi novembar, 1994. Godine,
istražni zatvor, Spuž, Crna Gora**

Otvoraju se vrata.

Nepoznati komandir, nižeg rasta i malo puniji, sa crnim florom na reveru propušta Nikolu Kaluđerovića koji mi, bez reči, pruža hrpu dnevne štampe. Komandir se, uzdignute glave, teško probi pored Nikole i uđe u samicu. Gleda okolo, službeno i kao da presuđuje, saopšti:

– E, Lauševiću, ja sam ti nadzornik Bajko. Nadzornik! E! Do juče nijesam ni *znava* da ću ja doć' ovđe da te prevaspitavam, ali to ti je sve život! Danas ovamo, sutra tamo, e! Nadam se da ćemo se fino slagat' ovđe. Od tebe zavisi. – e! Ža' mi je za to juče, maminog mi groba, e, to... za presudu, no to ti je sve život. – e!

Nikola samo dugo klima glavom, gledajući negde u stranu. Vidim, nije za razgovor, ni sa samim sobom.

Čekao me je juče, kod prijemne kancelarije, kad sam se, prvi put bez Milog, mog brata, vratio u Spuž. Sve je već bio čuo.

– Dobar glas se daleko čuje, loš... čak do Spuža – rekoh, da ispadnem jak, pa mi u istom trenu to zazvuča blesavo.

Ni ne pogledavši me, Nikola me je zagrlio, poljubio jednom u čelo, prožvakao lošu protezu, brzo klimnuo glavom i otišao u svoju tešku šetnju.

U samici me sačekalo, izgužvanim selotejpom pritvoreno Anitino pismo:

„Ljubavi moja, znam da ti je za tri nedelje presuda. Ali, ja ovo ne smem ni sa kim drugim da podelim. Ja sam trudna! Ne znam da li da se radujem, ili da plačem. HOĆU da se radujem, jer verujem da ćeš biti slobodan za tri nedelje. Kaži da hoćeš... I reci mi šta da radim. Uradiću kako ti kažeš... Ničega se ne bojim...”

Gledam kroz prste obe šake fotografiju Dostojevskog, oslonjenu na prljavi zid moje samice. Kao da malo otima vrat od preuskog okovratnika, dužeći donju vilicu, negde izvan ravni fotografije. Ili je hteo nešto da kaže, pa se to samo pravda ograničenošću tehnologije...

– Ne znam, ali, šta god da je, kasno je i patetično, dragi Mihailoviču.

Neko je upravo doveden u samicu pored moje. I buni se. Biju ga.

Moram mojima, bilo šta. Brzo.

„Dragi moji, nije da ovdje nema dobrog pasulja, ni hleba, ali ja volim, znaš, majko, i da sam spremim nešto. A znate da to i mogu ovdje. Treba mi *kilo* ulja, bijelog luka, dosta, i *šterika*, puno. Često *faljiva* struja... Da... i malo putera, za pire...”

I sinoć je, opet, došlo do nestanka struje, pa sam skinuvši sočiva, uvežbano, u mraku, zagledan u svoje najpouzdanije zrikavo viđenje, u sopstveni nos, zaspao...

– Jebi se, Lauševiću, to je privremeno, moraš se i probuditi jednom! – čujem iz mraka.

– Važi... – pristadoh.

Budan sam. Ništa nisam sanjao. Čitam novine koje mi je malopre dodao Nikola:

„Juče je, u Višem sudu u Podgorici, sudija Miraš Radović izrekao presudu poznatom jugoslovenskom glumcu Žarku Lauševiću i njegovom bratu Branimiru, zvanom „Mili”. Žarko je osuđen na petnaest godina zatvora zbog ubistva u prekoračenju nužne odbrane, Dragana Popovića i Ranka Vojovića, kao i teškog ranjavanja Aleksandra Kovača. Žarko je odbijajući od sebe neskrivljeni i protivpravni napad ispalio u napadače trinaest metaka čime je drastično prekoračio nužnu odbranu, jer nije bio vitalno, već samo telesno ugrožen. Branimir Laušević, zvani „Mili” se osuđuje na dve godine zatvora jer je, odbijajući od sebe neskrivljeni i protivpravni napad, u pravcu

napadača Ranka Vojovića ispalio jedan metak koji ga nije pogodio čime je prekoračio granice nužne odbrane. Kako je Branimir proveo u zatvoru petnaest meseci ukinut mu je pritvor do pravosnažnosti presude. Žarko je posle izricanja presude vraćen u Istražni zatvor u Spužu...”

Ispred mene su i druge dnevne novine. Novosti, Borba, Politika, Ekspres Politika, odnekud i sarajevsko Oslobođenje...

Tupo se pitam, kako sam, baveći se glumom, mogao zaslužiti da se ikad moja fotografija nađe na prvim stranicama kompletne jugoslovenske štampe. Kad sam dobijao najveće nacionalne nagrade, zasluživao bih samo po crticu na kulturnoj strani, a kad sam dobio najveću nacionalnu kaznu, imam najkrupnija slova – na prvoj strani! Da sam i ubijen tog 31. jula, 1993, takvu mi počast ne bi odali.

Petnaest godina. To je maksimalna vremenska kazna koja se u ovom trenutku može izreći u Jugoslaviji.

Šta sad misle čitaoci ovih novina?

– Pa, piše u štampi, a i čuli smo od...

Dobro.

Okrećem, bežeći od sebe, od svojih fotografija, na druge stranice istih novina... i tamo... i sam... verujem u sve ostale vesti!? U „Oslobođenju” piše da je general Ratko Mladić otišao na godišnji odmor... Napolju je rat, građanski rat. Ja o tome ništa ne znam. Osvajaju se, oslobađaju neki gradovi. Od koga, za koga? Ništa ne znam.

Kako je mali moj bol. Bore li se neki ljudi u ovom trenu za svoj život, za svoje bližnje, kasape, siluju, muče jedni druge zbog „viših ciljeva”? Ko će ih jednom kažnjavati, oslobađati od toga?

Prekoračenje nužne odbrane. Petnaest godina.

Kazna uvek potre i poklopi kvalifikaciju bilo koje vrste. Za kvalifikaciju pitaju samo stručnjaci, pravnici i uvek nezadovoljni robijaši, koji će se kao davljenici hvatati svakojakih olakšavajućih okolnosti. To je samo njima

važno.

Kako svojoj deci da to objasniš? Po odluci Suda, dete će biti bez oca petnaest godina, a sad, da li zbog masakra nad nedužnim stanovništvom, ili zbog ubistva više lica sa teškim krađama, ili – zbog prekoračenja nužne odbrane, to je već manje važno.

Rodi tog anđela, Anita, molim te! Kako god znaš! Stvoreno je iz ljubavi. Idi u Makedoniju! Objasnićemo, jednog dana! I Njemu i svetu! Nemoj me moliti za smrt! Još jednu.

Tu sam sad. Sam. Oko se boji okolo. Hoću samo da sedim, da ćutim, da ne napravim ni jedan jedini pokret. Hoću u tačku da gledam. Nemam tačku. Ne mogu da je nađem.

A kako deci mojoj, Asji, Dušanu, objasniti još jedan poraz?

Je li to začćeće poraz?

Šetam. Sedam koraka. Tesno, naglo. Tešnje nego obično.

druga glava

„TI NISI SVJESTAN KOLIKO SI SLOBODAN!”

Sudija Miraš Radović juče reče: „Žarko je bio tjelesno, ne i vitalno ugrožen.”

Ako ti neko testerise nogu, to je telesna ugroženost, ako ti kopa oko, to nije... vitalno.

Viđali smo svi dosta viđenih ljudi, i bez ruke, i bez nogu i očiju, i niko ih zaista zbog toga nije smatrao vitalno onemogućenim. Koliko smo samo poštovali Mošu Dajana, ili se lepo, dečije, bojali kapetana Kuke! Dakle, oni su samo – telesno hendikepirani, odnosno u ključnom trenutku njihovih nesreća su bili samo – telesno ugroženi.

Znači, ako se nekome strašno dopadne moje levo oko, pa hoće da ga nosi kući, ili baci mačkama, to još uvek nije razlog da se toliko ljutim na njega, ili da koristim neke drastične mere da bih ga ubedio da i meni nešto znači to oko. A opet, ko zna, možda će mi jednog dana biti i bolje bez tog oka, biću lepši, možda strašniji, popularniji. (Njegoš je ostao mnogo *bolji* pesnik sa onim tajanstvenim ožiljkom iznad levog oka.) Treba sa čovekom, dok mi posle premlaćivanja otima pištolj, ipak još malo porazgovarati. Da li mu se samo *dopada* ta gadna sprava, pa bi voleo da je vidi na zidu svoje spavaće sobe, ili bi možda želeo da je isproba odmah tu, na meni. A i tada, možda me ne bi istim pištoljem *vitalno* ugrozio, već samo *telesno*. Ako siledžija zabada polomljenu flašu u vrat mog rođenog brata, možda bi trebalo ipak zatražiti od njega i dodatne informacije o ozbiljnosti njegovih namera.

– Mladi gospodine, oprostite što Vas prekidam, ali zanima me da li planirate da ga *vitalno*, ili samo – *telesno* ugrozite?

I Monika Seleš je bila samo *telesno* ugrožena, zar ne? Nije *vitalno*!
Nepomenik nije hteo da je ubije.

Kaži, Marko Miljanov!

Poseta. Moji bliski. Drugačiji. I moj Ljubo Dapčević je tu. Moja deca nisu. Ni Mili. S nama sedi i jedan novi komandir, mlad, neupućen još, Đurović. Maja, moja žena, jeste tu, ali je nema. Majka u krilu, drhtavim rukama, drži moker kišobran. Svi ćutimo. Niko nikog ne gleda. Do pre dva dana od svega nas je delila samo jedna „privremena” reč – zatvor. Sad to više nije samo reč. Ni privremena. To je sad novo vreme, novi pogledi, drugi život. Svi smo to mi, isti, pretvaramo se da jesmo, a nismo. Sad počinjemo da se lažemo. Ko može. Otac ne može. Plače, bezglasno. Traži čistu pregradu u svojoj platnenoj maramici. I ja bih plakao. Nigde reči nijedne. Ni od koga. Mili bi znao šta da kaže. Nedostaje mi. Ugrizoh se za jezik zbog tog *nedostatka*, da niko ne vidi. Ljubo se nešto nemo dogovara sa mojim ujakom. Moja sestra Branka se povremeno nakašlje, kao da bi nešto rekla, ali ni njoj danas ne ide.

A ja, proklet, sve vidim.

– Žarko! – prekida ovu „sahranu” tetka Jovanka, očeva sestra od strica. Svi joj sa razumevanjem posvetismo pažnju. Čekamo. Tetka razmišlja, dugo, pa onda krenu:

– Samo se za velikim... magarcem... – zastade, tražeći poentu u novom dimu „Morave” bez filtera. Tišina je, svi volimo tetku. Pod u sobi za posete je jezivo prljav. Ima i tragova neke hrane. Tetka Jovanka se pribra...

– Samo se za... prašnjavim konjem... diže... – zastade opet. Težak trenutak. Je li to jedino ja shvatih tetku, pa je ne remetim? Ne, svi su, vidim, ali misli su im negde drugde. Vidim jednu polumrtvu bubašvabu u uglu iza vrata. Izvrnuta, još uvek traži šansu, korak makar.

Napolju i dalje pada kiša. Neko iz hodnika viče:

– Šok!

– Sine, Žaro... – skupi se otac, nakašljavši se prethodno – mi smo uz tebe, da znaš. Sad je najvažnije da... – majka mu, zamišljeno gledajući u mokri kišobran, drhtavo dodaje čistu, ispeglanu maramicu. Ujak sa strane puši, namiguje mi, nemo me bodreći. Oči su mu crvene. Opet se spolja čuje:

– Šok! De si, pizda ti materina, šiptarska?

Komandir Đurović podiže ruke, sa osmehom, kao da se predaje:

– Oprostite, molim vas! – izade iz sobe.

– Samo se... – tetka pokušava i dalje.

Nekog u hodniku teško biju.

– Samo se za teškim konjem prašina diže! – seti se tetka. Glupavo je pogledah, pa počeh o nekoj prehrambenoj temi. Tetka i dalje nezadovoljna, konta nešto sa sobom, ali joj prava rečenica ostaje nedokučiva. Gledam kako zabrinuto istražuje po podu sobe u kojoj niko nije svoj. Gleda i po vrhovima cipela, ispod nokata na rukama, pogleduje po kesi sa ponudama, po paučini na plafonu, po majčinom lelujavom kišobranu koji se i dalje cedi, po svom neseseru i odatle mi, odjednom, pobedonosno izvadi – baby štapić za uši!

– Evo, Žarko!

Među svima, nesnađena je i moja žena, Maja.

Kasnije sam se, u samici, dugo gledao ispred malenog ogledalca, zadržavajući suze. Tetka mi je danas svašta rekla. Prvo da sam veliki magarac, zatim – prašnjavi, pa konj, i to teški, i na kraju je, *eufemistički*, svima stavila do znanja da tom konju iz ušiju curi cerumen. Dobro.

– Ti si slobodan *čovjek*, ti nisi svjestan kol'ko si slobodan! – izgovori Ljubo, šušajući, pre nego što je komandir Bajko, setivši se groba svoje majke, *mora* da prekine posetu.

Maja me je poljubila u obraz.

– Gde su deca?

– Na sigurnom.

– Gde?

Zažmuri.

– Imaš li... para?

Spusti glavu.

– Čuvaj se, Lauše!

– Tu ti je i ulje, a i puter, za pire... – majka odsutno objasni kese koje je

donela, ljubeći me u oči.

Moja stalna zapitanost hoće li se neka državna služba zainteresovati za bezbednost moje porodice negde je na nivou pitanja mog Duleta, kad je imao tri godine. Rekao sam mu da se hleb nikada ne baca, a ako već mora, onda ga treba poljubiti, izvinjavajući mu se i zahvaljujući. Sutradan sam ga video zamišljenog nad neraspremljenim stolnjakom pred kraj ručka. Mrcvareći zalogaj, tužno se mučeći sa velikom anginom, četvorogodišnji, *zlopitni* Dule me pita:

– A tata, je l' moraju i mrvice da se poljube?

Tada nisam imao odgovor.

Zovu me u Upravu.

– Je l' ti znaš nešto o tim glasinama?

Ja, koji sam ovde, možda bih i znao kako da se to uradi, ali nisam siguran da to može uspešno da izvede i neko spolja. Doduše, moguće da i ovde ima „božanskih povetaraca”, bez obzira što je Japan tako daleko. Šta bi bio cilj kamikaze? Moja glava! Ovde me treba ubiti, i već su, *navodno*, pronašli način kako da to izvedu. Ubaciće čoveka sa lakšim prekršajem i onda...

– Ne znam – rekoh – prvi put čujem.

– Zbog tvoje bezbijednosti, ubuduće ćeš šetati sam.

– Ne moram ja da šetam!

– Ne, ne, šetaćeš sam, na ženskom krugu.

– Ne... ne bih. – zahvalih se.

Upravnik Čađenović i njegov zamenik Saveljić su časni ljudi, moram da priznam. I čine mi, koliko mogu. I ne bi voleli da mi se ovde nešto desi.

– Nadam se da ćeš uspjeti da stigneš do pravde i pravednosti – reče Čađenović.

Nikola traži od Uprave samicu pored moje. Kaže, ako je to tako ozbiljno on će da dežura i da mi bude *telohranitelj*.

Tamo u Njenoj utrobi se životu nada jedno dete.

Ne! Ne rađaj ga, Anita! Nastalo je iz velikog greha! Molim te! Volim te.
Mrzim se.

Šetam. Po sobi. I sebi.

treća glava

ENTROPIJA

„Svesno stanje je svojevrstan bol našeg uma, bol koji proističe iz susreta naših čula sa „stranim telima” iz naše okoline.”

– Ervin Šredinger –

**Jedanaesti novembar,
Četiri stotine šezdeset deveti dan**

U toku su radovi na adaptaciji susedne samice. Tu će se useliti Nikola Kaluđerović, zatvorenik sa pravosnažnom presudom od petnaest godina robije. Otkad je Nikola ovde, zakon je izmenjen i najveća zatvorska kazna je i njemu, sa dvadeset, smanjena na petnaest. Izdržao je šest godina u pritvoru Istrage na prvom spratu, u sobi L2. Ne želi da ide u KP Dom. Tamo bi morao da obuče robijašku uniformu i da skine crninu kojom žali i svog sina, ali i nesreću koju je napravio. Sveteći svog sina, ubio je brata ubice, ubeđen da je tako trebalo, ali je nehatom teško ranio i potpuno nedužnog taksistu. Taj je, nesrećni Šofranac, posle par nedelja umro. Želi Nikola i da bude tu, sa mnom. Bićemo komšije, kao na Cetinju pre mnogo godina.

– E, moj Žaro, ja sam se petnaes’ mjeseci sprema’ da ubijem onoga nesrećnika i nagrdih dvije familije, ti nijesi ni minut ranije *znava* što će te snać’, a darivali su nas istom kaznom!

Počinju kiše. Beskrajne suze vezane nitima za niske oblake. Zavesa jeseni. Bolje se spava uz šuštanje te zaveses. Znaš da neko drugi lije suze. Nebo. Čuva tvoje za vedrije dane. Komandiri su manje nervozni. Manje se viđamo. Ne moraju da nas izvode u šetnju. Otupela jesen i čekanje. Svi nešto iščekujemo, lepo već prevaspitani ne požurujemo vreme. Dužim čekačima je lakše. Svikli.

**Četrnaesti novembar, 1994,
Četiri stotine sedamdeset drugi dan**

Bila je Anita.

Za četvrtak, sedamnaesti novembar, zakazana je smrt našeg dvomesečnog embriona. Tako smo oboje odlučili, bez znanja tog nevinog, neznanog bića, koje nije stiglo ni do pola, ni imena. Time greh još strašniji pravim, znam. Možda ga sretnem na onom svetu. Imaće puno pravo da mi pljune u lice i kaže:

– Pizdo! A mogao sam sve u životu da postignem, da me ti, oče, ubico, nisi sprečio! Dade život, pa smrt! Na pravom si, dakle, mestu bio kad si me pravio! *Plod dve neme žudnje i jednog besvesnog minuta?* Ne laprdaj, tata! A život?

Nemaću prava išta da mu kažem. *Za taj zločin opravdanja nema.*

Gambit embriona.

Nikola je u samici pored moje. Skoro smo sami, on i ja u ženskom sektoru. Žena, trenutno, jedna. Izvesna Manja. Droga, kažu.

Rok za dostavu pisane presude je istekao danas. Ništa.

Sedamnaesti novembar, četvrtak, jutro

Tamo gde je bilo najzaštićenije, jutros su ga pronašli. Izveli na streljanje. I ubili već tu, na pragu njegove samice. Tebi su bar oči vezali, Fjodore Mihailoviču, ovo biće još nemaše oči. Nisu morali da mu ih vezuju. S tobom su se igrale carske vlasti, a Anita i ja smo izigravali i izigrali Boga. A ovo nije igra. Samo Smrt. I tama, pre prvog svetla. Gde su oči Boga tvoga, Mihailoviču?

Sama si, ponovo. Bol i bolesni mir. Sutra ću te videti bledu. I neću umeti ništa umno da prozborim. Samo ću hteti da te čvrsto držim za ruku i da molim tvoje rane da mi oprostite. I to nepoznato, naše mrtvo dete.

Ja sam IDIOT! Da ga molim da nam oprostí što smo ga ubili?!

Ervin Šredinger tvrdi da entropija ima samo jednu definiciju, a to je – život. Svako živo biće odmah po nastanku, po rođenju, počinje svoj put ka smrti. (Jebeš život koji je samo hod do smrti, *entropija* sama.) I sve što radimo je samo pokušaj da zaustavimo to tužno putešestvije. Svaki naš zalogaj, svaki gutljaj je samo bezuspešni pokušaj odlaganja neminovnog kraja.

„Može se zaustaviti, ne i sprečiti, samo na temperaturi apsolutne nule, na minus 273,15 stepeni Celzijusovih”, nudi Šredinger soluciju.

Her Šredinger, a šta ćemo sa embrionom? Jedino vreme kojim živo biće ruši Vašu teoriju je vreme provedeno u majčinoj utrobi! Tada se od dve ćelije samo, stvara čudo koje krši zakone termodinamike i stremi ka mnogo složenijoj formi, ka Tekživotu!

Na neoprostivi greh što sam prekratio entropiju ona dva nesrećnika trideset i prvog jula, 1993, sad sam nadodao i ovaj, ništeći jedini srećan period u nečijem bitisanju, tu jedinu negaciju neumitnog propadanja. Ko će mi suditi za to? Njegovi najrođeniji, možda. Dušan i Asja.

Hoće li mi suditi što sam ga stvorio, ili što sam ga ubio?

I šta je veći greh bio?

Ja jesam ubica!

I biću, doveka.

Četvrta glava

BIĆE ZA POSETE

Na teško zgražavanje onog dela mog manje vrednog mozga koji ne pristaje na ovaj enterijer, ona druga polovina sve čini ne bi li od ove jazbine napravila što ugodniji kutak.

Jabuke poređane po rešetkama opitomljavaju plavi metal. Omalovažavaju ga. To ja mislim. Hteo sam veliki očev džemper da stavim na ofinger ne bih li dobio jednu moćnu formu koja bi stajala stalno, tu, pred mojim očima. Dobio sam jednu slabašnu konturu uskih beživotnih ramena. Odustao sam. Otac je onemoćao. Sluh, vid, noge. I štap. Taj štap je sad jači od njega, ali opet u njegovim lelujavim rukama i on deluje slab, krhak.

Danas sam imao posetu u samici. Rovčo, brica, ošišao me. Duži robijaš, ubica, moja kategorija. Dvoje. Žena i tašta. Kad je ušao, pokazujem mu ćeliju, da izazovem kompliment, uzdah makar.

– O’đe živiš?

– Tu, Rovčo! – ponosno izjavih.

Bio je vrlo *decentan*.

– Ja bi’ se o’đe ubio poslije po’ sata!

Shvatam da sam se skupio do nerazumnih granica, stvorio ideal svog siromašnog carstva i pristao na njega. Rovčo je sa sela bez struje i nikad nije doživeo luksuz kakav trenutno ima u KP Domu. Na selu je ustajao pre svitanja, ovde se *izležava* do šest, ali, ipak, u mojoj ćeliji bi se – ubio. Ja sam živeo, osvetljen mnogim kilovatima, i ovo jeste podrum mog života, moje najcrnje podzemlje, hoće li biti i grobnica? Da li je to moje pristajanje na *komfor* ovog gubilišnog ćumeza – osećanje krivice?

Jesam li kriv? Koliko? Ni pred sobom, go, bez rezervi, nemam odgovor. Kad bih mogao stvarnu rekonstrukciju da napravim, možda bih znao. Možda zato klimam glavom kao onaj nedefinisani tetkin konj i pristajem, jer ne

znam kolika je. Krivica. A prašine... dignute? Koliko ti duša ište.

Nisam zaključan. Sprečavaju li tako moje samoubistvo, ili možda stvarno hoće da mi ugone? Duva laka promaja kroz hodnik. Vrata se malo zalelulaju, pa i udare povremeno o ram. Mislim da zovu stražare da ih zaključaju, jer su nenaviknuta, tako... nezaključana. Noć je duboka. Ne mogu da spavam.

Neko je iza vrata, čujem. Čekam da uđe, šta ja to drugo mogu. Čekač. Leptir za posmatranje, eksponat, ja sam kažnjeno biće, osuđeno da trpi. Lice – za posete. Ponekad sebi ličim na jednu od onih glava sa Rapa Nui, sa Uskršnjih ostrva, ili Pupka sveta, kako ih već ko zove, koja su zakopana do podbratka, i svako nevreme, svaki prolaznik može da im uradi šta želi, pljune, pomiluje, ošine. Telo, možda negde duboko zakopano, ne može, niti ima prava da reaguje...

Otvoraju se kratko vrata i unutra ulazi stariji čovek, oprezan, sa ogromnom cigarom u ustima, tiho i brzo ode do mog WC-a. Zatvori vrata. Mokri. Dugo. Jako dugo. Ne znam šta da mislim. Bio je doduše u uniformi, a to je najlakša forma za ulazak u moj sobičak. I dalje ne znam ko je. Nije prijatno.

– Oprostite? – koraknuh prema vratima *klonje*.

– Da? – ne prestaje da teško piša.

– Ništa, izvinite... – pa dodadoh, za sebe – kad završite... – vratih se i sedoh, čekajući. Zapalih cigaretu. Ode u par dimova. Zvuk iz mog WC-a i dalje *dura*. Izadoh u hodnik. Nema nikog. Vratim se do vrata WC-a.

– Mhh, izvinjavam se, jeste dobro?

– Ma, dobro sam, *pušti* da završim! – cetinjski akcenat.

Zapalih drugu, već mi se i teško spava, ali ipak imam nepoznato uniformisano lice kod svog mokrog čvora sa ozbiljnim problemom. *Šora* i dalje.

– Ne mogu više da pušim! – izade iz mene.

– I ne treba i nije zdravo! – čujem iz najintimnijeg dela moje samice. Čujem i prestanak onog šuma koji je trajao...

Momak, dati se *prestavim...* Savo Stanišić! – pojavi se moj gost, salutira ovlašno, nadmoćno, i sede mi na krevet, prethodno šakom brzo i kratko odstranivši višak prašine.

Ne mogah, zapalih ponovo. Gledamo se. Ima čovek oko pedeset godina. Možda mnogo manje, možda mnogo više, obučen je u neku čudnu kombinovanu uniformu. Ima konjičke čizme, suknene vojničke pantalone, sa desne strane opasača visi mu izrezbarena futrola za nož iz koje viri drška sa velikom crvenom petokrakom. Gore ima esesovsku bluzu po kojoj su okačena razna svetska odlikovanja. Prepoznah Obilićevu medalju i Orden narodnog heroja. Oko vrata metalni lančić sa pločicom kao kod američkih vojnika. Gologlav je i kratko ošišan, sed, i sa bradom od desetak dana. Toj glavi pristaje bilo koja kapa što bi ti pala na pamet.

– A! Pivo, pivo! – požali se iznenada.

– Kakvo... pivo? – još ništa ne razumem.

– Kakvo pivo? – gleda po sobi.

– Imaš vatre? – prepipava džepove. Palim mu dugo veliku cigaru.

– Titovo! Ništa ti ne znaš. Titovo pivo. Nikšićko! Odlikovano! Najbolje! Za izvoz! – skoro viknu.

Æutim. Ne bih se prepirao, pospan. Samo klimnuh glavom, mada sagovornik ne deluje pijan. Samo, onako, umoran, tek stigao sa dalekog puta.

– Da... – rekoh, da ne protivrečim.

– Da? – iznenadi se Savo.

– Da? – ponovih, nesnađeno.

– NE! Istorijsko NE! Četr's' osme! NjET! – uperi Savo prst u mene.

– Njet. – složih se.

– A vidiš, ja sam reka': „Da.” – spusti ton moj posetilac.

– Kad?

– Kad me je Tito pita': „Savo, 'očemo li još po jedno nikšićko?”

– I ...?

– Reka' sam: „Može, Stari, može, ali, SAMO... ako je iz gajbe, nešto me grlo boli ovi' dana...”, Tito donosi... zaleđene, ZALEĐENE dvije boce nikšićkog.

– Stari, reka' sam ti, iz GAJBE! A Tito, ironičan:

- „Oprosti, Savo, no mi je gajba bila u zamrzivač!” I, pršte u smijeh!
- I...? – pokušavam da održim akademski nivo ovog dijaloga.
- I... popijem ti ja tu smrznutu gajbu, nikšićku, s Titom... i...
- I?
- I, sad sam prvi put piša' od čet'r's' osme! – brzo i logično objasni. Poče da grmi napolju. I kiša će svakog trena.
- Ja bih da spavam... – tupo priznadoh. Ugasih cigaretu na pola. Nije mi dobro.
- Samo se ti komodaj, ja ti neću smetat', samo sam tu privremeno, molio me Jeljcina da mu nešto završim s Amerikancima...

Pljusak napolju. Zaspah.

Sanjao sam da mi vade veselo srce koje je pevalo neku uspavanku, dodolsku. Na slovenačkom... švedskom... ne znam. U snu je srce dobro pevalo i ja sve razumeo. I nisam mnogo plakao.

peta glava

NEKOLIKO ATENTATA

Dvadeseti novembar, 478. dan

Jutro *je*, tmurnije ne može biti. Napolju pljušti kiša, struje nema. Koliko vidim, nema ni Sava.

Anđele moj, Anita, trebaš mi, gde si?

Romantika apsolutno zagarantovana. Tiha muzika (najbolja instrumentalna, iz studija Lajkovski”) i svećom ispunjena samoća. Pokušavam da se molim. Slabo mi ide. Otvaraju se vrata doma mog. Stražar. Onaj mladi komandir,

Đurović.

– Traži ti Sunetić šteriku.

– Ko?

– Sunetić... Ja sam ti frešak o’đe, možda ’oće i da me zajebu, ne znam....

Veli taj Sunetić da ste bili zajedno u *sobu* godinu dana...

– A Kuronja!

– Taj! Što je onu džamiju...

– Imam samo ovu...

– ... razvalio bombom...

– ... evo ti je šterika, imam i lampu.

Đurović, sve mu neprijatno. Žao mu da mi uzme celu sveću, kaže:

– Da je prepolovimo. Sa’ ću da nađem neki nož.

Ja, imbecil, kažem: ωωω.ζρόωáféž.órg

– Imam ja neku rđu od britve, ali sumnjam da ćeš njom, koliko je oštra, išta uspet’ da prešegaš! – pružih mu malenu britvu.

Šega, komandir Đurović i komentariše:

– Vala da znaš da si u pravu, s ovim ni kučki nos ne bi o'ki... – nije stigao da završi ono „o'kinuo”, odseca u tom trenu sveću, ali i pola poslednjeg zgloba kažiprsta leve ruke, sa pola nokta. Šiknu krv. Pizdim. I on. Ja zbog njegove povrede, on zbog okolnosti. Malo kasnije čujem iz hodnika:

– O'kinuo *oni* novi, *oni*... Đurović pola prsta!

– Čime?

– NožOm!

– Čijim?

– Žarkovim!

– Kako?

Nedugo zatim, lagano, u moje dvore, zagledajući nehajno svuda okolo, uhodava i nadzornik Bajko:

– E, viđi, ja znam da ti ne bi to zloupotrijebio, ali znaš kako je, e! Evo već cijeli zatvor priča o tome, e! Ja, maminog mi groba, ne bi... e, ti znaš, ja sam vazda... Reka' mi je pripravnik Đurović što je bilo... e, no ti znaš...

– Dobro, dobro, Bajko, da ne dužimo mnogo... – pružih mu strašnu britvu.

– E-e, bolje je tako, da ne bi neko... – e.

Odlazeći, prisativši se svog čina, dodade, tužno i skromno, skoro za sebe:

– *Nadzornik*, e. Nijesam *Bajko*. – e.

Pretpostavljam da će ova priča ići dalje, pa da i ja malo pomognem:

– Ja sam, bogami, čuo da to nije bio običan nož, no oni' „Rambo” i nije po prsta na lijevu ruku, no po šake, i to desne!

– Nije to tako bilo! Priča mi je čo'ek. Laušević se pretvara' da ga je srce uvatilo, pa je zalupa' i sačeka' nesrećnog pripravnika iza vrata, uvatio ga s leđa za gušu, i kad ovaj nije htio da mu da ključeve, prikuca' mu je šaku za sto, *nožom!*

– Gospodo poslanici, ja sam kao i vi, potpuno *bezezeknut* poslije najnovijeg oružanog napada na službeno lice u Istražnom zatvoru u Spužu, pa se nadam da ću dobiti odgovor od nadležnih: ko je i zašto Lauševiću omogućio, da na zidu svog apartmana u Spužu, drži više komada trofejnog, ali i ispravnog oružja?

Savo, izvirujući iz WC-a, dodade:

– A ovi moj Staljinov nož niko ne pominje!

Samo nišči duhom misle da je zatvorski život dosadan.

Jedan posle ponoći. Jedna od onih noći u kojoj se prepirem sa jastukom iz kamenog doba. Ili se to moja glava povremeno pretvara u princezino debelo meso? Nije ni važno šta je tačno, važno je da moj manje vredan mozak noćas vrlo vredno radi i ne bi na počinak sa ostatkom mene.

Prvo sam na svom slepom oku video crvenu tačku, laserski cilj pištolja sa prgušivačem koji me nišani kroz najvažniji prorez mog života. Reagovao sam munjevito i... zviznuo sam glavom o zid!

To je mom ubici za prvi noćni napad bilo sasvim dovoljno. Odustao je od pokušaja. Spustio je rezu.

Stavio sam mokru maramicu na čomigu čela moga i okrenuo se na drugu stranu, ne želeći više da vređam zid. Maramica je skoro napola bila suva, čvoruga već duplo manja, kad se atentator vratio. Nije podizao rezu. Držao je, rekao bih... za jaja, jednog od komandira i terao ga da mi otvori ćeliju. Kako su stisnuta jaja, iz ugla vlasnika istih, mnogo vrednija od nečijeg manje vrednog mozga, komandir je panično pokušavao da ubode ključ u katanac, ne bi li time zadovoljio i mog budućeg ubicu, a i svoja jaja. Ja sam, za to vreme mačijim skokom (ovoje važno napomenuti) i bešumno, došao do rešetaka koje me dele od prozora i onu vodu iz lončeta kojom sam do malopre kvasio maramicu hitnuo u tek upaljenu sijalicu. (To je i Džoni Hazard jednom uradio!) Eksplodirala je istog trenu. Mrak. Vrata su se s treskom otvorila i nekoliko kratkih prigušenih metaka zabilo se tamo gde je trebalo da leži moje telo, da me moj manje vredan mozak nije na vreme upozorio. Ubica je zatim pomoću takozvanog tupog udarca iz „Otpisanih” onesposobio komandira i ovaj je pao praveći se nesvestan, kao i svaki Namac čiji se šlem nađe na udaru Prletove, ili pesnice Tihog. Zatim je ušao da vidi učinak svoje akcije. Prišao je praznom krevetu i shvatio – da je još topao, ali prazan! Ja sam tu negde u tih pet mračnih kvadrata, isto topao i – neubijen! Spustio se malo u kolenima i kao mačka (nije originalan!) stade da ispituje tišinu oko sebe. Počeo je lagano rukama da osvaja milimetar po milimetar. Napipao je metalnu pregradu

od WC-a.

„Pipaj, pipaj, ne znaš šta ti spremam!”

Kako sam ovu vrstu atentata odavno očekivao, vezao sam za vodokotlić takozvani produžni kabl, tako da mogu da povučem vodu i sa samih ulaznih vrata moje samice. On je u međuvremenu shvatio da postoji još jedna prostorija i krenuo je lagano prema njoj. Levom je rukom (onom istom, pi!, kojom je držao komandirova jaja) tražio mene, a u desnoj je čvrsto stezao pištolj. Umirenog daha, obojica, našli smo se skoro nadohvat ruke. Sekundu pre nego me je u apsolutnom mraku dodirnuo, izvodim dobro uvežbanu akciju puštanja vodeu WC-u, povlačenjem produžnog kabla levom rukom, on puca u keramiku „Mladenovac”, ja ga desnicom, jednim ostrim udarcem obaram na zemlju i onesvešćujem. Umoran, vraćam se u još topao krevet, ošamarivši usput komandira. Budi se iz „nesvesti”, tražim da izbaci onesvešćenog atentatora i da mi sutra nabavi novu sijalicu. Noćas više neće biti novih pokušaja. Shvatili su da to ovde non passeran.

– Fjodore, obećavam ti, neću više nikad da čitam Sidnija Šeldona, ni Roberta Ladlama. Samo tebe volim.

Gledam fotografiju. Ignoriše me. Znam. Vadi se na svoj vek.

Pismo od Anite. Predala je zahtev za razvod.

Pismo od Maje i dece. Vole me.

šesta glava

PODMLAĐIVANJE

„Ima tako dosadnih ljudi da sa njima za pet minuta izgubiš ceo dan!”

– Bomarše –

Dvadeset i drugi novembar, 480. dan

– Žaro, kuku mene, što ti je to na čelo? – pita me jutros Nikola.

– A napao me zid. – umirujem ga – Kako je napolju?

– Lijepo je, svježe, no sam isto *vas* u *Golu vodu!*

– Što, Nidžo?

Onda Nikola izgovori rečenicu zbog koje bi se pokojni Bomarše postideo:

– Nema te žege koja te može *zapotit’* ka’ kad ti se prikači neki suludnjak!

Fjodor Mihailovič se osmehnu, prvi put otkad je sa mnom.

Samica. Polumrak.

Sećam se prošle noći. Sećam se svake noći. San tek pred zoru navrati. Tada plave bluze počinju strašno značajno da viču, da izdaju naredbe.

– Šok! – čuje se iz hodnika. Kad se oseti učmalost, kad neko oseti da bi mogao biti zatečen u kakvoj dokolici, onda izusti glasno, zaurla ustvari, tu magičnu reč – „ŠOK!” i privid nerada odlazi.

Šok se najčešće pretvara da ne zna srpski. Ima jednu kraću nogu. Pravi uvek ogroman korak zdravom levom nogom, a desnu samo brzo privlači do leve i onda ponovo. Toliko je mršav da kad ga gledam kako tužno hita stazom, podseća na plastični ofinger, koji prekriven prljavom plavom košuljom samo poskakuje kao marioneta. Ponekad pomislim da će ruka sa koncima koji ga kao pajaca nose pistom, izgubiti ogromne cipele ovog lutka bez pertli. Leži ovde jer je, kažu, opljačkao, pa zapalio jednu kuću u blizini

Bara.

– Nije zato – komentariše Nikola – nego što su ga *ufatili!*

Ima oko četrdeset i pet godina, zatvorskog iskustva par godina manje. Sitne, pronicljive oči kojima te pogleda sa strane, ne okrećući glavu, dodaju ovom lutku nešto dublje, nešto ljudsko. Ali, bez obzira na svu njegovu prenatlašenu servilnost, iz tih očiju ne slutiš ništa dobro.

Ili mi se to samo tako čini.

– Šok! Šok! – vičem i ja. Ovde se ne smemo razlikovati.

Šok dolazi na prorez, pita:

– Lauša, što treba, si zvao?

Njegov glas nekako čudno izlazi, bez pomoći nosa. Kao kad si prehladen.

– Ostavio sam cigare, uzmi! – pružam mu kutiju cigara.

– Fala, *ne* pušim *ja*.

Ode. Spustih se niz vrata. Sedoh na pod. Zapalih.

Na šetnje odlazim sa Nikolom. Na *muški* krug. Viđam i druge.

Fjodor i Savo ne bi iz sobe.

Nikola i ja šetamo sa noževima u rukavu. Ne znam da li bih umeo da upotrebim nož, ali eto. Na Akademiji smo imali beskrajno zabavne i duge vežbe „Borba nožem”. Pa onda „Protivnik ima nož, kako ga onesposobiti?” Ali, vežbu – „Ti imaš PRAVI nož, kako ga upotrebiti?” profesore Gađanski, to nas niste naučili! Noževi kojima smo vežbali na Akademiji su, prirodno i očekivano, bili gumeni! Svejedno, Nikola kaže da ponesem nož i ja ga nosim. Kakav mi je novi nož? Nije „Rambo”, a nije ni trofejni. A Savo je bio jasan, definitivno:

– Da’ bi ti ja *ovi* moj, no mi je jedini. A i to mi je uspomena od Staljina. Oprosti!

Ovaj moj nož je običan, od escajga, naoštren i zašiljen. Da, opasniji je od one inkriminisane britve „što ni kučki nos...”

Otkud nam noževi? To nije ovde teško nabaviti. Ne samo nož, već i...

Moram u prošlost... nije predavna...

18. novembar, 476. dan,

jedanaest i petnaest, pre podne

Omiljeni novinarski izraz u našoj štampi je „navodni”. Tako novinar javlja čitaocima sopstvenu ironiju prema određenoj činjenici. Tada znaš da se novinar malko podruguje „navodnom biznismenu”, „navodnoj plesnoj igračici”, „navodno poslovnim vezama” ... Jednako se u crnim hronikama voli i „zvani”. Tako je često i pisalo: Branimir Laušević, zvani „Mili”. To – „zvani” – ne podrazumeva nadimak od milja njegovih najbližih, već stvara jasnu sliku ozloglašenog krimosa kog su tako prozvali njegovi kompanjoni iz podzemlja.

Jedan od zatvorenika, M.K. (zvani) Kule, u nekom, (navodno) još uvek nejasnom delu sa R.S. (zvanom) Manja, koja je, od skoro, u samici preko puta, prokrijumčario je nekako BOMBU i sad traži da Manju puste, jer je uhapšena, (navodno), kao Kuletova kolateralna šteta. Zalud se pišu žalbe, Manji neće da ukinu pritvor. Sa bombe je (navodno) skinut osigurač, vode se pregovori. M.K. (zvani) Kule povremeno slomi neka staklena vrata, da bi održao tenziju i poslao poruku da je (navodno) ozbiljan.

Iznad zatvora kruži helikopter.

Pet popodne istog dana

Na krugu su sada Nikola, Kule i Bomba. Ne daju mi danas u šetnju. Ne daju nikom sem Nikoli, koji pokušava da urazumi Bombu i Kuleta.

Dolazi mi Državna Bezbednost.

„Misliš da je Kule dobar, pošten momak, ne želi nikome zlo. A?”

„Jeste, dobar je momak.” – odgovaram.

„A otkud mu bomba? A?”

„Kako ja to da znam?”

„Pa, ti uglavnom imaš slobodne posjete, ovu sobu NIKAD NE pretresaju. A nemaš ni staklo na prorezu? A?”

„Aha, mislite da sam mu ja nabavio bombu?”

„Ma, ne! Bože, sačuvaj! Mislim, tamo se svašta pronosi, DEŠAVA,

možda znaš NEŠTO? A?”

„Ne, neznam. NIŠTA”

Æuti. Smeška se. Ustade, šetucka, lista mi Dnevnik, mršti se:

„A ti i Nikola, „podmlađujete” li što... ovih dana? A?”

Kiselo se osmehnuh, ćutim.

„A kako si ti? A?” – priupita s vrata.

„Pa, eto...”

„Jebeš li što? A?”

„Slabo...”

„Što slabije, to moćnije! A?” – ode, duhovit, srećan. Ostadoh, isceden.

Sve se, sa bombom, ipak, dobro završilo. Došle su neke Glavešine, među njima i Marko Dakić, predsednik Višeg suda. Priznaju (!) da se Sud ogrešio o Zakon i da će NAVODNO, sve vrlo brzo rešiti i M.K. (zvani) Kule, prolazi bez kažnjavanja.

Kuvam ručak. Kuvam – dakle postojim! Kuvanje se danas sastoji od podgrevanja Anđine (Nikolina žena) sarme i pravljenja pirea.

Volim da pravim pire. Mislim da to dobro radim. Nikola će, naravno, jesti sa mnom. On i dalje ima slobodu kretanja po zatvoru, i obično ga puste kod mene u ćeliju, kad to zatraži. Kako vrlo držim do Nikolinog mišljenja u svemu, obično i prihvatam njegove kuvarске savete. Ručamo. Gledamo se i ćutimo. Šta sam to hteo da mu kažem danas, a prećutao sam?

„Ne može, Nidžo, suncokretovo ulje u pire! Možda nisam umeo da glumim, pišem, slikam, da robijam, da volim, ali jedno definitivno dobro znam, a to je da NAPRAVIM PIRE! Ni ti, ni moj otac, znam, ne volite puter, i ja sam prihvatio jednom, sa velikom skepsom, Karapandžin savet da u pire može da se doda i maslinovo ulje ako nemaš putera, čak i na „na pari skuhani, pa presovani bjeli luk, (češanj ili dva, ovisno o broju osoba)”. Ali, suncokret? Neće moći! Nikad! Ili tako, ili pirea više biti neće! Ja sam i otac i majka i jedno od dece Pireja. Nidžo, ljubavi, ćuti ubuduće kad pravim pire, ne dekoncentriši me, inače ću ti svakog dana spremati čips za ručak, pa ga prelivaj uljem od suncokreta, koliko ti duša ište. I

uostalom, možemo da razgovaramo o istoriji, o Crnoj Gori, robiji, ali od mene više nećeš dobiti ni reč razumevanja kad je TVOJ kuvarski savet u pitanju!”

Šta si uradio pre neki dan? Hteo sam da bacim onaj kajmak koji vučemo još od početka oktobra, kad si se ti umešao sa svojim autoritetom:

„A, Žaro, brate, pa ti ništa ne znaš! Kako kajmak da se pokvari? A, kuku mene, tebe je ta' Beograd skroz nagrdio! Pa, kajmak ne može da se pokvari!”

„Kako, Nidžo, prvi put to čujem? Znam za med, ali...”

„Eto, zalud ti škole! Daj mi onu šerpicu tvoju. Uključi ta'rešo.”

Gledam šta radiš.

„Kajmak može da se PODMLADI! – kažeš. Gledam kako se topi već odavno požuteo kajmak, počinje da cvrči i onda kreće da se oslobađa najstrašnji smrad koji je ova Velika Smrdara ikada doživela. (A istrpeli su ovi zidovi neviđenih smradova.) Zalud smo provetrali čitavo prizemlje danima, još se oseća! I dan danas me čak i Državna Bezbednost zajebava zbog toga. PODMLAĐIVANjE KAJMAKA!?”

Nisam mu ovo rekao. A tako sam hteo.

Jedemo, dakle.

Jedemo Anđinu sarmu, a pire, ono... reda radi. Gledamo se preko kašike. Napeto. Nikola prvi progovori:

– Žaro?

– Kaži, Nidžo.

– Odličan ti je ovi pire!

– Aha, jeste... možda samo da sam... samo... – tražim po plafonu šta nedostaje pireu.

– Samo da si stavio zericu onoga ulja više! – dopunjava Nikola, još se dobro držeći.

– Pa, možda mogu... sutra... da dodam... kad ga budem *podmlađivao*.

– E, pas ti se mesa napoteza'! – prasnu Nikola u svoj tako retki smeh, koji toliko volim, ne mogavši više da čuva poker face.

– Anđele, pitaš me šta da radimo. Ti se ne razvodiš zbog mene, kažeš. Ja se isto razvodim zbog sebe. Volimo se, a ne znamo to sutra. Hoćeš da znaš hoću li s tobom sutra, nesiguran. Petnaest godina. Čekaćeš, kažeš. Ja ću možda sutra *nizastranu*, ne smem ja, odavde, ništa da obećavam.

– Samo, kaži! – moliš.

– Odluči se! – preklinješ.

I sebi to isto vičem.

sedma glava

SHOW MUST GO ON!

*„Ni u kakav dnevnik ovaj dan ne može,
ovo ruglo danje, malodušno, sivo...
I to tako tinja izvan ljudi, mlako
Niko tim ne živi, vičem srdit: „Vani,
dane, đubre jedno! Ne sviće se tako!
I gubi se natrag, pa pristojno svani!”*

– Vito Nikolić –

Dvadeset i četvrti novembar, 482. dan

Poseta. Moje kolege, Branko Cvejić, Predrag Ejodus i Sloba Milatović. Manifestaciji „DODEST dani” u Podgorici je *savetovano* da ne pominju moje ime! To je bio i uslov za održavanje iste.

– Podržavam inicijativu! – Vaš *nepomenik*.

Sanjao sam opet Milog noćas.

Ja igram nepoznati vodvilj na Velikoj sceni Jugoslovenskog Dramskog, a Mili je iza scene (vidim ga dobro sve vreme). Muče ga mojim nagradama. Krunišu ga kao vezanog Matiju Gupca sa užarenom „Pulskom arenom”, zabijaju mu onu „Kristalnu prizmu”u grlo. Jedan mu statista sa zadatkom, sa dželatskom kukuljicom, obija glavu teškom maketom „Cara Konstantina”. Mili se samo sprda i odobrava, i da bi ih više iznervirao povremeno im se isplazi. Onda mu oni odseku jezik, on im isplazi novi. Oni opet odseku, on ponovo! I njih i njega to ludo zabavlja. Tu je i Nena suflerka, koja ih opominje da budu malo tiši, dok ja, sa preslatkom belom tortom po licu, igram taj vodvilj, valjda Fejdoa. Vrišti Miloga krv preko

smeha iz publike. Direktor pozorišta, Jovan Ćirilov je sa druge strane scene i povraća. Steva Grubić – „Trojka”, drži mu čelo, Vanja Janketić – kišobran, kojim pokriva Jovana od veštačkog snea koji pada odozgo.

„Vi, dragi moji, na sve mislite!” – izusti Ćirilov.

Steva i Vanja, držeći se zaruke, sa pogledom prema krovu otvaraju usta kao da vrište, nemo pevajući: „Show must go on!”

Jeste, probudio me taj Fredi Merkjuri. Što je Upravnik toliko nepravedan? Mrak je još bio. I onda sam hteo da plačem. Jako dugo. Mnogo dugo. Možda do podna. Plakao bih kao da hoću da sačekam majku u tri, sa posla, pa da me zatekne uplakanog i da onda doživim tu tako željenu katarzu...

Da, Mili me jednom, imao sam pet, a on deset, malo kinjio, ja sam odmah prepoznao nepravdu. Bilo je osam ujutru. Veče pre toga smo gledali film „Desant na Drvar”. Probudio me brat tog jutra sa teškim pretećim pitanjem:

„Đe je Tito?”

U krevetu sam, nesrećan, podigao ruke u vis:

„Ne znam, b’ate, ne znam!”

„Kazuj!”

Ili nisam hteo da odam druga Tita, ili stvarno nisam znao gde je, ali briznuo samu plač.

I tetka Mileva je oduvek teško izlazila na kraj sa njim. Shvatao sam to i tog jutra, i, ko velim, nema vajde od „Mleve” (tako sam je zvao), ona mu ne može ništa, bolje ja da preuzmem stvar u svoje ruke. Da ne bih odao Maršala, uzmem, pa plačem, pa Ja plačem, Bajo, sve do tri popodne. Nije to lako bilo, mnogi bi i jači karakteri, ozbiljniji komunisti, izdali druga Tita, već oko pola dvanaest. Ja sam bio dobar. Pričala mi Mleva, mnogo godina posle, da sam, kad bi posustale suze, odlazio do ogledala da se vidim, pa bi mi pogled na sopstveni uplakani lik davao motivaciju da nastavim sa „radom”. „Nemac” – Mili odavno nije tu (u školi je bio, Branka takođe, otac na poslu, majka isto), tetka je pokušavala da mi da slatko od dunja (nije uspelo), da idemo u šetnju (odbio sam sa indšnjacijom), da mi priča priče, što sam najviše voleo, i što sam,

nesrećan, jednako odbio. Samo sam... plakao, kao da je propast sveta.

Da prekratim, makar ovde, sve suze tog dana. Posle su mi rekli da sam izgleda tačno plakao.

Tog dana je, 13. oktobra, 1965, umro naš dragi i tihi, prvi komšija, Aleksandar – Leso Ivanović, po mojoj današnjoj meri, najveći crnogorski pesnik HH-og veka, a „svaka je smrt po jedna propast svijeta”.

Nikola kuca na vrata i doziva me, kroz prorez. Ćutim. Pravim se da mirno spavam.

Sećam se anegdote iz starog kraja. Komšinica Nikolina nije htela da primi neželjene goste, pa kad su zakucali na vrata ona se primakla do kvake, i šapatom javila:

– Nijesmo doma, *kraj* Kaluđerovića smo!

Htedoh i ja da kažem jutros:

– Nijesam tu, *kraj* Kaluđerovića sam! – ali počeh da se smejem u sebi, kroz one planirane suze, pa zaključih da je bolje da ćutim i da se samo pretvaram da – „nisam kući”. Znam, sad me gleda kroz prorez, ali ako se ne pomerim, moj ludi Nidžo će početi da razvaljuje vrata i za dva minuta dovesti sve ključare ovog sveta. Kad me, drugi put, malo glasnije nazvao, zabodoh još jače lice u jastuk da mi se ne čuje ni smeh, ni budući plač.

Dobro je, video je moj pokret, ustanovio da se ni jutros nisam ubio, i otišao na šetnju.

Savo već danima samo puši svoju havanu i ćuti. Sitno gleda okolo. Sumnjičav je dosta. Neću da ga diram.

Dobijam puno pisama. Od poznatih i onih čija lica nikada neću videti. Dobijam pisma i od Maje i Anite. Maja mi priča o napretku dece, o tome kako je Duka već naučio nemački... Anita me moli da se odlučim... Ćutim, ne znam gde sam. Sačuvao bih brak, ali Maja i ja... više nismo tim.

Bez Anite više ništa ne mogu da zamislim.

– Tata, a gde smo mi? – pitaju moja deca.

Pišu mi i drugi ljudi. Žene. Tamo je lakše. Ponekad i odgovorim. Dopisujemo se. Duple značke i salвете još nismo krenuli da razmenjujemo. Ne znam zašto to radim. Glumac u meni voli da ga vole...

„Draga Silva,

Homo de nature bonus, prepisao je od jednog Grka Žan Žak Ruso, a vi oprostite na još jednom citatu. („Čovek je po rođenju dobar”, posle ga kultura iskvari.)

Nisam ja baš toliko načitan, samo nesrećan. I to je neka lektira, doduše. Ako je tačno da je nos naš najnesenilniji organ, zašto onda ne iscediti iz njega bar miteser dnevno. (Moj drug Pucio kaže da muškarci imaju i jedan drugi organ koji je sušta suprotnost nosu:

– Toliko je zaboravan da se svaki put iznenadi i ukoči ka’ da je nikad u život’ vidio nije!)

A, volim ih mnogo. Mislím na Hakslija i Vergilija, a i Homera me sramota preskočiti. Volim i onog srpskog „očivada”, mada, vidim, nije više u modi. Ne razumijete? „Ja, sin mutnog lovca i vidra i ovca...” Davičo, draga Silva!

„Ana voli Milovana”. Da li znate da sam u osnovnoj školi bio pasionirani sakupljač *palindroma*, rečenica koje se isto čitaju i naopačke? Omiljena mi je bila, francusko-bosanska: „Aleš i Muja, šišaju Mišela!” (mada je tu *Muja* sa Dorćola, priznajem), a voleo sam i one sa Savom: „Savo, idi vidi ovas!” Ta je malo, kako da kažem, imperativna, ali druga je upozorateljna, ozbiljna: „Savo, ne sej u jesen ovas!” (Mada, upoznavši jednog mog Sava, taj ne bi slušao te poljoprivredne savete.)

Idu ljeta, pate ljudi... a mene ni dogodine nema...

očivaD je nešto drugo, ipak. Partizan, predratni komunista. Što bi rekao Slobodan Aligrudić – „odličan komunista, odličan! Ka’ čo’ek – nikakav”. Ne znam, mislim da je Davičo bio veličanstven pesnik. Brz. Ješa. Recitovaću vam jednom njegovu „Hanu”. Ili „Srbiju”, ako vam ne bude preintimno? Znate one silne srpske šljive? Nije važno. Ja znam. Vi ste, kažete, Hrvatica. To je nešto. Dobro, kad već insistirate, ja sam samo Srbin. Oprostite, to je jako malo.

Ja inače nešto ne volim da se znojim po pitanju nacionalne pripadnosti. Deluje mi detinjasto. Znate ono: „Peca nema pišu! Peca nema pišu!” I onda

Peca, miran dečko inače, da bi derogirao „klevetu”, siluje sestru od tetke! I mi smo, eto dogurali dotle da nas guraju u zločin, kao jedini dokaz nacionalne muškosti. Meni već i samo pominjanje odrednice Srbin, Crnogorac, Hrvat, musliman, stavljeno pored vlastitog imena, deluje poražavajuće po to ime, a preteće za sve drugačijeg etničkog raspoloženja.

Vi, rekoste, radite u ministarstvu prosvjete. To je, ono, vaspitavanje dece, zar ne? A što vi ne biste, draga Silva, inicirali da sva naša deca, negde u drugom razredu srednje škole, obiđu neki zatvor? Onako, preskočimo jedan izlet, neki muzej, i dovedete decu u – zatvor. I da svako od njih provede makar minut, dva, u jednoj ovakvoj samici, da popriča sa sobom, sa nekim pandurom, sa mnom, da vidi kako to izgleda. Ubeđen sam da bi, sa tom *opomenom*, mnogo bolji bili prema životu. I da bi lepše živeli.

Minut samo...

To je mnogo manje od petnaest godina...

Zvuči fašistički, ili komunistički, možda samo ekstremno, ali mislim da bi zatvori bili prazniji.

Lupam verovatno, *deca to znaju iz filmova...* A i vi, verovatno imate pametnijih poslova... Oprostite, draga Silva...”

Hteo bih nekom nežnošću da se zahvalim za dobra pisma koja dobijam svih ovih dana, ali ne znam više ta slova, tu melodiju. Ovde rastu ljudi bez ušiju, pa se plašim da i moje nisu otpale. Na Rapa Nui su živela plemena Dugih i Kratkih ušiju, a ovde... svi kao ostareli Betoven, guslaju, ne čuju, sebi dovoljni. Ogrubeo sam. Slikam nepoznatu robijašku decu i klovnove koji nose sopstvenu glavu, „za poneti”, pod miškom. Ne znam ko sam više, a tako snažan delujem svojoj majci, ocu. Da, glumim. Plemenita laž. Da, lažem i sebe. I to je, recimo, plemenito. Šta bih drugo smeo ovde gde se ništa ne sme? Smem li pasti? „*Jer padu smo skloni bili?*” Smem li se otisnuti niz maticu entropije? Ne znam kamo bih sutra? Sva moja lutanja se svode na samo dve ekstremne ideje. Prva, pobeći, nestati i nikad više „ne zagaziti u istu vodu” (može li se to?) Ili, drsko, prvog minuta, stati na ono isto mesto, prkoseći ovom „*svetu punom bluda i kala*”.

Mnogo sam sam. Moja sestra Branka je tu. Ona sve zna. I više nego ja.

Zna i Nikola Kaluđerović. On je svetio sina. Pa, našao mene. Ja sam ubio nečije sinove. On mi daje za pravo.

Nalazim oca. Sam, ležem, kao u raku, svake noći. U samici pored, nejak, a isto sam, polaže svake večeri i Nikola svoj nemir.

Ponekad pomislim – nisam ja ovde u zatvoru, već svi ostali napolju. Kako sprečiti tu misao? Kaznom, verovatno, ali me treba ubediti u kaznu, u smisao, u opravdanost. Jedino tako mogu biti zatvoren.

Hoću da ispijem ovaj dan, da ga završim kao flašu, da stavim tačku pred spavanje. Ne ide mi. Ne da se ovo Vitovo „*ruglo danje, malodušno, sivo*”. Tera me na iznurenje, do besvesti, do nemanja sebe... toliko sam zatvoren. Toliko me nema.

Ako – „*duša ljudska jeste besamrtna*”, i ako je tačno hrišćansko učenje da duša prolazi put očišćenja, dakle zaborava, a onda i neke strašne kazne, ili divne nagrade, zašto se Upravnik nije postarao da makar TO – iskustvo kazne, ne ostane upamćeno, ne bi li u narednoj inkarnaciji izbegao grehe jednom učinjene?

A da li smo svi mi što se batrgamo po ovom poprištu samo izabrani tim nagrađenih, od duša koje ranije nisu grešile, pa prema tome i nisu bile kažnjene, te su dobile i još jednu šansu da se *nauživaju* zemaljskih lepota? To mi, moram da priznam, deluje neubedljivo, jer toliko *čistih*, koliko ih danas ima na ovom našem dunjaluku, nije moglo gacati od postanja sveta, do ovog 29. novembra 1994.

Možda su naše duše ranije oplemenjivale (ipak) samo cvetove i nevine travke, jer sumnjam da bi čovek, ma kako živeo, zaslužio još jednu šansu, repete života.

– *Pakao je prazan, svi đavoli su ovde* – uspostavlja dijagnozu Ariel iz Šekspirove „Bure”.

– A, biće ipak da je samo smrt u pravu! – ošinu me pogledom Dostojevski.

– Fjodore Mihailoviču, kad me već vučeš za jezik, ti treba da se malo *uTolstojiš!* Šteta što ga nikada nisi sreo.

Treba ti seks u kom Lav Nikolajevič nije oskudevao. I tu bi se ti umirio. Razmisli o mom predlogu! Da, znam. Nema seksa u zatvoru. Ima, ali s

tužnim krajem. Bebin gambit. Postoji samo samozadovoljavanje. Je li toga bilo u tvoje doba, u devetnaestom veku? Ne pišeš o tome? Ja ću ti reći. Nije bogzna veselo. Uglavnom te ostavi tupim, samo te vrati društvu nesrećnika kojima ionako pripadaš. Ubediš sebe da si još uvek živ, mada prilično iscareo i još tužniji posle tog *uspeha*.

Vidim, neprijatno mu. Iako crno-beo, blago se zarumenio. Moram da mu ispričam još nešto, mada će me posle voleti još manje.

– Dospeo je na Cetinje, Fjodore, posle Oktobarske revolucije i jedan ostareli doktor Novikov, tvoj, dakle Rus. Pričale mi tetke da su ga Cetinjani mnogo voleli. Razbole se jedan pop, naš, njegovih godina. Došao dr Novikov da ga pregleda. Pita, preko cvikera:

– U vas vjetri?

Pop odmahuje glavom, ne razume.

– Imate gasovi?

Popu i dalje ništa nije jasno.

– Prdiš lji, pope? – napokon doktor postade konkretniji.

– A, to na moja usta neće izać’! – uvredi se pop.

– O, gospodi pomiluj! Njet na usta! Na prkno, pope, na prkno!

Fjodor se ljutito okrenu na drugu stranu. Ruski klasici nemaju smisla za cetinjski humor.

Da, Fjodore, u pravu ste, *prašćajte*, nema većeg razvrata od samoljublja.

Ja, razvratan, bežim od svega.

osma glava

NOĆU ČOVEK MOŽE SVAŠTA DA DOŽIVI

„Sudija je dužan da pismenu presudu dostavi u roku osam dana, a najkasnije petnaest.” Član... neki tamo, piše u zakonima.

Stupio sam u štrajk glađu, ne bih li privoleo mog strašnog suca, Miraša, da pročita šta tačno piše u zakonu. Danas je Prvi decembar, Dan Ujedinjenja, trideseti dan od usmenog izricanja presude. A šta se ja tu bunim. I drugih glas treba da se čuje:

- Ubica, a još se i buni!? Ma, govnojivom motkom to treba!
- Ili, možda...:
- Ne treba mu ni davati presudu! Nek’ crkne, bez presude!

Izbacio sam svu hranu iz ćelije. Ni vodu neću piti. Savo kaže:

- A da ostavimo malo bijelog luka? Zbog uroka. Kad sam ono robija’ sa Gavrilom Principom, vazda sam...
- Odbijam, gluvo. Ni na šetnje ne odlazim.

Moram već jednom, mom profesoru, Minji Dediću, pismo da napišem. Hajde. Moj profesor je, to malo ljudi zna, i fantastičan kuvar.

„Noćas bi se stvarno ponosili sa mnom, Professore! Ta raznovrsnost boja (naslikaću to jednom po sećanju, mada je neponovljivo), molim Vas, obratite pažnju na celovitost i nedodirljivost priloga. Cvekla je (sa tačkicama mlevenog bibera i listićima belog luka) ipak neprikosnovena. Pripustila je sebi, ali ipak na razumnoj distanci, boraniju koja se, kuvana i zelena, obradovala tom visokom društvu. Sa cvekline desne strane, iz mog nepristrasnog, ali i bolećivog ugla mreste se dve paprike, pečene, oljuštene, ali i dalje u ljubavi, i jedna sa drugom, ali i sa cveklom i svakim okom. Poseban deo na tanjiru pripada kriški nješuškog sira koji deluje nepristupačan, ali vrlo promiskuitetan, čim ga malo bolje upoznate. Poći će vrlo pohotno za svakim zalogajem, ali će se opet i sačuvati da doprinese toj

nemerljivoj završnici. Nasred njega kao na nekom letećem ćilimu vidljivo otvorenog uma meditira oljušten orah. Kao Polifemovo iz sredine tanjira gleda jedno Saturnovo (o, kako nedostojno!) jaje na oko (uf!) *sdjelano* u metalnoj „CepterSpuž” čaši i svojim savršenim i metafizičkim krugom kao da tera *zritelja* da potraži, izmisli nove reči za tu lepotu. Nemarno, ali i neodoljivo, dodato zrno bibera čini da mladež iznad leve usne Sidni Kraford panično traži onkologa, plastičnog hirurga, psihijatra, bilo kog... Ispod te lepote se skromno nudi jedno polubelo, poluparče hleba, koje je tu samo da pridrži njegove sokove i nepodnošljivu fotogeničnost. Pažljivijem gurmanu neće promaći dva češnja belog luka koji nevino, poput indijskog oraha, deluju nezainteresovano („dekorativnopolastičarski” što bi rekao... drug Lenjin.)

Tri ruže koje sabrano nadvisuju celi prizor, a ubrane, kao i obično, u stanju bitno smanjene uračunljivosti, izgledaju i malo posramljeno, iako svojim stavom ne pokazuju strah od ugroženog primata. Iznad ruža na jednoj čudnoj grbi bočnog zida potpuno logično srasla sa podlogom gori sveća. Da nema benignih izraslina po njenim leđima, mogla je biti breza, ovako (samo) majka Tereza.”

Poseta – Branka. Moja sestra. Sestra sveta. Samo je plakala i klečala ispred mene. Donela je jabuke. Reči nije rekla. Dugo je trajalo. I bilo patetično, oboje smo znali. Dizao sam joj ramena, glava nije htela s poda.

– Dobro, piću vodu – rekoh.

Druga noć štrajka

Zauzimam položaj ja dole, ona gore. Ja sam, dakle pasivan, ona, tavanica aktivna. Tu pozu noćas još nismo probali. „U duboko padnem uninije” – „Luča Mikrokozma”, P. P. Njegoš... zaboravio sam koje je pjevanje, sram me bilo, a to mi je bio diplomski rad. Čujem sopstveno hrkanje koje prekida snop automobilskih farova po mojim očnim kaptima. Budim se i vidim stari folksvagen ispred mog parkirano gólfa. Spuštam se u sedištu i pratim ih šta rade. Jedan ostaje u kolima. Dvojica su već na ulazu kod zgrade na Zelenom Vencu. Pritiskaju dugme našeg interfona.

Čujem Maju:

„Da?”

Odgovara moj glas:

„Ja sam...”, – snimak iz „Boja na Kosovu”, bez onoga – svoju glavu, čestiti care, dao za svoju reč.” Vrata se otvaraju, ulaze. Nestaju u mraku hodnika. Dakle, mora se brzo raditi. Palim auto. Imam samo tih petnaestak metara. Bez razmišljanja, jakim gasom, moćno udaram u folksvagen, što je za šoferu sasvim neočekivano i on, podložan kao i svaki drugi objekat Njutnovom Trećem zakonu, izlazi iz kola glavom kroz šoferšajbnu. Hitro izlazim i ja, ali normalno, mimoilazeći Njutna, kroz vrata. Imam možda još samo par sekundi, pritiskam interfon i kažem Maji:

„Ne otvaraj! Ono malopre nisam bio ja, već traka! Zovi policiju!”

Vraćam se do kola i odvaljenim branikom folksvagena blokiram ulazna vrata moje zgrade i ponovo se vraćam u spokoj samice, tavanice, ljubavnice...

Ogromna sabljarka u prolazu i profilu ceri se na mene. Letos je ova ćelija bila poplavljena. Ne želim više da ubijam svoje ubice. Zarivam lice u kamen jastuk svoga i, gušeći se, radim na usnuću.

Ali, „malo morgen!” – što bi rekao jedan srpski vidar. Nastavak je drugačiji i mnogo opasniji.

Shvativši da su provaljeni, ona dvojica se spuštaju niz mračno stepenište i vide me kako petljam sa odvaljenim branikom oko ulaznih vrata. Vidim i ja njih sa uperenim pištoljima. Pucaju! Pršti staklo. Bežim niz Jug Bogdanovu ulicu. Ulazim u Pop Lukinu. Jedan ulaz je otvoren. Ubice, srećom, protrčavaju...

Dahćem u mraku. Pali se svetlo. Tik uz moje lice dvoje mladih se ljube i ljute. Niz stepenište teče krv. Njih dvoje ne obraćaju pažnju. Starac iz prizemlja, kućepazitelj u penziji je upravo „nasekirao” svoju ženu i sada je, u nastavcima, ubacuje u crnu plastičnu kesu za đubre.

„Kako ste komšija?” – ljubazno me pita.

„Pa, da ne kvarimo...” – bejah zatečen.

„Obratite pažnju, dragi komšija”, poče da raspreda, mirno i dalje puneći kesu za đubre, „ovo samo dokazuje da smo svi mi morbidni, samo ne možemo uvek dobro da se izrazimo. Samo retki od nas uspeju da se realizuju. Obratite pažnju, ja sam tek večeras, i to u drugom pokušaju vaše likvidacije, uspeo da uradim nešto o čemu sam sanjao četrdeset godina. Jeste za kaficu, rakijicu, neko meze, komšija, malo ste bleđi?”

„Hvala!” – kažem – „pokušavam da ostavim i hranu i vodu, a i kasno je, idem na spavanje.”

„Pametno, obratite pažnju, noću čovek svašta može da doživi”, – isplazi mi jezik, zatim ga vrlo vešto i kao usput odseče malom sekirom, napisa njime na zidu KRAJ i ode za poslom oko žene i kese.

Ono dvoje se i dalje ljube. Više se ne ljute. Ona će mu se noćas dati.

Obraćam pažnju. Palim svetlo. Dva je noću. Naporna noć. Žao mi komšinice. Nastrada, ni kriva ni dužna, zbog sabljarke na tavanici. Žao mi i komšije kućepazitelja. Izgledao je tako normalan...

Neću više nikad da gledam „Twin peaks”...

Ovde još nešto fali, ako ćemo pošteno. Nedostaju mnogi aspekti, zapleti, raspleti, naravoučenija, poetičnost, nežnost, realitet života. Možda je trebalo napisati samo kritiku sna, bez sadržaja?

Šta bi Hičkok uradio na kraju?

Slikao bi jednog od onih atentatora kako ulazi u kadar i zatamnjuje sliku. Slabo.

I Fjodor prezrivo okrenu glavu na drugu stranu.

Savo reče:

– Ja ne vjerujem u fantastičnu nauku.

deveta glava

NE UBIJ!

„Uvek će biti samoće za one koji su je dostojni”, Knjiga mudrosti, ne znam odakle mi ovo, a nije ni važno. Možda.

**Treći decembar, 1995,
Četiri stotine devedeset i treći dan,
samica DZ**

Dobro jutro! Oko mene je isto ono dobro znano mesto sa prethodnim koordinatama. Menja se samo povremeno sveska, boja noći, mrak dana, telesna i sobna temperatura, atmosferski i lični pritisak. Promene se, s vremena na vreme, pogledi, moji na svet, život, Suda na mene, pogledi mojih ključara. Sve je strašno relativno, uslovljeno mnogim elementima. Jutarnjom mukom, redovnošću ili izostankom nečije stolice, uspehom u seksualnim inovacijama prethodne noći sa toliko već poznatom ženom. Sve se to opredmećuje u pogledu prema mom ništavilu inkorporisano u jedno, više ili manje artikulisano:

– Dobro jutro!

Ponekad u snovima zaslužim pravo da zamenim boju uniforme mojih ključara. Oblačim ih u bele mantile. Ko li su to onda? Lekari neke velike duševne bolnice, ili garderobijeri iz mog pozorišta? Lica im tako preobraćenim ne vidim jasno. Njihovom pojavnošću dominira ta belina, koja usnulom stanju mog duha mnogo više prija od modrine njihovih realnih kostima.

Savo uglavnom spava. Sinoć mi kaže:

– Od 1959. nijesam bolje spava’ kad sam ono sa Kastrom *iščera* onoga nesoja Batistu! A, ti? Popi’ makar čaj! Obeća’ si sestri!

Ne umem da sredim svoju samoću. Ponekad bih tri, pet stvari

istovremeno, pa se kao vučić koji se prerano osamostalio uvek vraćam ovom Dnevniku, kao sisi. Ili se zabludim u krilo komarca, pa satima varam sebe da radim nešto strašno korisno za čovečanstvo, loveći njegov zuj.

Jeste, žedan sam. U Indiji neki vernici u samoizlečenje piju sopstvenu mokraću. Nemam. Presušio. A i pitanje je da li bi to bio moj lek?

Ležim. Štedim snagu. Kako bi lepo bilo sad umeti umreti.

Ne umem.

Kasno popodne.

Dolazi pripravnik Đurović. Veliki zavoj na levoj šaci. Nosi flašu vode i maše mi značajno nekim pismom.

– 'Aj' da nazdravimo!

– Boli li te? – pitam.

– Ma, kakvi, aj' ne zajebaj! Popij! – skreće temu.

– A šta ti je to?

– Od sudije, pismo, popij!

– Šta kaže Miraš Radović?

– Nije ljubavno, ni opširno, već, onako putem telefaksa i... informativno.

– Čitaj, Đuroviću.

Nećka se, na kraju, sede na krevet pored mene i čita:

– Kaže... da bi... on... na osnovu člana 52. Zakona o redovnim sudovima mogao da presudu odlaže i do dva meseca, ali... će... ti je dostaviti najkasnije do sedmog decembra.

– Dobro... Nijesam gladan, još.

– Žarko?

– E?

– 'Ajde!

Popih malo Đurovićeve vode. I Brankine. Pripravnik Đurović gleda u stranu:

– Nemoj se ljutit' na mene.

– Što bih ja... bio ljut na tebe?

– Ta priča, oko noža... oprost! Nijesam ja... ništa. Vjeruj mi!

– O, Đuroviću, znam... Oprosti ti meni.

Uzeh još vode. Više nisam mogao. I Branka bi bila srećna. Ode Đurović. Sad moram u WS, naglo. Muti mi se. Zašto sam ustao uopšte? Da padnem, pa da me Savo diže? Gde ću? Da mokrim. Sedim na krevetu, slab. Ustani! Ustajem. Hodam. Daleko je. Nije. Samo treba otvoriti ta vrata i otkopčati šlic. Samo? Otvorio sam vrata... padoh, šlic je bio nedostižan.

Nije mi se više mokriilo kad sam se osvestio.

Ispred mene Rakel!

Rakel Velč!

Rupu na zidu u WC-u, koja me neumitno povezuje sa robijaškom i vodovodnom vertikalom, pristala je da pokrije svojim torzom gospođa Rakel Velč („Lepa i u 54.”), sve ne verujući da je neko može iskoristiti i za onemogućavanje najezde buba koje ne biraju sredstva i put da mi se približe. Meni ili mom snu, svejedno.

– Fjodore! A? Rakel Velč? A? – pitam ga dvaput kratko podignutim obrvama.

Æuti, prezrivo.

– Hoćete jabuku, Mihailoviću?

Ništa. Jak je.

– Dobro, a ovo je moja Anita! – pokazujem mu malenu fotografiju.

– Anita! – ponovih – Ona i deca su smisao.

Zažmuri Fjodor.

O ljubavi? O seksu?

Nismo nikad. To je bilo sramotno. Niko ne zna gde se nešto moglo saznati, legalno, u Crnoj Gori o seksu. Doduše, imali smo u školi „Domaćinstvo” kao predmet gde se moglo saznati uglavnom sve o životu: kako da se skladište krompiri i jabuke, kako se plete džemper, i najvažnije, o higijeni: „Pre i posle jela ruke treba prati, nemoj da te na to opominje mati.” Ne znam kako su se rana seksualna saznanja sticala, recimo, u

Sloveniji, ali Crnogorci su se uvek rađali obavešteniji od inih. Mi smo čitali „Gorski vijenac” još u majčinom trbuhu, gde nam je, između dva *pjevanja* kola, Vuk Mandušić, ispotiha, mesečareći, *besjedio* i o ljubavnim odnosima, i pozama i o ostalim *skaradnim* rabotama za koje te niko više nikad neće smjet’ priupitat’ Ako od nekog pomorca ne bi krišom dobili kakav časopis sa golim tetama, ništa od nas! Najpornografskije nam je bilo „*igram joj se s jabukama*”, jednog sveštenog lica iz prve polovine devetnaestog veka, sa ožiljkom nepoznatog porekla iznad leve obrve.

Bolji sam danas. Pojeo sam onu jabuku koju Fjodor nije hteo. Čistim sobu. I dalje uklanjam tragove prethodnika. Pojedine je nemoguće izbrisati. Urezali su u koru velikog mozga samice DZ, svoja, nigde van crnih hronika zabeležena imena, kao jedino mesto gde će nešto značiti, gde bi valjda to omeđivanje teritorije, zapišavanje, trebalo da izazove neko strahopoštovanje u kasnijih stanara. Klanjam se tim imenima, ali i skidam ono što mogu. Sa zida odvajam od kreča jednu stidnu dlaku (daćemo je na veštačenje Sudsko Medicinskom Odboru iz Beograda, oni su nepotkupljivo najkompetentniji, da otkrijemo kome pripada i kako je dospela u kantu sa krečom).

– Mihailoviču?

Zamišljaš li molera – zatvorenika kako se cedi nad kantom žutobelog kreča ugrađujući svoje jalovo polupotomstvo u zidine ovog svetog hrama? Njegovom činodejstvu nema svedoka, mada svakoga trena može naići neki od nadziratelja što njegovoj požudi daje posebnu draž. Ima u toj radnji, pored nesumnjivog zadovoljstva i sitne bezazlene pakosti. Tu, oko mene je, dakle, svuda po zidovima u kreču zaustavljeno na milione njegove nerođene poludece, kojima je uzbuđeni otac oslikao unutrašnjost ovog svetilišta. Kao krvlju da pišeš, ili okom da curiš, tako je svojim polutanima ojačao ove zidine darujući im nesebično snagu i osvetu svoje genetske vertikale. Tim činom Onan je nesvesno sagradio ličnu Lelekulu sa decom u egipatskom profilu (obezmajčeni nemaju anfas). Sad me, kao zaleđeni u letu oslići sa Dalekog istoka tajno i nemo posmatraju. Odživeli su par trenutaka jednog jalovog poluživota i možda su i zahvalni Ocu – Moleru – Onanu, što ih nije

izgnao u obližnji mračni kanalizacioni odvod, već ih je kao u kakvom ogromnom herbarijumu prilepio za zidove ove konklave. Deca nenađenih majki profilno gledaju i muče. Jednooka, bespolna deca izdržavaju svoju i očevu kaznu... Čutimo?

– Savo?

I vođaše dnevnik, obeležen trenom, ostalo sahranjivaše. Pisao je uvek na istom papiru, jednoj jedinoj stranici, uvek debljom olovkom od prethodne, ništeći već zapisano. Kao kredom po školskoj tabli, od koje će posle nekoliko lakih poteza mokrog suđera ponovo sinuti *tabula rasa*. Ko je onda mogao i znati šta je to ranije zapisivao? Svojom sadašnjošću je uvek izbleđivao prošlost. (Uvek tako) To je ozbiljnom mazohističkom revnošću krio od drugih (iskrenih dušebrižnika i sestre Branke) ubeđenih da je od njega, sem ubice, mogao da postane još neko. ωωω.βσηαηιτεδ.ηετ

Osam naveče. Čitav dan sam proveo šetajući, imbecilno „spreman”. Pretvorio sam sobu u čekaonicu socijalističkog tipa. Fali samo pljuvaonica, pa da smrad iščekivanja bane sa ove stranice, da iscuri kao iz levka nekog, van. Šeta ruku pod ruku sa mnom i moj mrtvi *Doktor*, Miša Žutić, zabrinut. Makar nisam sam. Šetaju sa mnom svi moji mrtvi. Teše me, patimo moj put. Na krevetu sede moji ubijeni, Dragan i Ranko. Izaći odavde nećemo. To se zaklinjemo živima, mi mrtvi. I smejemo se, zabrinuti. A njima... mrtvima... ništa.

Gde sam to ja? Što šetam sa njima?

Njima je sad lako. Ništa im se više ne može dogoditi. Toliko su čudesni, tako završeni, mrtvi. A ja? Šta ću ja, ovako nezavršen, živ još uvek.

Jesam li?

– Dostojevski?!

Popovi moji? Gde bismo noćas? I ikad? U koju davnu liturgiju? Do kog ćemo smisla? Dokle ćete... dobri ste vi... kako je vama dobro.

Ovo nema smisla. Dalje ovako ne ide. Tačka. Okrećemo novi list. Hoću da živim. DA ŽIVIM! Čuje li me iko? Ubio sam. Pogrešio. Sme li se ubiti?

Sme li se to? Nikada! Ne ubij. NE UBIJ! Ubiješ, ubiješ sebe, ne druge, oni to posle ne znaju! I kratko ih boli. Boli samo njihove bliske. Ti ostaješ da svedočiš šta si uradio. Ubijeni više ništa ne mogu. Ti ostaješ kao heroj ili pizda, kao preživeli, svejedno. („Ko god je preživeo taj ne zaslužuje da živi!”, izjava jednog od preživelih iz Termopila. Posle je umro od gripa, zaborava i tuge.) A gde sam ja?

Možeš da ubiješ kao plaćeni ubica, to te valjda manje boli. U ime *nekog* drugog. Taj će da se *pati* umesto tebe. Možeš i kao vojnik. Tu je čak poželjno da ubiješ što više. To, *ratnici* vele, ne boli... uopšte. To je u... ratu, *u ime države*. I kad tada kršiš Upravnikovu zapovest onda... nisi grešan! Ali, ne ubij nikad, nikad *u svoje ime!*

Gde smo mi ovo, Upravniče?

Gde ću noćas? Imam mnogo izbora. Mogu da odem do *klonje*. (Sad i ne moram.) Mogu da sednem na krevet, pored Ranka i Dragana. Mogu da legnem na pod. Mogu da čučnem... Mogu da radim sklekove. Mogu da jedem jabuku. Mogu da udaram glavom o zid. Imam i nož! Može li nož da zaista zablista? Nožu, srećo moja! Zakolji me noćas! Ruko moja, daj mi snagu da zajebem ovu svest večeras, da okončam ovaj čas, ovu muku, da mi sutra ništa svane.

Ruko, drkadžijko, jebala te svrha, sutra ću osvanuti opet...

Šetam. Sedam koraka. Tamo. Nazad – isto sedam. Više nema.

Lošotilo.

deseta glava

O ZLU

Peti decembar, 1994, dan 493.

U ćeliji pored Nikoline je već dvadesetak dana direktor jedne propale fabrike, Rako. Rako Ponjagić. Kažu da je falsifikovao službene papire i onako, već ojađenu fabriku, dokusurio. Ni njegova ćelija nema staklo na prorezu. Noćas smo ga hranili kašikom kroz taj prorez. Prorez je baš toliki, za kašiku samo. I za oči. Anđe, Nikolina žena, uvek četvrtkom donese i kiselo mleko. Rako ima dva metra, pa mora da se malo savije u kolenima dok se hrani. U baletskom žargonu to je *plie*. Plače od prvog dana zatvora. Plače i sad dok mu Nikola tura kašiku za kašikom. Ja asistiram držeći šerpu. Nikola ga bodri:

– 'Ajde, Rako, još jednu *ožicu*.

– A fala vam ljudi! Neću vam ovo zaboravit'! – briše oči i krajeve usana jednim velikim roze peškirom.

– 'Ajde, još jednu. Mnogo, mnogo tečnosti gubiš.

– 'Oće li me osudit', Nikola? – krivi mu se lice u bolan jecaj.

– Ma, kakvi, Rako! Zašto? 'Ajde, srkaj!

– Kažu da sam pronevjerio milione! – briznu u još gori plač, progutavši prinetu kašiku kiselog mleka.

– Ma, lažu, Rako! Ljubomorni su! 'Ajde!

Izgrebasmo i poslednje tragove iz Anđine dvolitarske plave šerpe. Odlazimo niz hodnik prema našim samicama. Čuje se Rakovo jecanje. Nikola je ozbiljan. I zadovoljan:

– Nesreća od čo'eka, ali... baš lijepo pojede!

Ne znam – gde sam?

Šesti decembar,

dan četiri stotine devedeset i četvrti

Donosi mi Car, komandir, dve knjige. Kaže:

- Za tebe.
- Od koga. Ko je bio?
- Slušaj, kako da ti *rečem*... teško je objasniti... jedno lijepo žensko!
- Kako je izgledala?
- Fino, vesela, a nosaše i nešto ka' nješuški sir na *glavu*, ali ponedjeljkom, znaš, ne primamo hranu.
- Kaza li što?
- Ništa, samo šuškaše.
- Aha, zubi... kakvi joj bjehu?
- Preko sto *komata*!
- Znam, Vukićevića!
- E, jes' kurac! To je i ona rekla, a ja znam kako izgleda *Lidija Vukićević* i zato je nijesam puštio, zbog tvoje sigurnosti!

Nismo se više objašnjavali, samo sam mu se zahvalio na knjigama. I revnosti.

Moja draga *Sonja Vukićević*, balerina, ili „skakutanerka”, po sopstvenom priznanju, sa svojom veselom kapom, danas nije uspela da se probije do mene.

Osmog decembra, sa dvadeset i tri dana zakašnjenja, dobijam presudu. Čitam...

Piše sudija, Miraš Radović:

„...(Popović) je nasrnuo na njega (na mene) sa namjerom da mu oduzme pištolj što je prirodna reakcija u takvoj situaciji.”

Ova najnovija Radovićeva analiza je i ozbiljno upozorenje – policiji, vojsci, ili bilo kome sa legalnim oružjem da znaju ubuduće, kad budu prisiljeni da upere oružje, braneći se od nekog, da moraju da očekuju kao *prirodnu* reakciju i – *nasrtanje* na njihovo oružje! Samo nije sudija objasnio šta bi trebalo onda da bude prirodna reakcija onog ko drži uperen pištolj, a prethodno je od tog istog napadnut i pretučen?

Sam sam. Samlji od svijū. Savo se javio iz Rusije:

– Oprosti, malo sam se zapio sa Jeljcinom! Brzo ću ja!

Noć je. Dublja od ovog jedanaestog decembra teško će moći.

Četiri stotine devedeset i deveta noć

„Sa mnom je samo bolna potreba da budem sa Tobom. Ta želja jedina pravi društvo toj samoći. Dugo ću ja još ovde, moja Anita, možda zauvek, boj se malo za mene, ja ne umem dovoljno. A mnogo je veliki mrak u ovoj zemlji koju toliko volim. U *Firencu* se, osećam, nikad neću vratiti. A valjda će mi neka Ravena prihvatiti koske? Ne znam možemo li mi to prežmuriti ovu „Božanstvenu komediju“, možemo li se učauriti do nekog providenja? Ili moramo proći svih devet krugova... Danteovih?”

Behu mi deca danas. Dovala ih majka. Da se vrata ne bi zatvorila, nadzornik Bajko metnuo stolicu i *straži* ispred.

– To su propisi, e! A i iz bezbjedonosnih razloga! – e! – objasni. Pa da, pomislih, možda mi *šune* pa krenem da bijem tu, na poseti, i ženu i decu. Ili, oni mene. A voleo bih i da vidim taj propis u Kućnom redu koji govori „O zaglavljanju stolice”.

Tmuran neki dan. Slinav. Dule je ozbiljan i gleda u stranu. Asja će za nešto više od mesec dana napuniti dve godine. Trčkara po prljavoj sobi namenjenoj za „privilegovane” posete.

Maja, krivlja od mene, šapuće:

– Lauše, moraš da znaš, Bog će mi oprostiti, onaj Hansen iz mamine kuće je prodat za tvoju odbranu, još pre godinu dana. Za advokata Danilovića. Da ne misliš da su te Minići ostavili. Ja, mi... nismo mogli bolje!

Oči su joj pune suza. Gledam je, ne znam šta da kažem. Volim je i sve joj verujem i ne znam kako da joj pomognem. Ćutim... Nemoć.

– Još nešto hoću da ti kažem. Nekome sam dala pet hiljada dolara... za tvoje doktore.

Obli me znoj.

– Molim? Koje moje doktore?

Asja gurne onu stolicu i pusti da se vrata sama pritvore. Bajko dođe, otvori vrata i ponovo stavi stolicu.

– Kome si, nesrećna Majo, dala pet hiljada dolara? Zašto?

– Neko je tražio... – briznu u plač.

– Ko?

– Molim te, oprosti, bojim se!

– Ko je mene pitao?

Asja opet munjevito skloni stolicu i stane pored zida. Nismo stigli ni da se pomerimo, u istom trenu se vrata treskom otvoriše i zalepiše uz zid pod težinom nadzornika Bajka. Asjino lice je bilo na par santimetara pored. Da je bilo samo malo bliže... ne smem ni da pomislim šta bi teška metalna vrata napravila od dečije glavice. Skačem, hvatam Asju i iz punog zamaha da ne bih udario vlast udaram nogom u vrata! To je valjda bila *prirodna reakcija* na zlo, na ludilo koje sam čuo i video. Maja se guši u suzama. Bajko me gleda, iskolačio očima, glupača na čelu mu odebljala, odmahuje glavom i cedi kroz zube, slovo po slovo:

– Maminog mi groba, eee! Ni jedan ustupak od mene više dobit' nećeš! Nee!

Ništa mu ne rekoh, čvrsto i dalje grleći stravljenju Asju. Maja, mokrih obraza, lagano odvoji našu ćerku od mene, uze Dušana za ruku, poljubi me:

– Čuvaj se, Lauše...

– Čekaj! Kome si... ?

– Gotova posjeta! – ne da Bajko više ni slova.

– Strah me je! – zajeca Maja, odlazeći.

– Stani! Pusti me, Bajko!

– 'Oćeš da te vežem? E! Je l' to 'oćeš? – uhvati me za rukav, preteći pendrekom.

„Kad te konj kopitom ritne, ne možeš mu uzvratiti istom merom” – opominje Šopenhauer i poslušah ga, da ne bih opet prekoračio granice nužne odbrane.

U samici sam. Gledam u jednu dlaku zaglavljenu u kreću na zidu. Ko zna

kako je dospela tu. Osećam strašnu jezu među lopaticama. Žmurim. Plačem. Nema glasa, suze su same. Teško je. Mnogo.

Hoću li saznati ko je to od moje naivne žene tražio i dobio pet hiljada dolara. Doktorima? Kojim doktorima? Majko moja! Ko se ovo poigrava sa nama? Pa, „doktori” su me sahranili! Zbog „doktora” sam dobio maksimalnu kaznu.

Dobro.

Hansen... Aleksej Vasiljevič Hansen bio je slikar u ministarstvu ruske mornarice. Da, i on se rodio na Bogojavlje...

– Koji „doktori”, Majo?

Hansen i žena mu, Olimpijada, počivaju u Dubrovniku, na pravoslavnom groblju. Majin deda, Mirko Dabović, visoki oficir Jugoslovenske kraljevske mornarice bio je opčinjen Hansenovim slikama i strastveni kolekcionar njegovih jedrenjaka. Imao je skoro trideset...

– Kome, Majo?

Nažalost, posle pogibije Mirka Dabovića, ubili ga Nemci po partizanskoj dojadi, 1942, bogata kolekcija je počela da se topi. Nekad za džak brašna, nekad za tuce jaja samo. Nesrećna Lenka, Majina Nona, morala je, po svaku cenu, da sačuva dvoje nejake dece. Tako je danas u vlasništvu porodice ostalo sačuvano možda samo dve ili tri Hansenove slike. Danas sam saznao da su lopovi uzeli još jednu...

Pet hiljada dolara. Doktorski!

Ja se razvodim. Ti se razvodiš. Mi se razvodimo.

Ja se razvodim. Ti se razvodiš...

Superlativ prezenta.

jedanaesta glava

DRAGI VLADIKO...

Petnaesti decembar, 1994. godine

Napolju ludi severni vetar i sve ostalo, ništa pametno. Rat u Bosni i Hrvatskoj. Ratuje li neko protiv rata?

Pre tri godine, u oktobru 1991, smo apelovali da se ne bombarduje Dubrovnik.

Potpisnici su bili Vojislav Brajović, Jovan Ćirilov, Miloš Žutić, Mirjana Karanović, Žarko Laušević, Branislav Lečić, Borka Pavićević, Branka Petrić, Nenad Prokić, Vida Ognjenović, Žarko Radić.

Poslali medijima, predsedniku Miloševiću. Nisu mediji hteli da objave. Jedino Borba, koju retko ko čita u ovo revolucionarno vreme. Hteli smo i u Sarajevo, peške. Nas nekoliko. Nisu nam dozvolili. Nije nam bilo bolje posle toga.

Ni tim gradovima.

„Borbi našoj kraja biti neće,
Do istrage turske, ali naše!” – prete i dalje.

Ne avetajte! Drugo smo vreme. Na *zlite* Njegoša!

Mimo jezika, domovine... nema!

*„Lipo, ljepo, lepo i lijepo,
Bilo, bjelo, belo i bijelo,
Listići su jednoga cvijeta,
U pupulj se jedan odnjihali.”*

Zabluda, nažalost, mili Petroviću! Možda će neki novi vekovi ponovo opravdati Tvoj zanos... ali bila je to... zabluda, koja je trajala do smrti Josipa Broza, posle kog je počeo da vene i taj *pupulj*.

Kroz taj „pupulj”, Ilirski, sa sredine Tvoga veka, sa Kolarom, Gajom, Vukom se možda i moglo nešto, bilo je Srba koji su hteli da osuše svoje laticice zbog tog cveta, ali mnogo smo krvi, zarad drugih, velikih, sami sebi posle prosuli i popili, i kad se sada sitniji, novi pupoljci pomaljavaju, kako ih naterati, sem opet silom, pod novo... trnje? Hrvati, muslimani, Albanci sa Kosova, Mađari iz Vojvodine... hteli su ili *morali* pod Titovu šapku. I uglavnom su pristajali da su deo *Jugoslavija*. Slovenci, Makedonci? Jednako od straha, od veće nužde.

Komotnija im je bila šapka od šajkače... a danas da ih Ti, Visokopreosvećeni, zaklinješ obećanjima iz... četrnaestog veka?

Kazniće me Upravnik, i sam sam, s Tobom, učestvovao u tome, glup, neupućen. Ne kajem se što volim Srbiju, nego što sam hrabrio nepametne. Zaglupavilo se, *Pjetre Drugi*. Neće ovo na dobro, ili samo loše slutim.

I Fjodor me razume kao pesimistu.

Prašćajte... Fjetre!

Moram dalje, istog petnaestog decembra, 1994.

Dragi moj Petroviću *Pjetre*,

Nađi mi, molim Te, kumu Rašidu iz Orašja na Savi, profesora jugoslovenske književnosti. Može li Te preživeti, iako Te je studirala, poštovala i zna više o Tebi nego mnogi mrzitelji njene istorijske nužnosti?

Hoće li joj pravoslavlje oprostiti prošlost?

A da li se u ovom trenu neki *novi Turci* svete zbog Tvoje istrage poturica?

Koliko je Srba *grešno* zbog Tvojih pravoslavnih strela?

Ja bih Te, ipak, u ratu zabranio, dragi Vladiko! Kao alkohol, drogu. I sproveo pod obezbeđenjem do kakvog mirnog posleratnog seminara. Neko primorje, blago. Dobro i za Tvoju grudobolju. Van Goga je tako lako falsifikovati, a Tebe još lakše zloupotrebili. Kroz Tebe se svi vesele. I zaklinju. I Crnogorci i Srbi i Jugosloveni, a zaboravljaju da niko na srpskom jeziku nije lepše pisao o muhamedanstvu.

„Više valja dan klanjanja jedan,
no krštenja četiri godine!”

Eto, svima si najbolji, a opet malo ih znam da su zadovoljni i da ti ne bi nanovo adaptirali i tu samicu na vrhu Lovćena, a *i jugoslavije* Tvoje.

Visokopreosvećeni majstore bilijara, kako god obrneš, Tvojoj mani mane nema. Meni ništa kriv Ti nisi. (Koliko god još vekova bude vazda će se *ćerat* oko kuće Tvoje. Spavaj, miran.)

U susednoj samici Nikola pokušava da, kroz rešetke, sa prozora ukloni jednu *lamu* za koju su ga bili ubedili da je idealna antena za radio. Sklanja je, jer misli da ja neću zaspiti od njenog landaranja.

– Nidžo, ja ne zaspim od *drugih* stvari. *Lama* mi ne sprečava san.

Jutro, bez šetnje. Sto dana samice. Kao *sto dana vlade*, neke.

Jesam li zadovoljan?

Jesam! Ja sam srećan čovek!

Nisam do sada imao staklo na najvažnijem prorezu u mom životu. Ugradiće ga danas.

E-e! Nadzornik Bajko i dalje vredno radi. Dobiće jednog dana Orden spušskog ključa prvog stepena. Na njemu je reljefno predstavljen ključ u profilu i prolazu. Obod ordena je štrkljast i oivičen bodljikavom žicom tako da može da se zgodno zatakne, ili natakne i da se i bez lente nosi u svakoj prilici. A Bajkovo ime će biti dubotiskom *zapisato* u dežurnoj kancelariji između kalendara i razvodne table.

A na grobu će mu jednog dana stajati:

„OĐE POČIVA POKRAJVOĐANIN BAJKO KOJI JE CIJELI ŽIVOT SAVJESNO OBRTA' KLJUČ TAMTE I OVAMTE, SPUŠTA' ALI I PODIZA' REZU. E-E.”

Evo ih. Motaju se oko vrata, pričeppljujući moj prorez. Juriš, *junaci!* Napred u slavu! Za bravu i katance! *Vi nemate, dakle, da se brinete za proreze vaše, oni više ne postoje.* Vi ćete ostati zlatnim slovima *upisati* u istoriji jugoslovenskog ključarstva. A i šire! Dajte, drugovi zamah velikoj ideji ključa, svi ćemo jednog dana na leđima poneti taj veliki ključ. *I sve tako dalje, tamo do golgote...*

Lagano mi stežu omču oko vrata.

Ljubavi moja, Anita moja, *Gde si sad ti?* Zagrljaj mi treba.

Devetnaesti decembar

– Lauševiću? – budi me ključar Bajko.

– Molim?

– Bi li da se kupaš?

Gledam ga ne verujući šta čujem. Krmeljam, gledam prema prozoru. Crni se noć, bez meseca.

– Kol'ko je sati?

– A što to sad ima veze kol'ko je sati?

Gleda me, *pobednički i neustrašivo.* Tražim naočare. Umivam oči na suvo. Ustajem. Sedim na krevetu. Jesam li ja – on, ili je Bajko – ja?

– O'li ti da se kupaš, ili nećeš? E?

Gledam ga. Dobro, de, hajde da ne zlopamtim toliko. Posegnuh za uvek spremnom kesom sa čistim vešom, peškirom, šamponom... Krenuh.

– Čekaj minut! – prekida me. Pronađoh naočare.

– Šok! Šok! – doziva.

– *Izvoljte*, komandir! – doskakuta odnekud mršavi Šok.

– Ima li tople vode?

– Nema ni *ljedene*, komandir!

– Eto, vidiš, Lauševiću, ja 'oću da ti učinim, al' ne može se to vazda, e! – zalupi vrata, natače rezu. Krenu niz hodnik, čujem ponovo:

- Šok?
- *Izvoljte, komandir?*
- Ja sam *nadzornik*, pizda ti materina! Ne komandir! Nadzornik, e! Reka' sam ti to, sto puta već. Zapamti to, da te ne vežem u kažnjeničku!
- *Fala.*
- E-e.

Zlo. Moželi se satrti? Izgleda da je neuništivo. Ono samo povremeno dobija drugu formu, ali je, u nekim ljudima, nažalost konstantno. Pratio sam zlo kod jednog vojnika, davne 1979. godine, u vojsci.

Panika vojnog vrha pred očekivani Titov kraj rezultirala je „revolucionarnom” idejom da svi muški brucosi provedu po dve nedelje u kasarnama, kao pripremu za služenje pravog vojnog roka.

Mene je zapao Nikšić, kasarna Kapino Polje.

I zapao me Pršut Miljenko, razvodnik. To je, naravno, najmanji čin u vojsci, ona jedna crvena traka.

Miljenko je bio neobično mršav, a uz to i vrlo niskog rasta. Mislio sam da postoje određeni standardi, da se recimo ispod metar i po regruti smatraju nepodesnim za vojsku, a možda, opet grešim dušu, možda je bio i viši, nismo ga merili, ali to nije ni važno, jer što bi rekao „kršni” Kanjoš Macedonović: „Ne mjere se ljudi peđu, no pameću.” Važna je bila jedna druga Miljenkova osobina – važnost koju je pridavao sebi i svom činu. I visina sa koje je gedao nas, studente. Imao je skoro trideset godina i bio je na kraju vojnog roka. Uživao je tih nekoliko prvih dana (dok nismo shvatili svu ispraznost i besmislenost obuke) da nam daje „Ostav!” i po desetak puta, za najbesmislenije stvari, za namešteni krevet koji bi nam rasturio, za „Zbor!”, za... otkud znam šta sve još. Samo bi se onako malen, nakrivljene gave, iskeženih i razjapljenih vilica, iscerio uz jedan dugačak cik i ponovio, skoro za sebe, samouvereno: „Ostav, ostav!” Mene je preskakao u tim svojim uživljavanjima jer sam, shodno svojoj navici da se prebacujem na govor sagvornika, koristio hrvatske izraze dok sam pričao sa njim. Čak me je pozvao u stranu i pitao bih li išao večeras u grad. A „Grad” je bila obližnja kafana. „Bih, što ne bih!”, odgovorih, jedva dočekavši da se barem na par sati oslobodim

sivomaslinastogokruženja. Miljenko nam je izdejstvovao dozvole i ubrzo se našosmo u „Gradu”. Međutim, kafana nije bila uopšte loša. Imala je jako dobar roštilj, a što je najvažnije, pevao je Leo Martin! Još usput mi je razvodnik Pršut otvorio dušu da je u žalosti za bratom blizancem, a kad je Leo Martin počeo da peva „Svet bez tebe”: „Nisi više tu, sve što je bilo lepo, s tobom ode sad.. ” – Miljenko, već poljuljan trećim „štokom”, zaplaka.

„Mora da ste bili jako bliski” – ne znam kako drugačije da reagujem na njegove suze.

„Što vi, Srbi, kurac... znate o bliskosti” – procedi kroz suze. Zaglavi mi se čevap u grlu, pa požurih da ga poguram Nikšićkim pivom. Glavnokomandujući je otkrio moj nacionalni identitet.

„Ne, ja neću svet bez tebe” – nastavlja Leo Martin, a Pršut naruči još jedan „štok”.

„Pa, vidiš kako jedan Srbin osjećajno pjeva o bliskosti” – pokušah da otupim njegovu jetkost.

„Koji Srbin? Koji Srbin?” – zabrza. „Da nećeš da kažeš da je Leo Martin – Srbin?” – poče brzo i već malo glasnije Miljenko, brišući suze, da ironiše moju opasku.

„Pa, jeste, kažem, pravo ime mu je... Miša Jović” mirno dodah.

„O, Tito dragi, čuješ li ga? Mišo Jović? Leo, Leo!” – stade da doziva. Brzo nam priđe jedan stariji grmalj, polomljenog nosa, da li vlasnik, ne znam, krajnje ozbiljno i mirno mu saopšti:

„Slušaj, „Pikavac”, ako zineš još jednu, ima da te provučem kroz... vidiš oni ventilator tamo” – pokaza na okrugli prorez iznad ulaznih vrata, koji je trebalo da izvlači dim iz kafane.

„Dobro je, Miljenko, ma, šalio sam se, znam da je Leo – Hrvat” – poklonih mu slavnog pevača.

„Ja sam za tebe – razvodnik Pršut!”

„Razumem, družo razvodniče” – salutirah tu, za stolom, sedeći.

„Sve ste nam uzeli, sve” – naiđe novi talas tuge. „I Đorđe Marjanović je naš!”

„On je ispod Marjana, zar ne?”

„I Tomislava Zdravkovića ste uzeli” – ne zaustavlja se razvodnik Pršut.

Zalud sam mu kasnije pretio da ću, ako ne prestane, da mu uzmem i Lea i Tomu nazad. Nisam bio stigao do Đorđa Marjanovića, moj pretpostavljeni – zaspao tu za stolom. Nije mi bilo preostalo ništa drugo nego da ga prebacim preko ramena i tako nosim do kasarne. Usput me je pratila Leova pesma:

*„Niko ne zna šta ga čeka, dan šta nosi
Svako juče ostavlja nam trag u kosi...”*

Dok sam teškom mukom prebacivao mrtvosanog razvodnika preko žice, saznah još jednu stvar – Pršut nikad nije ni video svog brata blizanca iz prostog razloga jer je ovaj – mrtvoroden!

Očekivao sam da će sutra, narednih dana, naš razvodnik malo omekšati, da će „smanjiti doživljaj”. Ma, kakvi! Zlo kod ovog malog čoveka, poteklo iz mraka je bilo toliko snažno i tvrdoglavo, da kad nije imao mogućnost da ga lepi uz drugog čoveka, on ga je okretao ka sebi. Ubijao je sopstveno biće, ali i iskreno i patetično patio zbog toga. Gledao sam njegovo iskrivljeno lice od bola ako ne bi mogao da iskali svoj jed na nekom. Kao da mu je svest proizvodila određenu dnevnu dozu zla koje se negde mora potrošiti, na drugom, na sebi, na stvarima, svejedno. Mnogo kasnije sam shvatio – on uopšte nije bio Hrvat, on je samo bio zao. A zlo nema veze sa nacijom.

Zlo je naše opšte dobro.

Taman utvrđeni san noćas više sigurno neću naći. Ustao sam. Jeo. Krećem da slikam. Slika trogodišnje ćerkice jednog robijaša, kojom sam dosad bio zadovoljan zbog njene jednostavnosti i naivnosti. Mamuran počnem nepotrebno da popravljam sliku. Znojim se. Shvatam da pravim potpuno drugo biće, odvratno, staro. Razmazao sam onda to lice. Tamo gde su bila iznenađena dečija usta, sada zjapi i ceri mi se krvava mrlja.

Da li se ovako ljudi? Nikad više neću naslikati onakvu sliku. Sedam je ujutru. Završio sam sliku, ali to više nije ona devojčica. Ova je stravljena. Na ivici smrti.

Kad da umreš?

„Dosta je svak živio ko je umro ka' slobodan čo'ek.” – Petar Prvi

„Nije dovoljno samo umreti, treba umreti na vreme.” – Sartr

„Kad god umreš – napraviš familiji trošak.” – Šomi Roganović

Savo trenutno nije tu, ali javlja se:

„Vidi, milo mi je da ti odgovorim na to pitanje. Baš si me pogodio što me to pitaš. Veliš... smrt? To ti je za male ljude!”

Drag mi je Vladika, draži mi je Šomi, Savo, *vrći se!*

Meni se mre.

Šetam, da ne bih.

Umro.

dvanaesta glava

LAJANJE NA MESEC

„Đavolja sila nagoni da čojek zaboravi na sebe.”

– Vojvoda Marko Miljanov –

Prelistavajući ranije dnevnikе mogu, do bola tačno, da rekonstruišem svaki dan, sat, mesto i položaj u kom sam nešto beležio.

Tad sam bio bez naočara... bez sočiva... ovde na WC šolji... ovo sam posle krika u snu... morao... ovde znojav od suza... tamo gladan... ovde sam ležao na podu... a ovo neokupan... Je li to, ta neumitnost sećanja, ta neizbrisiva svest o svakom trenu u zatvoru, je li to zapravo – kazna?

Vreme te se toliko ne dotiče na slobodi. Ili te samo brine što ga najčešće nemaš dovoljno. Kasniš negde... Pomeraju te drugi tokovi, događaji, ali – vreme ne razumemo u njegovoj punoći i opomeni trajanja.

Na slobodi ne osetiš nastajanje jedne bore, ovde primetiš i vlas osedele kose, svedočiš kriku koji pravi grč što izobrazava tvoj lik. Ovde si trezniji svih promena. *Duraš* sa njima, a bole te, jer nemaju drugih svedoka, sem očiju, ruku, samo tvojih. Tamo bi bliskog radovale, brinule, možda. Ovde si ti sam sav ostali svet. Kad te jednom promenjenog ugledaju hoće li te hteti? Ili će se uplašiti tog novog lika na kome će zaludno tražiti izbledele tragove koji su i njima nekad nešto značili? Hoću li tada hteti, starmalo, nazad u onu njima znanu kožu, ili ću tim novim licem nekog svog uspeti da nanovo privolim sebi? To je *taina* za mene sada, a biće i tada, znam. I za mene i za ostale.

Hoću li opet biti glumac, makar samo penzionisani, ili robijaš?

Ma, biću *ubica*, doveka.

Šta se to stvarno desilo te noći?

Ako odbacim mitomansku pretpostavku u kojoj sam ja centar sveta i svega, nisam li ja to bio samo obespitani heroj nečijeg tuđeg velikog

projekta? Biće kog je Upravnik zanevleo.

Je li to neki drugi razum vodio moju ruku te noći, povlačio oroz mojim prstom? Neki neistraženi deo mene? Hrabriji deo mozga? Plašljiviji?

Neko drugi, veći i jači, značajniji, koji nije dao da pucam u Milog, a mogao sam, nije dao Milom da puca u mene, a mogao je. Nije dao da treći, ranjeni Kovač bude mrtav. Nije dao da iko drugi nastrada.

Bi li ubijeni sutradan zlo, grđe, napravili? Bih li ja jednom na svečanom koktelu ubio predsednika države? Je li nas to tako *nepogrešivi* Upravnik sprečio od zla većega? I hteo njih da zaustavi, mene zamisli, preusmeri? Jesmo li to primereno svi kažnjeni? Oni smrću, Kovač ranom, mi ožiljcima i dovekim bremenom.

Ali, što tako surovo?

„To se moglo sve ljepše kazati,
da mu tako rane ne vrijeđaš
i grkom ga ne otruješ tugom.” – prekoreva Njegošev vojvoda Batrić.

Naručioca Kazne ću možda upoznati na sudnji dan, ako bude smatrao za shodno da me pozove na razgovor i razjasni ove stvari, ili hteo da me još malo pokara.

I šta je onda dobro, šta zlo?

Šta je to ranjeni Kovač prećutao? Imao je pravo da ne odgovori na to pitanje. Član 229. Zakona o krivičnom postupku:

„Svedok nije dužan da odgovara na pojedina pitanja, ako je verovatno da bi time izložio sebe ili svog bliskog srodnika teškoj sramoti, znatnoj materijalnoj šteti ili krivičnom gonjenju.”

A ako tu noć pogledam samo iz Marko Miljanovskog ugla, gde je „junaštvo – braniti sebe od drugog, a čojstvo – drugog od sebe”?

Jesam li ja bio – junak? Jesam, veli nekadašnji gradonačelnik Podgorice Marko Miljanov Popović Drekalović.

Jesam li bio – čovek? Isti vojvoda i sudija kaže da – nisam, i da je

junaštvo bez čojstva samo izraz *divlje* snage.

Jesam li mogao – drugačije?

Ja, časni sudijo, mislim da nisam. Neko drugi bi bolje, neko još gore.

„Nesita sila čojstva ne zaslužuje.” Pravdaš me ipak, vojvodo srpski.

Opet, po tvojoj presudi iz devetnaestog veka, ovde sam zbog *divlje* snage.

Ponoć je, neka, opet. Slikam jednu mrtvu ženu. Mrtvu prirodu. Sestru jednog komandira. Nisam imao srca da odbijem, a komandir je pritom normalan. Kad za nekog komandira kažeš da je normalan, onda misliš – odudara od lokaliteta. Dok sam je radio, na papiru je odjednom iznikao lik mog mrtvog zeta, Brankinog muža, Mirka Lakića. Veseo. Prasak njegovog smeha. Možda njih dvoje mrtvih liče. Možda su svi mrtvaci istog lika. Možda crtam svoj budući lik?

Moram noćas završiti sliku sa bilo kojim krajem i likom.

Dvadeset i četvrti decembar, subota

Ko je Maji oteo pet hiljada dolara? Ko su doktori?

Iz slavine curi mokraća. Duhovit način da se pomorimo. Savremena civilizacija sad već legalno piša u lavabo iz kog se umiva. A možda je to sastavni deo onog indijskog recepta za samoizlečenje.

Curi i ova godina poput te mokraće, moje, ili tuđe, nije više ni važno. Nikola se pretvara u očajnika. Ja se pretvaram da nisam.

Koliko dana još ovako praznih, besmislenih? Kad će stati ta brojka? Pet stotina dvanaesti dan. Negde je zapisana već ta cifra, neko je zna. Znao je Upravnik tu cifru i pre početka odbrojavanja, znao je i pre nego sam ja znao za sebe. Samo bi bilo licemerno da mi je nekad saopštio, ako je već nisam sam mogao promeniti.

Legao sam ponovo u sedam ujutru da bih smanjio ovaj dan. Ipak ga je ostalo dovoljno.

Gde bih za Novu godinu?

Da li da je čekam za stolom, na krevetu, ili možda u WC-u? Toliko

mogućnosti se prostire pred mene. Ne znam, ne moram još uvek da odlučujem. Možda bih mogao i da se popnem na rešetke pa da zijam u noć. Možda ću moći da lajem na mesec, ako ga bude 31. decembra? A možda mogu da lajem na mesec i ako ga sakriju oblaci i zatvorski bedemi. U tome se, u toj imaginaciji, od psa čovek razdvaja. Pas čim mesec zađe, zaboravi da ga je video, srećan što ga je oterao. A ja, mogu da zamislim taj mesec čekajući Novu godinu i u WC-u i da svejedno lajem. Čovek je čudo! Mnogo veće od *kučka!* I šta će mu Mesec?

Kako pomenuh Mesec, začuh:

– Eeeee, molili me ovi iz Hjustona: „Mister Savo, vi znate ove Hitlerove tajne za let na Mjesec...”

– Što ste im rekli? – pitam.

– Ja... dosta rezervisan. Imaš ti danas svakakvog nesoja. Ne znam s kim pričam. Pitam: „Možete li se deklarisat’?”

– Hjuston... mi smo... NASA ođe, mister Savo!

– Koja nasa?

– Mi... momenat, ’oće neko da *ve* čuje...

– E?

– My frend, my brother Savo, you remember my goals to cosmos, to...

– A, Kenedi, ti si, ovo je baš *seprajz*?

– Ja sam, Savo, ja... čekaj, evo Žaklina otima slušalicu!

– Savo! *Mon ami!* Dolaziš li? Jedva *vejt*. Reka’ mi je Žoni... molim te, bi l’ mi donio jedan šušlavac iz Italije, oprost, *mon ami*, Savo...

– Daj mi *Žonija* i poljubi đecu! – ja ne volim te mondenske priče.

– Yes, my brother?

– Džoni, znaš li ti koja je ura? Znaš li da mi Andrija ujutru polaže predvojničku?

– Auuu, sorry my brother. I forgot! Can I help you?

– Ne, završio mi je Šomi to.

– O, thanks God, and Šomi, of course!

Strašna pauza, *istoriska*.

– Možeš li mi, Savo... please... završit’ jednu stvar?

– Ajde, *reči*, samo brzo, *ele* moram da Andriji pravim prženice, samo što

se nije probudio.

– Ooo, I remember tvoje prženice. Slušaj, Savo, only brother, Rusi *šiljali* oni Gagarin u okolo. Mi, ti i ja, mora vise!

– Jes? Po'itaj malo, – oni! – ja ne volim te jutarnje razgovore.

– Ja te milo moli da *volonter* tri dobra momka iz Nikaca... Nikosika, Nagasaki...

– Iz Nikšića?

– Iz Nikšica grad, bravo, tacno! Tri dobar Boub iz Nikosica grad, pa da ih ćera na moon!

– Će da ih ćera, – oni?

– Na Meseca!

– Ako ću, – oni, pomamio se, prošli put sam ćera Nikšićane na Mont Everest, pomeli su se! Evo, ovaj najmlađi još vuče tries' sedam sa dva!

– Savo, mi gonna utopiti njih! Dođe u Hjuston sa isti boys, please! Povedi Ringo i Kuronja, please!

– E, neće moć', znam im roditelje, nego ćemo sa... daj mi... Kolinsa... Oldrina i... daj mi ...

– Moze sombinaton... dva moj i jedan Nikšić Bou!

– Ne može, nego onaj... Nil Armstrong!

– O, c'mmon, Savo! Give me something! Give me just one! Kuronja!

– Nil Armstrong!

– Ok, Savo! Your choise! Samo dođe i donese Hitler's plan!

– I šuškvac, *mersi!* – Žaklina je prelomila.

Ja sam baš tada prekida' vezu sa Koko, da... Šanel... i...

Nidžo ponekad naiđe. Dođe do proreza (još mi nisu ugradili staklo, nemaju), pušimo, ćutimo. Retko se pogledamo. Kao krivci jedan drugome, ne svetu.

I krivi smo. Samo mi to znamo.

trinaesta glava

VEŠANJE NA TERAZIJAMA

Jedna Tamara iz Beograda mi piše da se obradovala kad je u izlogu jedne radnje na Terazijama videla moju veliku fotografiju sa repom od kose.

U septembru devedesete je bilo upriličeno svečano uručivanje nagrade „Zoran Radmilović”. Nagrada se dodeljuje na Sterijinom pozorju za šumačku bravuru, a uručuje se u Beoradu, u Pozorišnom muzeju, koji je zajedno sa gradom Zaječarom i listom Novosti, osnivač te možda najpoželjnije srpske pozorišne nagrade. Hteo sam Muzeju (duboko uveren da ne zaslužujem samo uzimanje) nečim da uzvratim. Pronađem među svojim albumima fotografiju gde smo Zoran Radmilović i ja zagrljeni u jednoj sceni njegovog poslednjeg filma „Šmeker”. Mala crno-bela fotografija koja se i njemu dopala:

„Vidiš da imamo slične surle, mogla bi da prođe ova priča da sam ti ja ćale, a ne Pepi (Laković)” – kazao mi je u podne, kad nam je Panta, fotograf filma (Branislav Pantić) pokazao fotku.

Uveče me je vodio na 299 „Radovana”. Ulazimo na glavni ulaz „Ateljea 212”. Gužva.

„Pardon! Malo pažnje, molim! Slušaj, narode moj!”, naređuje, prepoznatljivo, vitlajući između Kralja Ibija i Radovana.

Ljudi se sklanjaju, nasmejani, već unapređeni u „ljude koji su ga videli”.

Zoran objavljuje:

„Nema predstave! Nema! 'Ajde kući! 'Ajdeeee! Umro glumac! Krepo! Crk'o!”

Ja idem za njim kao kakav osmehnuši telohranitelj, dumajući da to tako treba. I svi misle da to tako treba. Prođosmo, normalno, propušteni kroz ulaz za publiku i onda je Zoran odigrao svog poslednjeg Radovana i ... sutradan otišao u bolnicu. Tamo su mu posle par dana uručili Sedmojulsku nagradu. Dve nedelje nakon nagrade je umro. O tom danu,

Brani Crnčeviću... ću... jednom.

Odlučim se, dakle, da ovu fotku, malog mene i Velikog Zorana, uvećam i poklonim Muzeju. To, uvećanje crnobelih fotografija, saznadoh, rade samo u jednoj fotografskoj radnji. Srećan, naravno, odem.

„Da, mi to radimo! Koliko primeraka?”

„Dva” – kažem, namenio sam već unapred i jednu fotografiju Dini i Ani, Zoranovoj ženi i ćerki.

„To će koštati... kaza neku cifru debeli fotograf, sa mamom u pozadini, koja je retuširala jedno živo dete. Ja tu cifru nisam ni razumeo, niti mogao da platim. Ne znam kolika je bila, ali je, možda mi niko neće verovati, bila veća od iznosa Zoranove nagrade.

Da bi me dodatno fascinirao, izusti:

„Znate, Lauševiću, mi to JEDINI u gradu radimo!”

Bi mi jasno da to što su JEDINI i određuje cenu. A toliko sam sati, kao amater proveo u raznim fotolaboratorijama i znam, ZNAM koliko to košta! Stajao sam, ponižen što nemam te pare i ćutao, hvatajući se za ono njegovo „Lauševiću”. I, recimo, da je uspelo.

„Mi ćemo to vama uraditi u pola cene!”

Ne bi se MOGLO reći da sam odahnuo, ali nisam imao kud. A onda je došlo (a uvek dođe!) i ono „ali”:

„Moja mama bi želela da vam napravi nekoliko fotosa, vidite, to su sve vaše kolege” – pomazi ponosno staklo svog pulta ispod kog su se tiskali poznati likovi u raznim formatima. Primeti gazda neku trunkicu na nosu jedne pokojne pevačice i vrlo decentno je ukloni vrškom domalog prsta.

Mnogo stvari čovek iz sopstvene bede mora da pristane da uradi. Oćutao sam, istrpeo seansu i bez reči otišao sa karticom kojom sam sutradan podigao te dve fotografije. Zatim sam primio nagradu, poklonio fotografije Muzeju, Dini i Ani i pokušao da zaboravim neprijatnost. Prošli su meseci, a opet možda samo dani. Jednog jutra, Ljubo Dapčević mi je ostavio poruku, šušajući.

„Kume moj? Što me ne zoveš? Treba li ja na sred Terazija da vidim da moj kum ima problem?”

Zaobilazio sam taj deo Terazija, potom sam zaobilazio ceo centar... ni Ljubu se nisam javljao. Posle sam zaradio neku „grdnu” lovu, valjda

dovoljnu da otkupim svoje kič lice dato na hipoteku fotoradnji. Vlasnik me je radostan dočekaao, hvaleći se kako je moju fotografiju okačio i na Terazijama, i ovde u pasažu, a evo i ovde u samoj radnji ima moja ogromna glava. Ima me i malih, ispod stakla na stolu.

„Za pasoš, za povlasticu, za čitulju...” – ugrize se za usnu, pa se nasmeja, šmirantski, očekujući razumevanje. Pokušavajući da ostanem priseban i „otmen” prečuh njegov ekspozice o naglo pospešenom biznisu.

„Baš vas vole!” – završio je odu radosti. Čutke sam izbrojao drugu polovinu duga i stavio na sto pokrivajući svoj lik ispod stakla.

„A šta je to?”

„Toliko sam ostao dužan.”

„Ne, pa niste mi uopšte ostali dužni!”

„Jesam, jesam, a sad vas molim da smesta uklonite sve moje fotografije.”

„Ali, zašto?”

„Molim vas, uradite tako, evo vam novac.”

„Ja ne mogu da vas razumem, vaše kolege... oni to vole...”

„Ja ne volim.” Uzeo sam vizit karticu sa stola. „Pozvaću vas sutra da proverim. Do viđenja!”

Možda bi neki studiozniji psihijatar iz Sudskomedicinskog odbora, da je znao za ovaj podatak otkrio i „izvesne naznake budućeg problematičnog karaktera, koji je i tada hodao uz sam ivičnjak kriminala”.

Nazvao sam sutradan u obećano vreme i zainteresovao se da li je uslišena moja želja.

„Ne, molim vas, razumite me! Sada su upisni rokovi, studenti iz unutrašnjosti, indeksi...”

„Jesam li ja platio koliko je trebalo za vaš posao?” – trudio sam se da zadržim kulturni nivo komunikacije.

„Samo još par dana!”

„Gospodine... nećete me valjda naterati da vam lomim izloge...” izgovorih ni sam ne verujući sopstvenim ušima. „Vi nemate pravo da reklamirate svoj posao mojim licem, protiv moje volje, a od juče to radite.

I to besplatno!”

Sutradan sam vozeći Dušana u „Leptirić” usporio na Terazijama i shvatio da sam sinoć (zlo)upotrebio glumu. Uspelo je.

Da li je u međuvremenu dotični trgovac došao na ideju da me ponovo obesi na Terazijama, ili je to nečije drugo maslo, ne znam.

Opet se tako bojim ljudi, velikih reči i ljubavi. Umreću, a ne navoleh se. Strah me je terao od onih koje sam najviše voleo. I onda je ostajala ružna slika. Nikad me niko nije upoznao sasvim. Izgleda da ni sebi to nikad nisam dopustio.

A tragao sam, patio za odgovorom. Besan na sebe, ovde sam ga našao.

Ja sam voleo samo mrtve stvari, slike, linije, reči, napisane, izgovorene. Gestove nekih ljudi i, naravno, izgubljen u slepom perfekcionizmu, postao sam cinik, kritizer, samoljubac... Anita... Ona je tu... obilazi me, voli. Ja učim da volim. Ja se panično bojim laži. Jesam li lagao, pre? Ne znam. Možda. Znam da na sceni nisam, a ostalo kao da mi je bilo manje važno. To, laganje na sceni, sam doživljavao kao jedan od smrtnih grehova.

Volim samoću.

Rasplinjam se.

Četrnaesta glava

DALEKO JE BEOGRAD

Sada kod nas gase svetlo po šest sati. Ako to ne da povoljne rezultate povećaće na dvanaest. Ako ni to... Pišem uz sveću. Ne mogu da slušam Morikonijevu muziku iz filma Cinema Paradiso jer su mi baterije pri kraju. Povremeno samo pustim radio da čujem šta je bilo sa otetim putnicima na aerodromu „Huari Bumedijen” u Alžiru. Znam kako im je. Bio sam u njihovoj koži, 29. septembra, 1981. godine. Šest hrvatskih otmičara je tog dana uspelo da preuzme kontrolu nad našim boingom i da natera pilota da ga sa linije Titograd – Dubrovnik – Beograd preusmeri prvo za Atinu, a onda dalje negde prema jugu...

Kad tvoj avion pada, ti se u stvari ne bojiš tog pada i te brzine, ma kolika ona bila. Ono što te najviše sekira je znanje sa časova fizike, a to je naglo prekidanje pada pri susretu sa majčicom zemljom. Kao što se nikad ljudi ne plaše brze vožnje kolima, nego trenutnog zaustavljanja od strane neke bandere koja može da ti istrči na put, ili drugog automobila koji nema razumevanje za tvoju brzinu i putanju.

Posle jezivog slobodnog pada kojim je naš pilot Veljko Zekavica obmanuo otmičare ubedivši i sve ostale u avionu da više nemamo goriva, isključivši prethodno na visini od 10.000 metara sve motore, ponovo smo začuli njihov brum i nastalo je jezivo kočenje. Svi smo tu pomagali i rukama i nogama odupirući se o sedišta ispred sebe. I uspelo je! Naš let je ponovo ušao u mirnu fazu i sleteli smo najlepše na svetu u Larnaku, na Kipru, u vojnu bazu Nato pakta.

Jedan od fudbalera „Budućnosti”, Caco Ljumović, pita mog kolegu, glumca Marka Nikolića:

„De ti je sad oni šmajser?”

– Aha! – upade u sobu komandir Kruška. Unezveren od alkohola. Ne

pomeram se.

– Pišeš! – vrisnu. Sa njim je Šok, koji ostade kod vrata.

– To bi' ja sve zabranio! – nastavlja Kruška.

Æutim kako treba.

– I olovke i papir! I rakiju! Pogubiteljku! Nju prvu treba zabranit'! I Bajka! Bajka, prvog treba... njega bi dekretom... – preti sve glasnije.

Ustadoh da ga malo izokola smirim, poče da se smeje:

– Zajebavam se, nije Bajko noćas tu, pa Šok i ja došli da vidimo ima li šta da se popije kod tebe, a Šok? – sede na krevet.

– Ne pije Šok – gleda prema hodniku.

– Al' pije Kruška! Šta ima Lauševiću?

– Nema, Kruška, ništa. Nažalost...

– Ima, ima... – izvuče ispod bluze polulitarsku staklenu pljosku.

– Oprosti, Lauševiću, šalio sam se, 'ajde! – nudi me.

Poljubih grlić, ne mogah. Šljiva je, osećam, ali ne bih nešto ni – *on i ja*, noćas.

– 'Ajde!

– Ne mogu, hvala ti!

– Aaaa, znam! Ajde, Šok, ajde ti!

– Ne pijem, drug komandir!

– A, Ramazan vam je danas, braćo muslimani! Šok?

– Ja *katoljik* sam – za sebe pognuto izgovori Šok.

– A ti, Lauševiću? Koji si ti kurac?

– Šiptar! – viknuh glasnije od njega. Ne znam koja pamet ovo progovara, i sam se uplaših reči.

– Musliman – dodadoh, malo tiše.

– Pička vam materina, da vam pička materina, nacionalistička! – prodra se, pa zafrljači onu flašu rakije u rešetke prema prozoru. Srča na sve strane. Na vreme okrenuh lice. Šok se kod vrata samo sagnuo nadole.

Tišina. Šljivovica osvaja samicu. Neprijatno, sve dugo traje. Šok podiže glavu. Sretoše nam se oči. Ne gledamo Krušku.

– Komandir? – pita Šok, mene gledajući.

– Kaži... Šok – odgovori tiho Kruška.

– Ti skuvam *ćar*.

– Skuvaj.

Odoše. Kruška teško, Šok je skočio na onu bolju nogu... Ostadoše vrata otvorena. Miriše šljiva. Ili smrdi. Ne mrdam. Moje mrđanje neće ništa promeniti. Nastavljam.

Neposredno po sletanju u avion ulazi jedan oficir. Sa moje leve strane sedi Miša Janketić i otkri mi preko ramena da se radi o majoru. Vode se pregovori oko jedne nesrećne žene koja je u bolničkim kolicima i koja očigledno neće dočekati pomoć na VMA-u Beogradu. Oko nje je cele noći inače vodio brigu doktor Musić, lekar fudbalera „Budućnosti”. Šef otmičara, izvesni Prpić, stoji tu u našoj neposrednoj blizini sa rukom u desnom džepu svog lanenog sakoa, ostavljajući utisak da drži pištolj. Vidimo da pripremaju kolica sa ženom da je iznesu iz aviona.

„Doktore, vi, moguće je, znate povijest njene bolesti, možete i vi sa njom. Slobodni ste ići.” – vrlo je ljubazan Prpić.

Sutradan je jedan znameniti crnogorski list izveštavajući o otmici aviona preneo sledeće:

„Na ponudu svima već omraženog otmičara Prpića, ponosni doktor Musić je odgovorio:

„Potičem iz radničke porodice. Još kao vrlo mali zavolio sam fudbal i medicinu. Medicinu sam završio u Beogradu sa prosječnom ocjenom 9,84 i vratio se u rodni Titograd. Tu mi se vrlo brzo ukazala mogućnost da se zaposlim kao lekar FK „Budućnost”. Tako da sam uspio da spojim svoje dvije velike ljubavi – fudbal i medicinu! Ja sam otet zajedno sa fudbalerima moga kluba i dijeliću njihovu sudbinu do kraja!”

Bio sam, kažem, tu, tik pored njih.

Doktor Musić je samo rekao:

„Neka fala, nijesam ja pizda!”

Kuca neko na otvorena vrata. Šok:

– Lauša, to... ćaj.

– Gde je Kruška?

– Spava, *plaće*.

– Sedi, Šok.

– *Fala*.

Uđe. Stoji.

– Sedi, molim te.

– *Fala!* – sede na ivicu kreveta. Ne mogu više da pišem. Smrad šljivovice je po celoj samici. Počinjem da čistim. Jednim starim peškirom skupljam srču.

– Lauša, ja! – priskače Šok.

– Ne, molim te, ti sedi. Moje đubre, moja metla – pokušavam da objasnim.

– *Fala!*

– Molim te, ti samo odnesi ovo staklo u đubre!

– *Fala!*

Šok iznosi peškir pun rakije i srče.

Dok su iznosili nesrećnu ženu kroz rep aviona, počinje novi horor. Neko vrišti:

„Požar! Požar!”

To su dva penzionisana generala, mislim i narodna heroja, Šijan, otac Slobodana, filmskog reditelja, i Lazarević, u zadnjem WS-u zapalili jučerašnju Pobjedu. Nastaje panika. Stevan Tadić, stjuard viče:

„Lažu, nije požar!”

Posle nam kaže da je tako morao da reaguje, jer da je stvarno bilo opasnosti od te vatre uključio bi se alarm, a s obzirom na to da smo već bili u prilično opasnim okolnostima nije smeo da dozvoli još veći rizik. Ali, svima se mnogo više dopala ideja požara nego laži, pa su se u nekoliko sledećih sekundi pootvarali svi izlazi iz aviona. Iza Miše Janketića i mene sve vreme leta je dremkao jedan stariji bračni par Kanadana, inače jedini stranci u avionu, koji su se s vremena na vreme budili i pitali:

„Are we there yet?”

Meni je draže bilo da bar neko u avionu nema pojma da smo oteti pa sam povremeno na mom „tarzan” engleskom kratko dobacivao:

„Dontavori! Belgrade is very far!”

Vraća se Šok:

– Lauša, treba još?

– Ne, hvala ti, popij čaj.

– *Fala!*

Nekako, mimoilazeći me, Šok se zadrža malo iznad mog Dnevnika i njegove brze oči nešto i videše, primetih. Sedimo, pijemo indijski čaj koji nam je doneo. Nudim ga cigaretom, samo odmahnu. Smeška se. Nije mi prijatno. Noćas ništa nije prijatno.

– Šta je bilo, Šok?

– Belgrade is very far! Thank you! Good night! – ustade i ode, hramajući.

– Thank you! Thank you! – čujem iz hodnika.

Kad je nastala jurnjava po avionu nakon objave požara od strane narodnooslobodilačkih generala, Kanadani su unezvereno pitali:

„What’s that?”

„BELGRADE!”, bilo je jedino što samu tom trenu znao da vrisnem na engleskom. Sručio sam se zajedno sa Mišom Janketićem preko pomoćnog izlaza na levo krilo našeg BOINGA i odatle skočio na zemlju. To i nije neka velika visina, procenjujem nešto malo više od dva metra, ali bilo je tu i nespretnijih i starijih... Bilo je i zaboravnijih, u smislu – kako se ono skače? Na noge? Na glavu? Na ruku? Da, mislim da je tu bilo i lakših povreda, mada mi je to izbledelo iz sećanja. Nikad neću zaboraviti kako preko piste panično trči stotinak ljudi prema aerodromskoj zgradi, očekujući neku kaznu po leđima. Pamtim to trčanje i po mnogim kasnijim snovima gde se u sopstvenom usporenom filmu aerodromska zgrada (o, naopako!) sve više udaljava. Odjednom se kao u svakoj neverovatnoj situaciji pomalja novo čudo! U susret toj izbezumljenoj gomili, ne tako brzo, trči jedna – starija žena! Kao štafetu u ruci drži punu staklenu litarsku flašu i presreće jednog po jednog i ponavlja:

„Domaća je! Domaća!”

Ljudi je, ili ne slušaju, ili ne verujući ni ušima ni očima, mimoilaze. Prolazim je i ja. Čujem:

„Cijelu noć sam slušala radio, „znavala” sam da ćete kod mene! Domaća je!”

Ona Kruškina šljiva još dominira samicom. Srču sam pokupio, ali sutra će Državna Bezbednost ipak ovde pronaći *bahanalije*. Ustajem, onim istim peškirom perem pod, rešetke. Celu sobu osvetljava i dalje samo sveća iznad ove sveske. Peškir kojim pokušavam da odagnam miris Kruškine šljive je pun stakla! Perem ga iznad tanušnog mlaza vode u mračnom WC-u. Osećam i da povređujem ruke. Posle trećeg ispiranja peškira, vode više nije bilo. Ne spava mi se. Smrdim ceo na šljivu, prilazim ovom pisanju, vidim pri sveći izranavljene ruke.

– Krvav si, momak! – setih se jednog srpskokrnogorskog lingvističkog vica, gde se ruka jednog Cetinjanina (mi smo najpodesniji za viceve), primivši jednu autostoperku *laganijeg* morala, malo zaigrala u *nevreme*, pa potom pogladila sopstveno lice. Odgovor je bio:

– Takvi smo ti mi, Cetinjani!

Gde stadoh?

U novinama je sutradan pisalo:

„Spašeni putnici su na Kipru, zahvaljujući nesvrstanoj politici naše zemlje, krajnje prijateljski dočekani. Odmah im je od ljubaznih domaćina ponuđeno okrepljenje u vidu sokova i sendviča...”

Da nije bilo te žene, jedinog ljubaznog domaćina (žao mi je što joj ne zapamtih ime, a iz Podgorice je!), ostadosmo mi i gladni i žedni! Elem, na aerodromu je postojao maleni free shop, ali otkud putnicima iz Podgorice za Beograd, 1981. godine – devize? Gledala nas je prisutna vojska iz baze sa čuđenjem i bez preterane želje da nešto pomognu, ili ne daj Bože, ponude... Ja doduše nisam imao razloga da se žalim, jer sam od onog kanadskog bračnog para dobio na poklon flašu crveno – onija u znak zahvalnosti što sam im održavao neznanje.

Jedan veliki deo Kruškine šljive je završio iza rešetaka, iza onih metar kvadratnih gde je i radijator i prozor i moj zabranjeni prostor i sloboda, kojima ne mogu da pridem. Prilazim sa svećom i tamo, koliko mogu, kupim

srču, s kojom sad ne znam gde ću, ali makar probam da očistim rakiju sa poda, rešetaka, radijatora, koliko mogu da dohvatim. Sa svećom u levoj i krvavim peškirom u desnoj, teško mi ide. Makar da je vode. Imam nešto za WC, kao rezervu, pa sad, sa svećom u zubima, pokušavam da isperem peškir. Kaplje i vosak. Treba mi još jedna ruka...

– Anđele, gde si sad?

Sviće polako, jesi li to ti?

„...Međutim niko od putnika nije hteo ni da pogleda ponuđenu hranu i piće, jer su njihovi zabrinuti pogledi bili uprti prema pisti i njihovom avionu gde se posada borila za svoje živote...”

Naravno, ni ovo nije bilo tačno, jer nismo imali pojma šta se dešava u avionu. Posle naše bežanije, otmičari i posada aviona ostali su sami. Ostao je i fudbaler Caco Ljumović, da bi bio uz svoju sestru, stjuardesu Radicu Đurđević. Kako je bio u službenom odelu, a i pristalog izgleda, niko od otmičara nije ni posumnjao da Caco nije stjuard. Doduše, u tim trenucima otmičarima i nije bilo do toga... Kad su tražili od pilota Veljka Zekavice da odmah uzleti, ovaj je najozbiljnije odgovorio da je avion našim iskakanjem preko krila oštećen i nesposoban za poletanje! Ne znajući šta da rade naredili su osoblju da ide u pilotsku kabinu, a oni su, šestoro ih je bilo, ostali u putničkom delu da većaju šta dalje. U tom trenutku se iz pretposlednjeg reda ispravila jedna starica u crnini i, pomažući se štapom, lagano krenula prema izlazu na repu aviona. Shvativši da je besmisleno da babu drže kao jedinog taoca, prišao joj je vođa otmičara, Prpić, pridržavši je na trenutak za onu slobodnu ruku:

„Gospa, da vam pomognem...”

Odgovor je bio neumoljiv. Zveknula ga je šakom, kao u igri „pecpec”:

„Miči se, nesoju! Sama ću!”

Prpić je samo nemo raširio ruke, kao da joj se izvinjava. Čuo je još samo:

„De me dovede!?”

Naravno, ovo sve danas izgleda šašavo i naivno. Takav je bio i rasplet čitave drame.

Dok su otmičari smišljali šta da urade, posada je bez ikakvih problema napustila pilotsku kabinu kroz izlaz za koji otmičari nisu ni znali da postoji! Malo kasnije, nekoliko tenkova je okružilo avion i... kidnaperi više nisu imali kud. Za nas je kasnije popodne došao drugi avion iz Beograda, a otmičare je istim avionom prevezao kapetan Zekavica, jer je naš Boing bio u savršenom stanju!

Kakav genijalan folirant! Veljko Zekavica! Heroj!

Otmičar Prpić je dobio sedam godina robije, ostali nešto manje. Ja sam zaradio čest i ružan san, a Caco Ljumović – Plavi karton za fair-play van sportskog terena. Na trulom zapadu svi bi verovatno dobili i još nešto više od toga, ali JAT je valjda smatrao da je dovoljno i to što nas je ceo dan i noć besplatno vozio po inostranstvu.

Dok sam ovo pisao prošao je doručak i jutarnja šetnja koje sam preskočio, a onda je došao poštar, oficijelni od Suda i kaže:

– Reci „dragička”!

Ispunjavam mu hir kojim uslovljava pošiljku i svoju buduću rimu.

– Žalio se javni tužilac! – dodade.

Ponovih za poštarem psovku kao eho, možda zato što je tako nešto očekivao, a možda tek da nešto kažem.

– Ihaj! Šljiva! Ooooo! Ođe je bilo veselo noćas! Ne brini, Lauševiću... neću ja... nikome... – ode poštar.

Čitam žalbu. Tužilac traži strožiju kaznu. Od petnaest godina nema strožije vremenske kazne. Strožija kazna je samo smrtna presuda.

Zoran Radonjić traži smrtnu kaznu za mene!

Podne je. Idem da spavam.

šesnaesta glava

„KAD SE UĐE U POGREŠAN VOZ, SVE SU STANICE POGREŠNE”

„Draga moja Anita,

Rastužila me ta žalba. Nisam ja kukavica, sem što se bojim aviona, nasilja. Pre sam se bojao i bubašvaba. Sada više ne. Sad me ponekad čak i zabavlja da ih gledam na jastuku. Odvratan sam i rastužen. Žao mi je otetih francuskih putnika na aerodromu „Huari Bumedijen”. Četvoro su streljali za primer, da pokažu ozbiljnost svojih namera. Koji li je slučaj učinio da to četvoro uđu u taj avion. Ne volim nasilje. Jesam li ja nasilnik? Tužilac kaže da sam i gori. Hoće da me strelja za primer.

Za prekoračenje nužne odbrane se ne može prepisati terapija u vidu streljanja. A kad bi na Vrhovnom sudu ukinuli ovu presudu onda sam možda mogao da se branim sa slobode, ali kad se već žalio, čak i kad bi ukinuli presudu, neće me pustiti. Eto, to znači da ću u ovih 5,27 metara kvadratnih ostati još sigurno i najmanje godinu, godinu i po. Možda i duže.

To se život nešto naljutio na mene. Obespitao me.

Crtao sam sinoć. Slikao, smem li reći. Dođe tako neko, pa me zamoli da mu uradim portret. Deteta, majke, mrtve sestre. Sad imam gomilu portreta okačenih selotejpom po zidu, rađenih kredom u boji, pastelom. Čekam još uvek da mi dozvole da unesem jedan sprej za fiksiranje, matiranje pastelnih boja jer se raspadaju od prašine, stare brže od lica na njima. Ako se neki naručilac predomisli, razočara u budući izgled, šaljem ti je. Slušaj Morikonea. Biće ti lepo. Kad moram u avion, onda to slušam. Uvek slušam Morikonea kad ulazim u avion, posle one otmice, znaš to. Ili „Kelnski koncert” Kit Džereta. Šta ovo pišem, znaš sve ovo već, pričao sam ti to jednom. Slučaj je udesio da i tvoj otac bude u tom avionu. Tako sam te i upoznao, kad sam opčinjen tvojim očima i rupicama na obrazima, tvojom

otmenom visinom... i ko zna čim još, zaigrao na poslednju kartu:

– Čekaj da ti pričam o tome kad sam bio u otetom avionu!

Sad ne moram da letim, ali moram da slušam. Sudiju, tužioca, laži, pa zato slušam Morikonea. Onda mi bude lakše. Kao slobodan pad, bez straha od dodira, od zaustavljanja.

Nemoj me više nikada terati da se, neodlučan, odlučujem. Nemoj nikada, molim te. Onda se bojim i bežim.

Skidam umorna sočiva. Sad ti jasnije pišem.

Maja? Došlo je do mnogih nesporazuma između nas, ali oni će se izgleda svi okončati sporazumom. Sporazumnim razvodom.

Mi se najbolje složimo pred opštinskim organima, matičarem ili sudijom, svejedno. Genetski strah od države? Prirodni, od dece?

Jednom sam pobegao pred premijeru u hotel. Živeo sam kao leptir. I volela bi me tada, taj jedan dan, sat posle premijere. Nije verovala da sam to bio ja. Kad sam stigao, kako sam uspeo? A ja sam glumu ponekad dosezao samo da bi me ona volela...

Jednom uoči premijere nisam želeo da usput bacim đubre, pa sam došao kući tek posle pete reprize. Onda sam glumu sebično posvećivao nepoznatim domovima penzionera, Zvečanskim ulicama...

„Kad se uđe u pogrešan voz, sve su stanice pogrešne.” čuo sam jednom od konduktera Bajra.

Žao mi njih dvoje, Duke i Asje, nevinih, lepih, čarobnih. Oni su jedine ispravne stanice našeg puta. Hteo bih ponekad da odu tamo u tu Ameriku, da se više ne vidimo, da budu srećni i da me zaborave. Pravio sam im igračke od drveta, pravio lavirinte i prolaze kroz potkrovlje za njihove nožice da...

Nešto ipak nisam uradio kako valja.

Dogoreva mi sveća. Metaforično? Ma, jok. Samo – patetično. Zašto? Zato što sam posle epizode sa britvom tražio da mi donesu još sveća, tako da sad svaki posetilac dolazi, kao Diogen, sa svećom, kao čoveka da traži, kao u crkvu da ide. Ne dam se ja baš tako lako.

Samo sam jednom plakao od kad sam u samici. Dule bi rekao: „Pa,

normalno, tata ne sme da plače!” Do pre četiri meseca sam na to gledao kao na nedosegnuto parče slobode. Samo da mi je da odem u samicu pa da se isplačem k’o čovek! U stvari, u nekom dnevnom rasporedu, plakanje bi moglo da pokrije jedno dobra dva sata. Onda sam došao u ovih 5,27 kvadrata i... mrzelo me nekako. Posle sam zaboravio. Ponekad pokušavam (ispred Brankinog malenog ogledala) i ružno, lažno deluje, pa odustajem i od glume, zasad.

Možda ja plačem na unutra!

Otkrivam, jedna crkvena sveća srednje veličine traje tačno koliko i restrikcija u Spužu – šest sati. Kako je to pametno. Elektrocrkvena koalicija. Prvi član njihovog Ugovora, predložen od strane Elektrodistribucije, a usvojen od Crkve, glasi: „Mi napravimo mrak, a vi im pokažete put.” Kako je to moderno.

Sada će banuti svetlo, a ja idem da se suočim sa najbližom bubašvabom.”

Nakljukao sam se tableta, zaspao i sanjao.

Moje pozorište, ogromno pozorište sa hodnicima i garderobama svih pozorišta u kojima sam ikad igrao.

Pre početka predstave došao je Dule... I on je imao jednu malu ulogu na početku neke sasvim druge predstave. U bifeu pozorišta, nalik onom u Zenici, bili su njegova majka i baka. Otišao sam iza scene da vidim njegov nastup. Bio je u belom kostimu kao Hristina Popović u našem Godou. Nisam stigao da ga vidim.

Čuo sam samo iz publike:

„Zlato, babino zlato!”

Ostali su aplaudirali. Nisam umeo da pronađem ulaz na scenu, zato ga nisam video. Prećutah to Duletu, kad sam ga sreo, po njegovom izlasku.

„Ih, tata, a ja sam baš hteo za tebe da glumim. Ti uvek zakasniš.”

Krenuo sam da ga otpratim da se presvuče. Za manje od pola sata treba da počne moja predstava na jednoj drugoj sceni ove velike pozorišne zgrade. Tumaramo po hodnicima, objašnjavam mu kuda prolazimo. Vidim u prolazu Faruka Begolija, koji ponavlja neki tekst, na lalinskom dijalektu.

Neću da ga remetim. Dođosmo do rekvizitarnice Beogradskog dramskog pozorišta.

„Ne možemo da nađemo dukat koji koristite. Vi ste ga poslednji imali kod sebe.”

„Ja taj dukat u sceni bacim na pod i ne znam šta se posle desi sa njim”, pravdam se.

„To zlato je zaista bilo predivno. Nije to bio običan dukat, imao je prelep reljef, težinu.”

Duka odjednom zapeva neponovljivim glasom Olivera Marković:

*„Nemoj da brigaš, brigaš, život se stara,
dok bude ljudi, biće i para!”, i dodade, onda, svojim glasom:*

„Tata, vidi šta sam našao dok sam glumio!” Duka izvadi iz džepa dukat, umotan u svilu.

Umiren, odoh iz rekvizitarnice Beogradskog i odmah se nađoh u slabo poznatom hodniku HNK-a, u Zagrebu. Nije mi bilo čudno. Objašnjavao sam Duletu:

„Sve je ovo moje pozorište, je’l ti se sviđa?” Sa strane me gleda Dragan Despot, ali me ne vidi. Odmah desno skrenusmo u šljašteći hodnik Skopskog teatra. Pored mene protrčaše glumac Nenad Stojanovski i pisac Dragan Uskoković, ali ja ubrzo zatim zalutah u katakombama novosadskog Pozorišta. Počinje već da me hvata panika. Sedam i dvadeset. Predstava počinje za deset minuta. Imam komplikovanu šminku, plus – ja počinjem predstavu. Nađosmo se ponovo u nekom bifeu. Ne, nije, ili jeste – Cankarjev dom. U svim hodnicima srećem poznate glumce koji me i dalje ne primećuju... Zašto mi se Boris Kavaca ne javi? Eno ga i Polič. „Rac, kako si?” Ne vidi me. Dule je već umoran. Sakrivam paniku od njega. Ne zna, neću da mu kažem da kasnim, da neću stići. Obuo je, umesto belih šputki, moje cipele, što prilično odzvanja po hodnicima, ali i usporava naše tumaranje... Na kraju pomislih da bih preko bočne scene novosadskog pozorišta najlakše mogao do svoje garderobe. Ne daju mi dekorateri. Nisam, zbog Duleta, hteo da pravim skandal. Napokon, nađoh Jelu, našu telefonistkinju iz JDP i zamolih je da me uputi.

„Zaboga, Žarko, odmah tu na spratu, prva vrata levo.” Popeo sam se, ali tamo nije bilo nikakvih vrata, bilo je samo mnoštvo rafova, bezimenih

pregrada. Neko je od moje garderobe napravio police. Čujem preko razglasa svoje ime i poziv za prvu scenu.

„Hoćeš li stići, tata?” pita me moj Dule.

Probudio me je sopstveni vrisak.

– Lauša? Si zvao? – pita kroz prorez Šok.

– Jesam.

– Što *treeba*?

– Ništa, budi tu.

– Dobro.

– Kako si, Šok?

– Dobro.

– Treba li ti nešto?

– Ja...dobro sam.

Sednem naslonjen na vrata. Šok je sa druge strane. Čuči.

– Budi tu, molim te.

– Dobro.

– Teško mi je, Šok.

– Dobro.

– Kako se zoveš, Šok?

– Šok.

– Kako ti je pravo ime?

– Šok.

– 'Oćeš cigaru?

– *Ne treeba.*

– Teško je, Šok.

Čujem po šumu da je i on seo. Dele nas vrata od poduprtih leđa. Tišina. Zapalih cigaretu.

– *Taćno.*

– Šta je tačno?

– Teško.

- Zašto je toliko teško?
- Ti si *pička* bude lako, *čovjek* bude teško.
- Šta si uradio, Šok? Zašto si ovde?
- Ne znaš. Ne *treeba*.
- Ne ovde. Tamo. Zašto si pobegao iz Albanije?
- *Ne treeba*.
- Dobro.
- Dobro.
- Imaš li porodi...?

- Šok! Šta radiš tu, pička ti materina! – čuje se Bajko iz hodnika.
- Sam pao, drut komandir! Pao! Izvini, drug komandir! Što *treeba*? – čujem da ustaje.
- Kako si pao, 'oćeš u kažnjeničku, mater ti jebem šiptarsku, je 'l to 'oćeš, jesam te posla' za vodu? – pljušte šamari.
- Drug komandir...
- Ja sam NADZORNIK, pička ti materina, no sam budala što te trpim, m'rš tamo!
- *Fala*, drug komandir!
- Nadzornik! Nadzornik! – novi šamari.
- *Fala! Fala!*
- Kaži!
- *Fala! Fala!*

šesnaesta glava

TATA, JA ĆU DA UMREM PRIJE TEBE?

Morao sam da odgovorim na žalbu višeg tužioca kojom traži od Suda moju smrt.

„... Smatrao sam (i dalje u to vjerujem) da je funkcija javnog tužioca sadržana u nastojanju da se otkrije istina, pa da, usmjeravan tom vodiljom, treba i da obavlja svoju dužnost. Međutim, kako je sudski proces sa famoznim (od strane tužioca uspostavljenim) dualitetom („braća Laušević“) sve više odmicao, utoliko sam se sve više uvjeravao u suprotnost tog načela.

Ako je G. zamjeniku profesionalna doslednost, savjest, ili nešto sasvim treće, već nalagalo ulaganje jednog ovakvog akta, nije li ga ipak trebalo započeti izvinjenjem?

Prvo izvinjenjem Istini i Pravdi zbog sijamske optužnice, koju je petnaest mjeseci uporno zastupao, optužujući nas obojicu za identično djelo! Sve to vrijeme je, lijevom rukom dokazivao vijeću Višeg suda našu zajedničku krivicu, a istovremeno je u desnom džepu stiskao pripremljenu novu optužnicu, koju će izvaditi istog trena kad su zatražene završne riječi!

Ječi neka muzika negde u blizini. Prenosi se kroz tanke zidove koji filterišu sve sem teških basova koji mi guše mozak i prekidaju ovu žalbu.

Drugo, izvinjenjem oštećenim porodicama koje je tako uspješno obmanjivao više od godinu dana „vidajući“ im rane krajnje nepoštenim optuženjem Branimira Lauševića, aminujući tako sve njihove prijetnje.

Umjesto toga, G. Radonjić, kao da nijednom ročištu maratonskog procesa nije prisustvovao, povampiruje u svojoj žalbi odavno odbačene „argumente“ i „dokaze“.

Opet vidi „svađu i tuču“. Ne želi neće (ili je nešto treće u pitanju?) da čuje tvrdnje svihsvedoka (pa i „njegovih“) da je vika dopirala sa druge

strane Bulevara, čitavih pedeset metara dalje! Bez obzira ni to, a i na suprotne navode sve tri konobarice, tvrdi da je moj komentar „bio upućen prije svega pokojnom Popoviću.” Iznosi i novi, dosad nepoznat detalj, „da sam se povratio po kola” što je ordinarna neistina i što niko, sem njega dosad nije navodio. A kako on to zamišlja? Dok traje mlaćenje Branimira i mene, Radonjić, a i naši napadači mi velikodušno daju vremena da odem do kola i donesem pištolj!

Nije slušao, ni čitao pa kao ni Sudsko-medicinski odbor iz Beograda izjavu nijedne svjedokinje. Ili, stvarno ima neki drugi razlog?

Duboka je noć. Ona muzika je napokon prestala. Sada se čuje svaki zvuk. Iz samice pored dopiru uzdasi i stenjanje. To je ženska ćelija u kojoj je od skora neka Ukrajinka. Nisam je nikad video pošto par žena puštaju u zasebnoj šetnji na krug samo za njih namenjen, na kom sam i ja šetao prvih dana moje samice. Da, ti zvuci *dekoncentrišu*. Umivam se. Palim cigaretu. Odjednom čujem i još jedan, muški uzdah. On ne dolazi iz njene ćelije, već iz hodnika. Par sekundi kasnije čujem nečije korake. Neravnomerni, čudni. Jedan dug korak, zatim brz, kraći drugi. Poput deteta koje se penje uz visoke stepenice, jedna noga se popne, pa joj se priključi druga. To je Šok! Izgleda da je malo voajerisao moju susedku, koja će noćas bolje spavati.

Da probam da nastavim.

U žalbi zamjenika se može pronaći i takvih opisa radnji oštećenih kao što je „zaštitnički i agresivno”(?) immanentnih nekim drugim bićima, pa je Radonjić u najmanju ruku kontradiktoran.

To ispoljava i kad se koristi faktorom alkoholisanosti. Kad mu treba „inferiornost Popovića”, opravdava je sa 2,1 promila, ali superiornost Vojovića sa njegovih 1,7% ne umije suvislo da prokomentariše. Mojih 0,78 stavlja u istu ravan sa oštećenima samo kad mu treba za optuženje („rasprava alkoholisanih lica”), a Branimirovo 0,0% mu se neuklapa ni u jednu koncepciju, pa to prećutkuje, iako opet ostaje nejasno kako je alkoholisani (valjda time i „inferiorni”) Vojović uspio da savlada potpuno trijeznog („superiornijeg”) Branimira?

Zatim, imputirajući nam „voljnost” za sukob uspostavlja paritet „dvojica

protiv dvojice” i zaključuje da je „tada tuča mogla i da započne”. Svi su sasvim drugačije opisali početak i karakter te „tuče”, ali ne zanima to gospodina Radonjića, on zna „logiku jedne obične kafanske tuče!” Kakvu li bi ulogu tu imao njegov „krunski svjedok” Kovač, ne navodi, niti mu je bilo sumnjivo njegovo pozivanje na član 429. ZKP, kad je odbio da iznese razloge svog dolaska. Vjerovatno bi bio objektivni sekundant u „banalnoj kafanskoj tuči”, a još trojica nadolazećih „pouzdatih svjedoka” – samo nepristrasni navijači?

Prekida me lupanje na vrata iz Ukrajine. Koraci iz hodnika.

– Što je bilo, što lupaš, mala? – Bajkov glas.

– Nje mi e dobro! Nje mi e dobro!

– Ni mene, bogami. A što ti je?

– Guši se.

– Guši se? I cio zatvor se evo guši zbog tvoga zavijanja noćas! 'Ajde, lezi tamo, da te ja ne prigušim! I nemo' da si mi opet zalupala, 'e' će te zvek snać'! E-e!

Radonjić očigledno nije čuo moje izvinjavanje, benevolentnost prema Vojoviću i smirivanje sa Branimirove strane, već izmišlja naše „raspoloženje i spremnost za tuču” koju potkrepljuje našim „cjelokupnim ponašanjem i držanjem”!

Šta Gospodin Radonjić podrazumijeva pod „logikom banalne kafanske tuče”? Je li ta logika ispoljena u tome što se čovek može bez razloga pretući, jer, zaboga, „banalna kafanska tuča” ne može nikome ozbiljno nauditi. Zaboravlja G. Radonjić da kafana ipak nije moj prirodni ambijent, a stripovana, idealizovana i idilična logika njegove „banalne tuče” nije mi poznata, ni svojstvena.

Dalje, što se tiče „uvjerljivih svjedoka” koje citira u svojoj žalbi, ja ću ponoviti ono što sam mu već rekao na glavnom pretresu:

„Kad ste već toliko čvrsto uvjereni u istinitost svjedočenja recimo svedoka A.J. zašto, pobogu, ne proširite svoju optužnicu za još jedan pokušaj ubistva? Ovo Vaše vaninstitucionalno optuživanje je neozbiljno! Ako to radite van svog zvaničnog akta, van optužnice, onda je to

blasfemija pravne nauke, kleveta! Optužujete po ko zna koji put po neobaveznom sistemu „ako prođe – prođe”. To se protivi i pravu i bilo kojem drugom ljudskom zakonu. Hoćete li već jednom i ozvaničiti svoje optužbe, ili ćete pokrenuti postupak za lažno svedočenje? Treće ne može biti! Ili, mislite „nema veze”?

Ukrajinka sad plače.

Gospodin Radonjić vjeruje svjedoku Boljeviću koji istražnom sudiji, sutradan poslije tragedije, izjavljuje i potpisuje da je čuo od konobarice – „Ubiše glumca!” zatim na glavnom pretresu – „Glumac pobi sve!” Nemam komentara.

Moram da se zapitam čemu sva ta silna želja da se toliko marginalizuje nasilje kojem smo bili izloženi i istovremeno satanizuje svaki Branimirov i moj postupak kritične noći?

Ne znam hoću li mu ovo poslati?

Sviće.

Šetam.

Red i mir na ulicama i javnim mjestima neće biti uspostavljen strijeljanjem za primjer jednog glumca koji je branio život svog brata i svoj od razularenih nasilnika, već će se takvim zalaganjem upravo afirmisati nasilništvo bez prava napadnutog na samoodbranu. Poučeni ovim primjerom, aktuelnom sankcijom prvostepenog suda od petnaest godina za mene i dvije godine za Branimira, zatim zalaganjem tužioca za još strožije kazne (zašto je gospodinu Radonjiću teško da izgovori „smrtna kazna”?), napadnuti ima dva izbora. Da se bez otpora prepusti na milost i nemilost napadača i, drugi, da rizikuje da pokuša da se odbrani, i ako u tome uspije, onda će ga sačekati osveta države ili osveta oštećenih, : koju svojim neprimjerenim optužbama gospodin tužilac upravo priziva. Ili ga, u njegovom zalaganju za što rigorozniju kaznu, bez obzira na djelo, usput ne zanima mržnja koju potpiruje?

Hoće li me Radonjić povesti u smrt? Bojim li se smrti?

Bojim.

Šta je smrt?

**Cetinje, 1968. godine,
Bajova ulica, broj 47, treći sprat**

„Tata, ima li kad se umre još nešto?”

„Jesi se to opet sreo sa popom Milićem?”

„Jesam.”

„I, šta ti je rekao?”

„Sreo me ispred zgrade i pitao – đe sam krenuo.”

„I?”

„Ja mu kažem – Idem, družo pope, da kupim tati Politiku!”

„Bravo! Bravo!”

„On mi kaže – Ne možeš tako, dođi ovamo.”

„Da?”

„I poveo me kući i očistio mi cipele.”

„Ma nemoj?”

„Rekao mi je: „Cipele vazda moraju da ti budu čiste, njima gaziš kroz život.”

„Dobro?”

„I onda ih je očistio i odozdo.”

„Aha?”

„I rekao mi je da i đon mora da ti bude čist, jer inače prljaš nešto dalje”

„Dobro, i onda?”

„Onda je rekao da će kad umru da idu u raj samo oni sa čistim cipelama.”

„A šta si ti rekao?”

„Što ja moram da umrem?”

„I što je rekao pop?”

„Čika Milić?”

„Da, on.”

„On je rekao da svi moraju da umru, i da to nije strašno. Ali samo neki

će u raj, a neki u... neđe drugo, zaboravio sam.”

„U pakao?”

„I rekao je da je tamo u tom rajju odlično, a ovo drugo što si mi sad rekao da je loše, tamo nema ništa slatko.”

„Vidiš, Žaro, Njegoš je... jednom... : „Ovoga su u grobu ključevi...” Ma, nema ništa kad se umre, Žaro”

„Nema?”

„Nema. To je nekad bilo... a sad... nauka kaže... i škola... drug Milić je pop, on je divan čovjek, ali crkva nije više... tako je to nekad bilo.”

„Više nije tako?”

„Nije. I... sad više nema Boga. A ako nema Boga, onda nema ni raja, a ni pakla. A kad nema Boga što bi đavo postojao?”

„Koje đavo?”

„To ti je, recimo, kao tvoj Hromi Daba iz Zabavnika.”

„Nema u Zabavniku – Hromi Daba!”

„Dobro, kao neko... jako loš.. To ti je Đavo. Znači, kad nema Boga nema ni đavola, a onda ni pakla. Znači, tada nema ništa, kao kad nestane struje.”

„Ja se plašim kad nestane struja. To nije „ništa”. To je sve.”

„Jesi mi donio Politiku?”

„Bojim se, tata.”

„Čega, Žaro?”

„To, kad nestane struje”

„Ne boj se, Žaro, tata je tu, biće tata tu.”

„Ja ću da umrem prije tebe?”

sedamnaesta glava

DIEM PERDIDI, ILI PO NAŠKI – IZGUBI IH DAN!

Stupio je na snagu novi kućni red. Sad su posete onima kojima se sudi pred Osnovnim sudom utorkom, a nama ostalima četvrtkom. Šta to znači, u stvari? Znači da ubuduće više nema šetnji utorkom i četvrtkom, zbog poseta, a ni subotom, kad nas kupaju, jer dobro je poznato da posle kupanja nije zdravo izlaziti na svež vazduh. Ako se zalomi kiša u duhovni ponedeljak ili posni petak, eto nas zakatančenih i po više dana. Noći teško protiču, a dana i nema, jer nema struje po 7, 8,10,16 sati dnevno. Tada nema ni vode, a onda nema ni grejanja, ali ima jeziva buka od agregata koji osvetljava životni prostor plavih bluza, a nas bi trebalo da zadovolji to brujanje i saznanje da je makar njima toplo, svetlo i dobro.

U zatvoru je odskora Pucó, optužen za ubistvo. Ima i dodatni problem. Jako teško hoda, jedan testis mu je u... ne znam kojoj bolesti. Svi to vide. Vidi se kad hoda. On uglavnom vodi neke monologe. Kaže mi da mu slušaoci samo trebaju da mu se ljudi ne sprdaju što priča sam sobom. Inače ga ne zanima tuđa priča. Priča mi kako je planirao život neposredno pre svog slučaja:

– Htio sam da se maknem na selo, da tamo napravim kuću od kamena sa drvenim podom. Pod bi mora' da bude drven, da bi, kad si leđima okrenut otvorenim vratima i dok se bakćeš oko ognjišta, čuo korake kad dolaze. U *dvorište* sam htio malu crkvu da napravim. Kupio bi' i jednu kravu. Otiša' bi' u Srbiju da je tražim. Kravu široki' leđa, ogromnu kravu, samo mlijeko da daje, jedno petnaes' litara. Naše, crnogorske krave su drugačije, mršave ka' biciklo, sačekuju goste, pričaju, pletkaju se u politiku i daju litar i kvarat samo. Živa istina! Ne stižu od drugi' obaveza. O'de nam je krava i pas čuvar, ona umije i da zalaje kad gosti dođu. Čudo jedno! Zvek! Srbijanska je flegma. Samo mlijeko daje. I? Što je bilo? Ništa! Onda me je presjeklo ovo čudo.

Šetamo. Ćutim. Nudim ga cigaretom.

– Ma, ja nemam povjerenja, a ni simpatije prema ljudima koji nikad nijesu probali alkohol, nikad pušili. Ja mogu i da prepoznam te ljude i da se mičem od njih. Njihov mozak nikad nije iša' u sferu nemogućeg. A to ti je čudo sa drogom! Probiješ neki čep na *mozak*, *izbačiš* periskop i gledaš sve oko tebe i sebe drugim očima.

Prilazi komandir Žiška, nešto ljut:

– Puc, što ti spavaš naopako? Ti si dobar čo'ek, ali to nije po pravilima!

– Gospodine komandire, znam, ali evo ja imam i potvrdu da mi lijevo mudo otiče kad spavam po propisima. – vadi Puc neki presavijen papir iz džepa, daje ga Žiški, pa nastavlja da priča meni:

– A strašno je čudno kol'ko je Hitler bio zainteresovan za Antarktiku!

Žiška gleda u onaj papir. Puc nastavlja:

– Mada ja na vjerujem, ali priča se da je i dan danas tamo!

– Ko? – prekide Žiška analizu papira.

– Vidite, dragi komandire, Amerikanci su vrlo nastradali četrdeset i pete kad su pokušali da stignu i ispitaju Antarktiku, a ruska podm...

– Dobro je, dobro, batali priču o *antraktima* i zajebancijama, no mo'š li ti da spavaš normalno, da te ja vidim, ovaj papir mi... kroz prorez da te vidim, ili treba da te vezujem?

– Vidite, dragi komandire...

– Ne *dragi* me, Puc!

– Gospodine komandire!

– E?

– Može li tako?

– Tako može.

– Vi znate za moje probleme?

– Ma, to mene ne zanima, nego...

– Ja vas najljepše molim, gospodine komandire, ja Vam pokazujem papir

– Puc kreće da dreši ućkur od trenerke – nećete valjda da me ovde ponižavate pred svima da pokazujem da je to što piše u tom papiru isti...

– Dobro, dobro, stani Puc! – Žiška *repetira* pendrek. – Nijesam *znava* da imaš ovi papir da pokažeš... Bajko me pita...

– Pa dao sam Vam ga! I nadzorniku Bajku! Gospodine Žiška, a ako treba

ja ću i sudu mošnjice da pokažem ako se doktorima... – Pucio se iznervirao.

– Dobro, aj' ne zajebaj...

– ... ne vjeruje! Jer ako...

– Dobro je, Pucio, dobro! Evo ti ovo nazad.

– ... laže koza, ne laže rog!

– Evo ti ovo nazad.

– Hvala, komandire!

Nastavljamo šetnju, a i Pucio svoju raniju priču, kao da je nije ni prekidao:

– I po toj teoriji Hitler je još...

– 'Ajmo, Hitleri! – banu Bajko odnekud – gotova je šetnja! E-e!

Uspaničeno sam malopre ustanovio da sam negde zaturio ceo dvadeset i šesti decembar!

Osećao sam se kao nasamareni gost na splavu kod braće Vuisić.

Možda je samo savska legenda u pitanju, ne znam. Paja i Duja Vuisić su, poznato je, imali svoj nadaleko čuveni splav, gde su uglavnom boravili, ali i gostili retke prijatelje. Tu se, ako nije bilo ribe, utlavnom dimio ogroman kazan sa pasuljem i pio špricer. Nisam imao sreću, ni priliku (a, možda ni dovoljno talenta) da ikad odem tamo, pa prenosim priču koju sam nasledio od starijih, talentovanih, pretpostavljam od Gage Nikolića. Nije više ni važno o kome se radilo, ali tog neimenovanog gosta je bila spopala – velika nužda. Paja ga je samo ovlašno uputio rukom na obalu, da se snađe, jer sem savskog, na splavovima obično nije bilo drugog mokrog čvora. Šta će drugo, gost se zaputi preko uzanog mostića na obalu i uspe da pronade koliko-toliko „pristojno” mesto. Bilo je to u neki vetroviti sumrak, rekoh li? E, pa ogrnut tim sumrakom, Duja se polako i neopaženo iskrade za cenjenim gostom. Privuče mu se nečujno iza leđa i diskretno ispod obezgaćenog podmetnu – lopatu! Kad je gost završio sa svojim olakšanjem, kako i priliči osvrnuo se za trenutak da osmotri rezultate svoje muke. Međutim, Duja bi brži i izvuče lopatu pre tog osvrta.

Posle je Duja pričao da mu ga je odmah bilo žao, jer nikad u životu nije video nesrećniji izraz lica. Prvo je gost, kaže, gledao, pa trljao oči, pa tražio

po cipelama, prekopavao po okolnom lišću, a onda je uspaničeno, sa još uvek do pola podignutim gaćama, izbezumljenog pogleda počeo upaljačem da pretražuje okolinu. Išao je skoro do reke, par metara niže... vraćao se ponovo na mesto nesreće... ništa. Bled i uplašen se vratio na splav i do kraja večeri nije više ni reči progovorio.

Tako se ja sad osećam. Kao da mi je neko *odlopatao* taj dvadeset i šesti decembar, 1994. Nema ga! Nigde! I umesto da sam srećan, bledim, uplašen kao onaj gost braće Vuisić.

Opet imam miša. Malog, sivog. Mnogo je glup za mišolovke. Dode do nje, pa se malo vrati, pa je iz zaleta preskoči! Mislim da mi to namerno radi. Na znam zašto. Nije valjda probirljiv? Mamac je doduše oktobarski, ali stvarno sam se trudio. Na fioci od šibice je nacrtana flomasterom slanina. Izgleda kao prava. Još sam i napisao pored – SLANINA, ćirilicom i stavio strelicu. Možda ne zna ćirilicu. Ne znam nekako mi je logičnije u ovim krajevima da se prvo savlada to pismo, pa posle možeš da *zastraniš*.

osamnaesta glava

HAJDUK ROBLJA SVEZANOGA

**Drugi januar, 1995,
pet stotina dvadeset i prvi dan**

Gori sam od prazničnih novina. Javljam se posle tri dana.

Dok sam negde na međi između 1994. i '95, pokušavao da se odlučim u kom delu samice da dočekam Novu godinu, u kom stavu, položaju i sa kakvim mislima, moja vrata se uz tresak i bez najave otvoriše. Ulazi komandir Kruška u pratnji visokog, pre neki dan postavljenog glavnog nadzornika straže.

- Ustaj, Lauševiću, ideš sa mnom! – zapovedi nadzornik.
- Smijem li da pitam – gdje?
- Ne smiješ!
- Sila Boga ne moli?
- Eto, tačno tako!

Polazim, nema mi druge. Kroz glavu prolaze svakakve misli. Da pružam bilo kakav otpor, verbalni, fizički, naravno da je besmisleno. I nezakonito. Dolazimo do dežurne kancelarije. Vidim par poznatih komandira koji listom sklanjaju pogled od mene! Ovo stvarno ne sluti na dobro. Čutim. I oni. Dežurni komandir nešto hoće da zapiše u knjigu gde se registruju ulasci i odlasci, našta mu nadzornik kratko dobaci:

- Ne treba ti to! Idemo, Žarko!

Otvoraju nam jedne rešetke, druge. Izlazim u noć, bez lisica, samo u pratnji zbunjenog Kruške. „Divno veče”, pomislih, „i dobro vreme za smrt.” Iako je Nova godina, ima preko petnaest stepeni Celzijusovih. Kopkalo me je koliko je sati. Ne stigoh od nepritike da bacim pogled na sat u dežurnoj.

Šta li će mi staviti kao godinu smrti, devedeset i četvrtu, ili sam možda ugrabio i malo devedeset pete?

Stojimo u mraku, dok nadzornik nešto otresa komandiru na izlazu. Vedro je, zvezdano. Pristiže nadzornik.

– Idemo, Žarko!

Idemo, idemo.

Hodam pored njega. Ima ga, reklo bi se blizu dva metra i ni na kraj pameti mi nije da mu se suprotstavljam. Kruška me nevoljno pogleda i slegnu ramenima. Padoše mi na pamet oni nesrećnici iznad golubnjača koji su kao omamljene ovce išli poslušno prema malju koji će ih, razbijene glave, izgubljene svesti, strovaliti u jamu. Šta li su mislili? Neće mene? Hoće li se dok stigne red na mene ta strašna ruka zamoriti, hoće li se malj pri susretu sa mojom glavom rasprsnuti u prah i njegove ruke onda zamoliti za oprost? Ovaj pored kog hodam nema malj, nema ni pištolj, ili ga ja ne vidim. Možda neće ni da troši municiju na mene, on će to lagano, šakama. Dok zamišljam kako me davi, stigismo do parkinga. Uvek sam bio slab sa markama kola, tako da će istražni sudija na onom svetu izdiktirati u zapisnik:

– Na pitanje istražnog sudije – „koja je marka kola bila u pitanju”, zadavljeni Laušević ne može da se izjasni.

– 'Ajde, upadaj! – ode do svojih vrata, otključava... Ako je do bežanja, sad bi to trebalo pokušati, mislim da me Kruška ne bi sprečio u tome, ali me ovaj prilično familijaran ton odvrati od te pomisli. Sedoh na suvozačevo mesto. Kruška ostade napolju.

– Ovo ti je o'đe kurac od zatvora! – zalupi treskom svoja vrata – Sad ćeš da vidiš šta je pravi zatvor!

Dade kontakt. Uz kratko turiranje motora ošinu me kroz glavu bolesna ideja o nekakvom privatnom kazamatu gde se namerio da me odvede i gde će se neko meračiti nada mnom. Isparkiravamo se. Vidim Krušku koji je iz salutiranja prešao na masiranje slepoočnice sa stisnutim i u stranu zakrenutim ustima.

Međutim, umesto očekivanog skretanja desno ka Podgorici, ili Danilovgradu, on se zaputi na levu stranu! Tamo, par stotina metara dalje, ima samo jedno – KP Dom Spuž, gde, za razliku od naše apsane, kaznu izdržavaju osuđenici sa pravosnažnim presudama, ili oni retki koji su, ne očekujući veliku vajdu od žalbe na prvostepenu presudu, tražili da pre roka budu tamo prebačeni. Meni je u nekoliko navrata već nuđeno da se

preselim tamo, sa argumentima „imaćeš veću slobodu kretanja, moći ćeš i da radiš”, ali ja još nisam bio voljan da se odreknem svoje samoće.

„Dobro”, pomislih, „nije smrtna ura još, ali što me to ovako prebacuju? Da sam bar mogao da uzmem par stvari, moj dnevnik, četkicu za zube..

Stigosmo za nepun minut. Komandir na ulazu u KP Dom gleda začuđeno:

– Nijesu mi javili... gospodine nadzorniče, ništa.

– A što bi tebi neko nešto morao da javlja? Aj, diži! – kroz prozor mu naredi da podigne rampu.

Bez daljeg komentara, komandir poslušao. Malo dalje se parkiramo. Iz prijemne kancelarije istrča jedan komandir da pozdravi pretpostavljenog. Ulazimo u kancelariju.

– Kriloviću!

– Izvol’te, gospodine nadzorniče?

– Svi komandiri, zbor, smjesta!

– Razumijem, gospodine nadzorniče!

– Sjedi, Žarko.

Poslušah. Nemir raste. U kancelariju, jedan po jedan, dođe šest, sedam komandira.

– Postroj’ se! – naređuje nadzornik. Stadoše u liniju.

– Dođi, Žarko. – Idem za njim, ne znajući nastavak.

– Mirno! Doveo sam noćas najvećeg crnogorskog glumca, Žarka Lauševića, da mu čestitate Novu godinu! Straža, pozdrav! – krenu u smotru, držeći me za lakat, propuštajući me ispred sebe.

Majko moja! Zašto ne mogu sad odmah da umrem, zašto ne biva neki divan vremeplov, pa da sam sad na Golom otoku, da preživljavam i trpim „toplog zeca”, umesto ovog strašnog i stranog trenutka u kome sam sada. Šta je u glavama ovih poniženih ljudi čiju smotru vršim i čije primorane čestitke primam? Mrze, znam. I ja bih. Tražim im razumevanje u očima dok se, posle smotre celivam sa njima. Negde ga vidim, negde ne. Sedoh, napokon. Pokrih lice rukama, moleći se i dalje za drugo mesto, vreme.

– Šta ćeš da popiješ, Lauševiću? – pita nadzornik. – Šta ima tamo, Kriloviću, šta nudi kuća?

– Ima *orandžada*, gospodine nadzorniče!

– E? I...?

– I... konjak, gospodine nadzorniče.
– Aaa, i konjak! Tako je. Bravo, Kriloviću! Daj dvije čaše!
– Ja bih oranžadu... radije – zacvileh skoro.
– Popićemo po konjak, a oranžadu ćeš tamo kod ovih tvojih, u Istražnom. Mada – pređe na privatan ton, zadržavajući i policijsku notu u njemu – bude i tamo ponekad nešto jače od oranžade?

Oćutah, shvativši da policiji ne možeš ništa sakriti. Da, jeste, par puta su nam prokrijumčarene neke strašne rakije, od kojih je strašniji bio samo sutrašnji dan. Valjda su nam to namerno i puštali, „u cilju istrage i boljeg upoznavanja”.

Ni od ovog jednog konjaka mi ni sada, ali ni sutra neće biti ništa bolje.

Čujem sutradan da me nadzornik „vrlo cijeni”, ali i da će „najebati zbog novogodišnjeg izleta”.

– Hajduk roblja svezanoga! – odmahuje glavom upravnik Istražnog zatvora, odsutno sređujući papire na svom radnom stolu.

– Žao mi je što je suspendovan zbog mene.

– Nije on suspendovan zbog Vas, nego zbog ogrješenja o pravila službe. Šta je on bio umislio? Pa ovo još uvijek nije privatan zatvor? Ma, haj’te, molim vas. Vi tu nijeste ništa krivi, ali on mora da podnese konsekvence.

Æutim, znam da je u pravu. Pokušao sam sinoć, odbijajući drugi konjak da nadzorniku tiho objasnim da mi ovim prazničnim izletom ne čini nikakvu uslugu, ali nije vredelo. U kancelariji je i psiholog Mamić:

– Vi bi, pod hitno trebalo ipak da pređete u KP Dom. Tamo možete da radite i u biblioteci, ili šta Vas recimo bude zanimalo. Malo – među ljude.

– Dobro mi je za sada u mojoj samici.

– Tu se čovjek može i privići!

– Može, ali radije bih se privikavao na odsustvo svih ljudi, nego na prisustvo nekih.

I upravnik pokušava da me nagovori:

– Znete, Žarko, morate da znate da u zatvoru ima ljudi koji nisu pravosnažno presuđeni i po osam godina.

– Znam, i pokušavam da na to ne gledam kao na parametar. Ako imam

infekciju na domalom prstu lijeve noge, utjeha mi ne može biti što je nekom drugom zbog istog problema amputirana čitava noga, već lijek moram tražiti u pravovremenoj i adekvatnoj terapiji.

– Ubuđuće će i hodnik sa vašom ćelijom biti zaključan. Zbog vaše sigurnosti...

Tupo pogledah, ne shvatajući poentu *novog nivoa mojn zaštite*.

– Hvala – rekoħ, ipak.

Samica. Noć. Sedim na krevetu, sa mojim mrtvima. Njih dvojica pokušavaju da umire bebu koja bez očiju plače.

Hladno je. Bos sam.

Fjodore, sad znam zašto si pisao „Idiota” sa nogama u lavoru hladne vode. Gore mi tabani, Mihailoviču! Je li to nagoveštaj Miškina u meni?

Pokušavam da legnem. Molim mrtve za malo mesta.

Sa mokrog plafona vreba me iskežen buldog. Nosi tamne naočari i deluje urbano. Cedi mu se bala sa zborane njuške. U njegovim cvikerima vidim odsjaj svojih. Da li će do zore sići sa plafona ili ću se ja pridružiti njemu?

devetaesta gava

**KAKO STE NOĆAS SPAVALI, PORUČNIČE
DOSTOJEVSKI?**

Početak januara, 1995.

Završio sam portret pokojnog Željka, Nikolinog sina. Crveni i crni pastel. Ukinute su neke sankcije Jugoslaviji.

Mali sivi miš je onu kutiju od šibica počeo da doživljava kao dnevni boravak.

Nikoli se pokvario sat.

Bila mi je Branka danas. Donela mi jedno ogledalce veličine dopisnice. Stavio sam ga na rešetke. Gledam se. Strašno sam građen! Treba i to da navedem u Odgovoru na žalbu tužiocu Radonjiću.

Pet stotina dvadeset i osmi dan

Dani bez šetnje. Stalno je neko tu, ja ne mogu nigde. Danas je bez poziva došao Rako Ponjagić. Doneo je i ceo pleh masne gibanice. Sedi pored mene na krevetu, jede i plače:

– Ja đecu moju nijesam vidio tri mjeseca! – teško guta – Tri mjeseca! A ni oni mene! Tri mjeseca! A, kuku mene, sinjemu kukavcu!

Potok od suza se ubrzano približava masnoći koja mu sporo curi sa desne strane usana. Odavde ne znam kakva je situacija sa levom stranom lica.

– Što ću, Žarko, brate jedini, što ću? Žena nesrećna, što je snašlo, što sam napravio! Donijela mi gibanicu, kukavica.

Rakove desne suze još uvek mimoilaze onaj masni *iberlauf* od gibanice.

– Osudiće me, kuku mene, ubiću se! Ne može se ovo, ovo živi čovjek ne može izdržat’.

Ogromni komadi gibanice nestaju u dva zalogaja samo.

– Nema, prekратиću muke. Metak u čelo i gotovo. ’Ajde, Rako! Stisni se,

ubi' se! 'Oću!

Gledam ona dva potoka što vijugaju njegovim licem. Sreli su se!

„*Manji potok u viši uvire, pri izvoru svoje ime gubi!*” šapuće mi Njegoš, ali se opet pitam kako da krstim tu novonastalu suznomasnu reku na dnu Rakove brade koja sad kao masni vodopad pršti po njegovoj „eleze” trenerci. Koji je potok bio *viši*?

– No, što će poslije ona nesrećna žena, ona nesrećna deca, bez Raka svoga, bez uzdanice njihove...

Sat vremena je ridao i prazio plavi pleh, a ja sam se, kad se stabilizovao onaj *masnopad*, opredelio za gledanje jedne dlake na zidu. Pojeo je Rako i poslednje parče ženine gibanice, a u međuvremenu su njegove masne suze nekom čudnom zakonitošću krenule da se slivaju sa vrha mog temena razlivajući mi se po celom telu. Pošto je isprazio pleh, pritisnu ga na grudi, zagrlj obema rukama i počeo kao rabin pri molitvi da se klati naprednazad, ljuljajući ceo krevet, i mene sa njim:

– Aaaaaa, Rakooooo, crni Raaakooooo! Aaaaaa...

Klatim se i ja sa Rakom, hipnotisan, hoću da ga ne gledam. Ne znam koliko bi to trajalo da nije naišao Nikola:

– 'Ajde Rako, kumim te Bogom, okupa ovoga čo'eka, vidiš li da je *vas* u голу vodu.

– Nikola, brate, ubiću se! – ustade, obznani i Nikoli svoju odluku – gotovo je! Nema više Raka! Nema! Metak u čelo i gotovo! – privi pleh još čvršće na grudi.

– Ma, bra' o, Rako, tako i treba, muški!

– Nikola, brate, ovo se ne može izdržat!

– Će izdržat' jadan? To su muke Isusove kro' što ti *pasaješ*!

– Je li tako, Nikola, reci?

– Ja ne znam Crnogorca koji bi to *izdura*! Znaš li ti, Žaro?

Odsutno lagano odmahnuh glavom i dalje gledajući u onu dlaku.

– Ubiću se, Nikola? Žarko? Braćo jedina! Gledajte me! Ubiću se! – spusti pleh na moj stočić i raširi ruke.

– Ma, jebi im majku, Rako! To! Vazda sam ja zborio da ćeš ti nać' neko otesito rešenje. 'Ajde Žara da zamolimo da ti napiše molbu da ti na sledeću posjetu donesu *levor* i da završiš rabotu! Bi li mu, Žaro, molim te,

napisa tu molbu?

- A... kako će... oni... onda bez mene, Nikola? – zajeca.
 - Lakše no s tobom. Ajde, Rako... nosi ta' pleh.
- Nikola ga jedva izvede, vraća se.
- 'O' li, Žaro, da jedemo nešto?
 - Ne mogu, Nidžo, oprosti. Čija je ovo smjena?
 - Kruškina.
 - Idem da se kupam.

U zatvoru su od pre par dana tri rođena brata Brkojević. Bliski prijatelji jednog od ubijenih mojom rukom. Što bi rekli dnevni listovi – uhapšeni su *navodno* zbog šverca cigaretama. Tu je, u zatvoru i još jedan blizak pokojnom Popoviću, izvesni Rojnić, koji me je u jednoj čitulji označio kao sopstvenog krvnika.

– Žaro, bez mene i noža na krug mi više nećeš izlaziti! – kategoričan je Nikola.

Smanjuje se svet oko mene. Sve manje ih ostaje... Sve je teže biti uz mene. Meni za to vreme još bolesnije prija ova samoća. I noć. Počeo sam „Anitu sa velom” da radim, a hteo sam i Asjinu sliku da završim, ali ne daju novi naručioc. Jedan mi je juče rekao, gledajući šta radim:

- Ma, da vidiš ti kakvu ja sliku imam!
- Fotografiju?
- E!
- Kakvu?
- Strava!
- Čiju?
- Moju! To je slika, a ne ovo što ti ovi donose!

Prečesto u poslednje vreme dižem pogled prema vrhu rešetaka i svilenom gajtanu kojim zatvaram prozor. Mora da je novi motiv, smisao, tu negde, nadohvat ruke, samo ga ja ne vidim, ne osećam. Možda ga i nema, već ga treba izmisliti.

Fridrih Niče. „S one strane dobra i zla i geneologija morala”. Filozofija može da obraduje čoveka, ali ga teško menja. Može ga objasniti,

prokomentarisati.

„Ona nas samo podseća na ono što već znamo”, pomaže mi Jaspers. Menja te isključivo sopstveno iskustvo. Kako onda naći pomoć u filozofiji? Glup sam pred ovim pitanjem. Možda nam filozofija pomaže samo u legalizaciji, u podsećanju i razobličavanju. Nije li ipak za filozofiju uvek prekasno? Ako mi je, da bih je razumeo i prihvatio, potrebno iskustvo preživljenog? Obično preskačemo one nerazumljive, neodživljene pasaže. Ono što nosimo kao sopstvenu biografiju lako prepoznamo i potcrtavamo u citatima velikih filozofa. Kasno, opet kasno. Tako filozofiju možemo doživeti samo kao izgovor našeg duha, kao izvinjenje već učinjenog. Lakše nam bude kad svoj slučaj pronađemo u nekoj filozofiji. To je odličan povod da pomislimo da smo normalni *Similis simili gaudet!* Da, prija to društvo sličnog, dokazuje da možda još ima šanse za nas.

Nažalost, filozofija kao komentar i analiza ljudske gluposti i dalje nas ne sprečava da nastavljamo sa dodvoravanjem svojim čuvstvima i da dalje srljamo u nove promašaje.

– Kako ste noćas spavali, poručniče Dostojevski?

– Zar se to ne vidi, mladiću? – odbrusi, napokon, ljut. – Maltretirate me ovde... mesecima! Te odvratne bele sveće! Kako možete, čoveče? Noć je. Spavajte!

Pravim se da ne vidim. Ni bele noći, ni Fjodora. I pravim se da ga nisam čuo.

Fjodorovo priznanje da je dobro spavao bilo bi ravno najvećem grehu, to bi bio dokaz da je umirio savest, da ne pati više, da je oprostio drugima. Da je oprostio sebi. To se ne sme priznati, makar se i osećao tako. Mora se pronaći razlog svakog jutra da se „oka nije sklopilo ni te noći” inače bi život izgubio smisao. A smisao je – bol koji ga obeležava. Tragičnost kao dominantna njegove ličnosti, potreba da se *traščno* stalno drži podgrejano u mističnoj rerni hrišćanske crnine.

I onda su krive nečije *bele sveće*.

Hteo bih da budem sa ljudima koji zrače izglednošću i šansom, ne bezizlazom. Hoće li neko u ovoj Crnoj (Goroj) priznati jednom bilo koje svoje zadovoljstvo, ili bi to bila sramota? Hoću li jednom umesto:

– Popušio sam od jutros dvije pakle! – ili:
– Nagrdi me glava! – čuti nešto lepo?
Želeo bih, *Fjodore*, jedno jutro da čujem od tebe:

– Baš sam danas divno raspoložen! – ili:
– Sjajno sam spavao! A može i:
– Danas ću da volim!

Kad će Savo?

Na šta liči ovo idiotsko vođenje dnevnika, ova opskurna faktografija. Hoće li me to jednog dana neko propitivati kako sam proveo dvanaesti januar, 1995? Hoću li morati nekom da odgovaram i za ovaj dan? Zar samim ovakvim danom ne odgovaram već dovoljno? Mala li je kazna *dvanaestijanuar, 1995*, sam po sebi, nego još treba i da ga senčim, potcrtavam, uveličavam, opravdavam, ovekovečavam?

Koja sam ja budala! Sve ovo treba uništiti, spaliti sve ove knjige. Ovu sadašnjost i svakodnevicu zamračiti, zatamniti, ugasiti sasvim, učiniti je nepristupačnom bilo čijem sećanju. Gogolj je jedini bio u pravu i najkreativniji kad se dohvatio šibica.

Ludilo Gogoljevo?

Ma, jok! Muda.

Pa, uzimam opet boju i slikam te, Anđele, bez sočiva, naočara, ćoravo priljubljen uz taj lik, kao ljubav da vodimo. Glupo izgledam sa strane, znam, ali svedoka nemamo. Kamere su ugašene.

Odustajem. Oganj me obuzima, onostrani, kad god ti se primaknem. Smeješ mi se. Gledaš me desnim okom samo. Levo si skrila iza plavičastog vela.

– Žaro, a ka' ćeš joj mać' tu krpu s glave? – nezadovoljan je Nikola mojim slikanjem.

dvadeseta glava

ŠTA BI BILO KAD BI BILO?

„Pomisao na samoubistvo je mnogo bolja od samog samoubistva.”

– Artur Šopenhauer –

**Sedamnaesti januar,
pet stotina trideset i šesti dan**

Da li je Mocart pisao svoj *Alegro* za balet paučine na mojim rešetkama? Ta igra se osvetljava jedinom sijalicom na previsokom plafonu. Može li se napraviti koreografija koja bi bolje pristajala uz ovu muziku? Da li je moguće da postoji muzika koja bi bolje ilustrovala ovaj ples senki?

Pre neku noć sam se, pokušavajući da peškirim zaustavim navalu kiše, iščuđavao toj istoj senci. Našao sam da se radi o pauku koji kрпи svoju mrežu nastradalu zajedno sa pola Crne Gore u olujnom vetru, koji je, naravno, proglašen za „katastrofalni”, „za jednu od najvećih elementarnih nepogoda koje su u skorije vrijeme pogodile...”

Sad se prave reportaže u kojima se slikaju ponosni i nesrećni crnogorski gradonačelnici u društvu ministara sa i bez portfelja i zabrinutih obrva, odmahujući glavom, izjavljuju da je to bilo „nezapamćeno”. Naravno, niko nije blesav da vraća tige na krov. Bolje pobacati i one preostale. Proneo se glas da će stići jedna beogradska TV ekipa, a šuška se i o nekim Talijanima. Ležalo je to sve neraščišćeno tri dana čekajući oči Srbije i sveta i onda se desio – maler nad malerima. Jutros je (pi!, đe sad nađe?) bio zemljotres u Kobeu! Đe? U Japanu! Najjači u poslednjih pedeset godina! Ih! Poginulih ima blizu dve hiljade! Kome sad treba da slika slomljene cigle po Bjelopavlićima? A tako je bilo dobro nekoliko dana. Bili smo na ivici da ubedimo svet u još jednu našu katastrofu.

Tako se kod nas živi, od rata do rata, od katastrofe do sledeće, lamentirajući nad poslednjom, poredivši je sa ranijom i tražeći joj mesto u

svetskim merilima. I, naravno da moramo biti nesrećni kad nam tamo neki potpuni autsajderi (Japanci, ovom prilikom) otmu našu istorijsku priliku. A što će kukalim Japancima zemljotres kad ga neće da valja ljudski ni iskoristiti? Malo li im bjehu dvije atomske bombe, no se sad otimaju i o tige iz Bjelopavlića?

Sedam je koraka do rešetaka i isto nazad. Dug je to put. Sedoh na krevet.

Posmatram miša koji se, ne bez ironije prema mojoj nameri da ga likvidiram, šetka po zapetoj mišolovci, ponovo aktiviranoj pre par dana. Metalna, masna, već zardala, gadna sprava, sa parčetom slanine u sredini stvarno i deluje kao gubilište. Kao da je miš svestan opasnosti kojoj se izlaže. Koliko sinoć su na istom mestu nastradali njegov saplemenik i kažiprst moje leve šake. Da li oseća prisustvo smrti, ili je poput ovog posmatrača postao ravnodušan?

Palim cigaretu. Ispred mene je puna kutija sa lekovima. Bromazepam. Ima i dvadesetak leksilijuma. Imam otprilike i isto toliko bensedina od deset miligrama. Tu je još uvek i desetak onih famoznih amizola. Šta bi se desilo kad bih sve to popio odjednom?

Mrak, veliki mrak, ispresecan kratkim bljeskovima.

U životu sam bila nešto poznato... poznato. Već sam zaboravila – šta. Čini mi se operski pevač. Pevačica, ne znam. Sad sam u fazi kliničke smrti. Etoooo! Ne umem, ne mogu, možda i neću da se setim svog i tuđih imena. Je l' mi možete nešto? Ništa. Pošto se još uvek kolebam, dakle, kako postoje još uvek indicije da ću se i vratiti nazad u telo, možda je i zdravije ne pominjati sada sva ta ružna imena... imena.

Sad sam tu, pri plafonu i gledam svoje umirujuće telo... telo. Ja sam reč i misao, ja ću nastaviti, ono dole je slika, nemoćna, ružna i verovatno... završena. Ne osećam bol svog napuštenog staništa, samo „nepodnošljivu lakoću” i izvesnu dozu sadomazo ironije prema toj zbirci kostiju pokrivenih mesom za koje su ljudi smatrali da sam ja... ja. A nisam... nisam. Ja sam u stvari samo ovo ovde gore, najgornji sloj vazduha pri plafonu, a ono moje bivše prebivalište, eno ga dole, napušteno,

nepokretno, sa svom svojom prozaičnom neizvesnošću koju nosi jedan običan slavan smrtnik. Šta mu je, pitate se? Pa, mislim da umire. Overdose. Sve, mesecima brižljivo skupljane i skrivane tablete za spavanje i umirenje, njih oko 1700 miltrama, sada se lagano razlažu u njegovom želucu i ulaze u krv... u krv. Kad ta krv dođe do srca, tako bar mislim, prisećajući se terapijskih kontraindikacija, nastupiće komplikacije sa mogućim smrtnim ishodom. Preko umirenja do umiranja.

Ovde gore je inače jako toplo i nadam se da ovo njegovo umiranje neće potrajati, jer se svuda oko mene nalaze gomile paučinaste zavese koju ovaj lenjivac za života u ovoj ćeliji nije imao nameru da skine... skine. Opravdanja su mu bila:

„Gde? Ne vidim sa ovom dioptrijom”, a zatim i „Kako da se popnem do gore?” i napokon: „A zašto bih to radio?” Fino, sad je mene poslao da se ja plekam o njegovu neraščišćenu paučinu, dok se on dole beslovesan izležava. Čak mu i blagi osmeh lebdi oko nosa... nosa. I cure mu bale sa usana. Bale! Pi! Ne mogu ni da ga gledam više. Gledam na drugu stranu. Ovaj deo plafona je užasno aljkavo izgleda svaki put krečen. Vidi se četiri-pet ranijih slojeva. Ima i jedna stidna dlaka zaglavljena u kreću. Muška! Ne znam kako znam. Znam.

Odavde se inače zatvorski krug mnogo bolje vidi. Nikad nisam uspela (ja sam duša, je l? To mu dođe kao ženski rod, mada u ovakvom vazdušastom obliku neinkorporirana, ne osećam nikakvu seksualnost, sve volim, „svi su ljudi dobri”, ali za ovog mog dole... ne znam šta bih rekla, 'ajde, još sam tu, posle ću, kad bude prilika), dakle, nikad nisam uspela da odozdo iz njegovog rakursa ovako dobro vidim krug. Napolju je već prilično mračno, ali se vidi komandir Kruška koji presamićen, povraća. Pada kiša... kiša. Nije mnogo ozbiljna, onako tek da se prehladi smrtni stvor, da zaradi 37,2°S. Da ne bi došlo do toga, povraćanje nadgleda Car, takođe komandir, držeći levom rukom Kruškino čelo (koje banalna gravitacija vuče nadole), a desnom, akciju pražnjenja pijanog Kruškinog želuca, savesno natkrinjuje jednim od kišobrana pozajmljenim iz ordinacije psihologa Mamića... Mamića. Psiholog se samo po kišnom vremenu seti da bi mogao doći u ove krajeve i redovno posle posete zaboravi kišobran. Kišobrani. Ima ih desetak gore u ordinaciji. Dva su ženska, na

rasklapanje. Jedan od njih, sa cvetnim dezenom, sada drži Car. Simpatična situacija. Car puši i, kako su mu obe ruke zauzete, cigareta među usnama mu svojim dimom stvara prilične probleme, tako da je Carevo levo oko potpuno zatvoreno... zatvoreno. Kruška povraća, ali se i smeje između dva naleta kojima se lišava viška alkohola... alkohola.

„A, kume, kume...”, prekida ga novi mlaz koji je nenajavljeno izašao. Nije ni završio, počinje da štuca i opet se smeje, malo tužnije ovog puta i još iznemogljije:

„Aaaa, ti moj kume, na sve misliš!”

„Ajde, povraći i ne seri!”

Zveknula sam glavom o plafon i sad me nešto vuče nadole... nadole. Pogrešno je uverenje izvesnih autora i mudrosera o kliničkoj smrti da duša može kroz zidove. Ja bar nisam... takva. Možda sam ja drugačija, možda sam ja jedna dušica od duše, ne znam. Ili možda treba da me ovaj moj odozdo ispusti sasvim, a on se izgleda i dalje nešto nećka. Bi da umre, al' da mu ne izlazi. Zove me nazad... nazad. E, sad ja neću. „Koleba se dušau tijelu”, kaže jedan igrač bilijara iz prošlih vremena. Opa! To se naša pevačica usrala od straha. Probudila se i usrala. Hajde da vidimo šta hoće... hoće. Spuštam se i pomažem mu da rukom pritisne alarm na njegovoj lampi kupljenoj na buvljaku ovdašnjem za 42 nemačke marke. Pišti alarm i uključuje se debilni svetlosni efekat stalne promene migavaca. Opet olakšanje... šanje. Odlazim na Gornju poziciju da gledam nastavak u eksterijeru. U stvari ovo u dvorištu je mnogo zabavnije... nije.

Kruška se zacenio od smeha, jer se ispostavilo da je sve vreme povraćao po Carevim cipelama i njegovoj levoj nogavici. Caru to uopšte nije smešno, ali ga trpi, psujući svoje samarićanstvo.

Neko otvara prorez na ćeliji. Zove moje telo...telo. Ja odavde gore nisam kompetentna da se odazivam. Tu sam ako telo bude imalo nameru da preživi... živi. Otvaraju se vrata. Bojažljivo novi komandir, Kure-Mure, pipa moje napušteno telo i otrčava. Dolazi posle par minuta Kruška koji vrlo komično i gotovo šmirantski štuca i za njim Car sa svojim ispovraćanim cipelama i cvetnim kišobranom koji pokušava da sklopi, ali mu ne ide... ne ide. Panika. Kure-Mure donosi vodu... vodu. Kruška šamara pevačicu, a Car se bori s kišobranom. Polivaju telo. Još uvek ne

nalazim za potrebno da se spuštam odozgo. Unose nosila i stavljaju ih na pod pored kreveta... Prebacuju opersku pevačicu na njih pri čemu je Kruška nespretno ispustio njenu glavu te je zveknula o pod. Jeste, o pod. Kruška razgleda pijano ćeliju, vidi me gore i maše mi. Jeste. U stvari maše mi moja koleginica koja proviruje iz Kruškinog nosa. Sad mi i namiguje. Da li da sad iskoristim trenutak pa da odlepršam kroz prozor? Imam i odličan razlog pred Upravnikom – telo je napustilo mene, ne obrnuto! Mislim se. Kruškina duša prozire moju nameru i daje mi stnal da ih sledim. Sledim. Jeste. Druga bi na mom mestu možda ladno kro prozorala, ali ja sam, rekoh li, jedna duša od duše, dušica. Kretoh za njima... njima.

Eto, to bi se desilo. Sad mi je lakše.

dvadeset i prva glava

KAKO JE ZAGOR PREBIO NIČEA

Sve sam krivlji.

To je uobičajeni propratni efekat dužeg boravka u ovoj instituciji.

Odavde ćemo jednog dana izaći svi poravnati. I reketaši, i silovatelji, i krivotvorci državnih papira, i proneveriteljke iz državnih banaka, i hladnokrvne, i slučajne ubice, imaoci zabranjenog i ilegalnog naoružanja, ratni zločinci, atentatori, osvjetnici, secikese, huškači, diskriminatori, nemaoci vozačkih dozvola uhvaćeni pri rutinskim kontrolama, ali i pri prekoračenju brzine, imaoci istih uhvaćeni posle pogibeljnih sudara, milicioneri koji su prekoračili ovlašćenja, Moldavke što su krivotvorile pasoš na proputovanju za Italiju, Rumuni uhvaćeni u sitnim krađama, ratni profiteri, narkomani, dileri loše droge i njihovi saučesnici, teroristi, pisci političkih pamfleta protiv vlasti, iznevereni ministri, propali „menadžeri godine”, krijumčari nafte, sitni provalnici, seksualni manijaci, tučaroši i siledžije, prevaranti, vlasnici nepostojećih banaka, prevareni žiranti, lažni travari i proroci, izbezumljeni nadrilekari, ludi povratnici, falsifikatori isprava i para, šoferi talijanskih glisera, „udruženi muslimani”, neudruženi Šiptari, nesnađeni Malisori, napaljeni radikali, golobradi liberali, zainaćeni narodnjaci, vojni špijuni i dezerteri i glumci. Svi ćemo mi u to veliko grotlo ovog mlinca za mlevenje duha i ispihtijaćemo svi isti, kroz rupe naših oslobodilačkih datuma. (O božanska prosečnosti!)

Pokatkad se prijatno perverzno osetim u tom tkivu koje se lagano formira od našeg preplitanja. Menjamo se, samleveni, za delove tela, zube, bubrege, penise, vijuge, stremeći ka savršenstvu proseka. Niži rastu, viši se smanjuju. Promenićemo sve što štrči. Na svaku stranu. Daj i dobićeš. Dao sam jednom robijašu Ničea, vraćen mi je strip „Zagor”. Važan je broj. I glas.

– A Zagor je i jači od tog *Niča*. Jedino što *ovi* tvoj ima smješnije brkove

od Čika!

(Što jes – jes!)

– Zdravlje je najvažnije – složih se.

– Aha – prihvati i sagovornik, nesigurno.

– U se, za se, na se i poda se! – brz i duhovit je i dalje, i sa onog sveta moj profesor dikcije, dr Branivoj Đorđević.

Blago povijamo glavu. Kao pri molitvi. To se vremenu klanjamo i saginjemo se još niže. Nećemo više jesti meso, vežbaćemo jogu. U cilju ostvarenja Velikog Sna. Treba glavu gipko i lako jednog dana približiti sopstvu. Curriculum vitae. Bićemo sklupčani jednoga dana, „k’a gambori isprigani na gradele”, kao indijski fakiri, zadovoljni i samodovoljni. Niko nas više neće vratiti u uspravan položaj. Kao „kraljevski okot” od mnoštva pacova gordijevski vezanih za repove.

Čujem vapaj sa jednog prozora:

– Povrća, ljudi! Dajte nam povrća!

Osećam buđ oko sebe i restrikciju materijalizovanu na zenicama većim od podočnjaka.

Tražim i dalje da mi povremeno donose knjige.

– A ko je dobra od njih još vidio, moj Žaro?

– Ma, nije zbog toga, Nidžo.

– Nego što, *kuku mene*?

– Bojim se, Nidžo, da ne napišem neki već štampani roman. Jesenas sam već skoro bio završio „Budenbrokove”, kad mi ih doniješe...

Nidžo me dugo gleda, promulja dva-tri puta protezu. Nešto ga muči, zapali „Lovćen”. Pristavih kafu. Hladno je.

Pokušavam ponovo da ga odobrovoljim:

– Sjećaš li se, Nidžo, kad je Vido Parteli osnovao na Cetinju udruženje književnika, „čiji će članovi postati svi oni koji se obavežu da će do prvog aprila iduće godine napisati novi „Gorski vijenac”... ili makar prepisati stari...?”

Nikola ćuti i dalje. Gleda negde kroz mene. Klima glavom.

– Eej, Nidžo, da makar malo bolje znam taj njemački pa da uzmem „Kapital” da ga prevedem nazad. Tamo njima! – ne odustajem.

– 'Ajde," Žaro, zaspi malo, kumim te Bogom, evo mi je cukar na uši krenuo'!

Ode.

Ubrzo se prisetih šta mu je. Na današnji dan, pre šest godina, 23. januara 1989, Nikola je ubio dva čoveka. Danas je njegov *30. jul. Moj datum.* Postideh se.

Gledam ponovo onu gomilu sedativa.

Možda će stvarno uminuti bol. Možda je smrt dobra. Zaboravna.

Sipam tablete u dlan leve ruke. Ne mogu sve da stanu...

dvadeset i druga glava

BENSEDINI, BROMAZEPAMI I OSTALI AMIZOLI

Kuca neko. Ko bi to mogao biti u ove sate? Tri popodne je ili oko pola četiri i ne očekujem nikakvu posetu. To je onaj deo dana kad se kolebam da li da se prepustim nirvani popodnevnog odmora ili da zamor produžim do večeri i tako poboljšam noćni san. Dvoumim se da li da možda autoru kucanja uskratim bilo kakav odgovor i da tako gostu u nevreme stvorim utisak da nisam tu. Mislim da je pre mog ikakvog odgovora na kucanje, ili eventualnog pitanja sadržanog u toj kratkoj reči: „Da?” već ušao jedan visoki, mlađi čovek. Kako su mi pre njegovog ulaska naočare skliznule ka vrhu nosa, nisamu prvi mah mogao jasno da vidim kako je obučen. Munjevitom i za ove situacije pripremljenom akcijom, visokim podizanjem Gornje usne, naočare približavam očima i sad već jasno razaznajem njegov lik. Ne poznajem ga, ali nešto me podiže sa kreveta. Mladi, visoki čovek je u uniformi! Da li je brzinu tog ustajanja odredio moj davnašnji strah od rata i mobilizacije, ne znam, ali tek samu stavu 'mirno' shvatio da ovo preda mnom – nije obično vojno lice! Šta bi to moglo biti? Uniformisano lice ispred mene stoji i kao da ima neograničeno mnogo vremena, s rukama na leđima, onako islednički počinje da šeta okolo zavirujući po uglovima moje sobe. Na ramenima uniforme ima bele cvetiće. Slične oznake sam viđao na uniformama vojnih muzičara, ali Gospodin ispred mene mi ne deluje muzikalno, mada nikad ne možeš da sudiš po izgledu.

Ko bi rekao da je Stravinski muzičar, a ne obijač banaka. A možda je Gospodin ispred mene vojni cvećar! Da, mora biti da je to. Naša vojska je čudo! Sve oni imaju, lekare, naučnike, muzičare i... cvećare. Ipak, odustajem da bilo šta pitam gospodina floristu vojnog, već i dalje u stavu mirno samo očima strogo pratim njegove radnje. Zaviruje ispod kreveta. Užas, tamo su mi prljave čarape. Neće, valjda...? Dobro je, neće. Laknu mi, iznenada, i kao da načinih jedan pokret koji bi se u vojsci mogao

nazvati „na voljno mestu”, ili tako nekako, nisam nešto dugo bio u vojsci. Kako je primetio moje opuštanje, kapetan Cvetko me, krajičkom oka – ošinu! Ja sad ne mogu pouzdano reći da li je u tom pogledu bila sadržana naredba, ili možda prekor zbog mog nepristojnog i nedopuštenog napuštanja stava 'mirno' ali da ne bih ništa rizikovao, ja se ipak vratih u najbolji stav mirno koji mogu da napravim, jer, kao što već rekoh, ne posedujem baš veliko znanje vojnih veština. Znam samo da treba visoko podići glavu (to ima po američkim filmovima) i držati pogled onako horizontalno, ne pomerajući ga. „Pogled mu se gubi u daljini!” E, to! Pokušavam da se setim gde je to najbolje pokazano. Ne, nije na filmu. To sam uživo gledao na Krasnoj plošćadi, kad smo kao reciprocitetna ekskurzija posmatrali smenu straže ispred Lenjinovog mauzoleja. Da, da, da, sad znam! Treba, po moućnosti i ne trepnuti, ma šta se dogodilo. I ruke čvrsto sa ispruženim šakama držati pri boćnim ivicama briljantno ispeglanih vojnićkih ćakšira. Ali, ja na sebi nemam ćakšire! Ne, ovo što osećam pod ukrućenim dlanovima nije ono grubo sukno vojnićkih pantalona. Nije, to je neki drugi materijal, mnogo je mekši i osećam da ima veliku moć upijanja. Znoj sa dlanova se automatski prenosi na ovaj fini meki materijal i osećam kako su mi već i butine mokre. Koji bi to materijal mogao biti? „Dobro upija, ali brzo i procuri.” To me podseća na nešto, na jedan davni osećaj. Znam, to je „fuštanj”! Tako se u mom kraju zove flanel. Podseća me na prve godine života, kad sam se budio upišan do grla, jer bi ta pidžama od „fuštanja” prethodno dobro upijenu mokraću revnosno raznosila i do najudaljenijih delova tela. To mi je uvek bilo neobjašnjivo – da i ramena koja su tako daleko od izvora budu jednako upišana kao i nošnice. Bože, pa ja imam pantalone od flanela! Ne vidim iz ovog rusko-stražarsko-lenjinovsko stava dezen mojih pantalona. Obliva me znoj! General Cvetković i dalje razgleda okolo koliko mogu da naslutim iz mog pravo ugla gledanja na stvari. Razgleda i ćuti. Ako je došao sa idejom da ispita mogućnosti ubacivanja u moj apartman nekog bilja to neću dozvoliti. To, da mi donesu filadendron da se brinem o njemu, ne dolazi u obzir, to ću mu odmah sasuti u lice! To je, majore Cvetićanin, prevelika obaveza i ja ne bih želeo da dođem u situaciju da mi kasnije spoćitavaju moju eventualnu neodgovornost ako bi filadendron

počeo da pokazuje znake nazatka u svojoj biljnoj egzistenciji, ako me dobro razumete. A šta ako me nateraju da ga primim? Na oči mi polako naviru suze. Ne, nije to od bola, ni žalosti, niti je posledica straha. Mislim, strah sigurno osećam, ali ovo je nešto što nisam više mogao da kontrolišem. Trepnuo sam! U tom trenutku su se niz moje obraze slila dva potočića od nakupljenih suza. Znao ono kad se takmičite sa nekim ko će duže da drži oči otvorene, da ne trepne? Smešno je, ali na kraju plaču i pobeđeni i pobednik. Ali mi ni onda nije bilo jasno kako ruski vojnik neće ni suzu da pusti pored mrtvog Lenjina, a dobro se sećam da smo i tada nepristojno buljili u njegove oči čekajući da trepne ili da mu se makar zamuti pogled. Rusomrz Vlasta je predlagao da probamo da ga uplašimo sa onim „Bu!”, ili „Tre!” Ja sam im rekao da bi to bilo verovatno bezuspešno jer Rus ne razume naš jezik, a „Bu!” i „Tre!” je uplašiteljno i strašno samo na našem jeziku, pa se ovaj ne bi zabojavao. Onda je neko kazao: „A da pljesnemo rukama ispred njegovog lica? To bi verovatno razumeo.

To je takoreći – „esperanto”. Zamenhof, lično, došao na lice mesta! Ipak smo odustali. Vlasta mu je, bilo je jako neprijatno, prišao malo bliže i rekao: „Eee, da si ti pravi Rus, ti ovde kod druga Lenjina ne bi sušio obraze.” Ja sam onda Vlastu, da ne bi došlo do kakvog međunarodnog incidenta, odvuкао, rekavši mu da možda on i nije Rus, jer ima Rusa koji nisu Rusi, pa je ovaj Rus možda tako jedan od njih. Vlasta mu je, rusomržeći ga, u odlasku dobacio: „Bye, poker face!” Ovde se i dalje ništa ne dešava sem što su mi naočare malo zamagljene po ivicama. To su one suze počele da isparavaju. Zbog toga počinjem normalno da trepćem, prestajući da imitiram Rusa koji možda nije bio Rus. Da bih odagnao maglu sa unutrašnje strane mojih naočara, pribegavam lukavstvu. Počinjem krajičkom ustiju da duvam prema gore ne bih li rashladio stakla. To radim desnom ivicom donje usne, jer je oficir s ružom u ovom trenutku sa moje leve strane, te sam tako siguran da ne može otkriti moju nameru. Polako mi se bistri desno staklo i to mi unosi izvestan mir. Uvek sam smatrao da je uspeh u životu sastavljen od malih koraka i da se tako tim malim pomacima može stići i do najvećih visina.

„A gde je?” – čujem pitanje od nepoznatog paracvetnog lika. Strašan je

osećaj koji je tada dopro do moje svesti. Shvatam da su fuštanjske pantalone potpuno mokre od znoja sa spoljnih strana, dakle tamo gde su ruke, a sekund kasnije u odblesku od ograde kreveta koji je tu ispred mene vidim i dezen mojih pantalona. Pa, ja na sebi imam – pidžamu! Strašno, kako sam mogao da pustim čoveka unutra ovako nepristojno odeven. Zato je, verovatno, i ljut, pa me i ne gleda, nego samo tako prezrivo razgleda okolo. A možda mu je samo neprijatno što je tako banuo u nevreme, pa skreće pogled sa mene. To me za trenutak podseti na jednog očevog rođaka, koji je u ratu ranjen u glavu i nikad mu nisu izvadili Geler. Tako su ga i zvali – Mošo „Geler”. Nije bilo opasno, ali je ponekad Geler počinjao da mu šeta. Onda bi Mošo bio malo nervozan. I onda bi i on šetao. Demobilisali su ga i penzionisali, ali on nije hteo da vrati uniformu. Ovako je i on znao da bane usred ručka (znam da mi je bilo jako čudno što mu niko ne nudi stolicu) i onda bi dugo šetao oko nas u toj uniformi. Sto je bio na sredini, tako da nije morao da ide tamo-vamo, nego je stalno išao u krug. Niko se zbog toga nije uzbuđivao, svi su na to normalno gledali, jedino bi mom bratu ponekad bilo muka, jer ga je preko tanjira stalno pratio očima, pa bi mu se zavrtelo u glavi, a jednom je i povraćao. A posle je još dobio „datu” od majke, jer nije pristojno u toku ručka gledati okolo.

„Je li”, prenu me ponovljeno pitanje, „gde je?”

„Ko?” rekoh, ili sam pomislio da sam rekao, ili je samo sve u ustima bilo podešeno za to pitanje. Čak sam siguran da je to pitanje bilo krenulo od mozga, ali se očigledno nije čulo. Nije mi shvatljivo kako je tako kratko pitanje moglo da bude zagubljeno na tako kratkom putu. Ovo je dobro! „Kratko pitanje na kratkom putu!” Razumete igru reči? Čudesno! Imam dva puta „kratko” u jednoj rečenici, i to kakvoj? Kratkjoj! Neverovatno. Da. I to se tu negde izgubilo. A gde je mozak, a gde su usta? To ti je takoreći odmah, tu – ni da pljuneš. Jeste. Jeste! Pljuvačka! Suva su mi usta, to je to. Izgubio sam puno tečnosti u poslednje vreme. Znoj i suze, ipak je to mnogo. Još je samo trebalo i da se... razumete? Uf, uf, aha, shvatili ste? Ne, ja ipak jako dobro vladam ovom situacijom, i neću ničemu i nikome dozvoliti da ovlada mnome. U, ovo je opet dobro. Imam „vlada” i „ovlada” zajedno, kao malopre ono... Pljuvačka. Koncentrišem

se i krećem da skupljam pljuvačku, kako bih ipak mogao pristojno da odgovorim. Nisam sigao da ponovim svoje pitanje, kad čuh oštro, zapovedničko:

„Molim?” Kao iz topa sam sad već besprekorno pripremljen izgovorio vrlo artikulirano ono planirano:

„Ko?”

Na to brzo čuh komentar:

„Šta se dereš?”

Sad, moguće je da sam ja, iz bojazni da mi se ne ponovi greška od malopre, malo glasnije upitao: „Ko?”, ali nisam stekao utisak da sam se, kako je rekao oficir i džentlmen, „drao”. Samo sam hteo da budem jasan. Znam to i iz škole da je mnogo inteligentnije biti jasan i glasan, čak i kad ne znaš lekciju. Treba samouvereno početi, imati svoj stav, pokazati ličnost i zube ako treba. Već sam bio gotov da mu saspem u lice svoje mišljenje o tom, kako ga je on nazvao, „dranju”, koje nije bilo to, i da ga pitam šta uostalom traži ovde u tri sata, kad mi se uniforma unese u lice i tiho upita:

„Šta se tresesh, je li?”

Tu sad, zasigurno znam da se nisam tresao, kako je to on kazao, već sam samo skupljao snagu i pljuvačku da mu sve glasno i jasno kažem šta mislim o njemu, a to što on misli da sam se „tresao” to je njegova stvar i neću da se mešam. Ne bi, uostalom, bilo ni pristojno komentarisati tuđe misli. I ta pomisao da sam hteo da budem nepristojan, zavirujući u njegovu intimu, natera me da pomislim da mu kažem: „Izvinite.” „Gde je?” začuh ponovo.

U meni se sad pomešalo osećanje stida, zbog pidžame, besa, zbog onog dranja koje stvarno nije bilo „dranje”, a i neznanja. Ja stvarno nisam znao „Gde je”, ali me je sramota bilo da pitam „šta?”. Bojeći se da se još dublje ne zaglibim, odlučio sam da je ipak najborbenije da ćutim. Možda će se u međuvremenu nešto dogoditi, nešto neočekivano što će sve promeniti i učiniti da sve bude kao nekad kad je ono bilo lepo, kad sam bio sam. Tada je nepoznati oficir cveća uradio nešto što me je istovremeno i iznerviralo i smirilo. Seo je na moj krevet, uzeo moje novine i počeo onako nezainteresovano da ih prelistava. Razbesnelo me je otkud mu

tolika sloboda da to uradi, ali mi je i laknulo, jer je cela atmosfera postala mnogo opuštenija. Ipak, da ga ne bih izazivao, odlučio sam da ostanem u stavu 'mirno'. U stvari, ja sam hteo čak možda i da sednem pored njega, to sam slobodno mogao, jer ipak se radi o mom rođenom krevetu, čak sam se nosio mislju da mogu i da ga prijateljski lupim po kolenu, ili da ga zagrlim, jer opet je sve dobro prošlo, ali sam brzo napustio taj plan, da ne bi možda pomislio da imam neke druge namere. Čitao sam jednom da ima žena koje strašno vole uniforme i da ih to tera na nepristojne pobude. Ako ima takvih žena, moguće da ima i takvih muškaraca, pa bi ovaj fini čovek mogao pomisliti da sam i ja jedan od njih, i onda bi me, bojeći se da sam ljuboženstven u njega, možda i udario, a ja to nikako ne bih voleo. Nikad to nisam voleo. Kad je ono majka pala, pa su mislili da ću se roditi mrtav, strašno me je zbolela leva cevanica, još se vidi. Ja ne znam da li je ona stvarno pala, ili je neko udario, ali me je strašno bolelo i nisam hteo da se rodim. Namerno sam to hteo. Nisam hteo ni da dišem, ali su to oni otkrili i onda više nisam imao kud. I više nisam mogao da ostanem tamo. Od tada ne volim kad me udare. Nekad su se ljutili što nisam znao pravi odgovor, pa su me tukli, a ja sam u stvari samo ćutao, jer nisam hteo da izmišljam neki odgovor koji nije dobar. Iznenada je moje sećanje na detinjstvo prekinuo ovaj cvetni čovek, povukavši me za rukav:

„Sedi, 'ajde sedi.”

Ne volim kad mi govore „ti”, kad me vuku za rukav i kad me teraju da nešto uradim. Ja njemu nisam rekao „ti” nikad, a i ne poznajem ga, da bih s njim mogao da budem na „ti”. Nalazim da je vrlo nepristojno to što me je Cvetko povukao za rukav, rekao mi „ti” i naterao da sednem. Ja mislim da on mene provocira, hoće da ga napadnem i da se onda tučemo. Ja to ne želim i neću mu dozvoliti da me navede na nešto zbog čega bih se posle kajao. I ono što je posle uradio je isto ličilo na provokaciju. Prvo je vrlo površno prelistavao moje novine i tako se prema njima odnosio kao da su njegove. Onda je zastao, pogledao nešto pri vrhu i zatim rekao:

„Koji će ti ovo...?”

Nije završio, mada sam mišljenja da je hteo da mi saopšti nešto nepristojno.

On bi mi možda to i rekao, ali je onda ušla jedna devojka u belom i

kazala:

„Hajde, terapija, pustiga, komandire, sad treba i da spava.”

Mislim da je ovo već prevršilo svaku meru, jer već dvoje nepoznatih ljudi, za kratko vreme dolazi kod mene, bez ikakve najave. Ova devojka u belom čak nije ni kucala kad je dolazila. Samo je ušla, gurnula mi nešto u usta i naterala da to progutam. Ne volim kad me teraju da jedem i pijem na silu. Ja najbolje znam kad sam gladan.

„Sestro, Gde je onaj šah?”, pitao je Cvetić novopridošlu devojku, koja me je vrlo povredila jer me je potpuno bezrazloga uhvatila za nos i čvrsto držala jednom rukom, a drugom mi sipala vodu u usta. „Ovo je strašno” pomislio sam, ali ja, iz inata, nisam hteo ništa da preduzmem. Više je nego očledno da su se ovo dvoje organizovali sa jednim jedinim ciljem – da destabilizuju moj mir. A, ne, neće to ići sa mnom tako lako, Gospodo draga! Kao prvo, neću nasesti na njihove pseudonime – „komandir” i „sestra”. „Sestra” mu sigurno nije, jer nemaju nikakve fizičke sličnosti, to sigurno znam, jer to uvek uočim kod ljudi.

„Pa si ovde našao da tražiš šah?”

Očigledno je da su razgovarali u šiframa da ne bih prozreo njihove namere. Ali, nažalost, iako sam imao plan, da Cveleta prvo ošinem pogledom, što bi devojci sigurno za trenutak skrenulo pažnju, tako da bih u toj njihovoj panici mogao i da ustanem i onda da, da... osetio sam strašnu vrućinu u glavi i samo sam još čuo:

„Vidi ove novine!”

„Šta?”

„Vidi datum – 31. jul, 1993.”

„Jadnik. Laku noć!”

Gledam kako voda odnosi sve moje sedative u kanalizaciju.

dvadeset i treća glava

PATENT VITOGA REBRA

„Amicus Šešelj, sed magis amicia veritas”

– Aristotel –

Vruće mi je, ili se prikrada nekakva boleština, to dvoje zimi nikako da razlikujem. Istrazi se oči sklapaju, zevaju čak dovde, a ja bih tako rado lutao nekud, krugom makar. Kako nekom da objasniš da i nema preterane radosti u fenomenu spavanja. Teško. Ne pričamo istim slovima. Ovde obično i ne slušaju kad im neko priča. Ponekad čuješ nečije pitanje, a onda te u pola odgovora prekine sopstvenim. Ti si tu više bio kao lagani izazov, lakmus, samo da bi on mogao da izlije mudrost, ne kao i realni sabesednik. Čovek sebi dovoljan. Sve povijeniji, sve okrenutiji jastvu.

– Povrća ljudi, dajte povrća!

Mnogolika magla mrači mi mozak.

Danas je trideseti januar, 1995. godine. Ponedjeljak. Po našem računanju vremena, to je prvi dan sedmice. Po Starom zavetu, koji su pisali Jevreji (a preveo Daničić, a ne Vuk, kako sam doskora mislio), nedelja je prvi, a subota sedmi dan. Tada Bog uvide da je sve dobro što je napravio za prvih šest dana, pa je odlučio da odmori malo...

Brojevi, dani, reči, predskazanja...

Padaju mi ponovo na pamet reči i tekstovi koje sam poslednje izgovarao na sceni.

U „Maloj”:

„Sudbina, baba...” pucanj i „baba” (Renata Ulmanski) ubi mog Žiku Ajkulu.

U Čarugi” (sa omčom oko vrata):
„Zbogom, narode...Čaruga putuje...(mrak).

U „Pozorišnim iluzijama” (u tamnici, sa metalnim okovom oko vrata):
„Ma, kako me teška sudbina progoni...”

„Staklena menažerija”:
„I tako, nema više... kraj.”

Da, i ta poslednja replika:
„U *tamnjicu, u tamnjicu!*” u „Šćepanu Malom”.

Slučaj je hteo da moj prvi i poslednji profesionalni nastup budu u Njegoševim tekstovima. Prvi, 1980. u „Gorskom vijencu” u Narodnom pozorištu, u Beogradu, poslednji, u „Šćepanu Malom”, 1993. u Budvi. Trinaest godina je to trajalo. „Šćepan Mali” je moja trinaesta premijera u Jugoslovenskom dramskom pozorištu. *Ono* se desilo u petak, tridesetog na trideset i prvi jul. Tačno negde u minut, osamnaest meseci posle Asjinog rođenja. Ubio sam Popovića, rođenog na moj rođendan, devetnaestog januara, tačno trinaest godina mlađeg od sebe. Ispalio sam trinaest metaka!

Sudija Milić Međedović, koji je bio započeo naše suđenje, pa naokolo *pretio* da će nas osloboditi, zatim naprasno zatražio da bude razrešen sudijske dužnosti, danas je od iste Narodne skupštine Crne Gore zatražio da ga ponovo imenuju za sudiju! U direktnom TV prenosu je Aćim Višnjić, radikalski prvak, zapitao Skupštinu:

– Je li to sad prošla opasnost po Međedovića, pošto su Lauševići presuđeni?

Višnjić jeste eksponent Vojislava Šešelja, s kojim se politički nikako ne volim, ali strašno volim istinu.

„*Drag* mi je Šešelj, ali draži mi je Višnjić.” Je li to Aristotel hteo da kaže?

Pre par dana mi je u poseti bio kolega, Milo Miranović. Opet mi doneo

kilo duvana. Kaže mi s vrata u sobi za posete:

– A, mali! Ovaj je „s mjesta”! Lješanski!

I Milo je, isto, „s mjesta”, iz poštenih Kokota, sela nadomak Podgorice.

Bila je zima, pre neku godinu. Pravili smo promociju Cetinja, kao prestonice. Milo, duša, kakvog ga je Upravnik sačinio, mojoj smrznutoj sestri Branki i njenoj prijateljici, Sonji Zakrajšek, posle nekog kijameta u kom su zaglavile nadomak Cetinja, donosi u hotel – vunene čarape! Dobri Milo Miranović!

Šteta za Cetinje što Milo nije sa Cetinja.

Motam cigaretu. *Njegova jakota* je postigla ono što nisu mogle ni septembarska deratizacija, ni kineski krug kredom, ni sve moje dosadašnje mišolovke. Prvo sam video bataljon bubašvaba kako beže, oklopom bez obzira, iz moje samice, zatim je i pauk koji se dosad plašio samo duhova, počeo da skuplja svoju mrežu iz uglova plafona. Sa ivice prozora, skoro zatrpan sa sakupljenom mrežom i čini mi se mutnog pogleda, ličio je na nekog izmučenog padobranca koji ne može da ostavi svoju kabastu svilenu kupolu, pa sad beži posle jezivog desanta.

Finale je ipak bilo kad je došao miš, Mali Sivi! Krvavih očiju (svima su takve od Milovog duvana, sem Milu i meni) stao je nasred sobe i pita:

– Zašto mi to radiš?

– Tebi?

– Da, meni! Izdržao sam onaj smrad od „Marlbora” koji su ti uvalili kao „peticu”, a pušio si „Point”, samo da znaš! I ćutao sam, sve vreme. Kad si ono pržio dimljene ukljeve, kažem sebi – neka ga, uželeo se, i to sam prećutao. O onom *podmlađivanju kajmaka* neću ni da trošim reči, ali ovo? Što je mnogo – mnogo je! Nađi neku drugu budalu koja će da živi s tobom!

Otišao je. Naravno, kao i u svim homoseksualnim rastancima, zastao je pored vrata, ne okrećući se, iščekujući izvinjenje, vapaj. Onda se kratko osvrnuo preko ramena, stavljajući mi na uvid mutne oči, zatim, visoko uzdignute glave, otišao.

Je li plakao od dima? Pitao sam se da li treba da potrčim za njim, da ga zaustavim? Ostavio sam malo sira pored vrata i onu nacrtanu slaninu ako njegov odlazak nije definitivn, već samo takav – patetičan.

I sad, šta mi je važnije – hedonizam ili „društvo mrtvih pesnika”?

**Sedmi februar, utorak,
pet stotina pedeset i sedmi dan**

Ovde se ljudi iz petnih žila trude da jedne druge što uspešnije ubede u svoju nevinost. Kad tu stepenicu savladaju, onda kreću u drugi, naoko lakši korak, ubeđivanje samog sebe. Tako, „dobro pripremljeni”, uljuljkani u sopstvene *istine*, odlaze pred sud gde ih obično sačeka teško razočarenje. Sud nema isto viđenje njihove krivice, već krene da se bavi onim što je on, nesrećnik, tako „uspešno” prikrivao i od drugih i od sebe. Zato su ti povraci sa ročišta uglavnom skopčani sa depresijom i jezivim razočarenjima.

Rako Ponjagić još uvek plače. Nikola za njega kaže:

– E, vala, ako mu je i prađed nešto valja’ i njemu je nos o’kinuo!

Taman se Rako pripremi za izlazak iz zatvora, kad izbiju na videlo novi detalji, svedoci, veštačenja i... nova bujica suza.

Da mi je njegove slobode malo.

Nikola je dobio slobodan vikend. Prvi put od kad je u zatvoru izlazi napolje, a da nije nečija sahrana, poseta doktoru.

Šetam sa Pucom. Ja sa njim, on sam:

– Dan koji leti! Ima ga, ali nije tu! Dan za savjete, za kuđenje, za nešto što se zatvorom ne može nazvati!

– Custodia donesta! – izgovorih glasno proveravajući da li me uopšte i primećuje. Ne. Ne primećuje. Nastavlja:

– I što mi fali ponekad u *zatvor*? Žene. Žene! To je najveća kazna! Nije žena – pismo. Žena je zagrljaj, udvaranje. Što bi to ovde moglo da nadoknadi? Ne, ne postoji zamjena za tako dobar patent vitoga rebra! Nema ga!

Sami smo na krugu. Privilegovana šetnja. Smračuje se. I ja sam sam, poput Puca, ali lakše mi je kad ćutim. A Puc je neumoran. Držeći se za

prepone, pita me, pita ceo svet:

– I, slušaj, đe ti je najljepše – ispod tuša, u ženi, ili za šankom?

Zamislih se, zinuh da odaberem, ne dade Pucó:

– Na livadu! Vodiš ljubav, pijuckaš francusko vino i rominja ljetnja kiša!

Sa jednog prozora se čuje:

– Pucó, je l' ti to drug?

To je bio jedan od braće Brkojevića. Pucó iznenada *priznade*, menjajući ton, sa velikim olakšanjem:

– Lauševiću! Ma, da se ne lažemo, vazda sam malo pri pranju zuba više ugađao desnoj strani, gornjoj.

Dobro, makar mi je stavio do znanja da zna sa kim je u šetnji.

dvadeset i četvrta glava

DRECUNOVI IZGUBLJENI KLIKERI

Vraćam se u ćeliju i počinjem oca da slikam.
Hoću li završiti već nešto ovde?

Na radiju je prenos Skupštine Crne Gore. Usklađuju republički Krivični zakon sa saveznim... zatim proglašavaju Kraljevsko pozorište „Zetski dom”. Raspravljaju i hoće li vratiti advokata Međedovića među sudije. Prilično mitomanski sebe pronalazim u svim temama. Za govornicu izlazi poslanik Narodne stranke Predrag Drecun. Pita Skupštinu:

– A šta je bilo sa idejom o osnivanju Pozorišne akademije na Cetinju, koju su inicirali glumci Miki Manojlović, Branislav Lečić, Mirjana Karanović i... Stela Ćetković.

Dosta smo vremena potrošili baveći se projektom cetinjske Akademije. Možda najviše Lekin i moj profesor, Miroslav – Minja Dedić, a, uz njega i ja, kao nedokazani „prorok iz mesta”. Čak smo profesor i ja koncipirali i Statut buduće Akademije. Da. I ostali, koje Drecun pomenu, bili su vrlo zaintrigirani čitavom idejom. Više puta smo o tome pričali i sa premijerom Crne Gore, Milom Ćukanovićem. Najčešće posle predstava u Budvi, a jednom i zvanično, u njegovom kabinetu. Hteli smo školu koja bi pozivala predavače iz čitavog sveta, ali imala i sopstvenu teatarsku produkciju, po ugledu na Roberta Ćulija i njegov Teatar u Ulmu. Miki je predložio ideju o dovođenju Pitera Bruka, Kusturice, Unkovskog, Mađelija, a i pomenutog Ćulija, kao gostujućih predavača. Hteli smo i da se preselimo svi na Cetinje i da tamo radimo, kao predavači, glumci, animatori kulture, da učimo nove studente onom što smo sami osetili kao nedostatak škola koje smo završili... da uče jezike... da im damo sve što smo mi naučili...

Miki mi je rekao, da su, posle mog usuda, svi, osim Stele, odustali od projekta...

A što napisah „nedokazani prorok iz mesta”?

Ne sećam se da sam, što se glume tiče, ikad nešto „s anđelima” na Cetinju napravio.

Odmah negde po mom diplomiranju, osamdeset druge, ili treće, idejni tvoraci lider Dodesta, Sloba Milatović, dođe na ideju da, sada, kao profesionalci, obnovimo našu amatersku predstavu „Marko Kraljević – Superstar”. Mima Karadžić, Marko Baćović i ja, oduševljeno pristadosmo. Igrajući ponovo iste uloge: Mima – Buzdovana, ja – konja, Šarca (pokojni Slobodan AliGrudić je imao spreman komentar – „Ma, to je podela na prvu loptu!”), Marko – Musu Kesedžiju, a bili smo pojačani sa Acom Berčekom (umesto fantastičnog Dušana Bojića, koji je bio veći talenat od svih nas zajedno u Dodestu), neodoljivim Josifom Tatićem (Crni Arapin) i, tada, verovatno najboljom srpskom glumicom njenih godina, Goricom Popović, koja je ulogu Kosovke devojke nasledila od najšarmantnijeg i najlepšeg člana Dodesta, Jovanke Kovačević. Bila je to prilično privlačna podela koja je doživela veliki uspeh tog leta, širom Jugoslavije. Bili smo i mobilni i praktični. Cela ekipa, zajedno sa jednostavnom scenografijom, mogla je u Berčekom kombi.

Odmah sutradan, posle uspešne premijere u Podgorici, sedosmo da se dogovorimo o narednim reprizama i gostovanjima. Bilo je već više poziva iz čitave zemlje, a ja zamolih kolege da meni ostave dogovor sa mojim rodnim gradom.

Odoh na Cetinje. Beše to krajem juna. Tražih da se vidim sa direktorom Centra za kulturu. Drug Hadžić me odmah primi.

„Ma, nema nikakvih problema!”

„Sjajno!”

„A, đe biste vi davali tu priredbu?”

„Pa, mislim da bi najbolje bilo na Ljetnu pozornicu.. ”, najbolje se osećam kad nađem priliku da govorim cetinjskim akcentom. Tada i namerno promašeni padeži deluju uhoumilno. Makar ja tako mislim.

„Au, a to će bogami bit’ dosta teško...”

„Zašto to mislite?”

„A, bogami smo punani ovoga ljeta.”

„Pa, mi još nijesmo ugovorili nijedno gostovanje, mi ćemo se uklopiti u vaš kalendar”

„A što znam... Teško je to. Zaisto teško...”

„Pa, koliko imate zauzetih termina?”

„Pa, evo, recimo osmog avgusta ni dolazi Ivica Šerfezi!”

„Aha, a ostali termini... jul, avgust... mislim mimo tog osmog, prva polovina septembra?”

„Ne znam, ne znam... a, što ćemo, ako... kad vi dođete, zaždi pljusak?”

Htedoh druga Hadžića da podsetim da su čak i jednog Sartra, kad je počeo da se bavi prognozom vremena, strtili Nemci i strpali na robiju, ali oćutah. Nemaca nigde na vidiku, a i drug Hadžić mi nešto ne deluje satrven od Sartra.

Tog „kišnog” leta smo našu „priredbu” igrali oko trideset puta. Na Cetinje nismo otišli.

Ne znam s kojim meteorologom smo pokušavali da ugovorimo gostovanje našeg „Gorskog vijenca”, par godina kasnije, opet u režiji, nezaobilaznog gurua „Dodesta”, Sloba Milatovića, ali i pored četrdeset i nešto odigranih predstava po Crnoj Gori, Kosovu, Beogradu i Šumadiji, moje Cetinje nije videlo Petra Božovića, kao igumana Stefana, Gorana Sultanovića, kao Mustaj kadiju, moju posestrimu – Ljiljanu Dragutinović, koja je u alternaciji sa najvećom crnogorskom Crnogorkom Crne Gore – Dragicom Tomas, igrala sestru Batrićevu. Nije čulo ni čudesne guslare Boška Vujačića, Slavka Aleksića... Da, nije videlo ni mog Vladiku...

Cetinje baš ne ljubi svoje.

Ali, jednom, samo jednom, je bilo drugačije, bilo je lepo. Lijepo.

Imao sam tada šesnaest godina. Već živim u Titogradu, ali dolazim na Cetinje, da budem sa Milim, sa tetkama, uspomenama, možda vidim Ivanu. Negde se bilo pročulo da „jedan mali lijepo čita i kazuje stihove”. Nađoše me neki organizatori, spremaju već tradicionalnu feštu, „Cetinjani svome gradu”. Pristanem, ponosan.

„Ali, moraš da se prvo vidiš sa Mirkom Bratičevićem, on je inicijator događaja.”

Znam za njega, poznati muzičar iz Švedske, Cetinjanin. Odlazim, s tremom, u njegovu kuću, u blizini bolnice „Danilo I” i tamo vidim i Olgicu Milošević, isto našu Cetinjanku, opersku pevačicu, beskrajno šarmantnu ženu. Olgica, ili „Bella Montenegrina”, kako su je zvali Talijani, upravo završava probu sa Mirkom koji je prati na klaviru.

„Zdravo, sine, sjedi!” Poslušah, odmah, najbrže što sam mogao.

„Ti lijepo čitaš, rekli su mi.”

Fin gospodin, negovana brada, lepi maniri.

„Da... ne znam.”

„Živio je jednom u ovom našem gradu, mlad si ti još, jedan veliki pjesnik, Aleksandar – Leso Ivanović, a ja bih volio da ti čitaš jednu njegovu pjesmu.”

„Dobro.” Pristadoh.

„Evo ti je pjesma tu, pa je pročitaj.”

Daje mi otkucane „Kare Šabanove”, s kojima sam odrastao, plakao, i govorio ih, već u tom dobu, beskrajno mnogo puta. Gledam onaj papir, ispred mene direktor švedske opere i jedna beogradska primadona. Gledam one stihove, opet gledam njih...

„Je l’ možeš ti to?”, skeptičan je gospodin Bratičević. „Mislim da mogu...”, dosta sam nesiguran.

„Pa, ’ajde... sine...”

Pročitah na brzinu poznatu mi pesmu, gledam u Mirka. „Što je bilo?”

„Pa, pročitao sam je.”

„Ja nijesam ništa čuo, a ti Olgice?”

Olgica se osmehnu.

„A je l’ treba naglas?” pitam.

Olgica prasnu u smeh, a malo zatim za njom i gospodin Bratičević:

„Ne, ne treba... naglas, položio si!”

Tako je prošla moja prva audicija u životu.

To je bilo uspešno veče, dva dana kasnije. Govorio sam Lesa i bio sam

Cetinjanin. Više nego ikada, ni pre, ni posle.

Možda sam bio Cetinjanin i kad sam, poslednji put, za Cetinje pratio profesora Mila Đukanovića, mog „dottora”. Tada sam na beogradskoj komemoraciji kazivao te iste stihove:

*„Sjećanje me lakom tugm ovi:
... veče slazi i miriše lipa.
Kroz sumrak se čuje kolska škripa,
– s puta idu kari Šabanovi....”*

A Predraga Drecuna sam jednom, davne šezdeset i sedme, ispred „Bojanine” zgrade, u ulici Nikole Lekića, na Cetinju, gde bi on, sa bratom, leti dolazio kod svoje babe, gospođe Zorke, pobedio u klikerima. Posle smo zajedno bili i u gimnaziji, „Slobodan Škerović”, u Titogradu. Različita odeljenja, ali sretali smo se. Javljali jedan drugom. Da li je moguće da je zbog par izgubljenih klikera još uvek ljut, ili me se jednostavno – ne seća?

Ili me to vlasti brišu i iz prošlosti? Jesam li tako opasan da me treba ukloniti i sa starih fotografija, kao Maljčenka, Trockog, Ježova?

Čovek neizvesne budućnosti, prokažene sadašnjosti, polako počinje da gubi dan po dan i svoje prošlosti.

A možda sam ja sve ovo izmislio?

dvadeset i peta glava

BOGOHULJENJE

„Na javi je moja duša bogat seljak, veseljak”.

– M. Crnjanski –

Nije.

Posle teškog buđenja opet sam slikao oca. Dugo. I opet ne ide. Mlad, lep, dvadeset i četiri mu je bilo uoči rata, pred služenje vojske u Zemunu. Opet sam ga dostarao do doba iz kog ga se najjačeg sećam i hteo da matiram pastel. Ne, šta ja to ulepšavam? Sada je star, pao je pre dva dana kod Sportskog centra.

Mili kaže da je „ipak mnogo ljepše da se čuje da ti je tata pao kod Sportskog centra, nego, recimo – blizu groblja”.

Branka pokušava da ga zaustavi:

– Mili, molim te, nije išao na trening, pao je zbog šećera.

Naš brat je bio *neumoljiv*:

– Pa, bolje zbog šećera nego da je *pao* – zbog dvije šteke cigara?

Nema ovih dana uopšte...

Pitaju me šta to radim. Kažem:

– Slikam oca.

– Zašto? (interesantno pitanje)

– Umire – nađoh *izgovor*.

– Koliko dugo?

Tražim okolo odgovor. Setih se:

– Jako dugo.

– Da... Neprijatno. (to se njima nikad ne bi desilo) – koliko to (ipak) traje?

Ljude nezadrživo tera nešto iznutra, neka bolesna potreba ne bi li sve spoznali o detaljima tuđih bolesti i muka. Ako bih krenuo da im pričam o kakvoj radosti, teško da bi me pitali za pojedinosti. Kao što i na pokajanje uvek dođe mnogo više ljudi, od čestitnika pri rođenju.

– Pa, ima tome... – uputih lagano desnu šaku negde prema gore objašnjavajući *koliko* to traje.

– Da, da, da... – saosećajući pristaju, nakratko, zadovoljni odgovorom – Lepa Vam je ova komoda. Da pogodim, Venecija? Sedamnaesti vek?

– Nije. Fabrika namještaja „Marko Radović”, 1966, a gondola jeste iz Venecije i malo je mlađa, mislim da datira iz 1969.

– Od šećera?

– Ma, jok, plastična.

– Ne, mislim – otac.

– A, da, jeste... šećer.

– I koliko već...? (Evo ga opet!)

– Šta to?

– Pa, to sa smrću... ?

– Ne razumem?

– Mislim koliko duto već... je li... to... umire?

– A, to? Pa, umire jedno već... tako... skoro osamdeset godina, ali niko to dosad nije shvatao ozbiljno. Entropija. Razumete?

– Ne, ne, ne, nije važno! Zaboravite.

Ako ljude već ne možeš da otvoreno odbiješ možda nije loše da se napraviš malo na budalu. Njega, recimo, neugasno zanima tvoja... najdraža uloga, boja, ili već nešto tako zanimljivo iz njegovog spomenara, a ti mu tužno saopštiš da je Konfučijev otac bio pedofil. Pucio je potpuno u pravu.

Ludilo počinje onoga trena kad čovek prestane da se boji ljudi, gledajući ih kao stvari, a počne da se plaši stvari, dajući im ljudski izgled.

– Mislio sam da ne treba više ništa dodavati u moju odbranu, ali evo ponoviću – ja ne volim svoje filmove. Većinu od njih nije uopšte trebalo snimiti, a ako i jeste, trebalo je da svoje uloge prepustim nekom drugom. Jedino iza čega mogu stati, to je par dobrih trenutaka koje sam doživeo

ispred kamere, neke emocije koje su bile *zamećateljne*, možda opet na kraju, više za mene nego za gledaoce. Zato je trebalo sve to sačuvati za sebe. A tako je i sa slikanjem, koje može biti samo tvoje, jer Njega, van tebe i nema. Ostalo je pojavni svet, smišljen kao prepreka, ili izazov, na tom putu ka sebi, ka Upravniku. A slikanje je samoća, prepirka sa Njim, sa sobom. Zato je prodaja, ili čak puko razdeljivanje tvojih slika, tvojih reči – rasprodaja tvog sopstva. Slike, reči, pripadaju samo tebi, a ta egzibiciona potreba da naše slike i reči vidi i čuje i neko drugi, nije ništa drugo do hvalisanje, bogohuljenje, udaljavanje od Upravnika, od nas samih.

– Zar tim „bogohuljenjem” ne pomažeš nekom, ne navodiš li ga na njegov sopstveni put prepirke sa... Upravnikom?

– Ne, ljudska sujeta ne trpi tuđu pamet, vatra se uvek nanovo otkriva.

– To je opšte mesto, bežiš od odgovora.

– Odgovor ne postoji, ima samo pitanje – čemu sve to, ta prepirka sa Njim?

– Pa, recimo, u potrazi za istinom...

– Ni istina ne postoji. Postoji mišljenje, lični stav, nešto kao donji veš.

– Ali, za to bogohuljenje treba imati i talenta, zar ne? Netalentovano trućanje i neugledne linije ne *trebuju* nikom.

– *Nije dovoljno imati talenta, mora se imati i vaše odobrenje za to, zar ne prijatelji moji? Ovo nisam ja kazao, već jedan brkati Fridrih.*

– Dobro, dobro. A, jedu li nešto ti „bogohulitelji”? Trebaju li da se strpe do dolaska komunizma da bi kod lekara otišli besplatno? Treba li poput Hristovih ptica da ne brinu za obed svoj, za svoje sutra, za porod svoj? Od čega će da žive?

– Pa, mogu da popravljaju cipele, kao londonski Miloš, a to je i plemenito. Cipelama hodiš kroz život.

– „*Sažaljenje prema nižima kao merilo uzvišenosti?*”

– Prestani sa citatima!

– Ti si prvi zvao Ničea!

– Ništa mi... više nije važno...

– „...*našao si dobar bend?*” Ko si ti to sad? Popkomunista? Ili samo nihilista?

– Svaki ekstrem je beznadežan i ne nosi donji veš.

**Peti mart, 1995, nedelja,
pet stotina osamdeset treći dan**

Rako Ponjagić se grli sa svakim novim ko dođe u zatvor. Ljubi, srećan, svakog kome produže pritvor, a neskriveno tuguje, plače, kad nekoga puste napolje. Danas je u podne novo ročište našem junačkom sinu. Poslednjih meseci smo svi od njega mogli da čujemo „čekam ovaj osamnaesti mart“, „čekam ovaj četvrtak“. Svi smo čekali zajedno sa njim. Rako ne zna slučajeve ljudi koji su sa njim u sobi, a kamoli drugih. Ako ga danas osude biće kuku i lele za čitav zatvor. A opet, taj kukavičluk hrabri druge.

– Svi se hrane njegovim usranim gaćama – kaže Nikola. Vratio se. Jede neki sendvič. Nikola i ja ga sretosmo u hodniku.

– Odloženo je... suđenje... zbog jednog svjedoka... koji se nije pojavio... oca mu pokvarenoga... Ubiću se... Žarko... Nikola... braćo jedina... – okupan u suzama, rida. Da, i jede.

– Uf! Da mi je tvoje pantljičare, uf! – zakuka Nikola, odlazeći u šetnju.

Sad Rako – 'čeka... četvrtak u... osam i... trideset'

Svi čekamo.

Jesmo li se smeli smejati kao deca? Slabo. To bi bilo samo prizivanje nesreće. Postojala je stalna potreba za ravnomerom između zla i dobra, smeha i suza, pa se vazda govorilo, ako se dete puno smeje:

„A, dabogda na dobro izašlo!“ jer se zla plašilo. „Samo da ne čuje zlo!“ „Stavi kamen u cipelu!“ Kao da su mislili – koliko se smeha odvalja, toliko će se suza proliti. Rako Ponjagić se izgleda mnogo smejao dok je bio mali.

Ja sam u ranim godinama puno plakao. Smejao se retko. Možda se osmehnem kad porastem?

Počinjem da šetam. Možda sa svojih sedam koraka stignem negde.

dvadeset i šesta glava

BAJKA O KAŠIKI I ZECU

„Strah od opasnosti je hiljadu puta gori od same opasnosti”

– Danijel Defo –

Jutarnja šetnja. Crn Nikola i ja. Šeta, iza nas desetak nepoznatih. Tu su i braća Brkojević, Rojnić sa njima. Neprijatnost u teškim šapatima izražena.

– Gotovo! – idemo, naglo završi šetnju komandir Žiška, s kojim su me Podgoričani strpali u jedan vic:

U jednoj lakšoj šetnji, ja kao pitam Žišku:

– Kolko je, Žiška, visok ovaj zid?

– Pet i po metara.

– To bi Bubka preskočio, k’a iz zajebancije...

Zamisli se Žiška, na tren, pa se pribra i upita:

– A, u *koju* je sobu taj?

Večernja šetnja. Kao u pozorištu, *svi pređašnji*. Nema samo Žiške. Šetnju nadgleda komandir Kruška, široko zevajući. Sa nama šeta i, kao kostur mršav, Bonjo Pavićević, sa progutanom kašikom u želucu, moj poznanik iz titogradske gimnazije. Tu je zbog neke finansijske ujdurme. Kako nije dobio pre tri dana ni produžetak pritvora, ni optužnicu, a ni žena mu nije došla tog dana („A, obećala je!”), „da ih sve nagrđi, *jednak*, na gomilu”, juče je – progutao aluminijumsku kašiku. Niko se izgleda zbog toga nije mnogo uzbudio.

Ni tužilac, ni uprava zatvora, ni žena... Čak ni on. Svi idemo dalje. Šetamo.

Jedan od Brkojevića je u maskirnoj uniformi. Bonja to, tobože, jako čudi:

– Nidžo, a što onaj šeta u *maskirno*’?

– To ti je zato da se mi sad prepa’nemo od njega? – Nikola saopštava

dijagnozu.

– A-ha! – Bonju je sad već mnogo jasnije.

– Misliš da je zbog toga? – uključujem se i ja u diskusiju.

– E, jes-jes! A to mu je možda i rabota – *ozbiljan* je Nikola. Nastavljamo šetnju.

Razmišljam o toj maskirnoj uniformi. Da, u pravu je Nikola – ona treba da zaplaši gledaoca. Valjda, protivnika. Kao, on se ne razlikuje od žbunja i ti, tako, prolaziš, a onda on iskoči ispred tebe i: „Aaaaa!” I, normalno, ti si onda uplašen i dopola poražen. Dobro, to je kad ste ti i on među ostalim žbunjem i kad je oko tebe – rat. A što bi neko nosio maskirnu uniformu, mimo rata, na zatvorskom krugu? Ne znam.

– Nidžo, ti ono imaše obučarski zanat...? – prisetih se.

– E, Žaro! A imam i pekarski.

– Pa, što bi ti onda moga' da nosiš, ovako po krugu?

– Pa, moga' bi oni mali čekić, za po'cukivanje – seti se Nikola.

– Aha. Ili neki pleh, a, Nidžo?

– E, Žaro. A moga bi' oboje. Pa da *zacukam* s onim čekićem u pleh svaki put kad obrnemo krug!

– Nemoj, Nikola, molim te, boli me *kašika*, ne mogu!

– Bonjo pokušava da obuzda smeh, držeći se obema šakama za stomak.

Pada mi na pamet da je između urnebesne komedije i krvave tragedije uvek jako tanka linija. Kažu da su jednom, do zuba naoružane vojske, francuska i engleska, u onom njihovom Stogodišnjem ratu, stajale jedna naspram druge čekajući znak za stravični sudar koji će okrvaviti to nevino i zeleno polje među njima. A onda se dogodilo nešto suludo. Poljem između dve vojske je odnekud krenuo da trči – zec! Bežao je od jedne do druge vojske, pa opet nazad i sve tako u krug. Prizor je bio toliko smešan da su obe vojske prasnule u nazadrživi urnebesni i ozdravljujući smeh. Ne, tog dana niko nije izgubio glavu, zahvaljujući smešnom zecu! Ko li ga je poslao?

Maskirani Brkojević, sa braćom i ostalima, stoji po strani, kod izlaza, mi smo u krugu. Ako se nešto ne promeni, na kraju šetnje, mi MORAMO pored njih, zajedno s njima nazad u zgradu. Vidimo da se nešto tiho

dogovaraju. Pri vratima je mamurni komandir Kruška. Zagovorio se sa jednim starijim pritvorenikom oko stepenovanja šljivove rakije.

Stiskam nož u džepu od jakne. Sečivo je pet i po santimetara dugo.

Koliko se puta mora neko ubosti da bi prekinuo sa napadom? Trinaest? Samo jednom, pravo u srce? Nikola ne drži svoj nož u džepu. Ne, izvadio ga je i sređuje nokte, tako, *usput*, dok šetamo. Nidžo pravi paradu, meni se mračni mozak od ideje da ću možda za koji tren morati da ubijem ponovo. Ili to sad ja možda koračam svoje poslednje korake?

Kako se sprečava tragedija? Da sad krenem da vičem, da zapomažem:

– Ljudi! Kruška! Pomagajte! Ne dajte, pašće krv! Ne dajte mi, ubiću! Ne dajte im, ubiće! Zovite onog zeca!

„Strah životu kalja obraz često...” – sekira nas sve, negde iz daljine onaj čuveni igrač bilijara sa kamilavkom.

Traje šetnja. Rojnić se, sa svojim repićem, nešto kani sa betonske klupice gde je bio seo za trenutak. Maskirani Brkojević ga nešto nagovara, pa odmah zatim odgovara. Ustadoše i udoše u krug, njih dvojica. Druta dva brata, sa još nekoliko nepoznatih, ostadoše pored klupice. Desetak metara iza Nikole i mene hramlje Šok, sa još dvojicom, skoro dovedenih Albanaca. Malo dalje iza njih su Repić i Uniforma. Dodirujem sakriveno sečivo, probam ga vrhom prsta, shvatam da moram da budem uporan i jak da bih istim nekog ubo. Eh, kad bi onaj stogodišnji, strašni zec, sad banuo!

Zastajem i puštam da tri Albanca prođu pored nas. Dvojica produžiše, Šok ostade da zatraži vatre od mene! I Nikola je iznenađen:

– A, kuku mene, Šok! I ti propušio?

– Žarko – pita me vrlo glasno Bonjo – znaš što me zanima...?

– Kaži, Bonjo! – Bojnić i Brkojević se približavaju. Gledam u njihove ruke. U džepovima su, kao i moje.

– Da ti, ne daj Bože, ubiješ nekog o’đe u zatvor – ovo je bilo toliko glasno da mogu da čuju čak i svi zainteresovani na prozorima – može li sudija da te osudi na više od tih petnaes’ godina?

– Može – odgovara mu Šok, jednako glasno (nikad nisam čuo takav njegov glas), pa nastavi, gledajući ozbiljno kako odlazi dim koji je upravo propustio kroz nos – može mu da ljubi *kuurac*!

Bonjo i Nikola prasnuše u smeh. Smeh dolazi i sa okolnih prozora. Rojnić

i Brkojević, ne gledajući prema nama, produžiše. Bonju kroz erupciju smeha izbija i bolni grč na licu. U međuvremenu su ona dvojica stigla do betonske klupice i ostalih i, posle kraćeg dogovaranja, izadoše iz kruga. Nikola se, naglo uozbiljen, zainteresova:

– A koju si im *ožicu*, Bonjaš, *iz*io?

– Onu za čaj.

– Aaaa, *ožičicu*! razočara se Nikola, pa odmah dodade – Ma, treba' si kutlaču, Bonjo, KUTLAČU, pa da im svima jebeš majku za vazda!

– Nemo', Nikola, boli me! – počinje da se previja od bolnog smeha.

– A đe Bonjo, đe te boli? Je li pod *ožičicu*?

Zec se zakašlja od duvana.

dvadeset i sedma glava

KAD BIH ZNAO DA PEVAM... UH, KAKO BIH PEVAO!

Još uvek mogu lepo da sanjam.

Pevao sam u snu! Ja, gluvo govedo, pevalo! Niko me nije prekinuo. Čak ni Bajko nije došao da me probudi, a bio je dežuran. Bilo je lepo i bio sam srećan. Bilo je tako dobro da se čak i Arsen Dedić pojavio i rekao:

– Ovo je nevjerovatno! Jedini „Crnogorac u boji” kog znam i još – pjeva!

Vođen skromnom idejom da se mora ostaviti neki trag, počinjao je celog života da piše romane, zbirke, eseje.... Čak i jednu zanimljivu matematičku studiju, „Skrivene zamke u tablici množenja do sto”. Zamišljao je vernisaže sopstvenih dela, uglavnom likovnih, ali je sebe pronalazio i u situacijama koje su, zahvaljujući čudesnom habitusu i vulkanskom talentu, prosto provocirale njegovu kreativnost. Često je recimo, ostajući sam, izgarao, dirugujući ispred ogledala čitavom simfonijskom orkestru. Najčešće – „Bolero”, Ravelov, naravno... Tada bi uživao da mu, u transu jednog Fon Karajana, čuperci, duže šiške, padaju preko očiju, te bi tako nežno budio u sebi sliku pomenutog dirigenta. Od muzičke naobrazbe imao je i dobru volju i par vokalnih nastupa, mada je često ćutao i o jednom komplikovanom (vokalno-instrumentalnom) nastupu.

O čemu se tu, zapravo, radilo?

Vratimo se za trenutak u njegovu jedanaestu godinu života.

Zlobne komšije su, na činjenicu da je dobio mesto u prvom redu hora osnovne škole, to pripisale bliskim vezama drugarice Radojke, nastavnice muzičkog, sa njegovim roditeljima, takođe prosvetnim radnicima. Na to će se istorija muzike jednog dana, naravno, samo grohotom nasmejati.

A šta je, zapravo, značio prvi red?

Najveću odgovornost! Taj red su popunjavali samo izuzetni muzički

talenti, čija se virtuoznost ogledala u sposobnosti da, uz pevanje u horu, koriste i neki od instrumenata! A njemu je bio dodeljen, verovatno najkomplikovaniji i najzahtevniji instrument – zvečke, mada je on preferirao – triangle. Ko zna kako bi izgledala druga polovina muzičkog dvadesetog veka da je nastavnica Radojka imala više sluha!?! Ali, šta je tu je!

Ta prva proba nije dobro prošla. Radojku je mučila dilema „da li sam pogriješila?“, a njega je opet razdirala Bonapartina muka, kako je to ovaj uspevao da radi više stvari istovremeno: da hoda, možda i razmišlja, i još da se desnom rukom pridržava za čir na dvanaestopalačnom crevu! Starosedeci u prvom redu su se samo potrudili da odmognu (Gurkanje laktom, nerazumevanje, smejanje, potuljeno). Nedoum u Radojkinoj glavi se nastavljao.

„Da li sam pogriješila?“, jednako se ijekavski pitala, gubeći polako i kontrolu i muzikalnost, a o pedagogiji da i ne pričamo. A On se tada, mlad još uvek, genijalan svakako, i u vokalu i u instrumentu, pitao:

„A đe sam to ja“?

Zašto je Radojka ipak velika? Ona je videla to njegovo pitanje upućeno svetu, čovečanstvu, prepoznala je dilemu muzičkog genija, i na pišanje „Đe je to on?“ – našla odgovor! Njen odgovor je bio:

„Drugi red.“

Drugi red je bio namenjen vrhunskim pevačima, tako da je Radojka ovim činom, svesno, ali i teška srca, auditorijum lišila Njegovih instrumentalnih kvaliteta. Ali, sa druge strane, On je sada mogao da se sav pretvori u glas.

„Neka bude glas!“

„I bi glas!“

Kad bi mnogo godina kasnije skromno izjavljivao da je „u mladosti školovao glas“, mislio bi na taj boravak u Drugom redu.

Obe probe u Drugom redu će proći u stalnom traganju, i Radojkinom i njegovom, da se njegovom glasu pronađe prava pozicija. Ne! To nije bilo lako! To nije bio ni alt, ni sopran, to je bilo nešto dotad nečuveno! On je

dao sasvim novu dimenziju ovoj retko izvedenoj kompoziciji. Njemu doduše libretto pesme nije mnogo značio, ali koliko smo puta slušali slavne pevače da pevaju na njima nerazumljivom jeziku! Setimo se Luja Armstronga i njegove „Oći ćornie”. To zvuči kao „oćećonjakalafonja”. Je li to umanjilo vrednost njegove interpretacije? Ni najmanje! Ova kompozicija je počinjala teškim uvodom i tekstom: „Podonompodonom...”, koji, kažemo, on nije razumevao, ali delovalo mu je onako, nekako, „francuski”. Neosporno složena melodija, bliskost premijere, Njeov raskošni talenat, pretvorili su, do tada miran Radojkin život – u košmar! Ipak, pored nesumnjivog muzičko-pedagoškog talenta, Radojki je bila imanentna i stalna briga za bolje sutra. Nakon jedne neprospavane noći – prelomila je:

„On će pjevati u trećem redu!”

Neverovatno, ali taj prelazak u treći red on je shvatio kao posebnu poruku više sile, i samo mirno, sa podrazumevanjem, klimnuo glavom. A ko to ne bi tako shvatio kad je i Radojka rekla da će tu moći da peva kako hoće, ne sputavajući svoj nečuveni glas, svrstavajući ga u prozaične, dotad stvorene kodekse, fioke, zvane alt, sopran....

Tu, u trećem redu, je zaista mogao da pokaže sve što zna. Njegov glas je u komplikovanu pesmu: „Podonompodonomgoromzelenomionomionomlovćenplaninom...” uneo kasnije više nikad ponovljene valere i improvizacije. I svaki put je to delovalo novo, sveže. Iz jednostavnog razloga što se nikad nije ponavljao. Znao je ponekad toliko da se unese u pesmu i tako daleko da ode u nadgradnju da bi, odjednom, čuvši ga, ceo hor – onemeeo, prekidajući sa pevanjem! Čak bi i Napoleoni iz prvog reda prestajali sa instrumentalnom podrškom. Tada bi se lagano svi horisti okretali da vide, z gledajući se međusobno, prosto ne verujući da je to moguće, da takav pevač, sa nesumnjivim solističkim sposobnostima, trune u pozadini, u mraku zvanom „treći red”. Posle nemo odslušane njegove solističke deonice, ceo hor je imao jedan neskriveno zapanjujući i identičan izraz na licu. Bivao je veoma ponosan posle tih pasaža, a njihove oklembesene donje vilice jasno su mu stavljale do znanja da to što je upravo izveo niko prisutan ne može da dokuči odakle izlazi. Posle jedne duge pauze, slične onoj kad u Karnegi

holu, u publici, posle virtuozne arije, čuješ muvu, kad osetiš taj tajac, kad bi logično bilo da se prolomi jedan nezapamćeni aplauz, čuo je samo jedno tiho, skoro za sebe izgovoreno Radojkino:

„Fino.”

Dobro, nisu morale ovacije. Dobro, dobro... Hvala, hvala svima... Ali nije mu bilo jasno da to „fino” može da odrazi evidentno ushićenje koje je osetio kod svih prisutnih. Ćutanje horista i njihove oborene poglede je shvatio kao jasno pokazanu zavist, a ono Radojkino „fino” posle dugo promišljanja, protumačio kao njenu želju da ga, zbog prijateljskih veza sa njegovim roditeljima, ipak ne favorizuje previše i tako kod drugih izazove i dodatnu ljubomoru. Pristao je na to rešenje jer je vreme u koje je („tajnom rukom smjeloga slučaja”) dospelo među njih bilo takvo (komunistički režim) da se u svemu, pa i u umetnosti težilo uranilovci, tako da je izuzetno nadarenoj deci, kao što je on bio, bilo posebno teško.

Time je na kraju objasnio i njenu želju da na nastupu (tako ga je ona nazvala, mada je njemu izraz „koncert” bio mnogo adekvatniji) samo otvara usta – pretvarajući se da peva! To je uradila kad je već sve bilo spremno, uoči samog nastupa, tako da se više ništa nije moglo uraditi. I tako, žrtvujući se za komunističke ideale o ravnopravnosti među svima, pristao je da ćuti, i da tako uskrati javnost za saznanje da je Došao, da je tu, među njima i da bi samo posle jedne njegove izvučene arije ceo muzički svet izgledao drugačije.

„Takav umetnik, šteta!”, reče nešto slično Neron pre susreta sa Upravnikom.

dvadeset i osma glava

KOL'KO TREBA DO CETINJA?

Snovi, da, lepi snovi. Obično ih ništ看, otrem iz glave hladnim umivanjem... Noćas nisam zaboravio pesmu jednu ja.

Kad revizor bane u moj san, prvo ga pozdravi jedno nerođeno dete i domaćina leš, sav razdragan.

„Jeste li za čašicu krvi”, pitam ljubazno gosta, „još toliko samo osta, a znam da su vam mrski crvi?”

„Ne pijem po tuđim snima, al' kad smo već kod krvi... to vaše lice... nije li malo, premalo bledo?”

„Zatekli ste me, moram priznati, to su tragovi stare volje. Do sledeće noći to će nestati, trudiću se da izgledam još bolje!”

„Da... Lepo vam je ovde... Tako je nekako... Jeste li sve sami, ili... A šta vam je na podu ovo?”

„Ah, to su mi stari snovi”, zgazim svoje oči, „mnogo su mi lepši ovi novi”, pa primaknem duplje s kojih toči.

„Da ne dužim”, trgnu se gost, „priča se da vas obilazi i ptica neka i reći donosi?”

„Gospodine dragi, to su priče! Čuo sam i ja: ptiče, Niče... ali pogledajte ovog srećnog čiču, meni više ni nokti ne niču!”

„Dobro, dobro! Pripazite ipak! Muva se tu svakakvog sveta, može neko da zaluta, pun emocija, uspomena?”

„A, tu sam miran! Vidite taj prah? To sam samleo srce svoje, da ne bi slučajno nečiji strah, il'dah provalio u srce moje!”

„Dobro, dobro. Bravo. Bravo! A ovo dete, može li ono, možda jednomda... Znae na šta mislim?”

„Znam! Ne brinite! Neće. Ono, srećom, ne imaše sreće. Kao ja je – mrtvo, zbog vas se kreće. Od sreće! Ali, van mog sna? To sigurno neće!”

Kad revizor napušta moj san dugo mu maše jedno nerođeno dete i domaćina leš, sav nasmejan.

Dvanaesti mart, 1995, nedelja, pet stotina devedeseti dan

Umro je Mija Aleksić, najozbiljniji komičar kog je Srbija ikad imala. Sme li išta više u ovaj dan?

Petnaesti mart

Nisam hteo da budem budan.

Pola marta je iscurelo. Radio nisam apsolutno ništa. Kajanje koje sad osećam zbog toga prepliće se sa zadovoljstvom što je ta polovina marta '95. netragom, besmislena utekla iz sećanja... Brine me proleće. Osećam potrebu za zdravljem, za pokretom, radom, bilo kakvim. I kao posle dugog zimskog sna, svaki pokret, *mrd* tela me boli i podseća na pretežak san iz kog izlazim.

Šest stotina i treći dan

Noćas će nam Komisija za pomilovanje Naše Vremenske Zone smanjiti robiju za sat vremena. To licemerno skraćenje sa kraja marta svake godine, predomislivši se, povuku, početkom jeseni, vraćajući svakom od nas taj amnestirani sat robije. Robije ili života, ko zna? Pokaju se? „Tko zna? Ah, nitko ništa...” ωωω.βσσηασητεδ.ηετ

Već bi u ovoj monotoniji nerada i besmisla nešto moralo da se i dogodi. Ili... šta? Ionako će besmisao trajati i dalje, puneći nas safrom... ili se tako stara? Da li čovek ostareva, troši se i smanjuje od praznine života? Da li bi nam život bio duži, kad bi bio lepši? Mogu ovom infantilnom idejom jednom možda da obradujem sina, Duleta, meni autosugestija baš nešto nije išla od ruke, sem kad je paranoja i hipohondrija u pitanju.

Odavno već nikom ne pišem, pa ni sebi. Slikam, malo. Malo manje nego

što adresiram pisma. Blenem kao i prošlog proleća u buduće dane ne verujući više, ili sve manje, u čuda.

Autoportret. Lik koji pokušava da pobegne sa slike. Negde napolje. Lice deformisano od priljubljenja o unutrašnju stranu stakla koje će pokrivati buduću sliku. I dva dlana. A gde će? Beži samo prema onom ko gleda sliku. Nema izlaza.

Ma, ja to pokušavam da odgovorim Cvetku. Velikom, Lainoviću. Taj mudri gospodin, slikar, pesnik, mi je nešto šapnuo, ne smem da odam veliku *tainu*. Onda *taina* više neće biti tajna.

A poslao mi je danas i pribor, njegov, sad nemam kud.

Nastavljam njegovim olovkama večeras. Još teže ide.

Nekom prilikom (a više puta sam se sreo sa ovim gospodinom, jednom mu čak i jednu izložbu otvorio) besmo pozvani u njegov stan-atelje, u Rakovici. Bio sam sa mojom ženom, Majom, čiji su roditelji, Ksenija i Veselin, bliski sa Cvetkom. Nešto smo tog dana, posle dobrog planinskog čaja, slikali zajedno, dade mi i jednu njegovu sliku na šperu, da je ja „doradim“, pa da je obojica i potpišemo. Šta je bio povod ne sećam se, tek Cvetko predloži da uradi moj portret, grafitom.

Ne volim da se fotografišem, ali pristadoh da se crtam.

„Pod jednim uslovom.“

„Kojim, srećo moja?“, začudi se Cvetko, češkajući bradu.

„Da i ja Vas crtam!“

„A, to neće moći, mili moj!“

„Zašto?“

„Nema persiranja!“

Nade Cvetko, brzo, dobar, najbolji alat, za obojicu (bolji nikad neću do zatvora držati u rukama).

Gledamo se. Ja ćutim, on moli Boga. Ja ne znam kako da krenem, on i dalje šapuće:

„Bože, pomози!“

Pokušavam da se setim Minjinih zapovesti: „Bodro! Veselo! Umetnički!“ Ne pomaže. To možda radi za glumu, ovo je crtanje. Cvetko, ne prestajući sa molbom Upravniku da mu pomogne, crta. Ja foliram da sam počeo. On crta sve u šesnaest. Krenuh i ja. Beše tu i divnog svetla, da se ne žalimo. Bilo je popodne, 1986. Mart. (Nema preciznog datuma ispod portreta.) Crta profesor Lainović. Ja... isto.

Kroz poluotvoren prozor pokušava proleće.

„Evo!“, završi majstor i pokaza portret.

„Eeee..“, rekoh. Iscureh. Pokazah šta sam uradio.

„Do Cetinja je teško doprijet“, prokomentariša majstor.

Ja čuvam njegov (moj) portret. Cvetko tvrdi da je i on sačuvao moj. (Mislim da me to samo bodri, odasvud.)

Mene su crtanju učila dva Mila, Milo Božović i Milo Pavlović, znameniti Cetinjani i sjajni slikari. Ono što znam dugujem njima i hvala im. Ono što ne znam, oni su mi sigurno rekli, no ne *umjeh*. A vazda se klanjam i mom pokojnom, „dottor“-u, Milu Đukanoviću, profesoru režije, opet mom Cetinjaninu. Tri Mila. Tri moja velika Mila. Kud ćeš više?

– Kol’ko ti još treba *Mila* do Cetinja? – smeje se moj Ljubo Dapčević.

Æutim. Pravim se da ga ne čujem. Zasuzih:

– Treba mi samo jedna CANA! Do Cetinja – ništa više!

Cana Vukmirović je bila razlog što sam čitao, razlog što je čitava moja cetinjska Generacija bila zaboravila psovke... Cana je bila pedagoško čudo! Kad je naša ljubav počela, ja sam imao, mislim devet, ona malo preko šezdeset. Visoka, vitka, graciozna, dama sa manirima, poliglota, stroga i umiljata, majka, boginja! Reinkarnacija Hipatije, najmudrije žene aleksandrijskog doba. Preživela je nemački logor i bila je... enciklopedija. Bila je direktor naše gradske biblioteke, smeštene u zgradu bivšeg engleskog poslanstva.

To je bio raj! Tu sam upoznao Ćopića, Nušića, Homera, Defoa, Kiplinga, Šoa... Zabavnik. Sve ih je ona, na volšeban način, dovodila tu

među nas i činila da i mi budemo značajni. Izmisli je bila i čuvene Literarne igre kojih je pobednik bio ovenčavan diplomom i „Glasom”.

„Napiši što više reči koje počinju ili se završavaju na „var”. „Seti se svih poslovice na „U...” „Prepoznaj, žmureći, Glas svog druga...” Da, bio sam najbolji. Dobro, skoro najbolji. Bili su bolji Mladen Ulićević, rano umrla superinteligentna Četkovička iz Viteza u Bosni, pa Ivo, Duja „Bjankog”, ali sam se borio i... bio... dobar. Imali smo u Biblioteci i literarnu i likovnu sekciju. Imali smo i svoj list, „Jasike”.

Pisao sam, crtao... Cana me bodrila, jednom sam joj greškom rekao „ti”, pa se danima izvinjavao, ona samo odmahivala, čvrsto žmureći. Osoblje Biblioteke, Pajo, „Kučki” i Sonja su me jednako prihvatili i postaduh članom njihovog kolektiva. Imao sam pravo čak i da izdajem knjige! U Odeljenju za mlade, doduše. Na Odeljenje za odrasle, odakle su se mračili sa vrata Fjodor i Lav, gledao sam kao na zabranjenu literaturu, kao pornografiju.

(Ne, nisam tada još uvek ništa znao o seksualnom životu grofa Nikolajeviča!)

Nisam bio srećan jedino što svoje komšije i dobre drugove, Mladena Đurovića, Branka „Tusu”– Stojanovića i Bora Ljesara, nisam nikad mogao da privolim tamo. Retko i mog najboljeg prijatelja, svestranog genija Vuka Špadijera. Ali, dolazila je ponekad... Ivana... opšti san svih pubertetlija sa Cetinja. I moj. Valjda sam mislio tada da će mi nagrada na Literarnim igrama Ivanu učiniti bližom, realnijom. Kad bolje razmislim, ja nisam siguran šta bih to mogao tada da radim sa devojčicom mojih godina, ali želeo sam da mi bude tu, da bude – moja! Pusti snovi! Kakve sam šanse i imao? Izgledao sam kao neželjeno vanbračno dete iz brze i brzo zaboravljene veze mladog Vudija Alena i starog Mikija Rurka. Teške naočari, uvek rumeni obrazi...

To je jedino Cana mogla da voli. A mislim da me je volela. Smotano dete zagubljeno između mnoštva otvorenih knjiga i ljubavi, bez drugih sagovornika...

(Branka otišla na studije... kako mi je tada suzan jastuk osvitao, te njene prve godine studija, 1970... Mili je imao svoje društvo... otac i majka... daleko.)

I kad sam kasnijih godina dolazio iz Titograda na raspust, nije Canu mrzelo, tako otmenu i lepu, od Bajove ulice, sa Balšića pazara gde je živela sa sestrom Denjom i sinom Vladom, arhitektom, da nosi ogroman pleh sa tulumbama koje sam toliko voleo.

Te tulumbe nikad neću zaboraviti! I nikad ih više nisam ni jeo. Da ne kvarim.

Jednog leta dođoh da obiđem „kolege”. Sedoh pored Mića, kućepazitelja (nije imao pola palca na levoj šaci), do prozora. Tu, da ne smetam. Čekam, tobože, ko će da dođe da zameni knjigu, pa da mogu da budem od koristi. Provirujem kroz prozor, očekujem moju Canu. Čudna atmosfera. Svi odvrćaju poglede.

„Neće Cana... danas”, progovori Pajo, rasejano sređujući registre.

„Zašto, Pajo?”

Ustade da vrati „Plavi čuperak” u dečije odeljenje. Pođoh za njim. Uđoh u fundus... nema ga kod slova „A”. Nađoh ga kako nešto traži oko „Š”. Gura Antića kod Šantića, a sve krije lice.

„Pajo?”

„Rekla je... da ti je ostala dužna... tulumbe... ovog puta... i da te čuvamo”

„Pajo?”

„Juče smo je... sahranili.”

Umrla je pre nego stigoh do fakulteta. Majka i otac nikad neće saznati što sam toliko plakao u jesen, 1977. U Titogradu sam najkraće živeo i najviše suza prolio.

Cana. Olga Cana Vukmirović. Najmudrija dama koju sam sreo u životu. Hipatija.

Samo mi ona treba do Cetinja.

Šalim se, kume Ljubo! Bez tebe neću na Cetinje!

dvadeset i deveta glava

„ĐE SI, PIKO, LJUDSKI MAKSIMUME!”

**Dvadeset i šesti mart, nedelja,
šest stotina i četvrti dan**

U pola osam uveče, Bonjo, Nikola i ja zamolismo za dodatnu večernju šetnju. To je, inače, „kuvarski” termin za izlazak, jer im u toku dana, zbog obaveza i stalnog izvolevanja komandira, šetnja nije dozvoljena. Duskora nisu izlazili ni tada, jer nije bilo pismene naredbe, tako da je njihov večernji izlazak jedino zavisio od raspoloženja dežurnog glavnokomandujućeg.

Tek nedavno, kad je ono komandir na probnom radu, Piko, drugi put za nedelju dana, potegao pa repetirao automat, jer je jedan od kuvara, Ringo, opet šetao bez pismene dozvole, pojavila se potreba da se taj večernji izlazak na vazduh kuvarima i ozvaniči u vidu pismene naredbe.

Slučaj je udesio da na karauli večeras opet bude Piko, kome je ovo inače poslednji dan službe jer mu jutros nije produžen radni odnos. A Piko voli da radi.

Pozdravljamo ga.

– Đe si, Piko! – Nikola.

„Đe si, Piko, *ljudski maksimume!*” – Bonjo. Nikola kažnjava pogledom Bonja.

– Kako je, Piko? – i ja mu se javih.

Piko je malo, ćuteći, odstojao na svom osmatračkom mestu, merkajući nas, zatim šmugnu u kabinu i krenu da – piše!

Prvo izvuče jednu dutu liniju pri vrhu otvorene debele sveske, pa iznad napisa:

MOJE NAJPOSLEDNJE DEŽURSTVO.

To je ličilo na naslov. Zatim je zamahnuo više puta kroz vazduh

hemijskom olovkom, trudeći se, poput resavskog prepisivača, da što bolje *zapođene* zapis, da što lepše inicira izveštaj. Pošto nije mogao da se odluči za slovo i ugao kojim bi započeo, mnogo puta je spoljnom stranom leve šake sklanjao nepostojeće mrvice i prašinu sa papira, zatim je nekoliko puta značajno sporijim pokretom utabavao spojeve stranica knjige dežurstava, stvarajući što bolji teren. Zatim, blago naljućen, oblizujući usne, a srećan, naglo uhvati vazduh, zažmurivši u kratkotrajnom zanosu i počeo:

„Ijako ste me odbili jutrosto odnosno ne primih se na konkurs za Stalnog Stražara Savjest mi nalaže da moje najposljednje Dežurstvo obavljam Profesionalno kako sam ga (vala zalud) čitavog Probnog Perioda i obavlja!!! doša sam na svom radnom mjestu dva minuta prije isteka dežurstva mog Kolege krivokapića. a To sam svi znaju stalno radio i ranije. imam i Svjedoke!!! Pozdravili smo se službeno a profesionalno ni Privatno se nijesmo slagali nikad Nikad!!! Prostorija je neprovjetrena nevjerovatna i puna opušaka. u ćošak su nečije karirane Čarape??? brzom provjerom sam utvrdio da se radi o više dana nošenim Čarapama teškog mirisa koji ne bi ovđe deklarisa i kariranim reka sam za čije porijeklo se ne mogu izjasniti niti bih ih spominjao da me ne navode na sumnji da se radi o podmetanju nekog nekolegijalnog Kolege možda je ovi Cuca a možda je i Kruška oba su mi Sumnjivi no neka!! u 19 Sati i 26 Minuta na Krut su se pojavila Tri lica obučena u crno? uredno sam repetirao Automat uvježbanim pokretom i stavio ga pored vrata da mi bude Naruku izaša sam nenaoružan i potpuno goloruk moram da napomenem na Osmatračnici da ustanovim oKome iZašto se radi !! Kad su se približili mom Radnom Mjestu sa visine zida od 5 i 40 Metara i moje visine od preko Metar i Šeset dakle sa visine od Sedam Metara sam Metara ustanovio da se radi o sledećim licima? pritvorenik nikola kaluđerović onaj glumac laušević i pritvorenik bonjo pavićević uredno su me pozdravili kažem uredno a ne i po propisima!!! Ja ne mogu biti za njih Piko nego Komandir Piković a oslovljavanje đe si Piko ??? đe si Piko? ljudski? maksimume? ne nalazim da odgovara poštivanju koje treba da voli uniformisano lice? moram ovđe da istaknem da sam sve ovo vrijeme od mjesec dana mog službovanja !!!zalud vala!!! pokušava da utičem na Kolege da obrate pažnju pritvorenim licima da nas ne oslovljaju sa đe si ili o zdrao đe si a kamoli sa onim Piko jebeš li što??? već sa

Komandire !taj i taj! ali je ta moja Inicijativa propala u paramparčad? pomenuta pritvorena lica su napravila Devet Krugova i tada se u 19 Sati i 43 Minuta na Krug pojavio i Pritvorenik peđa ivanović raspoređen na poslovima bifejskog Radnika! Stajao je navrata čitavih Sedam Minuta??? ovo smatram neophodnim da navedem jer je to radio u Radno Vrijeme. to je njegova pritajena navika juče sam od njega tražio da mi skuva duplaču u 18 Sati i 33 Minuta našto mi je isti reka nije mi još Radno vrijeme i pokaza mi je. mi je vrijeme na njegovom satu Nepoznate marke sa skazaljka na 18 i 27!!! Upozorio sam ga da se ne igra sa mojim ruskim satom ruske marke tipa raketa a on je reka jebali te rusi ovo je svoč ja sam samo repetira automat na tu njegovu uvredu ali ga nijesam istog upotrebio jer sam mislio daću jutros biti primljen???a inače na jutrošnje pitanje člana Komisije što bih uradio da zateknem na Sexualni odnos u prostorijama Zatvora evo pismeno odgovaram jer mi je jutros bivalo neprijatno. dakle ako bih ga zatekao da neko vrši Sex u Zatvoru njega bih ukočio bih ga Gumom to jes Pendrekom a potom bih zatim obezbijedio lice mjesta!!!

poslije odlaska Pritvorenika ivanovića lica ponovo sam izašao na osmatračnici jer i pravilo službe nalaže da se tokom šetnje Pritvorenika nalazim van kućice na KomadnoIzviđački Most. pomenuta su Tri Pritvorenika su žurno sprovodili Šetnju a koje smatram da niesu imali pravo jer imaju svoje redovne Šetanje.

onda sam iznenada osjetio miris Paljevine ustanovio sam da se neposredno uz spoljni Zid odvija Vatra usled posledica paljenja veće hrpe Đubra dok sam ja bio posvijećen dešavanjima unutar Kruga en en lice je podmuklo i nezopaženo izvršilo radnju paljenja Đubra ??? smatram da je pogotovo u noćne uslove treba udvostručit straže. 1 da se bavi krugom, drugi spoljašnjim faktorima. ni 3treći Stražar ne bi bio na odmet da vodi zapisnik o svim promjenama koje bi mu usmeno šapatom signalima i tajnim šiframa mogli davati ostala 2dvojica Kolega.

oko 19 i 52 snažan sjeverni Vjetar je onaj Dim nanio na Karaulu, tako da je Situacija postala neizdržljiva sve to vrijeme je vojka, Zatvorski pas neskriveno lajao?? pomoć ipak nije stizao i bio sam čitavih Osam minuta osječen o svijeta i omonegućen da obavljam svoju osmatračku Funkciju jer

mi je gust Dim pekao oči i možda ozbiljno ugrozio moje disajne Organe to nije važno ni Tada nijesam podlegao pritisku i nijesam otvorio Vatru iz svog Automata mada su okolnosti ukazivale da se radi o pripremljenom Napadu kako bi se licima sa Kruga omogućilo Bjekstvo trebalo je da Pucam makar u vis ne u Živu Nevidljivu Silu da skrenem pažnju???

kad se Dim mimoiša uočio sam da ona trojica Pritvorenika niesu više bila na Krug tako da u ovaj izvještaj nedostaje Podatak o vremenu kad su dotična pritvorena Lica prestala sa izvođenjem Šetanja Ili sa pokušajem udaljenja!!!

a inače veče je bilo boje morskog dna i prijatnog mirisa proljetnjeg pupeža sa izvinjenjem gore opisanog smrada

Ja se izvinjavam Upravi ali moje čulo Mirisa je jako izoštreno jednom sam radeći na poslovima obezbijedenja turističko nudističkog naselja ada – bojana imao sam ovakvu situaciju Ja radim Polugu to jest Kragnu jednoj Gospođi i osjetim zanosan Parfem zastanem pitam Puazon !!! ne kaže Šanel a, da kažem i nastavim da radim Polugu to jest Kragnu

na Kraju ovog Izvještaja Molim Konkursnu Komisiju da Još jednom Razmotri svoju jutrošnju Nesmotrenu Odluku!!!

Smatram!!!

Odbijeni Milojica Piković. ese. re.

Kompletan *Izvještaj* Milojice Pikovića, odbijenog na konkursu za stalnog stražara na poslovima spoljnjeg obezbeđenja, je istrnut od strane „N.N.” lica iz Knjige dežurstava.

Istraga je još uvek u toku.

trideseta glava

KAKO JE ĐED ZAKASNIO DA POGINE

Bila mi je majka danas. Sama. Došla autobusom. Pričala mi nešto o hrani koju je donela. Slušao sam je, ne i čuo. Gledao to zabrinuto lice i bistre oči.

Moja majka je rođena petnaestog februara, na Sretenje, 1932, kao osmo dete Đura Nikača i žene mu Milice, rođene Vujačić. Od devetoro dece, pet je umrlo jako rano, Marko, Matija, Novica, Ljubo i Vladimir. Stvarno je trebalo biti jak, pa posle pet mrtvih sinova ostati normalan. A pamtim ih oboje, blage, nenaljućene. Posle smrti petog, Vladimira, koji je rođen kao blizanac sa mojom tetkom Milevom, koja me je odgajala i najviše brinula o meni, a nakon Sofije, rodila se naša majka, Roksanda. Kao deveti se rodio moj ujak Krsto Drago Nikač.

Uzbrdo kroz rodoslov Nikača imamo Nikolu, Draga, Marka, opet Đura, pa Goluba, Draga, Marka i Đura. Dotle je zapamtila porodica do tog jedanaestog kolena. O njima, dalje od đeda, Đura Nikolina, više od tih imena, i njihove krsne slave, Nikoljdana, ne znam ništa.

Đuro je otišao u u Ameriku 1912, sa dvadeset i sedam godina. Proveo je nepune četiri godine, kopajući kameni ugalj u Hazletonu, u istočnoj Pensilvaniji, Gde se ozbiljno razboleo od sulikoze, rudarske bolesti koju je jedva preživeo „zahvaljujući jednoj dobroj ženi”.

Vrata se naglo otvaraju, Bajko:

– Pretres! E-e!

Ustadoh po propisima, oslanjajući se podignutim rukama na zid. Petorica. Tu su Đurović, Kruška i Bajko, koji rukovodi operacijom. Dvojicu ostalih, u civilu, prvi put vidim.

– Imaš li što da prijaviš sam, e, da se mi ne mučimo. – e? – pita Bajko, pa me predstavi nepoznatima:

– E, to vi je Laušević. E-e.

– Nemam... ne znam... tražite – odmah sve priznadoh. Traže. Po meni. Po sobi.

Đurović me pretresa. U džepu mi je nož, to sam zaboravio.

Ova dvojica nadgledaju Krušku koji pospano podiže stramac, Bajko je nervozan.

– A što je ono, na podu? – pita jedan od nepoznatih istraživača, pokazujući na plastičnu flašu, pri rešetkama koje me dele od prozora.

Bajko zauze još spremniji stav:

– E-e!

– Jabukovo sirće... sa medom – objasnih.

– Jabukovo... medom... Što će ti to? – e? Ko ti je to dozvolio? – uzvrpolji se Bajko.

Đurović je završio *pretres* mene:

– On je u redu.

– Pa, pijem sirće, zbog cirkulacije, onako... zdravo je... – otupih, još uvek prislonjen na zid podignutih ruku.

– Provjeri, Pajoviću, smije li se to – naredi mirno onaj, očigledno glavnokomandujući u ovoj situaciji. Pajović poslušno uze flašu i žurno izađe. Ostali sad stoje.

Izgleda da je pretres završen!

Kruški i Đuroviću „dosadno”, Bajko je malo ljut što mu je sirće promaklo, ali dobro, ne bi se sad isticao.

– A ovo? – pita autoritet, pokazujući na hranu koju je donela majka.

– Ja sam to već. E-e. – osigurava nas obojicu Bajko.

– Mogu li da... sjednem? – pitam.

– Nipošto! – poskoči strogo Bajko, kao da sam pitao „Mogu li da vas poljubim?” – ali se ču i nepoznati lik:

– Sjedi, slobodno.

– E, sjedi, slobodno, Žarko – pristade, pitomo, Bajko.

Sedoh. Kruška gleda kroz prozor i puši, Đurović, rolajući usta na unutra, šara po plafonu. Bajko ispred otvorenih vrata tužno objašnjava tešku situaciju sa rezervnim delovima oko stakla na prorezu:

– E, sankcije. E-e.

(Ovih se meseci svemu što ne valja u našoj zemlji pronalazi *izvinjenje* u

sankcijama koje je međunarodna zajednica nametnula Jugoslaviji zbog rata u Bosni i Hrvatskoj.)

Vratih se Dnevniku.

Bečki dvor je stimulisao emigraciju u Ameriku jer je time slabio vojnu moć Crne Gore, a knjaz, potonji kralj Nikola je svojom slabom ekonomskom politikom nije mogao obuzdati, pa je tako broj Crnogoraca koji su otišli u Ameriku početkom XX veka dosegao dvadeset hiljada! Sve muškarci između sedamnaest i četrdeset i pet godina. Ozbiljna vojska za tako malu zemlju kao što je bila Crna Gora. (Po prvom popisu iz 1909, Crna Gora je brojila nešto manje od 320.000 duša, ali je stvaran broj bio manji možda i za čitavih sto hiljada.) Ruska pomoć je išla na dvorske potrebe i održavanje birokratizovane kraljevine, a ni dolari koji su pristizali od američkih iseljenika nisu bili za zanemarivanje.

A onda je Princip ispucao najskuplje srpske metke u istoriji.

Motorola iz hodnika. Ne razumeh. Bajko odgovara:

– Sad ne mogu ništa da ti *pomožem*. E.

Opet motorola, ne razabiram.

– U pretresu sam, jesi gluv? Tu su mi ljudi iz ministarstva... *đe si ti?* ...

Ukoči ga palicom, što ću ti ja? – *zađenu* motorolu za pojas:

– E, oprostite, ovako je stalno.

Hiljadu devetsto petnaesta godina. Na poslednji vapaj već ostarelog kralja „da se vrću sad, inače im poslije više povratka biti neće”, posle kraće obuke u Kanadi, jer su Amerikanci još uvek bili neutralni, moj đed je došao da se tuče sa Austrougarima. Bio je u drugom „vaporu”, kako je govorio. U prvom „više nije bilo mjesta, a on nikad nije volio da se tiska”.

A prvi „vapor” (brod) je naišao na ploveću minu i veći broj naših iseljenika je ostao u toj morskoj grobnici. Neki neplivači su se i ubijali revolverima u paničnom strahu od davljenja.

Kad sam kasnijih godina, mnogo posle njegove smrti, pokušavao da rekonstruišem tu priču, zaključio sam da, ili je došao dan kasnije, drugim brodom, kome ne znam ime, pa je na istom mestu video tragove katastrofe, ili se iz nekog razloga nalazio u nekom od četiri mala brodića koji su prevozeći sanitetski materijal i oružje bili u pratnji broda „Brindizi”, što je manje verovatno.

Motorola, opet. Bajko se odaziva:

– A što je sad, koji kurac? A vi ste, Pajoviću. – E-e, momenat! Sad ću vi ga dat’ Izvol’te, za Vas je.

– Molim? – glavni uzima motorolu.

Bruji nešto nerazumljivo.

– Ništa ne čujem, dođi ovamo – naredi, bez nervoze.

Brod „Brindizi” je iz istoimene luke u Italiji prevezio 540 crnogorskih iseljenika i naleteo je na savezničku minu na pet stotina metara od albanske obale u Drimskom zalivu, kod Medove. Tri stotine osamdeset i šest nesrećnih dobrovoljaca nije dočekalo da se ponovo celiva sa Crnom ...

– Niđe ne piše ništa za jabukovo sirće... – došao je Pajović.

– ’Ajd’ dobro, zatvaraj vrata. Vrati čovjeku sirće. Lauševiću, nadam se da ćemo se sresti u ljepšim okolnostima! – pruži mi ruku. I ja svoju. Bajko dodade: – E-e. – i zaključa vrata.

...Gorom. Talijanska posada je preživela, doduše mnogi su ranjeni stigli do obale. Čim se desila eksplozija, Talijani su spustili čamce za spasavanje i – prvi se ukrkali! Besni, ostavljeni Crnogorci su pucali na njih. To je bilo na Badnji dan, 1916. godine.

Cetinjska vila, divan spomenik Rista Stijovića ispred Vlačke crkve na Cetinju, podignut 1939. godine, čuva od zaborava ovaj tragičan događaj.

Pričao je đed kako su u velikom strahu od pljačke, iz Albanije došli do Crne Gore, ali nije imao nijednu lošu reč za Albance. Naprotiv, pričao je,

čak su ih pomagali i hranili.

Pamtim ga uvek osmehnutog, sa crnogorskom kapom. Drhtavih ruku čitavog života nije jeo supu, ni pio kafu. Jeo je uvek sam, sklonjen od tuđih očiju. Ni alkohol nikad nije okusio da neko ne bi pomislio da se trese od njega. Došao je u leto, 1973, da nas obiđe. Imao je osamdeset i osam, a došao je od godinja, iz Crmnice, preko Virpazara i Rijeke Crnojevića, do Cetinja – pešice! Pušio je i tada, kao i prethodnih više od sedamdeset godina, „kotroban”, crni, teški duvan, čiji miris mi i danas oživi njegov nasmejani lik.

„’Ajde, tato, da te vodim kod doktora, za taj tvoj kašalj, da ti daju nešto.”

„Ne treba, Role, dobro sam ja, dobro.”

„’Ajde, ’ajde!”

Otvaraju se opet vrata uma mog, komandir Đurović:

– Žarko?

– ’Ajde, uđi!

– Neću, nego da ti dam ovaj... nož – ja već i zaboravio da sam i imao nož, i da mi ga je Đurović oteo u toku pretresa.

– Hvala ti! Sjedi!

– Ne daj Bože! Ionako sam danas zgriješio za čitavu karijeru – ode. Ja Đurovića ne mogu pokvariti. On je takav. Đurović Đ. Vraćam se dedu Đuru.

Otišli su kod lekara i nadoše mu da boluje od suvog pleuritisa. Zadržase ga u bolnici. Prepisaše mu neke injekcije. Trebalo je pet dana da ih prima. Umro je trećeg dana.

Iako su živeli na plodnoj obali Skadarskog jezera, tridesetih godina dvadesetog veka, život siromašne seoske porodice nije bio nimalo veseo. Neznane bolesti, gladne godine, smrt. Strah od gubitka još jednog deteta naterao ih je da bar jedno spasu seoske bede i pošalju u Trebinje, kod brata moje babe Milice, oružara Janka Vujačića.

Koje dete izabrati? Sofiju, najstariju i najsnažniju, koja bi mogla biti od pomoći Vujačićima, što su ovi i želeli? Najnežniju, Milevu? Da li sina Draga, jedinog, poslati u grad? Izbor je, na kraju, neočekivano pao na bucmastu Roksandu, moju majku.

Kako je četvorogodišnje dete moglo gledati na rastanak sa svojim najbližima i odlazak u novu sredinu, kod nepoznatih ljudi? Jednom se poverila Branki, mojoj sestri, kroz postuđen šapat:

„Znam da su mislili najbolje za mene, ali... nikad im to nijesam oprostila...”

Taman pomislih da ću završiti što sam naumio, otvaraju se vrata. Kruška, pita, s vrata:

– Što ima?

– Ništa posebno, evo nešto piskaram. Sjedi.

Sede. Gledamo se. Teško trepće. Ćuti.

– Što pišeš to?

– Nešto o svojoj majci.

– Ja... nemam majku... – kao optužen, priznade.

– Žao mi je... – izvadi pljosku, otpi. Nudi me. Uzeh. Šljiva.

– 'Ajde, pročitaj mi... to... za majku.

Čitam:

Janko Vujačić, puškar, ujak moje majke, je bio oženjen Gordom Miloševom Martinović, sa Cetinja. Nisu imali dece. Živeli su na prostoru „između dvije džamije”, i mala Roksanda je vremenom postala srećnija. Družila se sa dvema devojkicama iz komšiluka, sestrama Šahović, Suadom i Sabinom.

– I moja majka je bila muslimanka... – odšaputa Kruška. Ja nastavih sa čitanjem, tiše:

Dolazila je svakog školskog raspusta u Godinje. Svi su se tada trudili da joj što više ugone. Bila je vrlo lepa, snažna i neobično brza. Pevali su joj u Godinju:

„Oj, bijela Golubice, ti si sreća sve Crmnice!”

Nemo, Kruška mi potura cigaretu. „Lovćen”. Zapalih obojici. Nastavljam.

Počeo je rat, i u pograničnom Trebinju je, neočekivano, posle devetog aprila, osvanuo deseti travanj, 1941. Zaspali su Vujačići, sa mojom majkom, u Banovini Zetskoj, i probudili se u Nezavisnoj („čist srbizam”, što bi rekao Šnajder, trebalo je to biti u „Neovisnoj”) Državi Hrvatskoj. Znajući kako bi se proveo pod ustaškom vlašću, bistri Janko je, ne časeći časa, sve ostavio i sa Roksandom i Gordom zapucao na Cetinje. Na brzinu su, budzašto, prodali Gordinu „Singer” mašinu, sa kojom je bolešljiva majčina ujna uspevala da poboljša kućni budžet. Od tog novca istog su dana kupljene vozne karte i „ćirom” su se od Trebinja zaputili prema Crnoj Gori.

Moja je majka umrla od raka... kad sam imao... dvanaest

– Kruška se ispružio na mom krevetu. Nastavih da čitam, još tiše:

Majka je čitav rat provela između dve kuće na Cetinju, jedne u Hercegovačkoj ulici, sa ujakom i ujom, i druge, u Brankovoj, današnjoj Nikole Lekića, gde su, sa svojom majkom, živele tri ujjine polusestre, iz drugog braka Miloša Martinovića. óóó.şróóáréž.órǵ

Kruška je zaspao. Prekrstio je ruke na stomaku. Liči na mrtvaca. Davno nestalog. Jedino goreća cigareta zabodena između srednjeg prsta i domalog svedoči o skorosti. Lagano je izvukoh i ugasih. Napolju pada kiša. Nema vetra, blizu će ponoć.

A taj Miloš je, krajem osamdesetih godina devetnaestog veka bio poslat „za neko vrijeme”, kao odan knjažev činovnik, na službu u Carigrad. Poslije par meseci u gradu na Bosforu je dobio radosnu vest da je postao otac. Rodila mu se šćer, Gorde. Tih dana, potrefi se i veliko slavlje na dvoru Petrovića. Rodio im se treći sin Petar, kasnije nesuđeni kralj Albanije. Nekako se podesi da Miloševa žena, rodom od Vojvodića, kao

snažna i zdrava prvorotka, bude potražena od dvora Petrovića da bude dovilja mladom princu. S viškom mleka i straha, pristade.

Jednog dana je dobila sitnu knjigu sa Bosfora, od svog Miloša:

„Uljega si u taj kurvanjski dom, u moj se više vrtat' nećeš!”

Moguće da je Miloš Martinović tada samo parafrazirao poruku koju je njegov patron, nevoljeni ali poštovani knjaz, voleo da šalje svojim neistomišljenicima, čuvajući ih od većeg zla:

„Omrka' si u moju državu, Gledaj da u nju ne osvaneš!”

Koraci niz hodnik. Dupli. Prepoznajem Šokov hod, ali uz njega i neki ravnomeran. Budim Krušku:

– Bajko je. Bajko!

Ustaje uvežbano, viče:

– Ne može, Lauševiću, poslije deset ni svijeća da gori! Je l' ti jasno?

– Izvinite, komandire – gasim sveću.

Kruška izađe i *strogo* zaključa moju samicu. Posle par minuta nastavih ponovo uz istu sveću.

Porodična istorija ne pamti šta je bilo sa prvom ženom Miloša Martinovića, sve je to kod Upravnika. A ja ne bih znao ni ovoliko, da se to njeno dete, Gorde, rođeno kad i treći princ Petrovića, nije udala za ujaka moje majke.

Miloš se, pošto je 'očera' svoju „nemoralnu” ženu, ponovo oženio, sa Stanom Pejović, koja mu je izrodila još tri ćerke, Ljubicu, Jovanku i Ilinku.

U toku Drugog svetskog rata je kod njih, te tri ćerke Miloševe i njihove majke, tada već udovice, na stanu bio Talijan Antonio Pordelli, šef magacina za snabdevanje talijanske vojske na Cetinju. U Padovi su Antonia čekale žena i ćerka, Roza. Odvojenost od porodice, naročito njegove miljenice, Roze, navodila ga je da gotovo svakodnevno mojoj majci donosi sitne darove, ponekad i čokoladu!

Zbog dobrog Antonia i njegove bolećivosti zbog sličnosti sa imenom njegove takođe devetogodišnje ćerke, moja je majka mnogo kasnije mogla politički da nastrada.

Cetinje, Osnovna škola „Njegoš”, 1967. godina. Odeljenje 11, učiteljica Bosiljka Dapčević završava čas:

„Dakle, Talijani i Njemci su bili neprijatelji naših naroda u Drugom svjetskom ratu... molim... kaži, Žarko!”

„Talijani nijesu bili naši neprijatelji, oni su mojoj majci svakog dana donosili čokoladu!”

„Aha... dobro... evo, sad će da zvoni... Za sutra treba svi da napišete bar po pet riječi koje počinju na slovo „Đ”. Žarko, pođi sa mnom.”

Kancelarija moje majke, sekretarice iste osnovne škole. Smrtno ozbiljna, učiteljica Dapčević, strogo me gledajući, govori:

„Rose, ako Dušan i ti nešto ne preduzmete, ovaj mali će te otjerati na robiju! Ali, ako se on sam popravi... ja MOŽDA ovo što je onda nas rekao – neću nikome...”

Shvatio sam poruku i do dana današnjeg sam ćutao o majčinoj kolaboraciji sa okupacionim snagama.

Sutradan sam odneo domaći zadatak u kom je pisalo:

1. *Đak*
2. *Đavo*
3. *Đubre*
4. *Đon*
5. *Đed Đuro i*
6. *Đurđevdan i*
7. *Đurđevak i*
8. *Đuveč i*
9. *Đakon i*
10. *Đinđuva (ova dva poslednja mi je Branka pomogla).*

Učiteljica Bose me je pohvalila pred razredom jer sam imao jednu reč

više od jedne male u žutoj haljini, izvesne Jasne Mirković, koju sam ja još ranije hteo da ženim, ona mene – ništa. Moj mito je uspeo! Učiteljica Bose nikada nikome nije otkrila „mračnu prošlost” moje majke.

Nadam se da Vrhovni sud Crne Gore ovo neće iskoristiti...

Ko zna?

Majčina ujna Gorde je umrla u maju, 1948, a ujak se posle nepunih pola godine ponovo oženio, Gospavom Nikač. Iako je nije doživljavala kao zlu maćehu, nova joj ujna, inače daljna rođaka njenog oca, nikada nije postala tako bliska kao njena prethodnica, koju je gledala kao majku, i za kojom je iskreno patila celoga života.

Ubrzo se i preselila kod sestara Martinović, i iz njihove kuće se i udala. I one su imale „Singericu”.

Te tri dobre žene, nikad udavane, svojom ljubavlju su uvek bdele nad porodicom Laušević. Prvo im je i naš otac postao rod rođeni, a nas troje smo, od prvih svesnih dana, njihovu kuću smatrali i svojim drugim domom. A njih tri za najbliže svoje.

trideset i prva glava

OVO JE CRNA GORA...

Uveče, tu negde

Sine, ne umem ovo danas da ti kažem, ali čitaćeš sutra. Ne daj na sebe, molim te. Budi TI! Budi čovek! Budi džentlmen, jak, budi najbolji, budi nežan! Budi najbolji, gde god da kreneš, samo DOBRO kreni. Ako ne budeš najbolji, BEŽI! I DOBRO beži! Budi neko drugi! Samo nemoj u najgorem gradu biti najbolji. I ne tuci se! Nije biće za tebe. Treba da učiš. Umom da mlatiš. Ovde ne može. Traži! Nađi! I ne traži pomoć. Nikad! Sam. Uvek sam, sine!

Ništa ti više ne mogu dati. Ništa. Oprosti.

Jutro je lepa pojava, za onog ko je zdrav i ume da ga sačeka. A o noći? Ne bih trošio olovku, bar ne do naredne, jednako ružne tmine. Podne, kažu arterije, ponoć, osećaju oči.

Obećашe danas da će me voditi na terapiju kod doktora Bajagića u KP Dom. Da vidam makar leđa kad glavu već ne mogu.

Proleće, san. Želudac, odvratni kontejner u koji sam ugurao sva smeća ovog sveta. („Čovek je provodnik hrane”, reče jednom onaj neženja iz Firence.) Srce, prošireno od svih sojki i nesoja koje sam voleo u životu. Jetra, mlin, kao onaj iz vladičine bašte iz petnaestog veka, mlin Crnojevića, više puta restauriran, obnavljan i pljačkan, nanovo od huligana. Ruke su samo produženi deo srca i njegovih arterija, ne i mozga, gospodo veštaci i neuropsihijatri.... ima tu još toga, no boj se...

Četvrta lekcija. Unit four
Where do you live?

What`s your address?
Do you live in a flat or in a house?
Who lives with you?
How many rooms are there at your place?

Kako da odgovorim na ova pitanja? Gde sam?

U ZATVORU U SAMICI!
UBICO! DVOSTRUKI!

Gde ćemo dalje?
Moram da razmislim.

Pisao sam ovih dana pismo. Ministru pravde Crne Gore Filipu Vujanoviću. Molim ga da UBRZAJU moj proces i molim ga da mi se SUDI PO ZAKONU Nema odgovora, mada je ministar nagovestio da će doći da me obiđe.

I jeste.

**Trideset i prvi mart, 1995,
šest stotina deveti dan**

Ministar pravde Filip Vujanović:

- Dobar dan, Žarko!
- Dobar dan, gospodine ministre. Hvala što ste došli.
- To je moja dužnost. Vi ste, kažete, imali primjedbe na način kako Vam je suđeno, na razvlačenje rokova...
- Pa, jeste. Ne znam koliko Vam je poznat naš slučaj... mimo mog pisma...?
- Ja sam u vrijeme kad se to desilo bio advokat. Znam, onako iz štampe i poslije sam pratio... – ne znam zašto ovaj, inače prijatan gospodin, uglavnom izbegava moj pogled.
- Ne znam da li ste dobili moje pismo, predstavku...? – pitam, pa

nastavljam, pismom:

– Često čujemo uvjeravanja da je crnogorsko sudstvo – nezavisno. Ne slažem se. Time se, doduše, može tvrditi da nema veze između vladajuće stranke i odluka suda. Ali, gledano subjektivno, kroz prizmu moje presude, imam razloga da tvrdim da crnogorski sud ne donosi nezavisno svoje odluke. Krici i šaputanja iz sudnice, otvorene prijetnje optuženima, ljekarima, vještacima, svjedocima... sve to, ako izostaje adekvatan preteći naboj sa drute strane, formira mišljenje i osudu koji će sud donijeti ne u ime zakona, ili naroda, već u ime oštećene porodice.

– Žarko, ja u potpunosti razumijem Vašu situaciju. Vjerujte mi, u ovoj instituciji sam proveo mnogo vremena sa mojim klijentima, upravo pokušavajući da razriješim slične probleme i zalažući se za ostvarenje pravde. Ja sam od skoro na čelu ovog ministarstva, ali znam da ono radi sve da bi istina i pravedno suđenje bili zadovoljeni.

Opet mu odgovaram pismom:

– Svi mi prihvatamo i zalažemo se za institucionalne puteve ostvarivanja nečijeg prava. Lijepo zvuči, kad bi institucije preko kojih se to pravo ostvaruje bile legitimne i zakonito sprovodile svoje nadležnosti. Najbolji primjer za ovo je argumentacija Višeg suda iz naše presude: „Sudsko-medicinski odbor je najautoritativnija ustanova te vrste u zemlji” (!) Da, jeste! Ali su, u međuvremenu, smenjeni! Zbog nekompetencije! I to je moj advokat Toma Fila jasno stavio do znanja sudu!

– Žarko, ja znam iz iskustva mojih branjenika da se osjećate povrijeđenim, ali vjerujte mi u Višem sudu rade vrhunski profesionalci koji će izmjeriti svaki dokaz.

– Ali, oni su, taj Sudskomedicinski odbor, potpuno proizvoljno, vođeni najsumnjivijim mogućim porivima iznijeli pred sud sijaset neistina, izmišljotina, široko i emotivno izlazeći iz okvira i etike svoje profesije! Gdje je tu profesionalnost Miraša Radovića?

– Žarko, molim Vas, ja nijesam sudija.

– Oprostite, gospodine ministre.

– Miraš Radović je jedan od najboljih sudija u Crnoj Gori!

Htedoh da pitam, „kanjoševski”, kakvi li su tek najgori kad je Miraš jedan od najboljih, ali se ugrizoh za jezik.

- Morate da razumijete da je ovo Crna Gora...
- Pa, i ja sam... – dođe mi da plačem.
- I, morate da shvatite, da ste Vi, nesrećnim sticajem okolnosti, ubili dva mladića... od kojih je jedan... bio jedinac!
- Znam. Mislim, nijesam tada znao da je bio... jedinac. Ali, molim Vas, kakve to veze sa pravdom, sa istinom, sa činjenicama ima? I hoće li TO biti moja „mjera” pravde?
- Ne, molim Vas, Vama se samo po zakonu sudi.

Bačić me, vidim fino. Ne valjam ništa.

Ništa više ne rekosmo. Drag čovek, rekoh. I dalje to mislim. A što me ne pogleda, nijednom? Bar jednom, da je....

A možda sam mogao da ga svojim (plavim, lepim) urokljivim očima ubedim, tu, sad, da me puste napolje? Možda sam mogao s njim posle da odem na proslavu bilo čije mature.

Danas je sedamnaest, od moje. Slavi li to ko iz moje generacije? Moje dve Verice? Maraš i Saveljić? Zoran Janketić? Dva Milana? Mire? Janković? Šabović? Pavle Cavić? Željko Stanković, tamo u Americi? Rašović? Biba? Kako to izgleda?

Ja sam više kao neki pokojni lik iz „Streljano je peto tri”, pa kad izgovore moje ime, ništa ne mogu, i ne znaju da li da se sa setom sete, ili zdravo, sa zadržkom, da pljunu. Ili da, poput dve Verice, samo pognu glavu i mole se za mene.

Nova poseta, Mili.

Mi smo još uvek *u istom delu*. I ne možemo da sedimo u istoj prostoriji. Gradi nas plastični paravan. Okolo su drugi ljudi. Sa moje strane, *moji*, sa druge, mog brata *sapatnici*. Svi pričaju uglas. S moje leve strane sedi Rako Ponjagić. Plače:

– Proba’ sam da se ubijem, Vesna! Ne daju mi! Ne daju mi, Vesna! Svi su protiv mene! Svi!

Pored Raka je Sunetić, *Kuronja*. I on plače:

– Što je nijeste doveli? Što? Što ja svoju ćerku ne mogu da vidim! Jesam li ja najgori?

Desno od mene sedi Kruška, puši i čita strip. „Zagor”, vidim.

Rakova žena, Vesna očigledno, vadi neku kesu, pokazuje pohovane šnicle, širi ruke. *Kuronjin* otac pokušava da jednu fotografiju smota u rolnu i probaci kroz rupice plastičnog paravana. Tresu mu se ruke. Pogleduje na Krušku, ne zna radi li nešto nedozvoljeno. Kruška primeti i ode na drugu stranu slobode, uze fotografiju i donosi je *Kuronji*. *Kuronja* jeca peglajući fotografiju. Kruška se vrati „Zagoru”. Mili bi nešto rekao, ali naglo uozbiljen, protrlja lice. To i ja radim...

Ako bih da ostanem ozbiljan najradije ne bih gledao u Milog. Kad smo bili klinci mučio me je vežbom u kojoj je uvek pobeđivao.

– Ajde, probaj da zviždiš, ali moraš stalno da gledaš u moje usne!

Ja bih krenuo da zviždim, a on bi za to vreme imitirao zviždanje, nemo skupljajući usne što je dovodilo do raspada mog koncentrisanog pokušaja i praska u smeh.

Zato mi je sad lakše da gledam kako se Čiko nešto pravda Zagoru.

– Ćete me sahranit’, Vesna? – rida Rako. Vesna vadi neku štrudlu. Mili gleda i štrudlu i Vesnu. Vesna je došla sa poprsjem. Tamo dalje *Kuronja* drži ćerkinu sliku i bezglasno plače okrenut leđima paravanu iza koga je nesnađeni otac.

– Na Babinu glavu, Rako, Će bi drugo? – ćujem zaćuđenu Vesnu sa štrudlom. I Mili se iznenadio. Moram da gledam šta se dešava sa Zagorom. Tamo je mnogo ozbiljnije. Rako viće:

– Neću tamo! Neću tamo! Tamo je sahranjen i „Jetrva”, Rako Šonjov – „Jetrva”! Svi će me plekat’ s njim!

Mili odobrava i, zainteresovan za štrudlu, poćinje komunikaciju sa Vesnom:

– Vesna, oprostite, jesu domaće jabuke?

– Neprskane... probajte – poveri se Rakova žena Milome i nastavi:

– Budi Bog s nama, „Jetrva” je, Rako, umro šeset treće, ko će te, Rako, plekat’ sa njim?

– Ali on se nije ubio k’a ja! – riknu Rako.

– O, Vesna, svaka čast! – Mili je fasciniran štrudlom.

– Nemojte mi više dolaziti! Je l' vam jasno? – naglo skoči *Kuronja* i poče da lupa po plastičnom paravanu – Bez nje neću više da vas vidim!

Kruška ustade, i dalje prateći strip u levoj ruci, desnom zagrlji *Kuronju*, ljubi ga u obrijanu glavu i izvede iz sobe za posete.

– Rako, budi razuman, što ću deci reć'? – moli ga Vesna, koja je i sama krenula da jede štrudlu.

– Evo, Žarko je tu, brat moj jedini, zna da je gotovo, njemu sam već reka', Vesna, nema više! Ovo je zadnja posjeta! Ja sam mrtav *čojek!*

– A ne stavljate cimet? – Mili je zainteresovan za recept štrudle.

– Nikad, Rako je alergičan, a ja ga mnogo... a i deca vole cimet...

– Ti sad vidiš pokojnika! – Rako je definitivno.

– *Oli*, Vesna... molim te... nositi crninu do kraja života?

Vesnu je sad već malo sramota od Milog. Njeno poprsje teško uzdahnu:

– A 'oću Rako, ako će ti biti lakše.

– A kako neće, Vesna moja jedina! – veću tugu nisam nikad video.

Kruška se vraća sa Zagorom, zeva, posmatra situaciju:

– 'Oćemo li... još? – pita nas.

– Kruška, brate jedini, gotovo je! Gotovo je sa mnom! – oprašta se Rako, pošavši da ga zagrlji.

– To znamo... odavno... no pitam za posjetu... – mimoide ga Kruška brzo tražeći stranu „Zagora” na kojoj je stao.

– Baš vam je lijepa ta haljina! – Mili završava sa *štrudelom*.

– Hvala... Rako, *oli* sledeći put šnenokle da ti donesem?

– Donesi, ali mrcu donosiš. Mrcu! Grobu! – Rako je i dalje sam, ubija se.

– Uh, kako ja tu haljinu ne bih skinuo! – Mili, krsteći se, skreće Vesnino poprsje od korotnih misli.

Ja ne znam ni gde sam, ni ko, ni s kim, ni šta bih...

– Brat moj – progovori ozbiljno Mili prvi put danas sa mnom – Dragana te pozdravlja, napolju je u kolima, nijesu joj dali dozvolu, čekame... a ja... ovo onako... za tebe... oprostite... znaš ti... voli te tvoj brat... i tu je... stalno... s tobom. A će bi drugo mogao da budem?

E, da mi je njegov talenat i šarm. Pojeo bih sve štrudle ovog sveta!

trideset i druga glava

UMETNOST POMERANJA FOTELJE

**Peti april,
šest stotina četrnaesti dan**

Ležim, opkoljen miševima i, začudo, dobro mi je. Nisu agresivni. Ne pričaju o nepravdama. Zašto bih ja tim bićima onemogućavao život?

Puritanci navaljuju kroz svemogući prorez:

– Ali pobogu, to su štetočine!

Ma, nemojte, molim vas, a što su mi to oštetili do sada? Malo državnog pregradnog zida i to na njihovom nivou, *pjervij etaž* (klikere više ne igram na tom nivou, ne smetaju mi.) Jesu li mi što oteli, ogadili neki ručak? Jesu me napali? Maltretirali? Pa, sve su mi to samo *ljudi* radili, miševi nikada. Živi i pusti miševe da žive! Pacovi su nešto drugo, ovo su miševi. Oni su kao deca. Miševi će (ako mi obećaju da nikad neće odrasti do pacova) biti moji štice i ne vidim apsolutno nijedan razlog da ih progonim i dalje. I najdivnija osobina *mišja* (koju čak ni komarci ne neguju), oni nisu, poput *ljudi*, željni revanša, žedni osvete. Pa, koliko li sam samo primeraka te vrste skoro precvikao napola ovom užasnom giljotinom od moje zardale, masne i gadne mišolovke, a oni i dalje šetuckaju oko mene, ne pokazujući ni najmanji impuls za odmazdom. Gde se razlikujemo, dakle? Ljudi pamte, pa žele da uzvrate istom starozavetnom merom. Miševi nisu čitali Bibliju, pa nemaju tu potrebu. Zato su miševi – Miševi, a Ljudi – ljudi. „Zar ne, gospodine Štajnbek?”

Ta precvikovana mišja telašca su i u smrti delovala kao igračke. Nisu svoju smrt izdekorisali nijednom kapljicom krvi. Da imaju neki vredan deo tela, zlatan zub, egzotično krzno, ljudi ih ne bi progonili, već s posvećenjem uzgajali. Ovako, kako nisu uspeali da pronađu nijednu sebičnu korist od ovih nejakih i veselih bića, dekretom su ih proglasili za nebića, za opasnu pošast

koju treba istrebiti. Lingvistički, to se takođe smatra genocidom, moralno i filozofski i istorijski to je fašizam. Ljudi su jednom sebe proglasili za korisna bića, a ostale „Massacrez Tous!”

Da li me zbog ovog Brižit Bardo makar malo više voli?

Bila mi je poseta. Pet strašnih Lauševića na okupu. I, nezaobilazni, moj dobri Ljubo Dapčević. Porodica Dušana Tomova, najuža, bez unuka, bez snaha i mrtvog zeta. Kao ono kad smo se u Prčnju, 1962. fotografisali. Ja sam tati do kolena i držim ponosno šlauf, veći od mene. Imam blažen osmeh budućeg mitomana, i nevinost, budućeg takođe, dvostrukog ubice.

Toplo je i danas bilo. U svim međuprostorima, sa mnoštvom uzajamnih strelica. Poklonio sam ocu portret. Bio je... bio je raznežen. Ma, šta ja to nešto ulepšavam. Raznežen? Plakao je. Plakao bi svakako i da je slika lošija, ili bolja, to se takođe podrazumeva.

Otac je želeo da budem slikar.

Kraj septembra 1978. Zovem moje iz Beograda, iz pošte u Zmaj Jovinoj. Otac je sa druge strane:

„E, Žaro!”

„Tata, položio sam prijemni! Upisao sam Akademiju!”

„Da?”, dunu, kao i obično, malo u slušalicu, da popravi vezu, „Čujem, pa da... ovaj, kako da ti kažem, dobro, bravo. Bravo! Eto, tako, znači bićeš – slikar!”

„Ne, tata, biću – glumac.”

„Aha, da... a ja sam mislio... fino... evo, hoće majka da te čuje.. .”, ponovo dunu u slušalicu i dade slušalicu svojoj „drugarici”.

Tako je uvek predstavljao „svesnim” drugovima:

„Ovoje moja „drugarica Roksanda”.”

On je prema glumi imao vrlo određen stav:

„To je fino, ali moraš da završiš i neku školu. Ozbiljnu! To sa glumom, to može da bude, onako, kao jedan fin... hobi!”

Negde na trećoj godini glume sam upisao i istoriju umetnosti u Beogradu. Shvativši da imam i priličan broj paralelnih ispita, već

položenih, odlučim da ocu ponudim i nešto „ozbiljno”.

„To? Pa to samo ćerke generala mogu da studiraju?”

Da, teško ga je bilo zadovoljiti po pitanju buduće profesije. Uopšte, u Crnoj Gori je za tate i mame najpoželjnije da im sin bude doktor, pravnik, može i „inženjer”, a odlično je ako je pilot, mada je najbolje da je general. A glumac?

„A što baš ti, sine, nesrećni?”

Negde 1977. godine, u gostima nam je bila Ilinka, teta Ika, najmlađa od tri sestre koje su podigle moju majku na Cetinju. Teta Ika je već tada bila, nažalost, potpuno gluva, ali ona nikad tome nije mnogo pridavala važnost, već je uvek veselo prevodila ono što joj se kaže onako kako bi joj odgovaralo u tom trenutku. Od okrajka jedne priče gde neko javi da su ujaku „ukrali kola”, ona se obradovala: „Kralj Nikola? Kad je doša?”

Zaboravio sam šta je bio razlog da nikog ne bude kod kuće, a da je ne bih ostavljao samu, odvedem je na moju amatersku predstavu u DODEST, Mrožekovu „Zabavu”. U predstavi smo od scenografije koristili samo jednu stolicu, koju smo Mima Karadžić, Dušan Bojić i ja stalno pomerali, između dva svetla, iz jednog dela scene u drugi. „Zabava”, ili „Mladići”, kako je negde prevedena, je komedija, i moja teta Ika se razvalila od smeha. Ne, ona ništa nije čula, ali joj je neobično zabavno bilo što smo mi pomerali tu stolicu. I tako, dok se publika smejala dok je trajalo svetlo, moja teta Ika se zacenjivala pri svakom mraku. Kad se vratila na Cetinje, posle par dana, ispričala je sestrama impresije sa svog uzbudljivog puta. Računajući na tišinu u kojoj je obitavala veći deo života, Govorila je uvek glasno:

„Išli smo i kod Branke! U njen stan! Mili me vodio! A, kakav je stan! Uđosmo prvo u jednu malu prostorijicu! Malo postojasmo i dođosmo kod Branke!”

„A, to je lift, Šaše!”, pokušava da je dozove najstarija sestra, Ljubica Ljupče. Bezuspešno.

„A Žarica me je vodio da gledam kako šeće jednu fotelju! A kako sam se presmijala!”

Od tada je za užu familiju najjednostavniji opis mog zanimanja bio – „a Žaro šeće neke fotelje”.

Na kraju posete otac mi se primače i prošaputa: – Molim te da mi vratiš one fotografije, trebaju mi nešto.

Da, poznat mi je taj strah od nepripremljene smrti. Znam da je negde već pripremio sve što treba i možda samo ta jedna fotka nedostaje za čitulju.

Deseti april, 619. dan

Imam jato ludih miševa. Mislim da se kote u tegli od ajvara koju sam u septembru zaboravio da plaknem, vratim, ili bacim u đubre.

Lepi su mi miševi. Nije što su moji, ali stvarno jesu. Nije delirijum. Ovi imaju smisla i duha. Često je to crtani film.

Nidžo od prekjuče razgovara sa velikim, vrlo očuvanim Titovim portretom iz sedamdesetih. Svako ovde, ranije ili kasnije, nađe svoga Sava.

Mislim da je jedan miš trenutno u mojoj levoj talijanskoj cipeli kupljenoj oko Božića, u Čikagu '92. godine. Čujem ga, šuška. Mislim, ne šuška kad priča, poput mog Ljuba, ili Sonje Vukićević, nego šuška nogicama. Ne znam tačno šta radi, ali ne volim da pozajmljujem obuću, to bi makar morao da zna kao uslov za suživot. Osetio je moje loše misli i napustio cipelu. Stoji sad nasred sobe, podigao se i nešto mi cijuče. Meni se noge dosad nisu *čule*, a i te cipele obuvam samo po pravilu SSR (svadbe, sahrane, recitali) ili kad me vode da mi saopšte da ću ovde ležati neke dvocifrene godine, tako da ne znam što se buni.

Dvanaesti april, sreda

Danas je rođendan jedne gospođe koja je imala mačka zvanog Romanov. Mačak je u stvari bio mačka, ali uobrazilja je stvorila od njene ljubimice jedinog preživelog člana carske porodice.

Učim engleski.

How are you?

Are you tired?
Are you happy to be in the class?
Is your wife at home?
Is your son at school?

Težak jezik. Ne znam odgovor ni na jedno pitanje.

Danas je iz istražnog zatvora, posle šest godina, dva meseca i dvadeset dana Nikola Kaluđerović prebačen u KP Dom. Upotrebljena je sila. Pružao je otpor i sad je u kažnjeničkoj ćeliji, u lancima. Ne želi da skine crninu. Njegova samica je zavravljena. Komisijski će popisati njegovu imovinu. Nisu mi dozvolili da ja to uradim. Ne znam hoću li ga ikad više videti.

Nikola Kaluđerović, najnesrećniji čovek kog sam upoznao u životu.

Slušam Crnjanskog. Soba se povećava. Da li to stvarno Veliki Miloš dalji zidove od mojih očiju, ili mene smanjuju njegove reči?

Sedam koraka, zašto ne može više? Makar jedan više? Hoću da spavam, dugo.

Drmusa me Fjodor:

„Brzo, brzo, brzo, svi na streljanje!”

„Ko?”

„Svi! Svi, svi, svi Karamazovi, sva govna treba da pobijemo, Raskoljnikov i Laušević, hajde, hajde, pašlji, pašlji, i ti baba, brzo, brzo, hladno je, imamo još malo vremena... Ajde. Treba da se streljamo, pašlji, pašlji”

– Lauša? Si zvao? – Šok.

trideset i treća glava

**KAKO JE JEDAN ČERČILOV KONJ SRUŠIO
BEOGRAD**

**Trinaesti april, petak,
šest stotina dvadeset i prvi dan**

Još se beli sneg po Veljem brdu, a ovde već leto. Već ima oko 23 stepena Celzijusovih, a koliko juče je bilo ispod nule. Neće biti proleća ove godine, javljaju iz Centra bezbednosti, Podgorica. Napolju je divno, a ja dosadan sam sebi, zadržan u pritvoru do pravosnažnosti presude.

Šta li će uraditi Vrhovni sud? Šta će uraditi Crna Gora, mojim povodom? Hoće li me žrtvovati? Sećaš li se žrtvovanja devojaka bogu Čaku, kod Inka? Devojački gambit da se umilostive bogovi. Izaberu najlepšu devicu pa je gurnu, sa najgornjeg stepenika neke buduće turističke atrakcije, u ambis.

Nit' sam najlepša, a još manje devica. Koga moja žrtva treba da odobrovolji sem oštećenih porodica? Gambit glumca? Crnogorski gambit?

„Moris, hoćeš li istinu? Nema pravde na ovom svetu! Pare i slava daju ti moć!”, rekao mi je Adrian Gio jednog sparnog decembarskog dana, na prvom spratu jedine otmenije kuće u ulici Garibaldi, ne sećam se broja, u Boki, najsiromašnijoj četvrti Buenos Ajresa. Pištolj koji je potom uperio u mene je trebalo da potkrepi njegovu poluistinu.

Umesto očekivanog straha, cinično sam nakrivio glavu i Adrianu pokazao dlan desne ruke na kojoj se bleskala municija iz njegovog praznog revolvera.

„Mu sister is not a whore!”

„Stop! Stop, Lauš! Lauš, porfavore, aora faćiamo srpska!”

Karpo Aćimović – Godina, direktor fotografije se smeje i žao mu:

„A bio je dobar tako kadar!”

Adrian Gio je poginuo dve godine kasnije u saobraćajnoj nesreći. „Put na jug” („El Camino del sur”) je bio njegov poslednji film. Bio je velika argentinska zvezda. A zvezde ne postoje. To su samo najobičnija sunca, predaleka našem oku.

– Pare i slava daju ti moć – zvoni mi kroz glavu stešnjenu među zidovima zatvorske ćelije sa neprijatno visokom tavanicom. Zašto je tako visoka ova samica? Moguće da je soba predviđena za više kreveta, na sprat. Na trećem etažu ima još uvek dovoljno mesta do plafona. Volim singl. Plaćao sam noćni voz do Sarajeva skuplje od aviona samo da bih uživao u komforu samoće. Ljudi najčešće ne pričinjavaju zadovoljstvo. Uglavnom neprilike, samo.

Da li je Nikola još u lancima?

Dolazi mi – Džoni u posetu ponekad. – Džoni, to znači – Dževdet Hodžić. Nekad smo recitovali po Jugoslaviji, bili prvaci „Goranovog proljeća”, u Zagrebu, on oficijelni, mene je samo publika nagradila. Sad mu je neprijatno. Ne zbog recitovanja, već zbog činjenice da ne može da mi pomogne, a u ovoj instituciji je nekad njegov otac, Saka Hodžić, harao! Ne, nije bio robijaš, bio je upravnik. Saka me pozdravlja, voli i pamti kao – Džonijevog druga, kuka što je prestar, što ne može ništa, a nekad je bio sve. Molim – Džonija da preskoči teskobe, da mi kaže nešto ljepše. Ćuti, sklanja pogled:

- Ne može da jede kad mu kažem da ću kod tebe!
- Sjeti se kako je ono bilo u Rijeci, molim te!
- Nije u Rijeci, u Puli. Ono kad su ti ormani padali na glavu...
- Nema veze, pričaj bilo što, pričaj mi ono tvoje za Sava Stanišića, molim te!
- Saka ti je poručio...
- Kako je bilo ono u Berlinu, molim te!
- E, jeba mi majku! Ti si puka’!
- Jesam, puka’ sam, pričaj, – Džoni, molim te!

Pristaje moj drug:

– Hitler je... – počinje – Džoni da očarava, a meni više ništa ne biva važno. Odvajaju se, razmiču se zidine moje robije. Negde sam na boljem, na najboljem mestu, možda u mom „Dodestu”, mom amaterskom pozorištu.

– Hitler je iz nekoga *istoriskog* razloga, prosto obožava’ moje društvo. Vazda je volio to da ističe: „Ovo je moj brat Savo, ovo je MOJ Her Savo, te ovo je Her Stanišić, Savo je moj POGLED na Balkan, na svjetsku istoriju, jednostavno – Her Savo Stanišić!” Ja to nijesam volio! Ne! – poentira – oni, a ja treperim pred nastavkom.

Neće moći.

Ulazi komandir Bajko:

– Aj’, gotovo! Zapamtite će ste stali, e-e! Pa ćete druti put!

Pozdravim se sa – Džonijem, na brzinu. Idem prema samici praćen istim komandrom. Nadzornikom! Pogledah na sat u dežurnoj. Skratio mi posetu za deset minuta. Zalupiše se vrata za mnom.

Iz WC-a začuh poznati glas:

– A Hitler navalio: ’Ajde, Savo, sunce moje, da igramo šah! – a prijalo mu je kako sam ja tretira’ „Kraljev gambit”. Adolf je bio *amater* u šahu, kukavac, a i dosta je očajan bio u *to otvaranje*. (Pogotovo, ka’ bijeli! A, forsira’ ga je!)

Pristanem ti ja na taj šah, ponesem onu garnituru što mi je Čerčil darova’ pristanem na jednu partiju, drugu, žrtvujem jednu strašnu češku partiju, žrtvujem moga kralja, jedinoga! Moju komunističku partiju žrtvujem! Izigravam drugokategornika, što ću? Gubim namjerno! Adolf me gleda, smije mu se ono jado brkova, pita:

– Sale, puštaš li me to?

– Nikad, Dado! Nikad! Ni Andriju svoga ne bih puštio, izgorio ka’ ova Havana Kastropa, ako lažem.

A lažem, što ću?

– Koja ti je to Havana Kastropa, nijesam čuja – ufitilji Hitler, tobož zamišljen nad pozicijom.

– A, to mi je jedan strašno mio momak, sa Kube, upoznaću te, strava lik,

tata mu mota duvan po cijeli dan, a mali Fidel zna da sam ostavio motanje, pa mi šalje tatin duvan, već umotan.

– Sale, Sale, izgubićeš i ovu, vidim lijepo – skreće temu Hitler, a ja koncentrisan, jado moj! Zidovi se znoje! Odraću ga ovu, dosta sam ga pušta’

Pazi, u taj momenat, istorijski, ja odigram – fZ, potez strašno korektno promućuran: poslije e4, e5, f4, on nosi na f4, ja konjem na – fZ! ... Kad... ulazi Gebels, diže lijevu ruku, pozdravlja, stvarno pristojno, po Pe-eSu:

– Vazda Savo!

Ja mu otpozdravim kratko, ljevicom:

– Vazda!

Ahaaa, to ti je bio oficijelni pozdrav, u Njemačku, u to vrijeme. Prvo dignesh lijevu ruku i rekneš: „Vazda, Savo!” Svi, *liše* mene naravno, odgovore: „Vazda Savo!” A TEK onda, svi *očepe* desnu, pa: „Hail Hitler!” Ahaaa ... I, pita Gebels:

– Her Savo, ’oćemo li ove Jevreje ka’ što smo se dogovorili, fikefike ili – u dim?

– Vidiš da igramo šah? – ja fokusiran na onoga konja.

– Oprostite, her Stanišić, ali stvar je vrlo masovna. Jevreji su spremni. Znete i sami, to ne trpi odlaga...

Tu se i Hitler diga’, reka’:

– Nije momenat! – a sve gleda u oni šah, mršika Gebelsa, ćera ga rukom put vrata, a mene moli da ga popratim:

– ’Ajde, Savo, molim te, *reči* her Jozu da *ni* svari po kafu!

E, ne bi se ja diza’ toj ništarobi da ga nijesam molio da mi završi nešto oko upisa Andrije u školu učenika u privredu u Frankfurt. Dignem se, ispratim nesoja, povrnem se, gledam, ne mogu da vjerujem!

NEMA MI KONJA NA FZ! Aaaaaa! Smrači mi se!

Gledam Hitlera. Gleda i on mene. Pogledam ponovo u tablu, pa opet u njega. Pogleda i on ponovo u tablu, pa u mene.

– Će gledaš, Dado? – pitam ga.

– U tablu, pa u tebe – veli, izuzetno bezobrazno.

– A ti, brate Savo, Će ti gledaš? – nastavlja i žvaće žvakaću gumu što sam mu donio na poklon od Ruzvelta.

Taman kad je krenuo da pravi treći balon od one žvakaće, aaaa, ZALIJEPIM MU TAKVU ŠAMARČINU KAKVU TREĆI RAJH NIJE DOŽIVIO!

Ka' zainat, baš *u taj momenat*, evo ti ga ulazi Gebels, nosi dvije ćikarice i ibrik s kafom i viđe oni zvek od šamarčine, pa stade i, ironično, priupita, u *četrnaestercu*:

– Da l' ja nešto viđeh, il' me oči zajebaše?

– Aaaa, Savo, Savo dupli komunisto! – zakuka Hitler držeći se za obraz. A ona mu se žvakaća zalijepila preko brko... Mislim, da se ne lažemo, nije mu to bio prvi šamar od mene, ali, đe pred nekim drugim? Pogotovu pred Gebelsom?

– Sad si se... brate Savo... izofira'... viđećeš što će i tebe, a i Beograd morgen snać! – zašeketa se u glavu, kroz suze. A Gebels gleda sa strane, *srka* onu kafu i kliberi se. Milo mu je.

Sjutra su me, rano morgen, sjećam se lijepo, šesti april je bio, četrspreve, popratili u, stvarno najbolji koncentracioni logor. A na Beograd... znaš i sam. Uf! Ja... nervozan, nijesam se bio još ni raspakova'... Mislim se – đe se ja, toliki komunista, izofirah zbog posranoga konja na fZ! Pušim ovu havanu ispred jedne barake. Nervozan. Dolazi jedan oficirčić, pozdravlja:

– Vazda Savo!

– Vazda, mali, vazda..

– Her Stanišić, ja se izvinjajem što vi prekidam jutarnju meditaciju, ali vi znate da je zabranjeno pušenje u koncentracioni logor.

– 'Aj' mrš!

– Oprostite, her Stanišić, ali znate, nije zgodno zbog ovih Jevreja... – ne stigoh da ga šklapim, uteka' mi je u zadnji momenat. Sjutradan velika objava osvanula (strašna je kiša padala taj dan, a lumbrele su tada bile zabranjene) i čitaju oni bubnjari:

– Ahtung! Ahtung! Daje se na znanje – Zbog nediscipline – Her Savo Stanišić se *izbača* iz svih koncentracionih logora *na teritoriju Trećeg Rajha!*

Šeta mi se. Više od ovih sedam.

trideset i četvrta glava

BOLEST

Ne piše mi se, ne čita, samo bih ništio ništavilo ništavih snova.

Dobro jutro! Snovi. Autobus 24 za ... Kotež? Karta sedam dinara. Dajem poslednjih sto dinara šoferu koji me vara za kusur. On klima glavom sa razumevanjem, ja klimam takođe. Sanjam, ne liči na mene?

Hoću da se probudim u Ognjena Price 32, u Koče Kapetana 32, hoću na Vračaru da osvanem! Zašto me *dvaesčetvorka* vodila za Kotež?

U životu postoje samo dve vrste ljudi, mada to ni jedni ni drugi ne priznaju. Kleptomani i komunisti. Sve je moje i sve je naše. Nemam nikakav odgovor na ovu pojavu, sem žala što introspekcijom zaključujem da sam celog života blago naginjao komunizmu.

Zovu me u Upravu.

– Dobar dan!

– Evo, zove Vas supruga!

– Hvala! Alo?

– Tata!

– Duka!

– Tata, ja stvarno mislim da je krajnje vreme da dođeš kući...

– Tačno, Duka!

– Evo, Asja hoće nešto da ti kaže...

– Daj!

(Asja sada ima dve godine i tri meseca. Nisam moju decu ni čuo ni video ove godine.)

– Ptico mala! Kako ti je bilo na rođendanu? Ko je sve bio?

– Na rođendanu mi je bio i Goksi i Sanja i Mira i Paki i Miša i Duka i...

– I... ko još?

– I ja!

Dođoh „kući”. Veselo mi bilo sa Asjom. Nemam s kim da podelim. Samica. Zajebana situacija. A hteo bi. I Cigani dušu imaju. Počinjem da pevam:

– *I tebe sam sit, kafanooooo... – ne ide mi. Ne umem. Ni sit sam, ni pijan. Niti imam sluha. Setih se...*

Vraćamo se, bez glasa, Pera Božović i ja, posle poslednje predstave u Gračanici, pred skoro hiljadu ljudi, nadglasavajući muziku neke bliske kafane, izvesnog Sekulića, koji „nije lud da isključuje muziku zbog preštave”. Igrali smo „Gorski vijenac”, Sloba Milatovića, a i Njegošev, svuda po Srbiji, pa i po Kosovu („Sibir tožeruskaja zemlja”). Zaglavinjasm o posle te poslednje predstave negde malo dalje u jednoj kafani. Ispred nas čeka autobus sa ostatkom ekipe. Prošla već ponoć, mole nas da krenemo, dugo je do Beograda. Pera otpusti autobus! Provedosmo u toj kafani, čika Pera i ja, mali njegov, provedosmo možda i... ceo život! Osenčeni, promukli, lepi. Duhovit on, ja samo mlad, blesav – za podršku.

„Hoćemo kući?”, pitam ga mimikom. Pera odgovara, isto, likom, esperantom, pokazuje, gradi mi, smejući se, odgovor prstima:

„Ahahaha! A đe ti je kuća, nesrećo?”

„Đe mi se spava”, pokazah nekako.

„Ajmo!”, shvati me ruka Petra Velikog. Izađosmo na ulicu, na magistralu, na mračan put za Beograd. Stojimo. Kosovo. Kraj septembra. Noć se predaje polako. Prijatno. Nema nikog. Niko da prođe. Polako i sviće.

„Pero, da se vratimo, pa ujutru...?”, prozujah.

„Nekaj, vladiko!”, zaškripa, zaglavljeno. Šta ću, šuman Stefan je to! Ne nijeka se njemu, bez neke... Pušimo, zaklaćeni, utišani. Nema ni alkohola, al' ni saobraćaja. Ni kreveta na vidiku. Držimo se. Muški. Kafana iz koje smo izašli odavno nas je već otpisala. Mi sad sami branimo Kosovo. Traje to. Jedna cigareta, druga... Automobilski farovi u daljini. Dogovorismo se da ću ja da izađem na magistralu i da zalelujam Neronov palac. Začudo, stadoše kola! Napred popunjeno, ulazimo u beli mercedes, pozadi. Vozimo

se. Teško je da se zahvalimo, kad već glasa nemamo. Odlučujem, ja makar, da (mudro) ćutim.

„Faaaa...”, to Petar pokušava da prostruji zahvalnost prema prednjim sedištima. Ne slušaju glasne žice. Čujem krkljavi kikut sa šoferovog mesta. Nije u redu, mislim se, mlađi sam, posramih se:

„Fa.. ”, ne izade ni meni ništa više. Još gore mi bi. Šofer se sad već zagrcnu od smeha. U belom smokingu, sa suvozačevog sedišta odgovara lik:

„Aaa... ne...”, okreće se prema nama suvozač. Toma Zdravković! I on se odnekud vraća, sa neke slične svirke. I on bez glasa! Šofer više nije mogao da se obuzda. Zakoči i stade pored puta! Izade iz kola. Odjekuje njegov smeh kroz kosovsku zoru. Mi terciramo, bez glasa.

Veliki je ovo datum bio! Vodili su me u Grad. (To je Danilovgrad, ali ga Bjelopavlići češće zovu „Gradom”. Kažu i za Nikšić da je – „lijepo mjesto, samo je daleko od Grada”) U Gradu, na klinici, su mi rekli da imam okoštavanje kičme, spondilozu. S obzirom na to da sam mislio da imam rak pluća sa metastazama na kičmenom stubu, ova spondiloza mi dođe kao sedmica na lotou. Bio sam presrećan. Nisam mogao da odolim, izvadim, kao adut, sakrivene iz donjeg veša one svoje nalaze kad su mi u Beogradu rekli da imam „manje vredan mozak”. Pokažem doktoru koji mi još ništa nije našao i vrlo obećava.

– Pa, vidite, ovo je zanimljivo! 'Ajde, molim vas da popijemo piće. Žarko, biće mi drago.

– I nama, al' njemu neće – preskače me komandir Knez.

Nisam danas saznao ništa o svom manje vrednom mozgu, ali barem me kičma nekako lepše i veselije boli.

Odlazak kod lekara se uvek dvojako odražavao na moju psihu. Ili bi bolest u tim trenucima poprimila neviđene razmere pa je poseta lekaru delovala sasvim besmisleno i nesvršishodno, jer „nema više tog vrača koji bi mi sada mogao pomoći”. Onda bih odlazio samo sujeti da ugodim, samo da taj čika doktor još lupi onaj svoj *mur* da je bolest tako teška, u stvari –

neizlečiva! Druga i češća pojava očitavala bi se u nestajanju svih simptoma moje boljke koji bi već pri samom pomenu magične reči „doktor” pobjegli glavom bez obzira i sakrili se u mrtve delove tela, u nokte, u kosu, gde im svemogući Dr ništa neće moći. Jednako bi me uzbuđivao taj odlazak, bez obzira na vrstu i ozbiljnost bolesti. Posebne pripreme vršene tom prigodom imale su sličnosti sa obrednim kupanjem mrtvacu, jer – zar ne postoje velika verovatnoća da me i zadrže tamo i posle par ovlašnih prepipavanja vrlo brzo i proglase pokojnim. Zar da mi na prijemnom kod Upravnika neka anđeoska cepidlaka iza leđa procedi:

– O, Bože, kako je mogao ovakav da dođe?

To osećanje da mogu da ti kod čika doktora odmah ustanove smrt podseti me na rane godine.

„Žaro, molim te, idi kod čika Boža da doneseš stabilizator. Rekao je da će biti gotov danas.”

„Čika Božo, poslao me tata po stalibizator.”

„He, he, „stalibizator”... čekaj da vidim, Laušević, je l' tako?”

„Jeste.”

„Au, au, AUUU! Sad sam se sjetio!”

„Što je bilo, čika Božo?”

„Taj stabilizator ništa valja' nije! Ništa! I mi smo ga bacili!”

Zar nije logično da me te rane traume ne navode na pomisao da ću da odem jednom kao *stalibizator* na popravku pa da neki čika Božo otkrije da ne „valjam ništa” i da me jednostavno *baci*.

Valjda zato ljudi iz tog straha od lekara, Upravnika tvoga zdravlja, paganski se prisećajući prinošenja žrtve, i nose na preglede svojim vračima ponude u vidu viskija i pršuta ne bi li se ovaj smilovao i „ništa im ružno našao”.

Hladno mi je. Nije normalno, za ovo doba godine. Hladno. Već sam vratio zimske čarape, oblačim, duplo, letnje. Nemoj sad da umrem, pa da me zateknu sa dva para letnjih čarapa. Nokte sam sredio. Ali... Ipak mogu da me *bače*. Ili da me *izbače*. Zbog dva para čarapa... zbog nediscipline, kao

Sava. Ne znam šta mi je... Savo, pomagaj!

– E, tada, kad su me *izbacili* iz koncentracionog logora, pokupim se i pođem ti na stan u Berlin. Nijesam još ni kafu bio pristavio, zvoni neko. Ko je sad? Eva! E, Eva Braun. Plače? Ne da plače, no nariče:

– Oprosti, Savo! Oprosti! To je sve zbog mene! Dado je ljubomoran, ništa više, ali u suštinu on je strašno dobar čo'ek. I njemu je ža', nije ga *zaspiva* od te nesrećne partije šaha, krivi sebe zbog toga konja na fZ! Znaš da je i ranije uzima' stvari, sjeti se anšlusa Austrije, nemoj to lično s'vatat', meni stalno *faljivaju* najlon čarape. On te moli da mu oprostiš, da sve bude ka' ranije...

– Ma, Eva, ne dolazi u obzir, viđi što mi je učinio od Beograda...

– Obeća' mi je da će ti napraviti Novi Beograd! Viđi, Sale, molim te, što smo ti skrojili, Dado i ja. Dvije noći smo ti vezli inicijale! – vadi novu uniformu, širi je, a ono na revere, stvarno prelijepo, izvezeno „S.S.”

– Dado je čitavu jednu armiju nazva po tebi „S.S.” – „Sava Stanišića divizije”!

Opet mi se smrači:

– Ma, ovo je iz „Burde”!

– Nije Saki, iz „Burde”, očiju me! Mi smo ti to skrojili, original, Dado i ja!

– Kasno je Eva! Kasno! Previše kasno!

– Ma nije Sale, zlato moje, nije kasno, tek je šest i kvarat! Evo, igraću ti crnogorski!

A, kuku mene, vazda je avetna bila. Plava, što će kukavica!

Ne! NE! Važno, istori'sko – NE! Nije me mogla nagovoriti!

Dok traje Savov monolog, čujem da se neko prikrao vratima i malko podigao rezu. Savo ne mari mnogo za voajera. Nastavlja:

– Maka' sam se iz Berlina i doša' u Jugoslaviju da spašavam što se još može spasiti poslije te nesrećne partije šaha. Nađem Broza u Užice... Razgacio se, pije viski, oko njega čaše, *pjati*, neuredno, kako da ti rečem. Postrojim one momke iz Radničkog bataljona:

– Momci! – viknem.

Svi se postrojiše, jado moj, pod konac!

– 'Ajd' da mičemo čaše i *pjate!* – naredim.

– A kako ćemo, čika Savo?

– Lako! Ti, uzmeš ovo, ti – to, ti – to, ti – to! – organizujem ih, razumiješ. Oni strašno inteligentni, brzo kapiraju i to je odma' uzelo velikoga maha. Poslije četiri minuta moga' si samo da čuješ kako se miču čaše i *pjati*, a Užicem odliježe: „Ti – to! Ti – to! Tito!”

Lupa neko na vrata:

– E, 'aj' dosta, Tito, srećo moja, *ele* ćemo da spavamo! – Bajko. E.

Gledam prema prozoru, što da spavam, nije se smrklo još? Čime ga iritiram? Savo? To on meni, samo. Struje nema. Vode, već nedelju dana. Bajko, dokon, sedi pored mojih vrata. Ne voli Sava.

Iz ćelije pored čujem ženski plač. Napolju je neko slavlje. Kafana, inače vrlo prestižna, saznadoh pre neki dan, je vrlo blizu. To je tako egzotično. Slaviti tu, da te slušaju oni koji više nikad ništa u životu slaviti neće. Živeo detaljni urbanistički plan! To je tako potentno. Sperma prska i po našim rešetkama. A mislim da su tek počeli sa okupljanjem. Još se samo zdrave. Muzika ih bodri da budu malo prisniji, da se malo opuštenije zalete na svoje alkohole. Naslućuje se i povod:

– ... ženim sina, ćerki rođendaaaaaan!

Savo, uviđavan, da ne smeta ni Bajku, ali i da ne remeti slavlje preko puta, nastavi utišan, da ga i Tito i ja dobro čujemo, ali ne i Bajko:

– Zajebano je to vrijeme bilo.... Hitler je odma sazna' đe sam se uputio i posla je ove... moje... SS divizije, da mi bude još teže. Vidim ja da nam je pukla pogibija i naredim Titu da bježi, a ja ću ostat sa jednom četom da mu branim odstupnicu. (E, da su mi Nikšićani bili tu!) Uzmem ove momke iz Radničkog bataljona. To sve mlado, neiskusno. Svima znam roditelje. Vidim nadiru ovi „moji” iz SS divizija, ja tajno dajem znak rukom Titu da po'ita, a ja ću za njim. Naređujem ovim momcima iz Radničkog bataljona:

– Puni! Pucaj! – ovi nadiru, ima ih ka' kusi' pasa. Ihaj!

– Bježi, Tito! – vazda me Tito sluša. Bježi Tito, a mi „puni, pucaj!” Oni nadiru, mi „puni, pucaj!”

A onda dođe jedan težak momenat, jado moj, aaaa! Nijesi ima' kad više ni

punit' no samo pucaj!

Iz WC-a izroni Andrija, Savov sin, prekidajući njegovu priču, vrisnu:

– Tata, tata, vidi, ako sad ne pogineš – nikad ti više ništa vjerovat' neću!

Bajko nam ugasi svetlo.

trideset i peta glava

ŽENE DOLAZE!

„Milo biće moje”

Uputio sam juče zahtev da mi se kazna potvrdi ili poveća zbog bezobzirnosti mojoj prema tebi. Čekam još uvek odgovor, mada mislim da će ga povoljno rešiti i obesiti me za neki već odgovarajući deo tela, tim povodom.

Spremaju mi teške lance, ali nećemo se dati.

Ne mogu da slikam. Ne znam šta mi je. Ne mogu ponekad ni da pušim, čak. Sve deluje šuplje i zamagljeno. Kao san, ali tuđi. Ja sam samo tu kao linijski sudac koji čak ni aut zastavicu ne može da podigne od paraplegije nepoznatog razloga. Vreme, breme, brdo je pred nama. Veliko. Može li se prekoračiti ovako kao do sada, pešice ili treba leteti nekamo. (Ovde će se zatvorski cenzori zamisliti... „aha, leteti nekamo”) Zatim opet ne mogu ni da jedem, ni da spavam, samo te onda volim. I ćutim i gledam kroz sve zidove ovoga sveta dok se bestidno svlačiš preda mnom.”

**Sedamnaesti april, 1995, ponedeljak,
šest stotina dvadeset i šesti dan**

Priča se, priča, žene dolaze. Žene – kriminalke.

Poziv kod upravnika. Kafa i dug razgovor.

– Žene dolaze, ja nemam gdje da ih smještam.

– A ja, đe ću ja? – pitam, valjajući se po plafonu od jeda.

– Bi li u KP Dom?

Sidem sa plafona, objasnim da ne bih, zašto ne bih i zašto neću. Vratim se na plafon i krenem da lijem suze, čapkajući noktom neku škrnjicu, ili je dlaka, zaglavljena u kreću.

- Siđi, molim te. MOLIM TE! Volim te! – siđem kad me čovek lepo voli.
- 'Oćeš kod Peđe Ivanovića na drugi sprat?
- 'Oću – kažem, brišući suze.

Sutra, dakle, prelazim u dvokrevetnu sobu, sa velikim prostorom za slikanje, za pisanje. Posebna prostorija je WC, posebna za smeće. Custodia honesta! Samo se pitam koliko i to može potrajati? Da li do skorog odlaska Peđe u KP Dom ili ću moći da ostanem i posle toga. Dvesta dvadeset dana sam proveo u ovoj samici. Fina voltaža.

Praznim sobu. Banu Savo Stanišić, nenajavljeno, da pomogne.

- A otkud je Kenedi znao za one momke iz Nikšića – pitam onako kao usput.
- Mnogo si ti mlad! Sve svjetske novine su to javile. Pobjeda i CNN poslednji.
- A kako je to, stvarno bilo?
- A slušaj! Zovu me ti momci iz Nikšića – čika Savo, mi krenuli na Mont Everest, pa smo, evo, došli da te molimo, ako ikako možeš, da ideš s nama. Mi bez tebe tamo ne možemo! Niti ćemo!
- A đe ću ja u *ove Godine*, 'ajde, momci, ne sprdajte se!
- Čika Savo, ali ti znaš sve one prečice, one kočice što si postavlja' još 1932, samo ih ti mbžeš prepoznat'!
- Vidim, ozbiljni momci, spremni, informisani, ali neiskusni, a iz finih familija, znam im roditelje.
- Momci, to je tako malo, kako da *rečem*, neozbiljno, morate mi dat' bar jedno pet minuta da se spremim – ne smijem ih puštit' same, zalutaće. Nikšićani su to. Skrenuće neđe!
- Neko podiže rezu, Savo se, skokom iskusnog internacionalnog revolucionara i avanturiste, samo utopi u zid. Soba postaje hladna i ružna, kao i prvog dana.

Vrata se otvaraju. Bajko. Savo levom rukom lagano podiže donji deo planinarske bluze, a desnom još laganije kreće ka dršci svog čuvenog noža,

Staljinovog.

– Ista je, Bajko, kao i sve ostale sobe kad bolje pogledaš...

– Ništa, ništa, samo ti pospremaj. Učinje mi se da čujem nečiji glas...

– A ne znam, nije odavde, možda je spolja.

– E, možda, možda. 'Ajde ti to završavaj, *ele* ćemo noćas morat' da ranije tulimo svijetlo.

– Što?

– 'Ajde, ti svoj posa'! E! Ne moram ti ja pričat' svoju rabotu!

– A dobro, dobro, izvini!

– E-e!

Zalupi vrata i dobro ih zaključa. Odlazi, viče:

– Šok! – zaključava i hodnik. Proverava. I ta vrata je solidno zaključao.

– Će stadoh? – pita Savo.

– Mont Everest – pribrah se.

– Aaa, bravo. Bravo! Predvodio sam ti tu delegaciju... Prva, prva je to bila... Mlad sam bio, jak, skoro ka' sad sam bio! Bio je *oni* Malori, koji je uteka 1921. Doša' kod mene. Cvili. Cvili! – Ser Savo, vi jedini možete ovo brdo spuštiti' ispod Lovćena, ja ne smijem tamo, prehladiću se! Razumiješ?

– Ne, mislio sam ova... poslednja ekspedicija...?

– A, to? Aaa! Sa' ću ti reć'! Gleda me Mont Everest, gledam ja njega. Poznata pozicija. Prepoznajem one kočice, što sam tada postavlja' drže se još, vidim... ovi momci iz Nikšića, jaki, ali, moram ti priznat' avetni, naivni, posreću, plekaju se, ustavim ih i pitam:

– Dokle ćemo mi, momci, ovako?

– Dok nam ti, čika Savo, ne kažeš da je dosta! – uglas oni obojica svo šestoro.

– Ja *mnim* da *ve e* u'vatila malo nikšićka *zera* i ja bi reka' da pristavimo po kafu!

– A kako, čika Savo, sad da pristavljamo kafu, viđi nas!

Gledam ga, stvarno jako inteligentan momak! Visi za jednu nogu, glavom prema niđe, ne bi moga' pit' kafu naopako. Ovi ostali, jednome *rtenica* zinula, vidim, prehladiće se, a znam mu roditelje, *kastig!* Treći pošā' nagrđen, ni termometra, ni *asisala*. Ajd, dobro, ja *asisal* vazda nosim na te

ojađene ekspedicije, ali bez termometra? Nema šanse! Neće preteć'! Ja mu pipnem čelo, on izgorio! Ja sam tada računao u ove Farenhajte. Ima' ih je preko dvjesta!

– Kol'ko bi to moglo bit'? – usudih se da pitam.

– Pa, to ti je, da te ne slažem, više no odavde do Kolašina! A peti, poaveta, potpuno, piše majci, na ruskom, onu pjesmu što sam vazda volio, Jesenjina. Ono: „Ti živa ješčo maja staruška...” Ova dvojica poslednjih, u koje sam se, pravo da ti rečem, najviše uzda', skinuli se do pasa i pjevaju „Sinoć kad sklopih oči, ka' svake noći...”

I ja se nešto zamislio, ponio se onako, visina je to, koraknuh, propade noga, krenuh da padam... i u zadnji momenat... uvatih se za jednu granu. Dobro je, fleksibilna je. Ovi momci... reka' sam ti... nikakvi, a sad poslije ovoga mog propada... još gori. Ja se držim za onu elastičnu granu, oni blenu i samo ponavljaju:

– Aaa, čika Savo, aaa, čika Savo!

Ja ne volim kad mi mnogo ponavljaju ime, to su i Hitler i Tito *znawali*. Ovi momci to ne znaju, a *najslače* bi ih posla da se vrcu nazad u Nikšić za termometar. Držim se za onu granu, lijevom, lijeva mi je jača, čudo, od nje je strahova' i oni, mnogo fini momak, ne zna' jesam li ti ga spominja'... Teofilo Stivenson...

Vrata se ponovo uz tresak otvoriše, Bajko:

– Lauševiću, ako čujem još jednu, i ti, i Hitler, i Tito, i Savo, svi ćete mi noćas u kašnjeničku! – e! Pa se tamo dogovarajte! A neće *vi* ni Stivenson pomoć'! – zalupi vrata i ugasi mi svetlo.

Da ne bih ljutio NADZORNIKA Bajka, legoh. Nastaviću pakovanje ujutru, ako dozvole. A mislim da sam i gotov sa tom velikom pripremom. Nema tu mnogo za selidbu. Jedino zašto sam je usporavao je bilo da ne prekidam Sava. Legoh. Pušimo. Savo svoju Havanu, ja onaj svoj lažni Marlboro. Čutimo. Bajko je i dalje ispred vrata. Osećam. Šapnuh:

– Oprosti, Savo! Okolnosti.

– Molim? – javi se iz WC-a, ali šapatom i on.

– Kažem, nestalo je struje, a i policijski je čas... kako se završi ta odiseja

na Mont Everestu? – tiši ne mogu biti.

– Kako? Teško. Pitaju me ovi momci: „Nika Savo, a što ćemo sad?” – i Savo šapuće.

– Nema drugo no da idete do Nikšića i zovete Gorsku službu da dođe helikopterom za mene?

– A što ćeš ti dok ne dođe helikopter?

– 'Ajde vi putujte i ne brinite za Sava!

Podošće oni, ja gledam oko sebe, 'ladno, duva, jado moj, duva ka' na Čemovsko polje sjever kad o'kine. Gledam onu fleksibilnu granu za koju se držim lijevom rukom, vidim nešto mi je poznata. Smokva! Dobro je, imaće se makar vitamina dok ne stignu ovi iz Nikšića. Ali, veća me muka tada počela pritiskat' Prispalo mi se! Muka! Muka velika! *Nos okiđeni!* Ako zaspem, naće me Nikšićani ka' zaleđenog oslića ujutru okačenog o smokvu. To bi bila bruka da me nose po Podgorici sa ispruženom rukom ka'... ka'..

– Ka' smrznutog oslića?

– Ne, no ka' Supermena, suludnjače! Oslić ne ispruža ruku kad putuje, no Supermen!

– I?

– I, ništa. Što ću, da ne bi zaspao', do ujutru sam radio sklekove na onu jednu ruku!

Savo radi sklekove, ja zaspah.

trideset i šesta glava

NOVA SOBA

18.04.1995,

šest stotina dvadeset i sedmi dan

Toplota metalne šolje pune vrele kafe se prenosi kroz šaku na čitavu ruku i dalje. Čekam preseljenje.

Miš se izgleda već sinoć odselio. I on više ne podnosi samoću, ili je iz pukog interesa boravio sa mnom.

Soba je gola, ružna (to sam već sinoć utvrdio) ovako rasformirana. Nikom nije bila lepa ni kad je bila sređena, sem meni. Prisećam se svih dosadašnjih bezbrojnih preseljenja, putovanja iz Beograda, iz CZ-a i natrag. I mnogih drugih koje sam imao u životu.

U jednoj lepoj zdravici između ostalog se kaže: „Da se iz dobrog u bolje selite!” Mada ne krijem zadovoljstvo što se posle toliko meseci selim u bolju, komforniju sobu, selim se ipak u... zatvor. Preseljenja u slobodnom životu imaju sasvim drutu nervozu, neki lepši stres i izvesno zadovoljstvo da ćemo tamo u tom novom prostoru započeti i neki drugi život, oslobađajući se stečenih stega i ružnih navika. Kao da pokušavamo da ih ostavimo u prašini i vlazi napuštenog staništa, za koje se, na kraju, i pored izvesne sete, zapitamo „zar je moguće da smo ovde mogli da živimo?”

Šetam po staroj samici iz koje ću uskoro. Sedam koraka. Kao sedam padeža, kao sedam Snežaninih patuljaka, kao sedam svetskih čuda, kao... ne znam ništa više. Evo ih.

Pijem kafu u novoj, prostranoj sobi. Počinjem da je prilagođavam sebi. Peđa, znajući za moju potrebu za preuređenjem, reče:

– Žare, što god hoćeš, mene i onako nije mnogo briga, ja tu samo prespavam.

U sobi ima i jedan veliki TV. Najveći problem ovde je voda, koja je u drugoj prostoriji i koje, zbog visine drugog sprata, uglavnom nema. Mir koji

ovde osećam je ipak neprikosnoven. Ovamo plave bluze retko zalaze, jer im baš i nije nausput. Na celom krilu smo samo Peđa i ja, ostalo su prazne sobe namenjene potencijalnoj epidemiji, odnosno karantinu. Ovo mu dođe kao medicinsko krilo. Čujem i ptice, navigacijskom greškom zaglavljene u zatvorskom hodniku. Čista egzotika.

Peđa je iz Budve, čeka svakog dana da bude preseljen u KP Dom. Ima pravosnažnu presudu od sedam godina. Devedeset i druge, neke letnje noći jedan golobradi momak je seo na svoj novi motor Kawasaki od 1100 kubika. Moćna mašina!

Vozio sam to čudo, jedno kratko vreme, dok sam snimao „Oktobarfest”. Ali, u ozbiljnijim scenama su me menjali Zoran Stevanović –Twiggi, moj prijatelj, veterinar sa Vračara, ili Frenki, ili... Bata Kameni. Ni na kocku, ni na brzu vožnju se nikad nisam mogao privoleti.

Poveo je i dvojicu prijatelja. Pilo se prethodno. I onda vozilo bez upaljenog svetla. Nije se zaustavljalo pred dve policijske kontrole. Treći je negde sišao i spasao glavu. Nikad se nije javio da svedoči. Na ulazu u Budvu motor se sudario sa alfa romeom koja je išla brže od predviđenog ograničenja. Troje mrtvih. Obojica sa motora i suvozač u alfi. Sedam godina za Peđu, treznog vozača alfe. Jako je mlad, tek mu je dvadeset i druga. Ima i srčanu manu. Bio je sa mnom jedno vreme u zajedničkoj sobi. Sećam se, često je znalo da mu pozli. Na kraju su mu omogućili, da bi bio malo više na vazduhu, da kao poluslobodnjak kuva kafu komandirima i Upravi, da pozove na posetu, odnese poštu, knjigu dežurstava...

Devetnaesti april, sreda, šest stotina dvadeset i osmi dan

Ništa pametno nemam da dodam na ovo „Devetnaesti april...” Kao da to, samo po sebi, ponekad biva dovoljno. Kao da to već predstavlja siže i sinopsis i istoriju i vaskoliki smisao.

Otac je jako loše. Da li ću opet moći da ga vidim?

Ponavlja se ono što sam već odavno znao – što veći komfor to slabija volja za bilo šta. U sobi u kojoj imam mogućnost da radim trista stvari, ne radim, niti umem da započnem nijednu! Dan provodim u samoći, jer Peđa radi od sedam do tri, i od pola sedam do devet naveče. Mimo tog vremena, mrtav umoran, spava. U sobi koja je bila predviđena za lekarsku ordinaciju nema rešetaka, bar ne vidljivih. Postoje samo spoljašnje, ali i one su sakrivene od pogleda jednom dugačkom zavesom. Zasad ne izlazim u šetnju jer mi mnogo više prija nesretanje sa uniformama.

Te noći sam samo hteo da pobegnem. Bilo je leto i go sam prkosio velikim kapima kiše. Hteo sam da se nebo slije u moje oči, da širom gledam smrt svake kapi.

„To niko ne može!”, rekao je najveći dečak.

„To ne sme da se radi!”, dodao je.

Onda je bilo veliko svetlo. Kao dete, kredom kad nacрта drvo, tako izgleda grom. Jedna grana šinula me po obrazu.

„Kad te pogodi munja”, rekao je jednom najveći dečak, „moraš munjevito da se zakopaš u zemlju!”

Jesam. Duboko. Dva metra. To je dobro protiv groma. Ipak, još sam zbunjen.

Go, kao mrtav kum Jusuf, zastao u zemlji i uplašen sam.

Nikom se nisam javio.

Jedan neuspeli pokušaj bekstva sa prvog sprata. Tri bonseka, tri prešegane rešetke, to je ukupno osam zauzetih kažnjeničkih ćelija. Poslednji dan aprila.

Drugi maj, 1995.

Ponovo besni rat u Hrvatskoj.

Sastavljeni smo od tela i duha. I bore se čitavog našeg života. Telo stalno teži prizemnim stvarima, a i sila gravitacije nas tera nadole. (Jednom će, kad duh odustane, telo i završiti dole.) A duh vuče nagore. Zato i centar

našeg rasuđivanja valjda i jeste u najvišem delu našeg tela, u glavi, negde.

Možda...

Buda se ne bi složio.

Deveti maj, 648. dan

Ponovo čekam, već četvrti utorak ne bi li se smilovali i odveli me tih stotinak metara dalje u KP Dom, na terapiju. Prvo je bio Uskrs, pa onda Prvi maj, danas je, opet, Dan pobeđe na fašizmu. Iduće nedelje je pedeset godina od kraja rata u Jugoslaviji. Onog tamo utorka će biti Dan pčelara, sledećeg Dan montera radijatora i tako... Sve u svemu, ovo je godina Duhovnog utorka.

General Question:

1. What are you going to do after the lesson?
2. What are you going to do at home this evening?
3. Are you going to watch TV?
4. What are you going to do at this time tomorrow?
5. What are you going to do next weekend?

1. Ništa.
2. Ništa.
3. Ne smem. Bih, možda, krijući. Bez tona. (Bajko je u smeni.)
4. Isto.
5. Ne znam. Isto, ništa.

Kako je lak ovaj engleski!

Ipak su me odveli i, začudo, terapija je zaista bila blagotvorna.

Nova soba je nešto duža, ali ja sam nekako najintimniji sa onih sedam

koraka. Osmi mi se čini nepristojnim.

trideset i sedma glava

TEVELIZIJA

„Jako se vara onaj koji misli da se može živeti bez drugih, ali još više se vara onaj koji misli da se ne može živeti bez njega.“

– Bodrijar –

Osamnaesti maj, šest stotina pedeset i sedmi dan

Otac je u bolnici već nekoliko dana. To se, potpuno besmisleno, inače krilo od mene.

Imamo novog zapovednika straže. Toliko mu se dopada ova zgrada da ozbiljno pomišlja i da se stalno nastani u njoj. Evo, upravo je otišao (16 i 30), ali to je samo privid. Tu je on negde iza ćoška, otišao samo da trepne dvaput, mljacne jednom i biće tu, ponovo, za par minuta.

Šta sam rekao? Sad je 17 i 10, evo ga dolazi ispavan, okrepljen, neponovljiv i neumoljiv.

Što se tiče našeg televizora, novi komandir straže ima sasvim *jasan* stav:

- Možete da ga zadržite, ali nemojte da ga gledate!
- Pa, ne treba mi! Molim vas, odnesite ga!
- Ne, ne, ne. Neka vam ga tu.

Dobro. Stimulativno. Sad već mogu da zamišljam da se svašta lepo emituje u svakom trenutku, dok TV krajičkom oka gledam sakrivenog ispod stola i dobro ufašovanog u svoj beli, fabrički ogrtač. Budi se mašta, mora se priznati. To vam je otprilike kao kad dobijete kineski pornografski časopis, bez fotografija. Joj, šta sve tu mora da ima!

Ali, mislim da ovaj naš TV nije bez razloga tu! Zamislite, ukoliko nenajavljeno bane neka međunarodna inspekcija da proverí prava i položaj

osuđenih lica u Crnoj Gori! Možemo da ga izvadimo i da se slikamo pored njega. A? A mislio sam i da zamolim moju tetka Iku (ako je dozovem) da mi izveze jednu *šustiklu*, ona je bila majstor za „toledo” i da TV šeretski pokrijemo. Znete ono kad se jedan kraj te kvadratne šustikle spusti preko ekrana. Tako smo nekad kod jedne druge tetke gledali TV Dnevnik. I, pošto je ceo torzo spikera bio pokriven belim krajem ove ukrasne šustikle, mogli smo da pogađamo:

– Kamenko Katić!

– Nije, nego – Branislav Surutka! Kamenko će tek na kraju!

Jedna opet treća tetka, malo dalja, je imala jedan od prvih televizora u boji. Mislim, to je bio onaj isti, stari dobri, crnobeli RR Niš, ali je bio malo *apgrejdovan*. Kao *abart* fića. Tada su mogle da se kupe plastične i providne folije. Providne, ali u koloru! Filteri u formatu televizora koje si mogao da nakačiš na ekran i da uživaš. Tetka je imala „trobojca”. Trećina folije, najdonja je bila zelena, u sredini beše žuto i najgornje – plavo. Bilo je idealno za pejzažnu kinematografiju. Za Dnevnik? Onako...

Slično mu nešto dođe i sa rešoom. „Neka vam ga, ali...” Ma ne brinite, mi ga uopšte i ne koristimo, on više figurira samo, znate, kao ukras neki, kao goblen. Dovoljno nam je da ga samo vidimo, pa nam odmah otopli oko srca. Mi, drugim rečima, i ne znamo kako da koristimo tu spravu, a veliko je pitanje da li uopšte i radi. Ponekad razmišljam, možda bih umesto njega mogao da izvezem jednu „kuvaricu”:

„Samo kad bi malo brže meš’o,
Kuvo bi na sveću, nipošto na rešo.”

Dvadeseti maj, šest stotina pedeset i deveti dan

Vesti o ocu. Bolje je.

Bol u mojim leđima je takav kao da umesto kičme imam neku granu, sasušenu i kvrgavu.

Dobru za potpalu. (Ne i za literaturu. Sem, ako je ne zapališ. Literaturu.)

Pita me, pre neki dan, jedan novopridošli robijaš:

– Je l' ti imaš slobodne posjete?

– Ne – kažem.

– Nego?

– Pa, vidiš, mene, oca i majku vežu lisicama (ocu i noge, on je najopasniji!), a sestru uglavnom sve vreme i tuku, *ćerajući* je da prizna.

– E? – čudi se.

– Da, da.

– Šta da prizna?

– Pa, to, da mi je – sestra.

– Pa, je l' prizna?

– Svaki put. Ali je oni svejedno opet tuku, jer se obično promeni smena, a milicija, znaš, kao i svi mi, ima, to... kratko pamćenje.

Od bivše SFRJ sad imamo nove države, Sloveniju, u kojoj se više ne ratuje, i Makedoniju, gde se srećom još nije pucalo. Imamo i države Hrvatsku i Bosnu, gde ratuju svi sa svima. Imamo i Saveznu Republiku Jugoslaviju, koja je sastavljena od Srbije i Crne Gore, i koja zvanično nije u ratu ni sa kim.

Jutros je generalni sekretar Ujedinjenih nacija Butros Butros Gali naredio mir na Balkanu. Svi su ga poslušali i otrčali na borbene položaje. Predsednik Jugoslavije Zoran Lilić je primio članove recitatorske sekcije iz Gnjilana, a premijer te iste zemlje Radoje Kontić je celo jutro pravio novi koncept recepta za turšiju. Predsednik Srbije Slobodan Milošević se ne javlja. Opet. „Nešto krupno uči na pameti.” Uf, kako me je strah tog čoveka! Kao da je bolesna zemlja legla na sto kakvom priučenom kiropraktičaru i sad konsternirana strepi hoće li je to krckanje izlečiti ili slomiti kičmu.

Ja sam i dalje tu, sa sasušenim drvčetom, umesto kičme, i čekam terapiju. Bezobrazan, kakvog me mama rodila, napisao sam zahtev za raport, povodom stalnog neodlaženja na prepisanu fizikalnu terapiju. Odmah zatim usledio je odgovor – da ja više neću odlaziti u KP Dom, ali će ubuduće

breg dolaziti Muhamedu.

Odnekud izroni Savo, prvi put otkad sam u novoj sobi:

– Ma, znaš li ti, jadan, koliko je Tito volio da slavi rođendan sa mnom?

– Ne! – zatečen sam.

– Auuu! I potrefismo jedne godine, čini mi se da je čet'rs' četvrta bila, našosmo se na Drvar. I ka' svake godine, volio je za rođendan da jede pasulj sa mnom. I to iz jednoga tanjira! Eeee, nije se tada ni moglo bolje. I gledamo se Stari i ja. Gleda nas cijeli Vrhovni štab. Ofucani, nikakvi... Ka' *družina Pere Kvržice*. Gladni, i oni bi za'vatili *ožicom* po malo pasulja, no nema. Srčemo Tito i ja, obojica s kraja, zavatimo u *ožicu* po malo pasulja. Teško je to vrijeme bilo. Stari, isto odrpan, nikakav. A mislim se, nije lijepo da ti budući predsjednik bude tako, je li... nikakav. *Pešes* dana prije toga *mene* pa'ne na pamet da još imam onu uniformu što su mi Dado i Eva...

– Onu što su prekopirali iz *Burde*? – setih se.

– Eeee, iz *Burde*, iz *Burde* je taj kroj bio. Ali, opet gledam ga, veliko će mu to bit' Ja sam ipak grmalj za njega. Aj' da mu sašijemo nešto, da se upristoji. Zovnem Čerčila da mi pošalje i malo štofa, ja taj viski ionako nikad nijesam pio. Odma' je Vinston posla', čim je čuo – Za tebe, Savo? Ih!

Te mu mi, tu, na Singericu (Vrhovni štab je vazda ima, na moje insistiranje najnoviji model Singerice), tu mu ova njegova mala, Davorjanka, sašije prelijepu uniformu. Prelijepu! A on nema pojma o tome. Ona mu je noću uzimala mjeru, kad zaspi. I sad, ručamo, velim ti. Gledamo se. Gledamo i *oni* tanjir pasulja. Tamo pliva jedan komad mesa. Jedan! Teško vrijeme! Nećemo ni ja, ni on! To je bio komunizam! Jedan tanjir, jedan komad mesa, dvije kašike, dva pobratima. U jednom momentu Tito viknu:

– Saaavo, brateee, pogledaj nebo! – ja pogledam gore, a nebooo... crno od padobranaca. Vratim pogled dolje – nema onoga komada mesa!

Nestade, sa onim komadom mesa i Savo. Iz nekih dokumentaraca saznadoh šta je bilo sa maršalskom uniformom.

A iz današnjih Večernjih Novosti saznajem da je razmatranje naših žalbi

pred Vrhovnim sudom zakazano za 22. jun!

trideset i osma glava

DOĐI SJUTRA, DOĐI DOGODINE...

„Glumac!? Kaži nešto smešno!”

**Dvadeset i šesti maj,
šest stotina šezdeset i peti dan**

Danas je pristiglo leto, čuveno spuško, treće ovde. Došlo je sa komarcima, bubama, nepokretom kao svojom obaveznom pratnjom. Začudo, vode ima. Vazduh je stao. Ovaj isti koji sad dišemo, biće isti tu i narednih četiri-pet meseci, svakog dana sve istrošeniji i gadniji.

Gledam sa prozora prema raskrsnici. Čekam Anitu. Razaznajem neke poznate likove. Vidim kako se tumba sa leve na desnu nogu zatvorski doktor, gospodin Tomić, dok sporo korača. Ova prostodušna dobričina sa ogromnim trbuhom koji gura ispred sebe, uvek me obraduje svojom pojavom.

Prust reče:

„Ne tražiti ništa drugo od života sem da se sastoji od srećnih popodneva.”

28. maj, 667. dan

Kusta je dobio drugu Zlatnu palmu u Kanu! Vidim na mom zabranjenom televizoru Lazara i Mikija kako se vesele. Peđe nema celog dana, pa nemam s kim da podelim radost.

29. maj, 668. dan

Radost ranog buđenja? Ne vidim u čemu se sastoji taj optimizam. Valjda je tako bilo u svim zemljama bivšeg realnog socijalizma, zajedno sa našom

zemljom, koja je bila nešto zapadnija. Ustati što ranije, pre četiri, ako je moguće, krmeljati čitav dan, je bio dokaz da se radi o ozbiljnom radniku koji se zakleo da će za dobrobit svoje domovine i njenog socijalističkog napretka ako treba dati *čak i život*, pa šta je onda par sati sna manje. Hitalo se uranku pre četiri, da se dokaže da nas je nemoguće uhvatiti na spavanju i da ćemo eventualnog, nikad usnulog neprijatelja, budno dočekati. Najvažnije je bilo, dakle, što ranije odjuriti biciklom, motorom, peške, autobusom do svog radnog mesta, gde je čekala pogibeljna želja za prebacivanjem norme. To što će telo nastavljati da spava još par sati u najnemogućijim položajima nije bilo važno. Važno je bilo samo što pre pobeći iz kreveta. A onda, može se trenuti i u autobusu ka poslu, zatim i prvih par sati u ćošku fabričkog bifea.

Zar nismo taj fenomen da čak možemo i da ratujemo spavajući dokazali i u Drugom svetskom ratu. Revolucija koja teče i spava. Nikad nije prihvaćen taj moj predlog za podnaslov velike filmske epopeje zvane „Igmanski marš”. Kad smo tu značajnu ratnu „pobedu” mogli da prespavamo, mesečareći pored naivnih Nemaca, šta li onda za nas predstavlja dremkanje na poslu? To je samo dokaz više da smo nesalomivi i da nema tog problema koji i spavajući nećemo moći da rešimo.

Da, setih se „Igmanskog marša”. To je bio moj prvi film sa Zdravkom Šotrom.

Tek sam se bio oženio, venčali smo se jedanaestog, a Maja je u Libiju otišla sedamnaestog septembra, 1982. Kad se vratila u martu, 1983, izgledala je kao pobegulja iz Aušvica. Nakon dve nedelje njenog odmora trebalo je da zajedno idemo u Tripoli. Na moje insistiranje, nismo tamo otišli, prekinuvši tako na pola njen godišnji angažman pri Centru visokih vojnih škola, gde je radila kao prevodilac sa srpskog i engleskog na arapski. Pričala mi je o ishrani u hotelu „Marhaba”:

„Mislila sam da je jedan isti komad ovčetine plivao u toj čorbi sve od septembra do marta”

„Počinjem da radim film u Bosni, „Igmanski marš”. Hajde sa mnom!”

„Hoću!”

Sarajevo. Mislim da smoiskusni Slavko Štimac i ja najmlađi u ekipi. Tu

nas je jedino nadmašio Nikola Kojo. Ja igram lik „duhovitog Crnogorca”, kog sam toliko puta odbijao, ne slažući se sa sprdačinom na istu temu. Ovaj „Miljan”, ili onaj „Janko Kvisliš” iz „Trinaestog jula”, je valjda trebalo da budu moj dug Crnoj Gori. Tako sam to i radio. Za mnogo sitne pare. Za veš mašinu, ili novi TV. Dobro. Mislio sam da to tako treba. I mislio sam da sam dužan.

Inače, u tom filmu se pojavio ozbiljan spisak glumaca koje je lako pronaći u filmografiji. Maji i meni je lepo bilo, u pauzama, sa Lazom Ristovskim, Batom Kamenim, Radkom Poličem, Milenom, Mimom, Štrljom, Slavkom... Laza je igrao Tita, Bata Kameni – koga god je trebalo, kao i uvek. Ostali smo bili revolucionari.

Elem, da ne tupim, jer su Glumačke ispovesti uvek dosadne, zanimljive samo drugim glumcima, a i šta će glumci „nego da glume”... pročitah u scenariju da se Slavko i ja, na snegu, na oslobođenoj teritoriji Foče ili Rudog, ne sećam se tačno, kupamo u „improvizovanom partizanskom kupatilu”.

Pitam Šotru, još u Beogradu:

„Kako ćete to da napravite?”

„Ajde, ne brini!”

Pitam isto Nikolu Popovića, direktora filma, prijatelja kuće i ženinih roditelja.

„Ajde, ne avetaj, samo mi pazi Maju!”

Pitam, noć pred snimanje Boža Nikolića, direktora fotografije:

„Koliki je taj kadar? Mislim, šta se vidi tu?”

„Neće ti se, mišuru, viđet’ ono čudo!”

Dolazim na snimanje. Kalinovik. Od Trnova, gde smo smešteni ima oko trideset kilometara. Maja je ostala u hotelu. Pet ujutru, noć.

„Imam samo jedan kadar! Spavaj, biću tu za tri sata.”

„Nije... Libija?”

„Nije, spavaj.”

Temperatura, minus 10 Celzijusovih. Gledam „scenografiju”. U desetak vojničkih kazana iskuvavaju se prljavi veš i zavoji Prve proleTERSKE brigade. Iako je bolno hladno, iz kazana se okolinom širi nesenosan smrad.

Vidim da se u kazane dodaje i nešto smrznuto, iskopano ispod par santimetara snega. Puši se izmet jednog konja, pored. Sipaju i neku tečnost boje krvi. Ili je... Iza barake se okreće neko jagnje, oko kog pocupkuje par vojnika u JNA uniformama. Ovamo napred će se snimati neki total, prvi kadar. Hladno je da puca drvo, ali mi se i, mimo toga, ne dopada rabota.

Odosmo Slavko i ja da se pripremimo. Probamo, dok meni lepe brkove.

„Čujem da stiže naredba da se briju brkovi!” – Slavko.

„Koliko znam, brkove nosi i drug Staljin!” – Žarko.

Znamo tekst, staviše mi brkove. Šator. Hladno. Nema nikakvog grejanja. Sad se treba skinuti. Jesmo. Odosmo, ogrnuti šinjelima do „seta”. Gledam našu scenografiju, čija priprema još nije gotova i vidim da sad onu miomirisnu vodu iz istih proletherskih kazana sipaju u naš budući „tuš”!

„Dagi!”, nađoh pomoćnika režije. „Pa, ovo je ona voda iz prvog kadra!”

„Lauše, nije, to je za druge tuševe, vama je donešena vrela voda iz hotela.”

„Čime je donešena?”

Dagi već ode da priprema „drugi plan”.

„’Hoćemo li momci, hladno je!”, požuruje iza kamere Božo Nikolić.

„’Ajmo složno, ka’četr’s osme!”, pokušavada nas obodri dobri i neupućeni Šotra.

„Ljudi, jeste vi normalni, dobićemo neku kožnu bolest!”, i Slavko protestuje.

Nikola Popović odlazi, proverava naš tuš, raspravlja u svojoj karakterističnoj pozi sa visoko prekrštenim rukama sa ljudima iz scenografije. Hladnije je valjda samo bilo tada, krajem januara, 1942. Prolaze smrznuti minuti. Tresu se goli „proleter” iza nas. Pogleduju nas, komentarišu. Mi smo sad drkadžije. Vraća se Nikola, klima mi glavom, što je valjda trebalo da znači da je voda čista. Slavko i ja se odlučujemo da poverujemo.

„Boto, koji ti je to objektiv? Trista ili osamdeset i pet?”, pita Slavko.

„Evo ga, sad i ovaj hoće da režira!”, nervozan je Bota.

»Pa, hoću da znam koliki je kadar, šta se sve vidi!»

„Krupno ste vas dvojica, do pupaka!”

„A što onda da se skidamo goli?”, sad ja opet pitah.

„Zbog drugih, zbog druge vojske, zbog statista iza vas!”, šapuće mi Dagi.

Dok smo se raspravljali, ona voda, koje god vitamine sadržala, se već i ohladila!

„Ton! Kamera!”

Spavko i ja smo se tuširali četiri „dubla” na minus 10 ledenom vodom nepoznatog kvaliteta.

Tu nisu prestale naše muke. Posle završenog snimanja nema ni peškira, niti bilo koga da nas ogrne, jer je garderoberke bilo „stid” da nam priđu! Ogrće nas direktor filma, Nikola Popović, šinjelima i ubacuje nas u kampanjolu koja je otvorena pozadi. Dodao nam je flašu viskija:

„Oprostite mi, deco moja.”

Narednih pola sata smo se Slavko, crveni Džoni i ja vozili do hotela, mokri, šibani vetrom. Bez donjeg veša, bez privatne garderobe... Slavko i ja stigismo do hotela, Džoni nije.

Na premijeri smo otkrili da se u filmu vidi i naša bezrazložna nagost.

Ne znam zašto sam ovo ispričao. A, da! Red muzike, red recitacije.

I postao sam posle malo nepoverljiviji prema *autorima* filma. Glumci su u ovoj zemlji *izvođači*. Oni izvode svoje kerefeke, tuđe reči, svoje telo. Glumac! Kaži nešto smešno! To ti jedino verujemo!

Sa pomenutim autorima sam ipak ostao blizak i snimio još nekoliko filmova posle toga. Oprostio jesam, zaboravio, evo, nisam. Menjamo temu kad se sretnemo. A Boti Nikoliću se, sa druge strane, očigledno mnogo dopalo kako se Slavko i ja kupamo, pa nas je tuširao i u svojoj režiji, u drami „Svečana obaveza”.

Osmi jun, četvrtak, 678. dan

Poseta! Otac je bio! Sa majkom i Brankom. Da, stvarno se oporavio, ali

senilnost čini svoje. Zamolio sam Branku na prošloj poseti da mi donese Kuran koji znam da tata drži u svojoj biblioteci. Otac se do perfekcije seća detalja iz 1934, ili iz šezdeset i druge, priča o detaljima kravate prodavca kod kog je te godine u Sarajevu kupio ovu knjigu, ali jutros se začudio kad mu je naša majka rekla da će danas da idu u Spuž. Priča mi anegdote iz svog, ali i iz nekih drugih vremena. Branka i majka pokušavaju sopstvenom logorejom da mu uskrate to, a ja vodim simultanku. Rekao sam mu u jednom trenutku:

– Da, znam, pričao si mi to.

– A, jesam li? – pogledao me je beznadežno razočaran. Da me taj pogled ne bi progonio do kraja života, brzo sam dodao:

– Jesi, ali ja sam zaboravio.

Ponovo srećan, ispriča mi anegdotu do kraja. Naravno, opet sam je zaboravio i to takođe sebi ne opraštam, bez obzira što je njegova priča već duže vreme prilično konfuzna.

Šta će se dogoditi za petnaest dana, 22. juna, 1995? Obećao sam bio sebi da neću o tome, ali, eto, kao da to postaje neizbežno. Ne sumnjam da oni, njih pet sudija Vrhovnog suda, pojedinačno, već imaju formiran stav o tome. Da li je ličan, profesionalan ili nametnut, to je već manje važno, ali sam siguran da je formiran. Ja više ne mogu objektivno posmatrati ono što sam uradio, kao što verovatno nikada i nisam, a ne verujem da ću ikada i moći. Da li sam navijao za sebe sve ovo vreme, ili sam sebi samarićanski tovario krivicu kad je i nije bilo? Samo će Upravnik znati pravu istinu, samo će on znati da donese pravednu presudu... A ovih pet ljudi? Šta oni mogu? Znam ja odavno da „ove gore ne trpe regule” i da je mučno gledati, a još mučnije osećati na svojoj koži dubiozne i diskutabilne odluke crnogorskih sudova. Nikola je čekao pravosnažnu presudu pet godina. Doderović čeka da mu zakažu sednicu Vrhovnog suda već dve godine! Postoje regule, dobre i loše, ni gore, ni bolje od ostalih zakona u svetu, ali primena tih regula je u ovim krajevima priča za sebe. Toliko podložnosti, protekcije, straha, osvetoljubivosti teško da bi se još negde moglo naći. Predsednika Višeg suda, Dakića, nema već mesecima da obiđe zatvor, a kako bi od bruke i dolazio posle onolikih obećanja datih u novembru. Čeka

sad, verovatno, da odu iz zatvora, makar u KP Dom, svi oni kojima „obeća što mu i ne iskaše”, pa će, valjda onda, svečano nepoznat nekim budućim zatvorenicima prirediti zadovoljstvo da ga i uživo vide.

Na Skupštini, čujem, daju predlog da se uvede nešto kao republički pravobranilac, koji će biti, već se naslućuje, samo još jedna karika u razvlačenju zvanom „dođi sutra, dođi dogodine”, što bi rekao Vidin Kanjoš Macedonović. To će biti samo još korak više u širenju (ne)odgovornosti, još jedna pregrada u lepezi straha kod sudija. Takođe i otvoreno priznanje države da sudovi loše rade. A to je i sistem tako postavio, jedan stepen, pa viši, pa vrhovni, pa savezni, pa... Pravo je prilično rastegljiva nauka. A i ljudi su *pogani*, pa vole da se žale. To je kod nas ušlo već i u genetski kod da se uvek sude, žale, jadaju. „Žaliću se do Tita!” „DO SAVEZNIH ORGANA, AKO TREBA”, sećam se pretnje Petra Božovića u „Braći po materi”. Nikad zadovoljni nakaznom pravdom šta nam je drugo i činiti čitavog života nego – presavijati tabak! I život tako jednom postane ožalben, ožalošćen, žalan i žalostan. Postane žalba i prođe kao žalosna neuslišena žalba nekom još višem sudu na koji se uvek gleda nekim širokim, nadežnim očima. Valjda tamo, na onom svetu, bude konačne pravde, bez potrebe za novom apelacijom.

Ili je i tamo u toku ista zemaljska farsa?

Jedanaesti jun, šest stotina osamdeset i prvi dan

Da, ovde, na ovom spratu, vode više neće biti. Visina je to, ipak. Drugi sprat, bato! Kad pogledam sa prozora prema dvorištu samo me žmarci spopadnu.

Počinjem da šetam, uporno, kao da stižem negde i uvek se ozbiljno okrenem posle sedmog koraka, putujući nazad još sedam.

trideset i deveta glava

BABA MILICA

Četrnaesti jun, šest stotina osamdeset i četvrti dan

– Ako umrem prije petnaestog, 'oću li primit' penziju za taj mjesec? – izmislio je Mili da je pitala jednom naša baba po majčinoj strani.

Milica Nikač, rođena Vujačić je bila, i pored mnogih smrti koje je videla (petoro dece je sahranila), vesela žena. Jedino kad je bila ozbiljna je bilo kad bi rekla:

„Ja ne da mrem dok se Drago (njen jedini sin, moj ujak) ne oženi.”

Prešišala baba Milica, po obećanju, bogami preko osamdeset, Drago se momči i dalje. U nekim, jednako već ozbiljnim godinama, oženi se, napokon, moj ujak. Baba, već oslepela od čekanja i života, savijena, izjavi:

„Ja ć' d'umrem kad zagrlim Dragovog sina, Đura!” Dobro. Rodi se i Đuro pa se rodi i Tanja. Baba i dalje dobro, ne da mre, zašla u desetu deceniju. Nikad za života nije dogurala do pedeset kila, ali joj je duh vazda bio na visini. Bila se navikla, poslednjih sedamdeset i nešto godina da dnevno pojede pola kriške hleba, dva-tri zrna grožđa i malo sira. To bi zalila sa pola škudele „Vranca”. „Vranac” se, ne znam od kad zove tako, ali to vino su oni u godinju pravili čitavog svog života. A baba je negde pristala na prevaru da to vino pravi samo njen Drago. Dođe momenat, negde osamdesete, kad ni drugu Titu nije bilo baš dobro, da baba Milica – onemoća. Zabraniše joj doktori sir zbog holesterola i vino zbog tanina i staviše je na nake antabajotike, asisale, a i Mileva, moja tetka je, krijući, palila sveću u cetinjskom manastiru za njeno zdravlje. Zalud sva ta medicina, baba svakog dana sve gore. Vezali je na infuziju, ništa. I onako slaba stade da vene! Kupiše, kako valja, sve za poslednju priliku i

raspitaše se već i za boju i veličinu kovčega. Mili, šaleći se sa crmničkom štedljivošću, najozbiljnije predloži ujaku da babu sahrane, onako sitnu, u neki manji, jeftiniji, dječiji kovčeg. Ujak je zbog ove šale Milog ignorisao pola sata. Posle je naglo počeo da se smeje i dugo ga grlio. A onda su se napili. Nakon toga nisu govorili pola godine. Od zajedničke sramote.

Odlazili smo svi da vidimo babu. Voleli smo je. Ode, kako je i red, Brankin muž, lekar Mirko Lakić, da poslednji put pogleda majku svoje tašte:

„Ajde, ne sprdajte se s babom, dajte joj onu škudelu vina!”, Mirko, autoritet.

„Doktor iz familije, ne bi slaga da ne zna!” Poslušашe ga. Popi baba Milica pola čaše „Vranca” i... živnu! Malo, pomalo, posle par dana vrati se babi život. I požive – još sedam godina! Nije nas ona mogla videti, ali nas je opipavala i prepoznavala i stalno vesela bila. Umrla je krajem jula, osamdeset i osme. Javi mi majka sa danom zakašnjenja. Da me „ne nervira”.

„Sahrana je sutra u jedan, sine, ali niko ne traži da se i ti lomataš od Beograda!” Zovem mog brata od tetke, Milenka Radomana, upravnika Centralnog zatvora u Beogradu, jer se radi i o njegovoj, kao i mojoj babi, majčinoj majci:

„Miško?”

„Bratski, majke su nam blesave potpuno! Ču’s da nas „ne nerviraju”? Crmnička posla. Već sam završio karte za Titograd ujutro. Budi ispred kuće u osam!”

Budem. Dolazi njegov službeni auto, idemo na Surčin. Službenica Jata je bila iznenađena:

„Meni je jako žao, ali ne znam zašto na vašim kartama piše da je let u devet i trideset, kad je jedini jutarnji let koji Jat ima za Titograd u šest i deset?”

„Šta da radimo?”

„Pa, evo, mogu da vidim da li ima mesta u večernjem...”

„Moramo na sahranu u jedan!”

„O, baš mi je žao! Mogu da vas prebacim na let za Dubrovnik za pola sata, ako vam to nešto znači?”

„Znači!”, bratski se složismo.

Dubrovnik. Čilipi. Kako sad dalje? Od Dubrovnika do Titograda, odnosno do Virpazara, pa do Godinja... u to vreme je postojala i redovna linija do Titograda, ali sa lokalnim zaustavljanjima, presedanjima, pauzama, sigli bi tamo nede oko četiri, možda pet, možda i sutra, zavisi od saobraćaja, a zbog sezonskog turizma ni to niko ne može da ti garantuje. A sahrana je u jedan! Sad je pola jedanaest. Za dva i po sata!

„Miško, hajde da uzmemo rent a car!”

„Bravo, bratski!”

Ispred nas desetak punktova sa mnoštvom reklama, prospekata, ponuda... nema Gužve ispred nijednog.

„Dobro jutro!”

„Da, izvolite?”

„Trebaju nam kola...”

„Ža'mije gospar, nema ništa!” Kod drugih, trećih, devetih... isto. Poslednji, Avis, vrlo predusretljiv lik: „Izvol'te, kako da vi pomognem?”

„Pa, trebaju nam kola...”

„Laušević! Je l' tako? KOLA? Nema problema! A će biste vi?”, obradovah se katunskom, mom cetinjskom akcentu, i naravno pređoh i ja na isti.

„Znate, imamo smrtni slučaju familiju, moramo stić' na sahranu... Virpazar, Godinje...”, pokušavam da klasičnom servilnošću postignem cilj.

„A, oprostite!” promeni ton.

„Pa, ako imate bilo što, ja bi' vam bio mnogo zahvalan”, nastavljam zadatu temu.

„Ma, nema prooblema, Lauševiću, saćemo nać' nešto.” Krenu da traži po papirima rasutim po pultu. Zastane, zamišljen, nad jednim listom, nešto gleda, pita, rasejano:

„A ko je umro, oprostite?”

„Baba... moja baba”, kažem.

„Ou! Lauševiću, primite moje saučešće! Tragedija!”, prekide traganje i rukova se sa mnom. Miško, nepoverljiv, stoji malo dalje sa strane, Gleda okolo tražeći, izgubljen, neki drut izlaz.

„A vi, oprostite?“, pita službenik Miška koji preču prethodni dijalog:
„Pa, trebaju mi kola, smrtni slučaj je u pitanju, sahrana, znate!“
„I vi? Ovoje tragedija! Tragedija! Ko je vama nastrada?“ „Umrla je moja... baba!“, odgovori.

„Aaa, moje saučešće! I vaša baba! Strava!“ Miško shvati nespোরазum, priključuje se, nadežniji.

„Mi smo braća, zajedno smo.“

„Aaa, to je ista baba!“

„Da“, potvrdih.

„Ista baba! Strava!“, vrati se papirima službenik Avis. Lista. Gleda vrlo besno jedan papir, stisnuo zube, maše glavom, namrštio se, pa naglo umiri facu u tugu:

„Je li se mučila?“

„Pa... nije... neznam.“

Počinje vrlo ozbiljno da traži po papirima dalje i ne gledajući me, odsutno ponavlja:

„Tragedija, tragedija!“

Ne znam šta da radim. Njegov angažman mi ipak daje nadu.

„Kolko je imala godina?“, upita iznenada zagledan u dno jednog papira, kao da samo taj podatak treba za neke ključeve koje će nam sledećeg trenutka izvaditi iz fioke.

„Sto jednu...“, priznadoh.

„Tragedija, tragedija...“, nastavi da traži nešto ovog puta, stvarno po fioci, gde, nadam se, čekaju ključevi. Onda naglo izvadi ruke i poklopi šakama oči i smrtno ozbiljnim tonom upita:

„A kad je umrla?“

On me već okupirao, ja sam njegov rob, ja više ništa ne mogu, samo poslednjom snagom rekoh:

„Prekjuče“

Službenik Avis naglo odlepi šake sa lica, otresajući veliki bes:

„A, u pičku materinu! Će usred sezone!? Da je umrla... zimus!?“ – zabaci glavu gledajući prema plafonu – „Znaš kakvih sam kola ima! Tragedija! Tragedija!“

Gledamo ga, ne verujemo ni Miško ni ja sopstvenim ušima. Odjednom

lik odlučno ustade:

„Ništa, nema druge nego da ve ja prebačim mojim kolima. 'Ajmo!'”

Četrdeseta glava

ČETIRI KOŠA RAZLIKE

**Dvadeset i prvi jun,
šest stotina devedeset i prvi dan**

Večeras počinje prvenstvo Evrope u košarci. Jugoslavija igra sa domaćinom Grčkom. Sutra moje sudije treba da kažu svoje mišljenje (ili tuđe?).

Devet je naveče. Pobedili smo Grke u produžetku, iako smo sve vreme gubili sa desetak koševa razlike. Kao da mi je noćas bilo mnogo značajnije da li će proraditi Danilovićev šut, ili Divčev horog, negoli sutrašnja odluka Vrhovnog suda Republike Crne Gore. To, da li će mi prepisati smrt kao terapiju, dati petnaest, dvanaest godina mi je, u jednom trenu, zaličilo na broj koševa koje treba dati više od Grka. Zanimljivo ludilo najdužeg dana u godini.

Ustao sam jako davno (kad li to beše?). Jutros, kao neki užasni i mamurni pluskvamperfekat od kog sam ostao samo u delovima. Nasledio delove ruku, glave, sopstvenog sebe, davnašnjeg, jutrošnjeg i tu sad stojim samo ogrnut tankim sećanjem izmenjenog lika i pogleda. Je li to trebalo dokazati? Da treba izmeniti sasvim nečiji lik tim sadističkim prolongiranjem? Onda će iz ovog mlinca jednom izaći jedno neznano biće sa znanim imenom samo. Je li to quod erat demonstrandum? Da, to je QED u Crnoj Gori. Moć države nad nemoćnim i nebitnim pojedincem, koji je prednost u krajnjem rezultatu od ta jedna četiri koša doživeo kao četiri godine robije manje.

Najdivnije je što mi se i pored tako dugog bdenja uopšte ne spava. Može li se od spavanja čovek odučiti? Kao što ga oduče od spavanja sa ženom, od pušenja, od slobode, od droga, raznih, tako mu se i taj tvrdi zatvorski jastuk može obespredmetnuti sasvim, pa na mestu gde nekad stajaše zatekneš provaliju za glavu, sa koje ćeš večno curiti ka mračnom bezdnu. Glava nagnuta nad klanac nesna, kao poturena nepoznatom dželatu iz

tmuše. Ništa veselije nisam mogao da smislim za ovo večer, dragi slušaoci!
Do sledećeg teškog slušanja sa mnom, želim vam laku noć!

Šest stotina devedeset i drugi dan

Sedam ujutro. Veliki članak u današnjoj Pobjedi – „Svi za ukidanje presude”. Tri četvrtine članka o žalbi tužioca!

Da ne bih blenuo čitavo jutro u Peđin budilnik kao u ogledalo, odlučujem se za učenje engleskog.

Do you prefer to eat at home or in a restaurant?

Do you prefer steak to omelette?

Which wine do you prefer: red or white?

Pola deset. Čudno sam miran dok tamo traje rasprava o mom životu?

Pola jedanaest. Mislim da im je dva sata bilo dovoljno i da su sad ispratili goste i ostali da večaju. Da, pokušao sam da učim engleski, ali opet sad radim ono što sam rekao da neću, bludim u sat. Ne smem da puknem, makar se i najgore desilo. Kako je to lako reći sebi, kao sa strane. I kao da možda nisam već odavno pukao.

Sutra će ovde svi biti u stanju da svaku donešenu odluku proglase logičnom:

– Boga mi sam znao, no nijesam *htio* da te opterećujem!

– Pa, znaš kako je, drugog izbora nijesu ni imali!

Kad bih mogao to nekako da ne slušam, ili da ne čujem.

Da mi nekim izolovanim kanalom, nezavisnim od mozga, ta informacija samo protuneliše kroz glavu ne ostavljajući traga.

Podne. Ništa. Samo iritirajući lavež ptica iz hodnika. Dosad mi je prijalo to dozivanje zalutalih ptica, žalio sam ih čak što su nesnađene i nevine zaglavile u zatvorskom hodniku, sad mi smetaju. Sve mi sad smeta. Sve.

Jedan je sat. Pa, dobro. Pretpostavljam da je nešto povoljno po mene odlučeno da bi mi već javili, ovako, rekao bih mrka kapa. Kako uspokojiti moje, ponovo? Šta im reći kao dokaz da me ni najgora odluka neće uništiti. Smislićemo već nešto. Toliko sam puta do sad osuđivan na smrt i na sceni,

i van nje, pa valjda neće biti teško pronaći neko već odrađeno i pronađeno rešenje. Uvek sam, kao sumanut, bežao od već viđenih rešenja, od faha, ali sad očigledno drugog izbora nema.

Pola dva. Stigao je Fila.

„Prezadovoljan je!”, javlja mi Peđa. On je gotovo sto posto ubeđen da će presuda biti ukinuta. Većanje je odloženo za jedan od narednih dana, ne bi li mi još malo protanjili nerve.

Vraćam se u svoju sobu. Jedan komandir me predstavlja svojoj novoj koleginici:

– Evo ti ga, to ti je on! – predstavlja me kao njegov patent, kao njegovo vlasništvo, njegov spermogram, kao Bog što predstavi Evu Adamu.

I bi Eva.

Herpes simplex, parapsoriasis „Muxha-Hubermann” varičelomorfne tipa, vitiligo Saturnovog tipa, folliculitis, spondzloza, hipertenzija labila, neurosis... kako je sve to prijatno kad se uhvati jedno sa drugim podruku, kao što igra pipirevku po meni i u meni ovih dana.

Jutros imamo više dešavanja na programu, poseta mojih, dolazak terapeuta, utakmica sa Litvanijom. Sve će to, pretpostavljam, navaliti u isto vreme. Ja bih, opet po običaju, voleo da sam na nekom petom mestu, recimo u Buenos Ajresu, u bašti „Rosinante” u onoj ulici paralelno sa najširim bulevarom na svetu, Avenijom devetog jula. Ali, ko zna, možda onaj ljubazni i duhoviti Felipe jutros ne radi, tako da me nekim slučajem sudbina i preseli tamo, možda bih se razočarao i pozeleo da budem, na primer, na drugom spratu Istražnog zatvora u Spužu. Da li Divac kao „Jezerdžija” trenira na dan utakmice, ili još uvek kunja?

Nije kunjao! Mi to ipak još uvek radimo bolje od Litvanaca!

Dvadeset i četvrti jun, subota, 694. dan

Nemam ništa da izjavim u odbranu ove subote, sem što su Jugosloveni i Hrvati i dalje jedini neporaženi na Evropskom prvenstvu u Atini.

Četrdeset i prva glava

KOLIKO TRAJE SEKUNDA

Dvadeset i šesti juni, ponedjeljak, šest stotina devedeset šesti dan

– Kume, a, 'el' ima, tako... oko pola četir'? – mesecima me već, na krugu, namigujući, pita zavereničkim tonom jedan nepoznati robijaš prozračne inteligencije.

– Ne brini, mislim da nema još – kažem, vraćajući mig.

– Fala, kume! – namigne ponovo i produži, vrlo ozbiljan, „umivajući” šake, s pogledom u stranu, nisko dole. Onda ih protrlja i zavuče, zadovoljan, pod miške.

Često odlazim po vodu u prizemlje. To mu dođe dobro za nožne mišice. Dok se penjem, pri svakom stepeniku, kanistre podižem do visine grudi. To je dobro za ruke. Tako spajam korisno sa tečnim. Tako i ludim, lagano. To je dobro za glavu.

Da, prošlo je pola četiri.

29. jun, 699. dan

Draga Silva,

Danas je neki četvrtak. Dan za pretovar briga sa najbližima. Dan za malo nadmetanje „Ko je bolji glumac?” Jeste, dobra je ta moja škola, ispekao sam ja taj zanat. Osmi je dan već otkad su vrhovni suci zasedali, osam im... Još ništa.

Prvo sam načuo „ukida se”, zatim „potvrđuje se”. Juče i „smanjuje se”. Sve od istog, upućenog advokata koji brani pola zatvora, a blizak je sa jetrvinom zaovom čija svastika ima *nekog* u Vrhovnom sudu. Kažu za njega da je nepogrešiv. Pa, mora biti kad ti ovako tom lepezom mahne ispred

nosa. Ali, ja ipak mislim da oni to još nisu prelomili, nego onako, uz meze i rakijicu, još divane. U septembru će se oni dosetiti da bi možda mogli da jave ovom zainteresovanom hoće li ga streljati, ili imaju još bolju ideju. Jutros mi dolete odnekud ono Krležino: „Sačuvaj me, Bože, srpskoga junaštva i hrvatske kulture”, pa mi se samo, pre srpskoga junaštva isturi „crnogorske pravde”.

Šta da se radi. Od nas nije tražena saglasnost ni o samom činu dolaska na svet, a jednako smo *konsultovani* po pitanju mesta i vremena. Je li to sve kazna? Aristotelovsko horoskopski zacrtan usud?

Sutra je sedamstoti dan mog zatvora, a juče je bio Vidovdan. Tako. Svaki dan ima svoj identitet, makar broj.

Nekad ne jedem danima. Mislim – „iskupljujem se”. Onda četvrtkom uveče proradi moja bolećivost prema majčinom trudu i utrpam u sebe od svega što je donela, što više mogu. Ne smem baciti nešto njenom rukom načinjeno, a da ga ne okusim pritom.

Pišem *Dnevnik* i dalje. Nikad ne čitam šta sam ranije pisao. Strah me da pogledam te ispisane stranice. Još veći strah od neispisanih. Šta će tamo stajati jednog dana? Šapućem sebi da bi bilo ludo sad poludeti. E, kako je to lako. Savetovati, mislim. Poludeti nije lako. A opet, kako ti da znaš jesi li poludeo? Je li to skopčano sa sopstvenim priznanjem, stručnim pregledom, ili obdukcijom.

– Evo, kolege, pogledajte, ovde imamo klasičan primer „manje vrednog mozga”! Ova vijuga ovde, priđite kolegginice...

Voleo bih na Svetu Jelenu (aha, „Napoleonov sindrom”!), ako već moram da robijam i ako me neko bude pitao za izbor.

Voleo bih među ljude koje ne znam, koji me ne znaju. Više me od nepravde samo boli serijal laži koji svakodnevno dopire do mene. Jedan krug ljudi se uporno trudi da prilagodi moju prošlost budućoj kazni. Laži, učestale, kao talasi Virdžinije Vulf. Ja, kao erozivna obala. Znete li, draga Silva, da lagano kopni crnogorsko kopno. Sećam se murve (*duda*, biste vi kazali) u Rafailovićima, kako je 1964. bila još daleko od obale. Danas tu murvu već lagano ližu, troše talasi.

Dolazi još jedno prljavo, suvo leto. Komarci, bube, nestašice vode, sve to

kao *condition sine qua non* Istrage u Spužu. Mora valjda tako. Ne plašite se za mene, draga Silva. Neću pokleknuti. Neću da priznajem njihove argumente i tovarim i naslednicima teret koji sad nosim. Samo sam, eto, malo bio zastao da se prepipam, da se ustanovim nanovo.

Ustajem („tek da okrenem ploču“) da oteram prvu muvu koja napada Vaše pismo. Lepi se veče polako na moje čelo, curi niz leđa. Da, biće to duga, duga noć. Ironije li, a jedna je od najkraćih, kažu oficijelni merači vremena. Kako oni malo znaju o vremenu. Zapisničari, naučnici koji veruju da je jedna sekunda...

Oduvek sam bio iznerviran činjenicom da je jedna sekunda „trajanje od 9.192.631.770 perioda zračenja koje odgovara prelazu između dva hiperfina nivoa osnovnog stanja atoma cezijuma 133 na nula stepeni kelvina....“

Čemu to služi i ko im daje za pravo? Kako da znam da li mi je ovaj Peđin budilnik tačan? Kako da promovam u Istragu jedan atom cezijuma 133, pa još da ga metnem na nula stepeni? Kelvina! Ni Celzijusa, ni Farenhajta – nego Kelvina! Savo, pomagaj! I onda kad sve to i pribavim i o’ladim do tog kelvina treba da mu nađem ne jedan nego „dva hiperfina nivoa osnovnog stanja“! E? I onda da sve to pomnožim sa onih devet milijardi i kusur... Ja ne prihvatam ovu računicu!

Ima kod mene u WC-u jedna bušna kanta koju držim na gornjem delu nemogućeg ragastova, obešenog u vazduhu (podobnog za obešenjake). Znamo i razlog, već smo konstatovali, drugi sprat je *visina* i nema vode, jer u Crnoj Gori voda odbija da ide uzbrdo. (Imamo *tešku* vodu, deuterijum, *laku* i ovu domaću, crnogorsku, *lenju*. Nju je, da se ne lažemo, u stvari strah od visine. Nije to, kako da rečem, ona neustrašiva američka voda, koja umije da se popne i preko sto spratova. Mi ćemo prećutat’ taj strah i reći ćemo da je – lenja.) Kanta je pet i po kila zapremine i tome treba pokloniti apsolutnu veru. Elem, na kanti lepo piše *litara pet*, ali da je napuniš do vrha trebaju ti još dve i po čaše od dva deci. Iako je i ovo vrlo precizno, nije o tome reč, već o jednom drugom fenomenu. Fenomen je, kako mu i samo ime kaže, fenomenalan i kao svaki, u biti vrlo jednostavan i otkriven je slučajno. Kad se, izvesnim povodom, sedi na WC šolji, može se čuti vrlo glasno kapanje sa tog ragastova. Kofa je, rekosmo, bušna, na njenom dnu.

Jedna digresija. Pade mi na pamet nešto. Je li bilo svedoka da je Isak Njutn baš *leškario* pod drvetom kad mu je ona jabuka pala na *pamet*? Nema logike da je to baš tako bilo. Ako je *leškario*, najverovatniji položaj bi bio sa glavom naslonjenom na stablo, ukoliko nije spavao kao Bušmanin sa jednim laktom zabodenim u zemlju da mu bubašvaba ne uđe u uvo. E, sad, kako je onda mogla da mu se dogodi jabuka, kad znamo da Njutn nije bio Bušmanin, jer Bušmani ne nose perike? Teško, jer jabuka neće pasti tako blizu svog stabla. (Sa kruškom je tu potpuno drutačija situacija.) Dakle, ser Isak je nešto prećutao! Možda se to i može razumeti. Zamislite da je izašao pred članove Kraljevske akademije u Londonu i objasnio: „Dragi moji serovi, ovako je to bilo, spopala me bila velika nužda i nisam stigao da odem do kuće, nego se razčakširam tu kod moje jabuke i taman sam bio na ivici da završim kad...” Da, moguće da bi se tako teorija gravitacije sahranila zbog jedne iskrenosti i pre nego je usvojena. Zato se ser Isak odlučio za drugu, bolju verziju kojom je opravdao ono $g=9,81$ m/sec. Dobro, neka mu ga, mada smo mi ovde danas stručno dokazali da nije *leškario* pod jabukom.

Zašto ova digresija? Odbijam da detaljnije objašnjavam.

Leškarim ja tako jutros u svojoj *pomoćnoj prostoriji* kad čujem – kap! Pa pauza, pa opet – kap! Iz tog zamišljenog leškarećeg položaja utvrdim poreklo kapanja i onda prekraćujući jutarnju dokolicu počnem da brojim. Između svakog „kapa” bude tačno šesnaest sekundi! Prošlo je zatim par sati, posle treće kafe odem ja ponovo da malo *leškarim* do svoje pomoćne prostorije i... opet ista stvar! Sasvim je izvesno da ću neophodna merenja obaviti i sutra, ali sad je već jasno da se radi o epohalnom otkriću. Neće više ljudi morati da se bakću sa proračunima u milijardama prefinjenih nivoa atoma nekog tamo cezijuma 133, već će sekunda ubuduće biti: „Šesnaestina perioda između dva „kapa” sa ragastova u pomoćnoj prostoriji na drugom spratu Istražnog zatvora u Spuzu, desno krilo.” Gotovo!

– Ustani! – naredi oduševljeni Mikelandelo i raspali svog tek završenog kamenog Mojsija čekićem po desnom kolenu.

Četrdeset i druga glava

SAMOUBISTVO I PRESUDA

30. jun, 1995, petak, 700. dan

Danas će biti veliki čisti dan za sve nečiste stvorove ove kuće. Deratizovaće nas. Biće to i *dehumanizacija*, ako ne preživi neko od nas. Glodari i bube će se sami odati. Svi koji pocrkaju bili su to, sakriveni, pritajeni.

Gledam na televiziji reportažu o Budvi. Prepoznajem mesta na kojima sam stajao, moleći Taliju, Upravnika, da mi da snage još samo večeras, još samo ovaj put, pa posle može i smak sveta. A tako se, eto, nešto i desilo. Čudno kako ti delovi Budve danju deluju nemoćno, bez snage noći, svetla i svedoka koji su platili neke novce da bi sebe nazvali gledaocima. Danju mi sve izgleda tako nerealno, neizvodivo, to sinoć nisam bio ja. Ako i jesam, to je bilo slučajno, onako večeras neću moći. Nemoć osećam. Nemoć i nevericu. Osećam je i dok u sumrak koračam prema Citadeli, praveći se miran. Ne, noćas NIŠTA neću moći! Sve ću zaboraviti! Šta kažem posle one replike? Ne, otkazaćemo! Evo me već i u kostimu. Spolja delujem potpuno obično kao i sinoć, ali ja, samo ja pouzdano znam da noćas ništa neću umeti, da ću zakoračiti na scenu i srušiti se, jer ne znam čak ni tu prvu repliku. Šta kažem Vesni Trivalić? „E!” Dobro, to znam. Ali, dalje? Užas, koliko je tu ljudi! Pa, onaj par je već jednom gledao „Kanjoša”! Da, i noćas su došli ponovo i grdno će se razočarati. Ovo noćas neću biti ja, ono što se njima dopalo prošle noći. Ja više nisam, ne mogu to... Neka idu kući, neka im neko kaže... Ali to niko ne sme da sazna.

I tako svake noći...

Sedamsto osmi dan zatvora

Noćas se u zatvoru ubio neki nesrećni Šćepanović, ne mogavši više da se

nosi sa strahom od krvne osvete. Je l' ti sad malo bolje, Upravniče? Obesio se u WC-u grupne sobe, među još deset pospalih zatvorenika.

Sedamsto deveti dan

Sinoć je još jedan pritvorenik pokušao samoubistvo vešanjem. Spašen je, u poslednjem trenu. Ja sam... dobro.

Danas neću ništa pokušavati.

Deseti jul, sedamsto deseti dan

Ovo je, po nezvaničnim informacijama, dan kojim se obično završava sezona u Vrhovnom sudu Crne Gore. Da li to znači, ako danas ne dobijem presudu da ću je čekati do septembra?

Godinu dana po isteku roka za upotrebu AUTAN-a u stiku, patentiranog inače kao sredstvo za zaštitu od komaraca, isti može korisno da se upotrebi:

- a) kao markacija vidljiva samo komarcima, i
- b) kao čepići za uši

- a) Pošto sam shvatio da se mazanjem samo nekih tačaka po telu ovim stikom ne stiže do željenog efekta, odlučio sam sinoć da žrtvujem desnu nogu, izlažući je roju komaraca, dok sam desno uvo celo premazao pomenutim AUTANOM ne bih li makar spavao bez zujanja. Sa češanjem ćemo se boriti sutra... Rezultat je sledeći – noga je ostala netaknuta, gambit je odbijen, ali zato jutros imam uvo veličine onog iz ordinacije mog prijatelja, akupunkturiste, doktora Četojevića, od kog danas dobih plavu razglednicu sa Kipra. Doco, vođena instrukcijama iz tvoje ordinacije, noćasnja ekipa komaraca nije preskočila nijedan važan centar mog uveta!
- b) Negde na pola noći, ne znajući više šta da radim, od preostalog AUTANA sam napravio čepiće za uši da ih makar ne slušam dok vredno pronalaze gde se šta tu sve razbolelo u toj precrtanoj slici embriona.

Uručena mi je presuda!

Meni 13 godina, Milome se potvrđuju dve!

Smislili su najbolesniju varijantu. Ne, ne nameravam da se samoubijem ovim povodom, niti će gospoda iz crnogorske pravde imati tu čast da saznaju od nekog da sam potrešen ovim povodom.

Ljubaznošću načelnika Cakovića, pozvao sam majku i javio da mi treba još jedno *kilo* ulja.

Gospodinu Cakoviću objasnih da bih želeo da ostanem u Istrazi dok ne stigne i „upotrebna dozvola”, odnosno dok ova presuda ne postane izvršna. Složio se.

Mili će, ovom odlukom, morati na dosluženje kazne od još devet meseci. Sad nam ostaje još samo žalba saveznom državnim tužiocu, odnosno Zahtev za zaštitu zakonitosti. Treba sa Filom da vidim o mogućnostima prelaska u Srbiju. Znam da to svakako znači i definitivni rastanak sa ocem, ali... ja se najradije ne bih više nikad vratio u Crnu Goru. A i zašto bih?

Jedanaesti jul, 711. dan

Veliki naslov i članak u Pobjedi – „Smanjena kazna”. Na susednoj stranici – „Za dvostruko ubistvo – osam godina”! Izvesnom Pekoviću, pravniku iz Berana, sud u Bijelom Polju dao je za prekoračenje nužne odbrane osam godina. Peković je „bio u stanju bitno smanjene uračunljivosti”. Iz članka saznajemo da ga je jedan napadač opsovao, našta je Peković njega gađao flašom, zatim su dvojica krenula na Pekovića, i pre nego što je došlo do kontakta... Peković je pucao. U kaznu je uračunata i sankcija za nedozvoljeno držanje oružja. Meni Pobjeda, iako to mnogi misle, ne čini ovim pisanjem uslugu, nego magareću dotičnom Pekoviću!

U Francuskoj je juče umro Gojko Nikoliš...

U Moskvi je pozlilo Jeljcinu... Nadam se da to nije bila Savova krivica.

U Podgorici je Dejo Savićević otvorio veliku robnu kuću...

Poseta. Majka. Došla je autobusom. Tako i odlazi. Šofer je poznaje,

majka kaže:

– Pomogao je i tati, jednom kad je ulazio u autobus! Ono kad je Branka, poslije udesa ostala bez kola...

– Zašto? – pitah.

– Kako misliš – zašto?

– Je l' tata nije mogao sam da uđe u autobus?

– A, mogao je tada! Tada je još mogao, nije zbog toga...

– Nego?

– To je neki profesor Radulović...

– I?

– Pa je ostao bez posla...

– I... ?

– I, i... iii, je li to toliko važno? Sine, šta ti je!

– Oprosti, mama! – ne znam je ovakvu. Ni ona mene.

– Zna taj šofer Radulović za tebe, a i Dušan mu je bio razredni! A televiziju više ne gleda. I, veli, neće je više nikad ni gledati, jer ni zemlju više ne prepoznaje, ali njega je prepoznao. Dušana. Vozi nas do kuće, svaki put, preko Morače, iako mu je linija za Konik. Ne znam kako da mu se odužim!

Prosu se bujica suza niz obraz moje majke. Prvi put, čini mi se. Moja majka nikad ne plače! Da, danas – jeste. Boli. Kad prvi put vidiš nečije suze. Bilo čije. Dečje, prvih dana... bilo čije suze, kad bolje razmislim, prve suze koje ti vidiš... Majka je danas plakala. Nikad to nije radila pred nama.

Gledam je sad sa prozora kako lagano korača niz ulicu, dajući mi vremena da se popnem do drugog sprata i da joj, kad stigne do kapije, mahnem kroz moje rešetke. Tamo, malo dalje, na raskrsnici, stoji neki autobus. Uđe majka.

Bio je i Fila danas. Dogovoreni su sledeći koraci. 34. To je, dakle, „Zahtev Za Zaštitu Zakonitosti”.

Jedan drugi 34 se ovih dana vrlo pominje. Plan koji su Amerikanci preko svoga ambasadora Pitera Galbrajta ponudili Srbima u Hrvatskoj. Srbi u Krajini, izgleda neće ni da čuju za taj plan. Ni šef države, Milošević, nema izgleda neko visoko mišljenje o tom planu, iako se Srbima daje potpuna autonomija, čak i posebna valuta, policija... Mislim da je jasno čega se naš

vrli vođa pribojava. Ako pristane na to, moraće da pristane i na slično rešavanje problema sa Kosovom, Sandžakom...

Dvanaesti jul, 712. dan

U današnjim Večernjim Novostima, na naslovnoj strani: PRESUDA UBILA GLUMCA! Unutra, na pola strane razgovor sa Tomom Filom. (Nigde ne videh da sam još uvek živ.) Reče Toma da su „ovom presudom sahranili najsubtilnijeg crnogorskog glumca”.

Eto ti sad razloga da se kum Mima Karadžić uvredi.

Četrdeset i treća glava

ŽIVA LIVADA

Trinaesti jul, 713. dan

U čast Dana ustanka u Crnoj Gori, kroz naše slavine je propuštena voda. Od jutros zatvorom odjekuju pištanja i cijuk isušenih cevi, odviknutih od vode. Već odavno su svoje korozne tunele ustupile bubama i paucima i sad je naravno došlo do glasne pobune. Plaču bubašvabe, cijuču miševi, zavija korozija. Nikome nije dobro.

Možda bi trebalo da delujem izgubljeno, ali kod mene je izgleda obrnuta situacija. Kao da sam dobio na lutriji tih trinaest godina. Pa da, neko će i reći:

– Pa šta hoćeš, ipak ti je smanjena kazna! Dve godine! Malo li je!

Pišem zahtev za izdržavanje ostatka kazne u Srbiji.

Pauk mi sklepa baldahin nad okom, od žice svemoćne, muške, kao smrt ponekad što bude. Spleo mi branu jaču od odluke strašne da oca u sebi ubiješ i prestaneš da rasteš pod tim baldahinom. Na oglas, na čitulju podsećam.

Petnaesti jul, 715. dan

Meni je dovoljno da u horoskopu vidim pod „zdravlje” – trovanje, pa da istog trena moram u WC. I tamo da *leškarim* naredna dva dana.

Hteo bih da večno naselim kasno popodne u provinciji. Ugao dve ulice, sa ćutljivim osobenjacija koji razvlače poslednje sunčeve zrake. Tamo bih ja. Tamo, da zaustavim to popodne i neznan da ćutim na uglu dve ulice od kojih jedna dolazi sa zapada, a druga otiče na sever. Mogao bih biti bilo šta na tom uglu, samo da nikad ne utihne to popodne. Evo, biću noga od stola na toj fotografiji u tom besprekornom ramu idealne večnosti. Biću

nenametljiv, miran, niko neće znati da sam tu. Postaću deo tajne tog najlepšeg susreta zapadne i severne ulice. Možda jednom postanem i nit prećutnog dogovora ljudi sa ugla, koji me neće odati, koji će i sami ljubomorno čuvati taj i njihov magično zaustavljeni trenutak, upotpunjen tom tajnom drvenom nogom kojom bih najlepše živeo. Oslonjen samo na nju, kad bi mi dao Upravnik.

E, sad ću da ispričam jednu priču koju sam malopre sanjao. Kažu da san traje par sekundi. Možda, ali ova priča iz sna je noćas trajala mnogo godina.

Svi su u tom gradiću tu zaravan zvali *živa livada*. I svi su, do jednog, znali da tu ništa ne može uspeti, ništa se sagraditi. Zašto, niko nije znao tačno da odgovori. Nije znao, ili nije hteo da kaže. Pri pomenu *žive livade* ljudi bi naglo menjali raspoloženje, sklanjali pogled i reči na drugu stranu. Kao da je postojao neki nepisani zakon po kome se o tome nije smelo ni razgovarati. Iako je ceo plac bio u samom središtu gradića nikom od meštana nije smetalo što je pust. Namernicima je upadao u oči, dok su meštani bili sasvim naviknuti na tu rupu i to su osećanje prećutne navike i saglasnosti prenosili i na svoju decu.

Tek svršeni geometar, rodom iz gradića, opterećen samo naukom, odlučuje da ispita *živu livadu*. Ljudi samo odmahuju glavom. Dovodi i stručnjake iz velikog grada koji utvrđuju da je *živa livada* močvaran teren nepodoban za bilo kakvu gradnju jer postoji mnogo podzemnih voda koje se ukrštaju upravo na tom mestu. Dovodi i ekipu arheologa koji počinju sa istraživanjima. Ustanovljava se da je na tom terenu nekada bilo groblje. Neko od gradskih očeva naređuje da se radovi obustave, jer šire nepotrebne glasine koje ne trebaju ovom mirnom mestu. Dolazi i do sukoba. Da bi smirili duhove gradski oci angažuju drugu ekipu koja donosi odluku da je ovo zemljište izuzetno dobro za gradnju i da će se u najskorije vreme na ovoj lokaciji graditi monumentalni hotel. Ubrzo, u gradić stiže čitava skalamerija mašina i svakovrsne tehnike i otpočinje se sa radovima. Posle nepune dve godine, na *živoj livadi* niče velelepan hotel, na kom bi mogli da pozavide i mnogo veći gradovi. Iznad najvišeg sprata svetlela je i noću se izdaleka mogla videti velika svetleća reklama „HOTEL TRADICIJA”.

Meštani, oni stariji, su i dalje coktali i izbegavali da gledaju na tu stranu. Gradski oci su, opet, bili ponosni. Prvo što su ovim hotelom hteli da dokažu je da „živa livada” nije močvarna, drugo, što imaju tako reprezentativan objekat, koji su ONI u NjihOVO vreme sagradili. Tim činom je i mladi geometar ismejan.

Međutim, to da je još u toku radova došlo do pucanja glavnih nosača i svih nosećih zidova je zataškano i brzo pokriveno novim slojevima maltera. Čim je hotel svečano pušten u rad, odmah je (sujeverniji rekoše – čak istog dana) počela da se menja boja na fasadi! Bela boja, koju je projektant predvideo, ubrzo je krenula da se gubi, da rozi, da bi posle šest meseci bila gotovo crvena. Oci dekretom zabraniše, zbog turizma, da se o ovoj pojavi priča i naložiše novo obeljenje fasade. Kad se crvena boja, posle par nedelja, ovog puta, ponovo pojavila, vlasti pustiše glas da se radi o specijalnoj vrsti boje koja posle određenog vremena dobija tu promenu... Niko kao da nije primetio, ili nije hteo da komentariše, tek već od prve promene boje, hotel je počeo da tone!

Ni to nije navelo gradske oce da prihvate neminovno i sruše objekat, već su se dosetili i recepciju preselili na drugi sprat, jer je u međuvremenu ceo prvi završio pod zemljom. Iduće godine napravljeno je i novo otvaranje restauriranog hotela „TRADICIJA” kad je i objašnjeno da je nekadašnja recepcija pretvorena u prostorije posebnih namena i da je ovako nešto projektant od početka i predviđao. Godinu za godinom, treba li reći, recepcija se selila po sprat više. Hotel je, ipak, funkcionisao svom svojom visinom, samo su troškovi stalno povećavani, jer je potonule prozore trebalo zazidavati i na njihova mesta stavljati velike televizore sa kojih su stalno puštani egzotični snimci. Trinaest godina od otvaranja kompletan hotel je bio pod zemljom. Na površini je bila samo šljašteća reklama HOTEL „TRADICIJA”, a gradski oci su i dalje sa ponosom pozivali goste u to čudo savremene arhitekture. Nikada niko od starijih meštana nije ni kročio u Hotel. Ništa se u njihovom odnosu prema *živoj livadi* nije promenilo. Hotel i dalje radi. Nova recepcija je napravljena ispod samog slova „X”.

Četrdeset i četvrta glava

ŠIŠANJE BUBNJA

Nekako sam, nekim čudnim čulom, uvek osećao smrt. Mirisao sam je. Jednostavno, neko dođe kod nas u kuću, ja je osetim i ćutim, ovaj će uskoro umreti. Doneo je miris smrti. Ja to nisam smeo da pričam, ali sam znao. Kako objasniti, približiti nekom ko ovo čita šta je, kako osetiti taj miris? To je kao parfem, kao sir, kao starost, nešto ubuđalo, ali nekako lepo, a opet nepoznato. Ja sam mislio da je baba odavno mrtva, ali živi, živi sa nama, iz nekog inata. Da nas kazni. Bio je taj mošus, babin parfem, on me je uvek podsećao samo na to, na smrt. Mislio sam, hteo sam da mislim da mrtvaci tako mirišu, samo na mošus, ili nešto slično, na tu bolest. Mislio sam da je smrt – vrsta bolesti. O, kako sam srećan tada bio! I, kako me je zarazila. Najlepša bolest na svetu. SMRT. Jedina, najbliskija, niko joj ne odoleva, pitanje samo je kako joj prići, kako je umilostiviti.

Kako je ovo besmisleno!

Samoubistvo je najjači dokaz da si u potpunosti ovladao svojim životom!

Da si jači od života? Ti si oduzeo nečije živote, možeš li svoj? Uradi to! Treba li to noćas da uradim? Da sačekam do jutra? Da sačekam da propadne svet?

Da me zaborave, pa onda? Fjodore, pomagaj! Jesi probao, nekad? Da, želim da se ubijem. Bilo kako. Da me nema. Kako si ti to?

Moj je pokušaj bio vrlo patetičan. Moram ti reći, oprostí Mihailoviču, bio je... pogrešan. Hteo sam da, zakačen na plafon, odatle sam hteo da se otkačim, da se na dole strmopizdim, tako nekako baš, da se strmoglavim na čelenku i tu da uginem. óóó.ćřóóóřéž.óřǵ

Ništa nisam uradio. Izvinjite, pažalujstja.

Pučo mi danas besedi u šetnji:

– Čovjek je rođen da voli, da ljubi, da jede, da pije, da uživa... da uživa, jer kratko živi. I? Može li mu se ta avantura ičim nadomjestiti? Ne, jer, prije ili kasnije, svaki *opepeljani* će doći do spoznaje da to prekratko traje. Zato ti je svaka filozofija, naopaka, okrenuta nekome. Ili Bogu ili politici, a to ti je ista rabota. Religija? Da me ubijedi da ima i nešto više i da postoje i viši ciljevi, nešto poslije života? Tu je religija odigrala i odigrava najveću političku, POLITIČKU ulogu koja i dalje traje. Ne, mi nemamo alternativu, ali religija definitivno to nije. Što mi nudi? Ništa! Daj pare! Dobro, daš joj nešto i čitavog života klanjaš se nekoj INSTITUCIJI i dobićeš zauzvat nešto što ti niko ne može dokazati. To je propast uma. Vlast, ova, ona, fašizam, komunizam su još gori. Oni ti ne nude ni ovaj, ni zagrobni život. A život je jednom. A kratak. Bog nije moja šansa. Ni ovi komunisti. Moja šansa je sad! Sad! Ovaj momenat! Ova ljubav i ova stvarnost. Moja deca i njihova budućnost. To nikakve veze nema ni sa jednim bogom i bilo kojom partijom. Familija! To je moja borba. Ostalo je plaćanje poreza.

Drugi Petroviću, čuješ li Puca? I gde nam je Upravnik?

„Trijebimo gubu iz torine...

nekršću se gore usmrđeše...

do istrage turske, ali naše...”

Kad si tada branio krst, tako je valjda moralo. Danas? Nisam ni svoj, nisam se ni sunetio, ali... Šida je moja sestra, Jusuf kum, smrdimo li zbog tog prađedovskog „nečovjestva”? Ustavljaj, dok ne bude prekasno! Mnogo nas je malo da bi se još proređivali, češljali... i po... veri. A, ista smo... čeljad, Upravnikova, Preosvećeni. Ja bih sada toliko negde voleo s tobom na partiju bilijara... Oprosti što ti kosti drmusam, ali i tada bih, iznad te zelene čoje, samo o „Luči”... o Tvom najmudrijem slovu.

**Devetnaesti jul, 1995,
sedam stotina devetnaesti dan**

Danas sam bio loš. Ili sam možda stalno takav, a danas sam *velik*, pa sam to i priznao.

Juče dobijem dozlaboga opširno, polupismeno pismo od jednog dužeg i

starijeg robijaša, Zića. Pismo nije za mene već za predsednika Skupštine Crne Gore, a mene Ziće moli da mu to malo popravim. Mučim se, čitam njegovo pismo, napokon mu napišem:

„Ziće, bojim se da zbog preopširnosti, ovo neće biti ni pročitano, ili će, u najboljem slučaju, stići neki formalan odgovor koji ništa ne znači. Ako hoćeš, ja ću ti napisati jedno kraće pismo, sa istom svrhom i suštinom, pa ću ti ga poslati, ukoliko me u naredna dva-tri dana ne prebace u KP Dom...” Stavim pismo u džep. Daću ga Šoku da mu ga odnese, mogu i prvom komandiru, ništa ne tajimo.

Posle par sati, krenem na šišanje, kad od brice upravo izlazi Ziće – sa obrijanom glavom! Nemam ništa protiv obrijanih glava, ali meni to u ovoj našoj poludeloj zemlji deluje kao deo maskirne uniforme. Ne znam, ne mogu to da objasnim, ali, iako sa pismom u džepu, reko:

– Ziće, pismo ti je odlično! Savršeno! Ništa, ništa apsolutno ne treba mijenjati! Samo da nađeš nekog da ti ga otkuca.

Ne znam zaista šta se to dogodilo sa mnom. Možda se negde akumulirala sva nezahvalnost mnogih kojima sam pisao slična pisma i samo eksplodirala ispred te obrijane glave. Možda je to, a možda opet samo shvatam besmislenost ikakvog dopisivanja sa vlastima. To što nam je zakonodavac velikodušno omogućio da „u svakom trenutku trajanja procesa možemo napisati pritužbu, žalbu...” nipošto ne znači i da će to neko i pročitati, a kamoli posle tog pisanija nešto promeniti. Ne, to su samo pravne šećerleme koje stvaraju privid zakonitosti i posle kojih se čovek samo još gore oseća. Perfidarija sa vrha koja znači – Molite nas, rabovi božiji i naši, molite nas! Obožavajte nas, klanjajte nam se! Ko najdublje klekne, ko najdublje za’vati, imaće šansu.

„Milo biće moje,

Æutim danima već neke najlepše reči za tebe i nikad ne budem zadovoljan. A ubedio sam sebe, kad bih uspeo tako nešto, da bih odmah zadovoljio sva svoja čula, i čulo slobode, ako mi ga nađu. Znam sada kako se oseća težak bolesnik okružen dobrim lažovima.

Ja bih hteo, ovako zatvoren svojim licem i imenom (kad te okove već ne mogu promeniti), uvek samo nazad. Tamo je izvesnije nego što će napred

ikada moći biti. Stalno želim da budem sam, a samlji od ove samoće teško je biti. Bole me deca. Sad mogu da kažem da ih ja nisam zasluživao. Ovako samoživ i nerealizovan, besciljan, nisam smeo zavredeti tu sreću da im od mene ostavim samo nesreću. I stid me već sad biva pred ta dva para očiju i za sve ono što nikad u životu nisam ni pomislio da uradim.

Prokletstvo počinje ne onoga trena kad počneš da kazuješ istinu, već kad drugima kažeš da lažu.

Sad su svi ljuti na mene. „Trebalo je to drugačije”, kinje me sad pametni generali. Nije! Nije trebalo! Možda je moglo, ali trebalo nije! Trebalo je jedino ovako. Oni to znaju i zato ne vole ovaj način. Moglo je to ispod žita, a ne iznad. Neću. I sve što me bude čekalo u životu će tako ići. Ako razum dozvoli, leđa izdrže.

Ima dana kad sve znam i vidim sve sledeće dane. A ima i noći kad ne znam ništa i ne znam da li će zore uopšte biti. Ništa tad ne vidim, ni tu zoru, ni sebe u njoj.

Treba Duletu da pišem. Ne umem. Kako to piše sinu otac koji je dobio mnogo više robije nego što to dete ima godina. Umeo sam da mu pišem iz one neizvesnosti kad je imao šest. Sada, ovako... ne umem. Njegova majka je ljuta zbog moje neprimerene iskrenosti oko njenog poimanja mog slučaja, pa mi retko piše. Dolazi još ređe. Ne ljutim se, čak se i plašim, kad čujem da su došli u Crnu. A ona je možda ljuta i što sam imao podočnjake kad je poslednji put bila ovde. Moji podočnjaci, u našem braku, su uvek imali oreol provoda, nikad bolesti, nesna, ili umora. Ej, da je malo tog života iz ženine ljubomorne mašte. Nikad nije tako lepo kao tamo, u njenoj ljubomori! Nego obično bude ružno kao u majčinom strahu. Šteta! Baš šteta. Ona i ne sanja da sam je, istinski, prevario samo sa tobom. Ona je slušala čaršiju, koja me je razvodila, venčavala, sa pevačicama, glumicama, manekenkama... Reći ću joj jednom. Sada ne želim da pričam o našem usudu, tvojim mukama... ja se, kao ni ti, ne razvodim zbog... preljube. A, hoćemo li ti i ja, i kada, možda moći zajedno, ko to zna? Daleko je vreme.

Primiče se glupi Avgust, treći put. Biće prazan i nekako žut, znam ga. Ne može me iznenaditi. Poslao sam zahtev da me prebace u Srbiju. Ne znam gde. To ne zavisi od mene. To ni moj veliki brat, Miško Radoman, kaže, ne može da odluči. Možda je tako bolje. Pominju da ću možda i u Valjevo!

„Kad će Valjevo?“, pitam. Nije mi jasno otkud bih ja tamo, među maloletnike, ali kao što znaš odavno se više ne pitam ni sa svojim gaćama, pa kako god. „Šta god dođe, ja sam mu naredan.“ Nikola je u KP Domu, ovde u Spužu. Setih se kako je ponekad priželjkivao 'da mu je na dva dana samo nečije tuđe glave da malo počine'. I ja bih voleo ovih dana kad bi mi, ako je ikako moguće, nasadili, umesto glave, neku lamu, bubanj, rešo, nešto korisnije. To bih doživeo kao doživotno pomilovanje. Moraću da se konsultujem sa mojim rođacima, doktorima, Ljiljom i Florijanom. Uspešno su, vidim, presadili i srce i jetru na „Dedinju“, pre neki dan, valjda jedan običan doboš ne bi trebalo da predstavlja veliki problem. Onda se sekiraš samo oko šišanja doboša, ostalo je već mnogo lakše. Mislím da bi ti sa tim jedinim problemom, šišanjem, već nekako izašla na kraj.

Smračio se dan, naglo. Negde, u srećnim zemljama padne i kiša, ponekad. Ovamo ni kiša više ne dospeva. Samo naglo tako onoći dan, bezvodan. Volim te. Ne znam tačno gde sam. Koje je, u stvari doba dana? Života? *Kad se sabere sve što se oduzme*, što bi rekao jedan akademik. Jugoslavijo? Srbijo? Crna? Gora? Cetinje? Donji kraj? A(h)! Nema kraja tog beskraj.

Četrdeset i peta glava

VELIKA SEOBA NARODA I NARODNOSTI

„Dragi moj Nidžo,

Danas je petak, 21. juli. Prije dva dana sam predao zahtev za prelazak u Srbiju. U istoj molbi tražim da donošenje izvršne presude odlože za bar dva meseca, kako bih još koji put mogao da se vidim sa ocem. Nažalost, njegovo zdravlje teško da više može ići nabolje, jedino što bi smatrali za uspjeh je održavanje na ovom nivou. Nagovorio sam ih da odu na par dana kod Branke, u Herceg Novi. Volio bih da ostanu i duže, ali Rose misli da ću ja u tom slučaju silno propasti ovdje, pa će sigurno požuriti da se vrate. Branka će zbog djece ostati sigurno na moru do početka škole, mada znam da i njoj, kao i meni, najviše nedostaje njena posjeta. Piše mi moj mali Dule da nije zaboravio da skače na glavu i da jedva čeka da ponovo dođe. Valjda ću ih, kad pređem u Srbiju, češće vidati.

Nidžo, to sa Fočom je dobro rešenje, ali za nekog iz tih krajeva. A, onda nema ni zakonskog osnova da bi nas mogli tamo da pošalju. I, na kraju, pravo da ti kažem, ne znam što bi time dobili? Ni ti ni ja ne mislimo da bježimo, a tako bi pobjegli samo od naših najbližih.

Volio bih da te vidim. Kad bi mogao da dobiješ dozvolu prije odlaska na odmor, bilo bi sjajno. Mislim da trenutna Uprava neće imati ništa protiv, jer su obojica, i Caković i Šljukić, zaista dobri ljudi. Kao što znaš, ti i ja nikad nijesmo imali problema ni sa njihovim prethodnicima, Čadenovićem i Saveljićem. I njih dvojica su se stalno trudili da nam izađu u susret koliko je bilo moguće, a zakon dozvoljavao.

Zovu me juče u Upravu, kažu došla je novinarka, Zdenka Aćin. Ja odem i imam šta da vidim. Zdenka dovela i snimatelja sa kamerom. Bio sam sto posto ubijeđen da to neće dozvoliti, jer i sam znaš koliko za tako nešto treba dozvola i od koga sve. Međutim, poslije nekih telefonskih razgovora sa Dakićem, i onda još sa nekim, dozvoljavaju, ali pod uslovom da razgovor snimamo u Šljukićevoj kancelariji. Šljukić na kraju nije imao ništa

protiv da snimamo i u mojoj sobi, ali ja se nisam složio sa tim. Nijesam ni na slobodi puštao reportere u svoj stan, jer sam to smatrao neprimerenim. Zdenka pita za tebe, pozdravlja te. Sama emisija koju smo snimili je inicirana našom presudom, pa je isključivo o njoj i bilo riječi. Ne znam da li će je emitovati u Crnoj Gori, jer sam imao komentare i na pisanje Pobjede, na crnogorske dopisnike beogradskih listova i na još par stvari koje se mnogima ovdje neće dopasti.”

Dvadeset i sedmi jul, 1995, sedam stotina dvadeset i šesti dan

Sinoć je Beograd gledao moj intervju na TV Politici. Ovde, inače, ne prestaju komentari „ko je to odobrio?” Sad su svi opet ljuti na mene. Glavešine, što su odobrili. Pokajali su se. Šteta, zaista. A na par dana, to je bio vrlo slikovit prizor. Bacili su ludu u duboku jamu, iz koje nema izlaza, i onda mu odozgo bace po neki medenjak i zalivaju ga krokodilskim suzama. Bila je to potresna slika njihove humanosti. Sad kažu: „Nijesmo trebali, mi ’očemo da mu učinimo, a on po nama!”

A i robijaši su ljuti. Što oni nikad ne mogu da daju intervju. Što njih niko ništa nije pitao.

Veliki deo intervjuja dat Zdenki Aćin je prenesen i u Telegrafu, sa najavom preko naslovne strane koju je čitavu zauzela moja glava iz „Svetog Save”. Naslov je „Mirno spavam”. Da, ja sam to i rekao, ali da li je to i bukvalno tačno, to samo ja znam. I da li je to mogla da bude suština i naslov intervjuja?

Trideseti jul, 1995. Godine, dve godine zatvora

Da, danas je 730 dana od najstrašnijeg dana u životima ljudi koji su se prvi i poslednji put sreli u bašti restorana „Aplle”. To je bio kraj njihovog života. To je bio i početak moje smrti. To je možda kratko vreme za čovečanstvo, za jednog čoveka, ali je dugo za svaku smrt, za umiranje još duže.

Dve godine. Period u kome sam možda prestao da se bojim za sebe i počeo da strahujem od istog lika.

Trideset i prvi jul, 731. dan

Osnovni sud u Podgorici je vrlo studiozan i skeptičan po pitanju zdravstvenog stanja moje kičme. Unajmili su veštaka da ispita moje nalaze o okoštavanju. Zvali su i doktora Bajagića na razgovor. I zabranili su mi posete do daljnjeg. Pa, neka neko sad kaže da Sud u Podgorici nije osvetnička organizacija. Ona zaista i treba da služi za odmazdu prema prekršiocima pravde, da preuzme ulogu oštećenog, ali valjda treba da se kreće u granicama propisanog Zakona o izvršenju krivičnih sankcija.

Isti dan. Ipak, poseta. Anita. Posetu je odobrila Uprava zatvora, ali zato s nama sedi i nadzornik Bajko. I paravan je tu.

Svega nema, volimo se očima. Odlazi u Ameriku. Ne znamo kad ćemo se ponovo videti.

„Ljubim te u vrat”, pomislih.

„Ljubim ti dlanove”, ne izgovori.

„Ljubim te svuda”, usudih se da zamislim.

„Želim”, sklopi oči.

„Odlazim za Njujork... sutra, javiću ti se... razbi tišinu.

– E, idemo, gotova posjeta! – jedva dočeka Bajko.

„Mogu li da ga zagrlim?”, pita Anita, otmeno, sa druge strane sveta.

„Pa da izgubim posa’? Ne avetaj, ženska glavo!”

Kao prvih dana boravka ovde...

Dok je još trajala poseta dolazi komandir Kure i donosi mi rješenje kojim se odbija moja molba za odlaganja izvršne presude. Pobrojani su i silni veštaci koji su analizirali moju zdravstvenu dokumentaciju. Razlog odbijanja je – moja molba nema osnova. I onda predsednik Osnovnog suda Đukanović zaključi da tako „nema osnova ni za odlaganje izdržavanja zatvorske kazne” i pozva se na član 27. Zakona o izvršenju koji se odnosi

na odlaganje izvršenja kazne osuđenog lica koje se nalazi na slobodi!

Pa, gospodine Đukanoviću, ja ne tražim sa slobode da mi se odloži odlazak u zatvor! Ja sam već u zatvoru, ukoliko ovu zgradu Vaša institucija ne doživljava kao hotelski kompleks za nerotkinje. Uzgred, podneo sam i molbu za služenje zatvorske kazne u Srbiji, što mi po zakonu pripada, pa ne vidim razloga za Vaše odbijanje, barem dok se ne reši ta molba.

Kasnije sam napisao i jednu besmislenu žalbu, unapred znam – *bez osnova*. Ništa nema *osnova* u Crnoj Gori. Pomenuh u toj žalbi da, između ostalih, među zatvorenicima u KP Domu Spuž borave i lica bliska oštećenima, sa istetoviranim obećanjima.

Da, bio sam fin, nisam pominjao nerotkinje.

Treći avgust, 734. dan

Javljaju mi da je na prijavnici moja majka, ali nažalost ne mogu da je puste, jer u zatvoru nema nikog od šefova, a ona nema dozvolu od suda. Valjda je i to jedan od razloga zašto želim iz Crne Gore, da ne bih više svedočio poniženju mojih najbližih od strane crnogorskog suda.

Mirjana Bobić Mojsilović piše u Telegrafu da „problem sa ovim intervjuom leži u samo jednom detalju: poslednja rečenica, koja glasi – *mirno spavam*, dobila je neuporedivo težu konotaciju od one koju je, u načelu dao sam Laušević. Javnost je to, uglavnom protumačila kao etičku mirnoću spram ubistva, a ja duboko verujem da je Žarko mislio da mirno spava očekujući da pravda (koja se ogleda u smanjenju njegove drakonske kazne) na kraju ipak pobedi....”

Pisanoj reči se uvek može dati sto i jedna konotacija, što se i ovde dogodilo. Ali, da je Telegraf preneo ceo intervju sa TV Politike, niti bi to bila poslednja rečenica, niti bi imala takav smisao, jer je odmah posle toga rečeno: ...naravno da će i ovaj intervju ljudi tumačiti na različite načine, što se, nažalost, ne može izbeći.

Mirjana Bobić Mojsilović kao iskusan novinar zna da nisam ja dao naslov intervjuu, niti pravio redakciju teksta, skinutog sa televizije. Inače, hvala joj na dobroj nameri i prepoznavanju suštine. Hvala joj i na preporuci da više

ne dajem intervju. Nisam ni mislio. Možda ne bih ni ovaj, da čoveku ne preostane baš mnogo izbora kad se nađe na ivici klanca mnogo godina dubokog, a mosta ni u najavi.

Što se bolje i argumentovanije braniš, jače će te i slađe kazniti. Jesi dokazao da si nevin? To ti misliš! Što bolju žalbu sročiš, njima samo veći gušt daješ da je slađe odbiju. Ne presuđuje ti pravo, već njihovo pravo na pravo. Njihovo vlasništvo nad pravom.

Sa livade ispred zatvora posmatra me sa poluisplaženim, zagriženim jezikom jedna krava koja vrši nuždu. Vidim je kroz staklo na kraju hodnika. Gledamo se kroz rešetke. Jesam li joj neophodan za vršenje nužde? Mirna je kao slika i ne maše repom jer bi to bio kliše.

Četvrti avgust, 1995, 735. dan

Jutros su sve raspoložive hrvatske snage napale Srpsku Krajinu. Beograd ćuti.

Peti avgust, 1995.

Glasovi na krugu. Pao je Knin. Sa jednog prozora neko glasno pita:

– Koliko je poginulo Srba?

Jedan „upućeni” sa drugog kruga odgovara:

– Četvoro!

Isti glas, koji u međuvremenu prepoznajem, razočarano dovikuje:

– Samo? Pa, ja sam više ubio prošle godine!

Ona ista budala sa susednog kruga se oduševljeno nasmeja, pa ubrzo ućuta. Ostali se prave da nisu čuli. Komandiri, po dvojica na oba kruga, isto tako.

I Beograd se i dalje pravi da ništa nije čuo. Na vestima samo šturi izveštaji. Radio Zagreb je sve čuo i javlja o velikim uspesima hrvatske vojske.

Deveti avgust, utorak, 739. dan

Srpska Krajina više ne postoji! Srbija, koja ni ovog puta *nije ratovala*, je izgubila još jedan rat. Kolone izbeglica se vuku prema Srbiji. Bilo je mnogo mrtvih.

Rana jutarnja poseta. Maja, sama. Uprava nas nije prekidala, niti insistirala na prisustvu komandira.

– Reci mi, molim te, ko te je to kontaktirao i kome su otišle onih pet hiljada dolara?

– To ti neću reći i neka to ide na moju dušu.

– Zašto mi to nećeš reći?

– Zato što se bojim tih ljudi.

– Kojih ljudi? Tih što su ti tražili pare ili doktora?

– Ako još nešto osjećaš prema nama, to me više nećeš pitati.

– Ali, kako ne shvataš, to je nešto što si morala da me pitaš i što ja nikad ne bih dopustio.

– Znam, ali ti si mi jednom rekao da su se raspitivali kod Milog kako ti finansijski stojiš.

– Da! I rekao sam ti i da to nikad ne bih pristao da uradim! Da parama kupujem istinu?

– Zalud ti istina, moj Lauše! Znaš da neki doktori samo tako funkcionišu. A taj je rekao...

– Taj, ko je taj?

– Ne znam. Dvojica su bila. Jedan me je nazvao i rekao da bi morali da se sretnemo, da ima poruku za mene u vezi tvog veštačenja. Nikad ih ni pre, ni posle više nisam videla.

– Znači, da te je pozvao bilo ko i tražio ti bilo šta, ti bi pristala?

– Ne bih nikada! Nego su rekli adrese obe škole, i Dukine i Asjine, i pitali gde je bolje da se sretnemo...?

– Što nisi zvala policiju?

– Ti si, Lauše, mnogo naivan.

– Što mi nisi rekla... ?

– Bila sam izgubljena. Imala sam šezdeset maraka u kući... i Duleta i Asju... Pozajmila sam od Gojkovića tih pet hiljada dolara. Taj je rekao da

će sa lekarima biti sve u redu, ali da su neki od njih korumpirani i da je dobro da ih malo poguramo, jer će ih u protivnom pogurati druga strana. Znam šta ti misliš, shvati moj strah.

– Pa, odlično su oni mene malo pogurali. Bolje nisu mogli.

– Znala sam čim sam dala pare da se radi o prevari, jer taj čovjek, jedan od njih je rekao da ne bi bilo dobro da ti to ikad saznaš. Uplašila sam se, oprosti. Neka to bude moj najveći greh prema tebi. I neka to ostane tako. Ja sam sutradan pobjegla sa decom iz zemlje. Zbog njih sam to uradila, ne zbog tebe. Da bih dobila u vremenu. Eto! Je li ti sad lakše?

– Pa, što si mi ipak to rekla? Da mi bude lakše?

– Morala sam da ti kažem, jer si mi jednom rekao da misliš da nismo uz tebe.

Vraćam se sa posete. Na krugu se razvila živa diskusija.

– Ma, to je namjerno Milošević *puštio!* Da riješi kosovsko pitanje!

– Kako sa izbjeglicama iz Hrvatske da rješava kosovsko pitanje?

– Mnogo si naivan! Viđećeš, sad će svih ovih dvjesto pedeset hiljada da sprovede tamo, a sve Šiptare – pravac u Albaniju!

– *Srbine*, ti si mnogo naivan!

– Dobro, dobro, *viđećeš*, nije Sloba glup. Pa, ako svijet kaže – ne može tako, to je *proćerivanje* Albanaca, onda će i ovi Srbi nazad u Hrvatsku.

– Misliš da će svijet to *puštit*. ”

– Rusi ’oće, ali Amerikanci neće!

– Ma, to je već dogovoreno, sve su se to Tuđman i Sloba dogovorili!

– Jebali vas i Sloba i Tuđman!

– Jeba’ tebe, *Šiptaru*, Alija Izetbegović!

Kreativno.

Četrdeset i šesta glava

MALI SNOVI I JEDNO VELIKO BEKSTVO

Rekoh Maji da mislim da ipak na može da me razume. Ovde sam odrane *čapre* i svaki mi melem prija, ali i svaka će me klica, pa i najbezazlenija, uništiti.

Dule mi je, po mami, poslao razglednicu:

„Dragi tata, svaki put kad legnem tražim neke figure na zidu. Mama kaže da ti to isto radiš. Voli te tvoj sin Dušan.”

To je bio melem.

Majina poseta nije.

Kad kažem *čapra* mislim – koža.

Dvanaesti avgust, subota, 743. dan

Velika vest! Iz samice sa sprata je pobjegao Puc, sa prvostepenom presudom od 13 godina. To se, verovatno, desilo još sinoć, ali je otkriveno tek večeras, u petnaest do šest. Izuzetno inteligentan čovjek, očigledno, jer iako smo proveli dugo vremena u šetnjama i razgovorima, nikad tako nešto nisam mogao ni da naslutim. Još je imao i vrlo ozbiljnih zdravstvenih problema, zbog kojih se otežano kretao. Očekuju se veliki potresi u zatvoru zbog ovoga.

Trinaesti avgust, 744. dan

Preksinoćno bekstvo, iščekivanje odgovora iz ministarstva Srbije, ili izvršne presude... sve to čini da ovaj avgust ipak brže otiče nego što sam pretpostavljao.

Puc je, inače, upotrebio klasičan trik. Uveče je rekao jednom komandiru da će popiti jednu tabletu koju je uzeo od mene (!?) i da ga sutra rano ne

bude. Bio je vrlo ljubazan sa svima, od prvog dana, i stekao je poverenje svih u zatvoru.

Juče je, preko dana, poneki od komandira provirivao kroz njegov prorez, *on je spavao*. Tek pred večeru nekome se učinilo da je to ipak malo predug san. Otključali su vrata i zatekli u krevetu dobro markiranu gomilu robe koja je spavala umesto Puca. On je dobio, video sam, i neki papir da može tako da spava, sa glavom prema vratima, tako da se kroz špijunku njegova glava nikad nije mogla ni videti. Pričao je svima da su podzemne vode u njegovoj sobi očigledno vrlo nepovoljne, pa je poslušao savet jednog prijatelja, na poseti, da makar pokuša da sa obrnutim položajem u krevetu, možda bi to moglo da poboljša njegove zdravstvene probleme. I imao je legalne papire, video sam! Zbog toga niko nije bio ni iznenađen što mu se kroz prorez već mesecima ne vidi glava. Ali, ćelija je bila zaključana! Neko ga je, očigledno, otključao i potom, uredno, zaključao vrata.

Kad je prevara otkrivena, Puc je već mogao i do Antarktika da stigne. Sad traju ispitivanja i neko će od komandira uskoro preći sa ove strane rešetaka.

Mogu da mu budem zahvalan što je svoje planove mudro krio od svih, pa i od mene, sa kojim je provodio dosta vremena. Uzimao je knjige od mene, razmenjivali smo iskustva jer nam je sudio isti sudija. A i dobrih sam priča čuo od njega.

Ne treba se začuditi da u Sudu opet budu, možda sada ovim povodom, strašno ljuti na mene, pa da obnove ofanzivu „marš u KP Dom”. Neće biti *prvina* da sopstvene greške i bes zbog njih iskaljuju na drugim ljudima, prvim koji im se nađu pod rukom.

Sretnem nadzornika Bajka danas:

– Čujem, utekao Puc?

– E, nešto ga nema u sobu.

Četrnaesti avgust, 745. dan

Moje dosadašnje iskustvo nije nagoveštavalo avgustovska previranja ovog tipa. Zimus sam se bojao dosade i užasnog *leta* u mestu. Još traju isleđivanja i ispitivanja. Ako nekom stvarno dokažu da mu je za novac

omogućio bekstvo, tome bi se moglo desiti da odleži Pucovu robiju. Smešno je što se disciplina i režim u zatvoru uspostavljaju tek onda kad se nešto ovako dogodi. Noćas su čitave noći obilazili hodnike, krugove. Pa, koji bi moron, sve i da misli, pokušao nešto neposredno posle nečijeg bekstva? Ali ne, sad su svi ljuti na sve. Vide u svih sto pedeset, koliko li nas ovde već ima, strašne i tajne saučesnike Pucovog bekstva i sada treba napraviti klasičnu odmazdu. Ljuti su i robijaši na Puca.

Zašto je otišao sam.

Ne navijam za bekstvo od pravde, ali navijam protiv crnogorskog suda.

Možda, da nisam popio te noći... ko zna? Ali, da nisam, bi li Mili i ja ostali živi? Da nisam popio tih par piva... bih li se uplašio i predao?

Šta Vi, Miraše Radoviću, znate o tome? Kad ste Vi, Zorane Radonjiću, bili u sličnoj situaciji? Odakle ste vi? Skandinavci? Vi nikad niste bili u kafani? To razumem. Ni moj otac nije. On je isto vanzemaljac. On bi, da je samo sudija moj bio, ne i otac, jednako, crnogorski, presudio. Razumem vas. I oca razumem. Ponekad.

Zašto ste to uradili? Pismeni ste ljudi, obrazovani... Gde ste našli svoja uporišta za moju presudu, optužbu? Je li Vam, Miraše, Fila jasno pokazao da Sudskomedicinski odbor više nije kompetentan da se bavi tim poslom? Jeste! I šta ste uradili? Bazirali ste svoju presudu na njihovim penzionisanim nalazima! Radonjiću!

– Imaš dvoje dece, moram da te razumijem!?

Ni ja ne gajim majmune, nego jednako imam dvoje dece.

Ja – volim kafanu. Onako, to mi je, pored Cetinja, najrođenije mjesto. To nije loše mjesto. Tu smo se učili psovka, navikama, odvikavanjima, mudrostima, prvim ljubavima, prvim hrabrostima, slušali najbolje priče, učili se prvom pivu... jeste, i potukli se, ponekad. Retko. To sve ide u naše iskustvo.

Miraše, dragi, i Zorane, najdraži! I tu smo, na Cetinju, poštovali starije, učitelje, krili se od njih, da nas ne vide, ni na ulici u to doba, znaće sjutra svi za bruku...

Pa, naiđe neko od cetinjske gospode, Mošo Martinović, ili Pule Vujović, Risto Dragičević, profesor Stanko Roganović, gospodin Luka Vukotić, Hajdanin otac, Niko Simov Martinović, Anton Zadrima, Savo Špadijer... (moj otac nikad nije ušao ni u jednu cetinjsku kafanu, on nikad nije postao Cetinjanin, bio je „jabanac” tuđinac), mi bi ih poštovali, ali, Miraše, Radonjiću! Nikad mi ne bi palo na pamet da sretnem na cetinjskoj ulici nekog poznatog pa da ga šamaram! Niti bi mi Cetinje sutra veće bilo. Zamislite Vi, gospodine Radoviću, ili Vi gospodine Radonjiću, da sretnete, recimo, profesora Mila Đukanovića, ili Borislava Pekića na Cetinju, pa da ga, radosti, prestiža radi, iz puke zabave, prebijete? Je l' bi vam to donelo neke poene? Ili bi neko od njih trebalo da se priključi „banalnoj kafanskoj tuči”? A, ako bi neki od ove gospode pitao konobaricu:

– Što oni ovoliko viču? – je l' bi ste ga odmah napali i pretukli?

Oprostite! Ne znate, gospodo, ko je bio profesor Milo Đukanović? Ko je bio Borislav Pekić, ko Miodrag Bulatović?

A, znate.

Znam i ja. Da. Oni su oni, a ja sam ja. Otkud meni pravo da se plekam u njihovo društvo?

Pokojnici su me prepoznali, rekoše i njihovi roditelji da su voleli moje filmove. Znači, on, Dragan, je to uradio iz nekog drugog razloga. Miraše, Zorane, iz kog? Šta je to u našem biću da ćemo mi mali, biti jedino veliki, kad prebijemo nekog većeg? Inače nas nema? Neće nas biti u poštovanju prema drugima?

Da, reći ćete, ova imena što pobrojah nisu naoružana ulazila u kafanu. Tačno je, nisu. Ali u to vreme im nije ni trebalo, jer su ih njihova imena čuvala. Imena koja iziskuju poštovanje, iz škole, muzeja, suda, novina, filma, knjiga...

Bio sam skoro klinac. Osamnaest godina. Igram glavnu ulogu u jednoj od prvih crnogorskih drama „M.V.”, Vaska Ivanovića, u režiji Mila Đukanovića. Partneri su mi Sonja Jauković i Petar Božović. Naporno snimanje. Skadarsko jezero, majčino godinje, ali gotovo svake druge noći odlazim za Beograd gde polažem prijemni ispit za FDU. Mesec dana je to trajalo. Moj dottore, Milo Đukanović je imao razumevanja i planirao je

snimanje tako da niko ne bude oštećen. Navijao je za mene.

„Je l' Minja Dedić prima klasu ove Godine?”

„Da.”

„Evo ti ovo pismo, daj mu to, molim te!”

„Ne treba to, profesore, molim Vas!”

„Ajde, ne avetaj, „dottore”!”

Posle nekoliko nedelja sam u Godinju obradovao mog „dottora”:

„Primljen sam, Profesore, primljen!”

„Bravo! Bravo! Znao sam!”

„Profesore, imam nešto za Vas.” Pružam mu ono isto pismo, neotvoreno, neuručeno.

„Avetinjo moja, cetinjska, avetinjo!”, ljubi me.

Nisam ovo zbog toga pisao, Radoviću, Radonjiću, nego me odvede glava.

Petar Božović me jedne večeri izvede u malu baštu Hotela „Crna Gora”. On će čaj (već je bio u pregovorima da igra Nikolu Teslu, morao je žestoko da oslabi), ja sladoled. Sedosmo u najbolju poslastičarnicu u Crnoj Gori, naručismo. Divan septembar, milina. Petar je već te 1978. bio ekstremno popularan. Njegovog, odnosno Uskokovićevo „Čegovića” je slušala i gledala cela Jugoslavija.

Dolazi neki odrpani klinac, Rom, nema ni pet:

„Cika Pejo, cika Pejo?”

„Kaži, sine...” Petar ga pomazi po glavi.

„Pusi li ti se... kulac kad izazes... ispod tusa?”

Preko puta je glavna pošta, a ispred nje „ekipa”, njih sedam-osam pripitih Titograđana, kojih su godina ili malo stariji. Ne poznajem ih. Pero se okrenu prema njima. Jedan, najpijaniji među njima pita:

„Što je? Što me gledaš?” Ostali ga „obuzdavaju”. Predvodnik dovikuje:

„A, Pero? A? Reči!” Drugi ga nešto munu, pa se glasnogovornik popravlja: „Kaži!”

Pero uze klinca u krilo.

„Oćeš sladoled?”, zasuzio Petar.

„Ocu.”

„Konobar! Daj mom drugu najbolji sladoled koji imaš!”

Konobar primi porudžbinu.

„Sine moj”, obraća se Petar meni, mazeći našeg gosta i dalje, pa pređe na katunski, „čegovićevski” govor, pokazujući, diskretno palcem prema glavnoj pošti:

„E, OVO ti je Crna Gora, zapamti to! Niko te neće više voljet’ i niko slađe kičmu polomit’! To nam je u krv! Nasprđaj se najmilijem!”

Idem da spavam. Zorane, Miraše, laku noć!

Četrdeset i sedma glava

„TI SPAVAŠ, KAPCI SU TI TEŠKI...”

Ne mogu da spavam. Zavidim ocu. I drugu Lenjinu. On je sa svojih četiri sata bio spavalica. Ja sam neprijatelj, družo Lenjine! A neprijatelji, znamo već, nikad ne spavaju. Moj otac nije bio ničiji neprijatelj i uvek je mogao. Uvek. I u najnemogućijim položajima. Da dremne. Hrkne. Imam puno njegovih fotografija kako spava. U autobusu, avionu, u stolici, u fotelji. Nikad nije pio. Bio je čak veliki borac protiv narkomanije i alkoholizma. (Nijedan otac nije savršen, Sartr je u pravu.) A spavao je. Dobro. Odlično. Celog života. Pokušavam da zauzmem neku od njegovih nemogućih poza sa fotografija koje smo ja, ili drugi ljudi napravili dok on spava. Pokušavam, ozbiljno se trudim. Ne ide. On je bio genije za spavanje. Da je bilo Nobela za to, on bi bio naš kandidat i... žalili bi se *do saveznih organa*, ako ga ne bi dobio! Hajde da probam onu poziciju iz aviona do Beograda, 28 minuta traje let, on spava 22. Ništa. Pokušajmo ono kad me vodio da gledamo premeštanje Pivskog manastira pred potapanje Mratinja. Išli smo autobusom. Probam. Čak i zinem, kao da me niko ne vidi. Čak se i pravim da spavam. Ubeđujem sebe, pomaže mi, kroz šapat, Slavko Štimac: „Ti spavaš, kapci su ti teški, spavaš...” Ne ide. Čekaj, ovako... evo i bala krenula... Ništa. Budan sam i dalje. Svestan. Obrišem nepotrebnu balu. Ne spavam. Hajde da pojedem nešto, kao ono – on, pa da prilegnem, posle. Hajde! Pojedem, prilegnem. Neće.

Sećam se, vodim ga na kliniku za oko i dijabetes, svake godine, u Višegradsku. Čekamo da mu laserom urade, ove godine, malo ozbiljniju intervenciju. Spava mu se. Pored njega je, tu u čekaonici, lik kojih godina, sa zavojem preko levog oka, možda ima i četrdeset, izgleda izbezumljeno, Gleda onim jednim okom samo, napred, ne trepće, glava ukočena. Ne znam zašto, ali, pitam:

„Kako ste?”

„Gura se”, ne gleda me, ne pomera se.

„Vi zbog šećera, isto?“, glupo pitanje.

„Da“, kaže.

Otac ga pita:

„A šta su vam radili?“

„Izvadili su mi oko juče, pa sam došao na previjanje.“

Isti položaj, isti pogled, isti ton. Katatonija.

Ne znajući šta da kažem, a i nema više mesta za sedenje, odoh da vidim kako napreduje sa očevim redom. Vraćam se posle minut i po, moj otac naslonio glavu na malopredašnjeg sagovornika i – hrče!

Probam da se izvučem iz kreveta. Možda je u tome tajna. Ne spavati u normalnom položaju! Čučnem pored kreveta, naslonim se na stolicu i zamišljam da su stolici juče izvadili jedno oko... Ne može. Ko zna ko me pravio. Oprosti, majko, ja to više onako, palamudim, ne ljuti se. Će si, *sanu*? Moj otac nije bolestan od toga, mada mislim da ima jedna bolest, narkolepsija, čini mi se. Jedan naš profesor sa Akademije je to imao. Recimo, zaspe u toku sopstvenog predavanja. Pita ga student nešto, malo duže pitanje doduše, profesor zaspi. Zaspi i na sopstvenoj jubilarnoj stotoj „Harold i Mod“ predstavi. Tajac u publici, Tatjana Lukjanova i Milan Erak se mnogo trude, muva se ne čuje, atmosfera, emocije, sve do jaja, ali neko – hrče! Naš profesor, u prvom redu gornjeg dela sale malo dremnuo! Dobro, to je bila bolest, za koju smo svi znali, njegovi studenti su prihvatili i opciju da dolaze na časove u šest ujutru, kad je on bio najmanje pospan. Moj otac, isto ozbiljan profesor? Dođu gosti, prekinu ga u *izlaganju o srpskom pitanju*, on zaspi. Rose ga gurne:

– Šane?

– Da, tačno je vam to! – i nastavi dalje.

Možda je to neka profesorska bolest. Što se nisam okrenuo pedagogiji, kako bih lalao sa takvom genetikom, ih!

Da mi je makar malo od tog talenta! Ne vredi. Kupovao sam najskuplje karte u vozovima, avionima. Ništa! Jedino ono kad se „ubih“ sa Bajrom.

Jednom sam u noćnom vozu zaglavio sa kondukerom, domaćinom noćnih kola i sa jedinom tadašnjom partnerkom u vozovima, strašnom

Hepokovom „Ekselencijom”. Bilo je skoro tri kad se teško razdvojismo:

„Bajro, molim te, moram da izađem u Zenici. Nemoj da me ne probudiš!”

„Ne brini, bolan, ja ne spavam!”

„Ma, ni ja, al eto, za svaki slučaj!”

„Ajde, bolan.”

Spavam.

Budi me ženski glas:

„Ajte, molim vas, moram da počistim!”

Gledam, svanulo!

Sarajevska stanica! Užas, ne stižem na probu! Oblačim se, izlazim, sretnem Bajra ispred vagona.

„Bajro!”

„De si glumac?”

„A, što me, Bajro... jadan ne bio, što me ne probudi u Zenici?”

„Ja te budio, budio... Ti reko: „Nemam, Bajro, prvi čas!” I ja te ostavio da spavaš!”

Možda zato ne spavam. Da ne propustim Zenicu, pa me probude u Sarajevu. Možda.

Šta ima u Sarajevu jutros? Da li se Mladić vratio sa godišnjeg odmora? S kim se Alija dogovara danas? Pošto su baklave jutros? Jutros, družo Butros, Butros?

Pošto je život tamo? Jutros.

Četrdeset i osma glava

PREKOOKEANSKO PISMO

Šesnaesti avgust, sreda, 747. dan

Započinjem, dražajša, ovo pismo na Dan Gospe od Škrpjela, ili nešto kasnije. Ostrvo Gospe od Škrpjela je nastalo slučajno, potapanjem isluženih jedrenjaka neposredno ispred peraštanske uvale, da bi, kad je jedna oseka otkrila vrh katarke poslednjeg sahranjenog broda nekada slavne flotile, meštani odlučili da, u znak sećanja na duše svih nestalih i stradalih bivših i budućih mornara, jednog avgusta, 1452. godine, brodicama sa obale iz čitavog zaliva donesu po kamen i da ga bace na ovo groblje brodovlja. I tako stotinama godina. To je postala *fašinada*. Ono što sad hoće Japanci, Bokelji su uradili, još pre Kolumba, stvorili veštačko ostrvo i na njemu podigli samostan, manastir Gospe od Škrpjela, zaštitnice svih mornara.

Pisaću ti tako. Slovo po slovo, reč po reč. Kamen po kamen dok ne sačinim neko naše ostrvo, daleko odavde. I ti si sad negde daleko odavde. Ne znam da li znaš, odmah za tvojim odlaskom, dogodila se veliku *oluja* izbeglica iz Hrvatske, koji su nahrupili u Srbiju. Beše to jedan od najvećih izbegličkih pohoda u istoriji Srbije, veći od onog bekstva od odmazde Turaka od 1690, kada je Arsenije Treći Čarnojević odveo sve svoje živo i nešto mrtvoga sa Kosova gore na sever u neizvesnost Panonskog mora i još dalje do Pešte, tražeći neko mirno ostrvo. Jedino je veće i tragičnije bilo ono odstupanje preko Albanije, 1915. kad ih je oko 240.000 Srba ostalo bez imena i groba u snegovima Albanije. Otprilike toliko ih je sada, kažu živih, stiglo u Srbiju iz Hrvatske. Živih? To oni najbolje znaju.

Ovde na Balkanu, eto, *balkanski*, malodušno i sivo. Ništa novo. Ja i dalje mrzim sve loše Hrvate, Srbe i Crnogorce, a koga bih i mogao da volim više od njih dobrih. Kao što izvan čoveka nema Boga, tako i nas nema nigde van ovih rešetaka. Nema ničeg van rešetaka, mojih ili nekih drugih, svejedno. Tu sam sa svojim Kosmosom i Upravnikom, apsolutnim gospodarem svih

mojih strahova.

Pre neki dan se desilo jedno bekstvo. Puco im je, pričao sam ti o njemu, zapalio tako majstorski da su tek otkrili posle dvadeset sati da ga nema. Onda su došli kod mene, da ga traže ispod mog kreveta. Sad je šest komandira u pritvoru, sve ih znaš, među njima je i Bajko, moj omiljeni lik. Svi su se poradovali da ćemo biti komšije, makar sa Bajkom, da ćemo sad u šetnje zajedno, na kupanje sa našim dojučerašnjim gospodarima, ali je neko ipak pametno prosudio da bi to bilo pogibeljno za njih, a i nema tople vode, pa su ih odaslali u Istražni zatvor u Bijelo Polje.

Juče sam napisao molbu za pomilovanje za Milog, Momiru Bulatoviću, predsedniku Crne Gore. Naravno, samo za njega, jer taj plezir od mene crnogorska Pravda nikad neće dočekati.

Osamnaesti avgust, petak, 749. dan

Neverovatno neosetno curi glupi avgust. Pretače se svakodnevnica brže nego što je i jedan mesni astrolog mogao da predvidi. Samo ja ipak osećam da sam već živeo ove dane, kao što znam da je nemoguće piti vodu ranije nikad ispijanu. Voda je, kao i duša, večna. Možda su (jesu sigurno!) ovu istu ispili tvoji roditelji gaseći mamurluk posle besane noći tvog začeca. Ta je voda uradila šta se u tom žednom trenutku od nje očekivalo i kroz jedan od devet nebeskih otvora njihovih tela zauvek nestala? Privid! Nekim zrakom ta se voda podigla i ponovo uspela do neba. I zatim došla do moje žeđi. I do tebe jednako. I tako, ne začudi se ako u nekoj kapi prepoznaš trag mojih usana, jer te tom kapljicom upravo sada ljubim. Moraš zanemariti sve ostale koji su već pili tu istu vodu i pronaći tu jednu jedinu moju kap. Zagledaj se u nju i uspećeš.

Sutra je inače sedam stotina i pedeseti dan moje robije. Strašno malo za kubikažu ozbiljnog motora, ali za boravak ovde i nije zanemarljivo.

Je l' se uopšte još pravi taj fiat 750? Fića?

Spremam se za taj put. Kad dođu moji imam sve pripremljeno. Vратиću mali očev radio, pravo čudo tehnike, sa kog smo čuli, u očevim rodnim Tepcima, čuveno: „Ovo je mali korak za čoveka, ali veliki za

čovečanstvo!” Nila Armstronga, kog je izvesni Savo Stanišić lično odabrao za tu misiju, uskraćujući nekom Nikšićaninu istu šansu. Vraćam i ventilator ručne dorade, sklepan od motora „Obodovog” frižidera iz zlatnih šezdesetih, kada je cetinjska fabrika saradivala sa talijanskom firmom „Indesit”.

Vraćam i Božov Talmud, u kom, neskriveno utilitaristički i šovinistički piše: „Kad tražiš prijatelja popni se za stepenicu više, kad tražiš ženu, spusti se stepenik niže.” A možda nije toliko sebičan savet, nego mudro govori o starijem, iskusnijem prijatelju i mlađoj, zdravijoj ženi.

Vratiću i ovaj Dnevnik koji bi možda mogao da bude vrlo zanimljiv nekom psihoterapeutu u Požarevcu, a još sumnjiviji nekom poslu predanom nadzorniku zaduženom za rano otkrivanje antidržavnih aktivnosti. Vraćam i burmu, stavljenu na desni, domali prst, 11. septembra, 1982. godine i skinut prvi put već posle nekoliko dana zbog neke sad već zaboravljene glume. Posle je vraćan na prst samo na insistiranje ljubomornije (lepše) polovine moje ličnosti i boravio je tamo čitavu prvu godinu robijanja. Nakon već poznatih pucanja definitivno je preseljen na levu ruku, a prekosutra će se preseliti u zaostavštinu, pohranjenu sa ostalim zatvorskim uspomnama kod Branke. Vraćam i svesku sa par pesničkih pokušaja, zajedno sa dva para bermuda. I bermude i poezija u novoj sredini bi mogle možda samo podsmeh da izazovu.

Vraćam i oko kilogram i po raznoraznih medikamenata, tableta, vitamina, minerala koji služe za i protiv najrazličitijih bolesti koje sam umislio da su me, ili će me tek spopasti. Pored onih koje svaka poštena kuća treba da ima, tu se može naći i izvestan broj nepoznatog porekla i namene, ali za koje „nikad ne znaš kad će ti zatrebati”. Najdraži od lekova iz te kategorije mi je izvesni „permikson” koji služi za ublažavanje tegoba prilikom izbacivanja peska i kamenja iz mokraćnih kanala, kao i oko izvesnih poteškoća sa prostatom. Kad mi ga je poklonio odbegli Pucio, rekao mi je: „Uzmi to. To i Miteran pije!” Nije mi baš najjasnije bilo šta će mi permikson, niti kakve veze imaju moje boljke sa umirućim Miteranom, ali sam ga rado uzeo i već godinu dana je, neotvoren, zauzima počasno mesto u mojoj priručnoj apoteci, jer „nikad se ne zna kad će ti zatrebati”! Vrlo značajan sam ga pokazivao znatiželjnicima, s pijetetom objašnjavajući da to, već godinama, pije i Fransoa Miteran. Ljudi su bivali zadovoljni

odgovorom ne raspitujući se dalje, samo su sažaljivo i značajno klimali glavom.

Vraćam takođe i oko sto četrdeset komada raznih amajlija, amuleta, ozračenih kamenčića, posvećenih ikonica, krstića koji u sebi („sto posto!”) sadrže i česticu svetog krsta, hodžinih zapisa, privezaka koji su ranijim vlasnicima uvek donosili sreću, i još sijaset sitnih predmeta koji odagnavaju nesreću, a prizivaju zdravlje i teraju razne bolesti, sikterišu negativnu energiju i prizivaju sile dobra. Ne znam kako ću dalje bez toga.

Završava se evo i ta subota devetnaestog avgusta. Čim dođu moji, predajem im sa stvarima i ovo pismo, u koje, kao što vidiš, besomučno trpam sve što mi padne na pamet. Kao da je taj moj put odlazak i od tebe koju nalazim među ovim redovima, pa želim da ga produžim.

Devetnaesti avgust, 1995.

Nastavljam ovo dopisanije, svestan da će ipak biti mnogo kraće nego što sam predviđao. Ipak će me ranije prebaciti u Srbiju od očekivanog. Tako je to sa sudom ovdašnjim. Ja sam kriv (kao i obično, zato sam ovde). Nisam ih još upoznao. Da sam napisao molbu za što HITNIJE prebacivanje u Srbiju, dočekaoh bih ja ovde i Novu godinu. Ovako, tražio sam da to malo ODLOŽE. E, pa kako oni rade uvek na principu suprotnom od tvojih želja i ciljeva tako su, čujem, izgleda požurili da mi što pre vide leđa. Žurim, anđele, da te izvestim da zbog tog skorog puta koji slutim neće sve planirano stati u ovaj prekookeanski koverat, već ću nešto nedorečeno sačuvati za te nepoznate požarevačke dane. Da, izgleda da ću tamo. Odlazim u veliku neizvesnost, opet među ljude koje ne znam, a koji mene znaju. Ili, barem misle da me znaju. Tu smo negde na istom. Ni ja o sebi ne znam nešto mnogo više od njih. Mogu ja, doduše, skoro nepogrešivo sebe da prepoznam na nekoj fotografiji (pred ogledalom to malo teže ide), ali unutra šta ima, to ne mogu da se zakunem da znam šta je.

Obično kad se odlazi iz zatvora najlepše želje se izražavaju nadom da se u njega više nikada ne vratiš. Kod mene ti je to obrnuto, jer bi povratak ovde značio i obnovu postupka. Tako da odlazim sa velikom željom da se što pre vratim. A, do tog nepoznatog datuma, pokušaću da ne poludim. To

me i majka molila, aminujući, onako uzgred, i moj skori razvod.

Dvadeseti avgust, nedelja

Tako. Spakovao sam se. Ko zna koji put već u životu. I koliko puta ću još. Kao i uvek, dozlaboga neprijatan osećaj prožet nemirom i sentimentom. Sve to polovi nemilosrdna i stečena racionalnost da treba sa sobom poneti samo najnužnije i ništa što denuncira prošlost. Ima li čoveka na ovome svetu koji se ne boji sopstvene prošlosti? Ima, lupam, kao i obično, i meni su se obično više sviđali prošli dani. Ali, po nekom nepisanom pravilu, želeći da budemo bolji, nadežnije ćemo koraknuti prema sutrašnjem danu, valjda neće ispasti tako traljav kao naše juče. Nosim sa sobom dve torbe u koje treba, valjda, ceo da stanem. Hteo bih još da se smanjim, ali ne ide. Hteo bih i tebe, Anđele, tu u neki porub da sakrijem. „Gde si sad ti?“, pita te Crnjanski umesto mene.

Voliš li me i u ovom strašnom času čovečanstva, voliš li me ludo, prekookeanski, blesavo kao da me ne znaš, kao da se nikad pored ovog leša probudila nisi? Voliš li me nepoznato, treperavo, kao kuće, kao što ja lajem i šenim u snu kad navališ na ovu tužnu postelju?

Dvadeset i prvi avgust, 752. dan

Oni misle da ja spremam bekstvo. Tajne od mene vreme selidbe. Dobro. To je zanat policije. Tako i treba. Ne bih ni ja sebi verovao. Ponovo se prepakovah. Smanjujem prtljag opet. Najradije bih, kao i uvek, putovao mašući slobodnim rukama i sa četkicim za zube, zadenutom kao penkalom, ali ta kratkotrajna lakoća putovanja i spoljašnja nonšalancija redovno se sveti već kod prve stanice gde nema toalet papira. A, zaista, mnogo muževnije i filmičnije deluje videti robijaša kako ušetava kroz tešku kapiju ruku spremnih da se svakom odupre, umesto što nosi „TeTeTejca” (Tešku Teglu Tetkinog) slatkog od dunja.

Jeste, i ovog puta sam (nasleđeno od oca) požurio sa spremanjem. A može se desiti i još čitavih deset dana da ostanem ovde... Ali meni, kao

paranoiku izglednija deluje druga i sasvim neverovatna mogućnost da će doći za dva minuta po mene i reći: „Uzmi stvari i kreni! Imaš pet minuta!” E, tu ih čekam! „Neka, fala”, kazaću superiorno, „spreman sam ja!” E, taj tren, u kom ću fascinirati ključara, koji je mislio da će me iznenaditi, zateći nespremnog, da će me sadistički požurivati, e, za taj tren živim! Kako će delovati izgubljena sva njegova stručna sprema u odnosu na moje spremljene stvari?

Mislim da će mi biti lakše u Srbiji. Postoje barem dva razloga. I dosad, dok sam boravio, čak i u odvratnom CZ-u, pravda mi je izgledala uvek dostižnija. A onda, mislim da ću imati i jedan dragocen osećaj da to buduće okruženje nije sudelovalo u mom presuđenju, da će oni biti samo nemi izvršioци jedne presude koju je doneo neko sasvim drugi. I želeću da mislim da mi oni ne bi tako presudili. To će verovatno potrajati sve do odgovora saveznog javnog tužioca, a onda ću već znati ko je sve protiv mene, ili protiv moje kazne. Doduše, za moju kaznu nisu odgovorni ni ovi ljudi iz sadašnjeg mog okruženja, ali čovek je proklet pa generalizuje stvari. Valjda mi je lakše da tako mislim.

Ostavljam veliku begoniju koja poslednjih dana lista kao luda. Ono na šta sam bezuspešno pokušavao da je nagovorim odlučila je da sad uradi. Baš sad kad odlazim. Sada se goji, razmnožava, gotovo svakog dana otkrijem začetak novog lista. Možda je od nervoze sve to. I moja majka se ugoji kad se jako nervira. Ne verujem da je to nešto nasledno. ωωω.βσσηαυηιτεδ.ηετ

Ostavljam i tri vrste kaktusa. Jedan je kratki, loptasti, marke „kratki, loptasti”, koji me je apsolutno ignorisao svih ovih meseci i koji se identično ponašao i kad sam mu šaputao, moleći ga da malo poradi na sebi, na svojoj bodljikavosti, i kad sam ga zalivao, specijalno za njega skupljanom, retkom ovde, kišnicom. I kad sam ga besan psovao što ničim ne pokazuje da mu je stalo do moje ljubavi. Ne, samo bi me pokatkad arogantno ubo kad bih pokušao da mu se približim. Nije mi žao što se razdvajamo. Drugi je visoki, pljosnati kaktus koji se još samo može videti u stripovima o Teksu Vileru, i njegovom sinu, vrlo spretnom Kitu, rendžeru. On je malko poodrastao dok je bio pod mojim nadzorom, ali mislim, da je imao i nekog

ranijeg, manje brižnog tutora, isto bi uradio. Treći je moj ponos, moja dika! To je „pustinjski, uspravni”, koji je u mom društvu najviše uznapredovao i od kog se teška srca razdvajam.

Ima tu i neka kosa – puzavica i jedna sabljarka, za koje od prvog dana tvrdim da su paraziti i da su iz čistog interesa bili sa mnom. Toliko o botanici.

Nešto vrišti iz hodnika.

– Ne, neću plakati, srce mi je puno radosti – peva grupa FAR.

Četrdeset i deveta glava

MIŠA SPREMA BEKSTVO

Ovo oko moje glave je dvadeset i drugi avgust. To nije neki značajan datum u istoriji civilizacije. Ili je običan dan? Ili je mogao da bude početak nekog kalendara. Na primer dan kad su se Mađari dogovorili sa Hrvatima ugovorom Pacta Convente, 1102. godine, ko zna? Ne znam zašto sam to zapamtio iz jednog udžbenika istorije. To mi je bilo jako važno da zapamtim. Datum. Kad smo se sve dogovorili. Ili dan bilo koji. Šta je vreme, kalendar? Dogovor? Sve je pitanje dogovora. Možemo i modernije da se oblačimo, jer i to je pitanje dogovora. Moda. Šta, recimo, da nam moda bude da ženama najbolje stoji da im viri leva bradavica u svakoj prilici? Imaju i bundu, ali odnekud treba tako, viri i bradavica, leva. Dogovor, moda. Sedimo, slušamo Mocartov Alegro, svim ženama je po leva bradavica na izvolte. I, niko se tu ne uzbuđuje, jer tako treba. Jedino su avangardne neke mlađe revolucionarke koje su sakrile tu levu, obvezateljnu bradavicu. Ili recimo, da je dogovoreno da sve boli desni bubreg jer je doniran pri rođenju. Ako je to opšte mesto, nikoga to ne bi bolelo, niti bi se zbog toga dodatno palili. Moda. I onda se desi skandal. Neka žena je pokazala *desnu* bradavicu. Treba je normalno odmah zapaliti. Veštica! Nekog koji ima problem sa *levim* bubregom streljati. Moda.

Sedam koraka. To je moderno. Osam bi bilo – bljak. Sedam je modertao cantabile.

Upravo mi je javljeno da će me (a i čitav zatvor, valjda) obići novi ministar pravde, gospodin Latković. Pospremam ono malo preostalog inventara, ne bi li nekako *adekvatnije* delovao. Sklanjam pismo Aniti za trenutak (kako da objasnim da se dopisujem sa nekim tako dalekim, mimo Suda). Sklanjam i svoj Dnevnik, koji retki posetioći običavaju da prelistaju, po *službenoj dužnosti*. Uzimam jednu od retkih ovde pozajmljenih, drugu knjigu Pekićevih „Godina koje su pojeli skakavci” i otvaram je na mestu na

kom sam stao, na pedeset i sedmoj strani. Gledam. Deluje mi nešto pretanak levi, pročitani deo, pa se odlučujem da knjigu raširim negde bliže kraju. Bože, a šta ako je gospodin ministar čitao knjigu, pa zapodene razgovor o nečem što se baš nalazi u onom preskočenom, nepročitanom delu? Odustajem i ponovo knjigu otvaram na onoj pedeset i sedmoj strani. Ako dotle bude nešto propitivao biću spreman, a ako krene dalje:

– Oprostite, gospodine ministre, to još nismo učili, pitajte me nešto iz prve knjige, ili iz ovih pedeset sedam stranica druge.

Isto radim i sa malenim rešoom. Sklanjam ga, pa ga nanovo vraćam i opet nanovo. Stalno se prepliće treba li da izgledam jadno, u jadnom okruženju, ili solidno u vrlo dobrom nameštenju? Ne znam i neću to nikad ni saznati, ne umem da prodrem u psihologiju ljudi na vlasti, jer je to valjda jedino što nikad nisam priželjkivao za sebe. Možda samo povremeno ono – Ej, što nisam makar jedan dan NEKO! Ko zna, možda bi mi omililo, pa bih ceo taj jedan dan proveo samo u iznalaženju načina da ceo život ostanem na vlasti.

Šta još radim u iščekivanju ministra?

Prazninu na velikom stolu, nastalu vraćanjem svojih knjiga i dnevnika *nadoknađujem*, barem ja tako mislim, mojim teškim naočarima i futrolom od njih. Gledam, merkam, nisam zadovoljan! Pomislih čak u jednom trenutku da cvikere nataknem na već stavljena sočiva od mojih minus šest, ali to bi onda bilo plus šest, pa bi se moglo desiti da sa „gospodine ministre” oslovim Šoka. Zato odustajem i zadovoljavam se ovakvom scenografijom i rasporedom rekvizita.

Ali, čekaj šta bi moglo biti u futrolu, ako su već naočari pored nje? Pa da, užas! Mogle bi biti naočare za sunce!

– Hehe! Pa, nismo na letovanju, Lauševiću!

Stavljam naočari u futrolu. Bolje je tako, čini mi se. Videćemo kako će ministar reagovati. Sad sve deluje mnogo „intelektualnije”. To je sve sračunato da amortizuje moj debilasti izgled na kom se sve može otkriti, samo ne, recimo, kursadžija engleskog jezika.

Engleski jezik? Da, to nije dobro! Seti se hipotetičkih silogizama iz logike: „Miša uči strane jezike.

Strani jezici se govore u inostranstvu.

Aha! Dakle, Miša HOĆE u inostranstvo!”

i dalje:

„Miša uči strane jezike, jer hoće u inostranstvo.

Miša je u zatvoru, i ne može u inostranstvo.

Dakle, Miša NE TREBA da uči strane jezike”

Sklanjam „Engleski u 100 lekcija”.

Ponoć je istog dana. Ako ministar sada dođe praviću se da spavam.

Dozvoljavam jednoj jabuci da postane deo mene.

Iz hodnika se opet čuju neki prigušeni krici.

pedeseta glava

POSLEDNJA POSETA

**Dvadeset i peti avgust, 1995,
sedam stotina pedeset i šesti dan**

Oni krici što su poslednjih noći dopirali iz hodnika, a koji se nisu mogli razaznati, niti vezati ni sa jednim poznatim zvukom, jutros su mi rastumačeni. Okrenut zidu, ali i odmaknut od njega, radi paukova i bubašvaba, budim se nateran nečim podsvesnim, čudnim osećajem da me neko nadzirava, kontroliše. Prvi, jutarnji, kratkovidni pogled pada na tamnu mrlju veličine snažnije pesnice u uglu, tik pored moje glave. Pokušavam da izoštrim pogled, ali ne uspevam da razaznam o čemu se radi. Ne liči mi ni na šta dosad viđeno. Ne pomerajući glavu koja je blokirana kao hipnotičkim pogledom zmije otrovnice, levom rukom napipavam naočari i sad već jasno vidim čudno biće, nikad ranije viđeno. Kakva je ovo prikaza? San nije. U snu nikad nisam bio kratkovid. Polako se odvajam od zida i dalje netremice zureći u *komšiju*. *Komšija* izgleda otečeno, gojno. Liči i na ogromnu žabu krastaču, ali i na kreaciju iz „Osmog putnika”, sve dok se uz jeziv prodoran krik nije raskrilio i odlepio od mog uzglavlja. Sad vidim. Noć sam delio sa slepim mišem! Uspevam da ga instinktivno šakom oborim na zemlju, ali želeći i da bolje vidim, izbegavam da ga dotučem. Šta sam to hteo da vidim? Možda da se uverim da li je kao Markizu iz Markesovog romana „O ljubavi i drugim demonima” cele noći usisavao moju krv? Ta moja znatiželja mu je stvorila prostor da se pribere i utekne niz hodnik.

Vrlo *lepo* buđenje, mora se priznati. Sad tražim po sebi neki otvor, neku ranu koja je noćas mogla da bude slatka slavina mog krvotoka. Ne nalazim ništa slično, a svojstvo slepog miša da pije krv spavačima pripisujem isključivo Markesovoj mašti. Ili je to možda samo moja linija manjeg otpora.

Poslednji susret sa ocem. Bila je tu i Branka, ujak... ali on i ja smo se, prećutno, definitivno (verovatno, a, daj Upravniče, da to ipak ne bude tako) rastali. Negde zanevrem ću odneti tu sliku izbezumljenog starca koji ne može da se naljubi obraza svog sina, predosećajući da to čini poslednji put. Još jednom, pa još, pa još. Moje tamne naočari, koje nosi iz kasno probuđenog sujeverja, nisu mogle da ukriju vrelinu isparenja njegovih oslabelih očiju. Zastajao je, svestan nemanja više vremena, pa me ljubio ponovo, produžavajući taj trenutak.

„Kako se to gleda otac poslednji put?“, stoji mi negde u grlu rečenica mladog rimskog pesnika Seksta Propercija (Miodraga Žalice, pisca te drame, 1987. godine), izgovorena pored Miljacke, u studiju sarajevske televizije. Da li sam nekad rekao da bih želeo da imam oca i u svojoj četrdeset i četvrtoj, u kojoj je on postao mojim ocem? To sad sasvim nedostižno deluje. Deluje mi, nažalost, takav i oktobar ove godine, kada će ući u osamdesetu.

Zgomilana navala emocija gde se odjedanput kroz te suze htelo saopštiti i briga i savet i ljubav i oporuka i onaj nikad završeni razgovor između oca i sina, beznadežno razmaknutih tih strašnih četrdeset i četiri godine. Ako sam nešto teško u dnu grla i sam osećao tih trenutaka, u sećanju će ostati uskladišten jedino moj napor da se ostane pribran, miran i jak, ne dopustivši nijednu slabost sa ove strane, jer bi, znao sam to, samo izazvala još veći žal kod njega.

Povremeno bih, umesto ikakvog glasa, samo čuo suvo strujanje iz njegovog grla koje težina rastanka sa sinom nije mogla da pretvori u artikulisan zvuk. Potraga za pljuvačkom. Kad bi ta gomila suza nekim volšebnim putem mogla glasnice da osveži, osposobi za još jednu reč, samo. Kao da bi ta reč sve uspela da objasni, otključa naše nedorečene tajne i testamentalno zapečati naš odnos. Branka dolazi i briše mu suze:

– 'Ajde, tata, sve će to dobro da bude, vidjećeš. Imamo još malo vremena. Sjedi, tata.

On je poslušao, klimajući glavom, kao eho:

– Imamo još malo vremena.

Branka, držeći oca za ruke, boreći se sa trenutkom, nastavi meni:

– Mili će ti sutra doći. Danas mu nisu dali dozvolu.

– Zašto nisu?

– I on ima pravosnažnu presudu, pa zbog toga... ne znam, ne mogu da mu daju slobodnu posjetu, dali su mu za sutra... Dovešće ga Ljubo. I mama će s njima.

Gledam oca ponovo. Bele mu se usne.

– Tata, hoćeš da zapalimo, da ja zavijem jednu?

Osmehnuto klimnu glavom, zatim tiho dodade:

– Tanju, molim te.

Motam tanju cigaretu. Pogledujem ga povremeno. Otac gleda kako to radim. Glava mu blago podrhtava. Savijam cigaretu. Tanju.

– Evo! – pružam mu.

– Zapali mi ti, Žaro – jedva se čuje taj glas. Zapalih, povukoh dim, pružam mu je, uzima, gleda, prinese je ustima i samo je, ili mi se učini, poljubi i vrati. Proguta suv vazduh i iscedi:

– Čuvaj se... tamo.

Potvrdih nemo glavom, plašeći se glasa.

Otišao je poštapajući se španskim štapom, mojim poklonom, sa jedne, i najstarijim unukom, sa druge strane.

Danas je vasceli dan ovo ružno zdanje isplakala prava jesenja kiša koja bi zastala povremeno samo da ustupi mesto neprijatnom južnom vetru koji se uvlači pod kožu, pod nokte. To je i donelo jezivu apatiju i odvratnost prema svemu što nas okružuje. Pa čak i ovo pisanje sve jalovije deluje, besmisleno se čini. Kao da postaje samo sebi svrha. Nešto kao onaj ogromni spev o Aleksandru Makedonskom francuskog konzula Davila iz Andrićeve „Travničke hronike”. Kao ogromna epopeja koja ni njenom autoru jednog dana neće biti zanimljiva ni za još jedno iščitavanje.

Dvadeset i šesti avgust, 757. dan

– Lauševiću! 'Ajde!

– Je l' posjeta?

– Koja crna posjeta u tri ujutro? Ideš za Srbiju! Imaš pet minuta da se spremiš!

– Spreman sam ja.

KRAJ DRUGE KNJIGE

BELEŠKA O AUTORU

Žarko Laušević je rođen 19. januara 1960. godine na Cetinju. Na beogradskom Fakultetu dramskih umetnosti, odsek gluma, diplomirao je 1982, u klasi profesora Miroslava Minje Dedića. Iste godine postaje član Jugoslovenskog dramskog pozorišta. Odigrao je na desetine značajnih uloga u pozorištu, na filmu i televiziji. Dobitnik je velikog broja jugoslovenskih nagrada, poput Zlatne arene u Puli, Sterijine nagrade, „Cara Konstantina”, „Ćele kule”, nagrade „Zoran Radmilović”...

Dana 31. jula 1993. godine postaje glavni akter jedne tragedije...

U jesen 2011. izašla je iz štampe njegova prva knjiga „Godina prođe, dan nikad”.

„Друга књига, дневнички роман Жарка Лаушевића је врхунска документарна проза са британским коментарима, стварана у напону челног суочавања са кривошћом и казном, а у отпору према очајању и лудилу. Аутобиографска тема, пуна опасних кривина, али их је у свом прозном поступку Лаушевић мајсторски савладао. Каткад Чеховљевски деликатним хуморним сенчењем потресних сусрета, каткад пак елементима комичког апсурда, каткад изравним сведочењем дубоког страха од следећег тренутка, а камоли сутрашњег дана, Лаушевић храбро исписује превелику тескобу битисања у чељусти стоголаве неслободе.”

Вида Огњеновић, књижевник и редитељ

„Узбудљиво, храбро, шокантно, дирљиво, духовито. Ова књига је сурови обрачуна са трагедијом. Ако трагедија буде преживела, мораће да пази шта ради. Појавио се један јачи и духовитији од ње.”

Милош Радовић, редитељ

„Ја ћу само оволико: његова величина је у његовој рањивости; и злочин и казна добијају још дубље, још искрепније људско лице. Изнад свега, а узбудљиво на веома суптилан начин, Жарко ниједног тренутка, ни у најкраћој реченици или знаку питања, не тражи самилост од читаоца, или илузију заборавља”.

Зоран Амар, редитељ (из Предговора)

„Марсел Пруст се је у задњим годинама свог живота затворио у собу (из које скоро да није више излазио) и писао.

Веома слично се догађа и са Жарком Лаушевићем који је собу затворске самице само заменио за неку другу собу преко океана и у којој су настале те најлепше исписане странице озбиљног књижевног стваралаштва. Пред вама је његова смрт и његово рођење. Пред вама је Жарко Лаушевић - Писац! Писац који се враћа као дух Хамлетовог оца и зове на одговорност све нас”.

Вита Маврич, уметничка директорка Café театра у Љубљани.

„Опо што је Жарка Лаушевића задесило, и са чим му је живјети, не може се поправити, промијенити, умирити. Али то је оставило једну важну посљедицу по наше културе и по овај један језик. Добили смо писца, доброг и озбиљног, писца лијепе и тачне реченице, у којој се осјети језичка снага његова цетињског завичаја, али и Београда из посљедњих времена велике Југославије. Лаушевић је писац који се по палогу судбине опсесивно бави човјековим моралним бићем. Својим моралним бићем. То чини тако да му је мјесто у истој реченици с Мешом Селимовићем. Ако Друга књига уопће припада затворској књижевности, она је у њезиним врхунцима. Југославија се распала, препукла је преко леђа Жарка Лаушевића”.

Миљенко Јерговић, књижевник

Србија..... 599 дин.
Република Српска..... 11,99 КМ
Црна Гора..... 5,99 €

ISBN: 978-86-917019-0-1

